

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Struktura i semantyka polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę

Author: Anna Zych

Citation style: Zych Anna. (1999). Struktura i semantyka polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

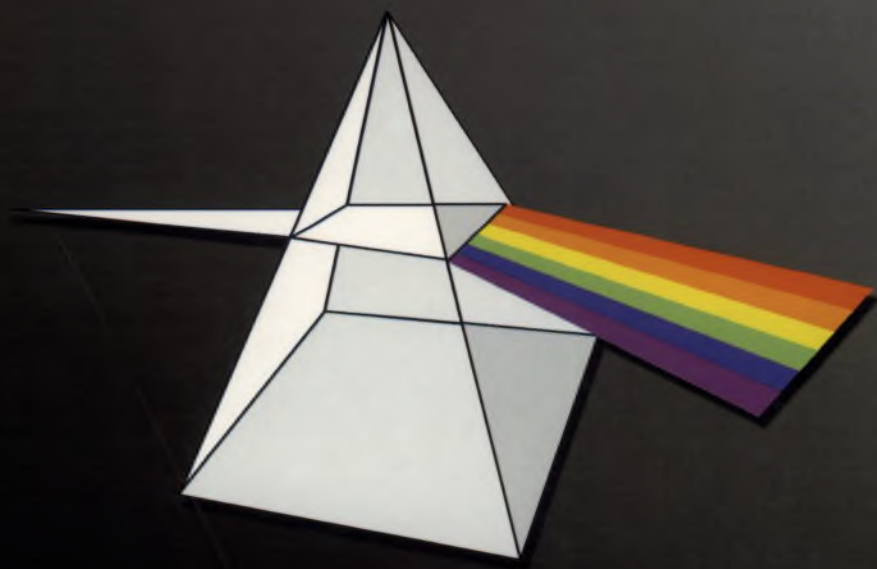
Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ANNA ZYCH

- Struktura i semantyka
- polskich i rosyjskich
- gniazd słowotwórczych
- z przymiotnikami wyjściowymi
- nazywającymi barwę

**Struktura i semantyka
polskich i rosyjskich
gniazd słowotwórczych
z przymiotnikami wyjściowymi
nazywającymi barwę**

Prace Naukowe
Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 1815

ANNA ZYCH

- **Struktura i semantyka**
- **polskich i rosyjskich**
- **gniast słowotwórczych**
- **z przymiotnikami wyjściowymi**
- **nazywającymi barwę**

Redaktor serii: Językoznawstwo Słowiańskie
Emil Tokarz

Recenzenci
Ludwika Jochym-Kuszlíkowa
Marian Jurkowski

Spis treści

Wprowadzenie	7
Wykaz skrótów	9
Rozdział I	
Podstawy teoretyczne	11
Termin gniazdo słowotwórcze w literaturze przedmiotu	11
Cel i założenia teoretyczne pracy	18
Cel pracy	18
Zasady doboru materiału. Granice gniazda	20
Rola czynnika leksykalno-semantycznego w badaniu gniazd słowotwórczych	26
Zasady opisu gniazd	31
Rozdział II	
Struktura i semantyka polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwy achromatyczne	39
Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi <i>biały – белый, czarny – чёрный</i>	39
Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi <i>szary – серый</i>	74
Rozdział III	
Właściwości strukturalno-semantyczne polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwy chromatyczne	87
Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi <i>czerwony – красный</i>	87
Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi <i>żółty – жёлтый</i>	106
Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi <i>zielony – зелёный</i>	121

Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi <i>niebieski, błękitny – синий, золотой</i>134
Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi <i>różowy – розовый</i>155
Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi <i>fioletowy – фиолетовый</i>164
Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi <i>brązowy – коричневый</i>166
Podsumowanie173
Aneks183
Bibliografia210
Резюме227
Summary230

Wprowadzenie

Pojęcie koloru występuje we wszystkich językach. Badania konfrontatywne wykazały, że często nazwy barw, funkcjonujące w jednym z porównywanych języków, nie mają jednoznacznych odpowiedników w drugim, np. angielski przymiotnik *brown* ma aż trzy odpowiedniki w języku francuskim – *brun*, *jaune*, *marron*, a język rosyjski nie dysponuje leksemem przekazującym precyzyjnie treść angielskiego przymiotnika *bleu*¹.

Większą jednolitość obserwujemy w symbolicznym pojmowaniu koloru. W świadomości ludzkiej barwa kojarzy się z określonymi przeżyciami i doznaniem. W kręgu kultury europejskiej kolor zielony stanowi symbol rozkwitu matki-ziemi, wegetacji, nadziei; błękitny oznacza ukojenie, powietrze, niebo, wierność.

Zagadnieniu barwy poświęcono wiele prac z zakresu fizyki, psychologii, malarstwa i ostatnio nowej dziedziny z pogranicza sztuki – reklamy. Interesowano się wpływem barw na organizm ludzki, a nawet leczeniem za pomocą koloru. Autorzy opracowań z literatury zajmowali się przede wszystkim funkcjonowaniem i symboliką nazw określeń barwnych w tekstach literackich. Problemom językowego wyrażania wartości barwnych w różnych językach, historii nazw kolorów, kształtowaniu się pola semantycznego nazw barw oraz semantyce wyrazów ze znaczeniem koloru poświęcono wiele prac językoznawczych (A. Zaręba, 1954; M. Ampel-Rudolf, 1989, 1994; S. Skwarczyńska, 1984; R. Tokarski, 1992, 1995; Н. Б. Бахилина, 1975; А. П. Василевич, 1981, 1982; О. В. Коваль-Костиньска, 1979; И. К. Зайцева, 1979 i in.).

Gniazda słowotwórcze organizujące się wokół przymiotników barwy nie doczekały się jeszcze pełnego opisu ani w planie jednego języka, ani w aspekcie konfrontatywnym, niniejsze opracowanie stanowi zatem próbę wypełnienia tej luki. Zadaniem jest zbadanie właściwości semantycznych i strukturalnych gniazd organizujących się wokół polskich i rosyjskich przymiotników nazywających tzw. barwy podstawowe.

¹ Przykłady zaczerpnięte z pracy Дж. Лапиноз, 1979, s. 73–74.

Wybór gniazda słowotwórczego jako jednostki konfrontacji dokonany został przede wszystkim dlatego, że jest to najbardziej złożona kompleksowa jednostka słowotwórczego poziomu języka, której zbadanie pozwala zarówno na określenie stosunków motywacyjnych między składającymi się na nie wyrazami, jak i na wskazanie tendencji rozwojowych języka.

W opisie uwzględniono jedynie gniazda organizujące się wokół przymiotników nazywających barwy podstawowe. Za takim doбором materiału przemawia kilka przyczyn – po pierwsze jest to dość zwarta grupa leksykalno-semantyczna, po drugie większość składających się na nią jednostek charakteryzuje się w porównywanych językach podobieństwem strukturalnym i tożsamością etymologiczną, co pozwala na określenie przyczyn zróżnicowań w strukturze porównywanych gniazd, a zarazem określenie różnic między porównywanymi językami.

Wobec tego, że praca ma charakter synchroniczny, podstawowy materiał badawczy zaczerpnięty został przede wszystkim ze słowników współczesnego języka polskiego i rosyjskiego. Uwzględniono również słownictwo występujące we współczesnych tekstach literackich oraz pracach poświęconych problematyce określeń barwnych.

W opisie gniazd korzystano z metodologii wypracowanej przez językoznawców polskich i rosyjskich. Charakterystyka podstawowych kierunków badawczych w tym zakresie przedstawiona została w pierwszej części monografii. Tam też omówiono założenia teoretyczne oraz cel pracy. Część druga poświęcona jest szczegółowej charakterystyce semantycznej i strukturalnej polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę. Wnioski wypływające z analizy zaprezentowane zostały w podsumowaniu. Wszystkie analizowane gniazda słowotwórcze przedstawiono w aneksie. Zastosowano w nim sposób zapisu opracowany przez A. N. Tichonowa – autora słownika słowotwórczego języka rosyjskiego.

Pragnę podziękować wszystkim, którzy przyczynili się do powstania i ostatecznego kształtu książki.

Winna jestem szczególnie głęboką wdzięczność śp. Profesorowi dr. hab. Michałowi Blicharskiemu, mojemu długoletniemu zwierzchnikowi i opiekunowi naukowemu, za życzliwość i pomoc, której mi udzielił w czasie pracy nad pierwszą redakcją monografii, za rozmowy, dyskusje i wsparcie w chwilach zwątpienia.

Dziękuję również Recenzentom: Pani Profesor dr. hab. Ludwice Jochym-Kuszkowej i Panu Profesorowi dr. hab. Marianowi Jurkowskiemu, za życzliwą i wnikliwą krytykę, dzięki której wprowadziłam niezbędne poprawki i uzupełnienia.

Pani Profesor dr. hab. Mai Szymoniuk oraz Pani Profesor dr. hab. Krystynie Kleszczowej dziękuję za cenne uwagi i słowa zachęty.

Wykaz skrótów

- Ampel-Rudolf – Ampel-Rudolf M., 1994: *Kolory. Z badań leksykalnych i składniowo-semantycznych języka polskiego*. Rzeszów.
- EP – *Encyklopedia powszechna PWN*. T. 1–4. 1973–1976. Warszawa.
- Gerhard, *Autopamflet* – Gerhard J., 1971: *Autopamflet*. Warszawa.
- Hłasko – Hłasko M., 1989: *Utwory wybrane*. T. 1–4. Warszawa.
- Ks. cyt. – Hertz P., Kopaliński W., 1975: *Księga cytatów z polskiej literatury pięknej*. Warszawa.
- Kuśniewicz, *Nawrócenie* – Kuśniewicz A., 1987: *Nawrócenie*. Kraków.
- Miłosz, *Dolina...* – Miłosz Cz., 1981: *Dolina Issy*. Kraków.
- Nabokov, *Tamte...* – Nabokov V., 1991: *Tamte brzegi*. Przekł. E. Siemaszkiewicz. Warszawa.
- NSP – Tekiel D., red., 1988–1989: *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1972–1981*. Cz. I–II. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- PJZ – Bogusławski A., Wawrzyńczyk J., 1993: *Polszczyzna, jaką znamy. Nowa sonda słownikowa*. Warszawa.
- PSWP – Zgółkowa H., red., 1994–1998: *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. T. 1–18. Poznań.
- Sch. – Schabowska M., 1960: *Pochodne przymiotniki barwy*. „Język Polski”, LX, z. 4, s. 291–304.
- SGS – Kaczmarek L., Skubalanka T., Grabias S., 1994: *Słownik gwary studenckiej*. Lublin.
- SJPD – Doroszewski W., red., 1958–1969: *Słownik języka polskiego*. T. 1–11. Warszawa.
- SJPSz – Szymczak M., red., 1978–1981: *Słownik języka polskiego*. T. 1–3. Warszawa.
- Zmysł. *Wśród*. – Zmysłowska S., 1957: *Wśród światel i barw*. Warszawa.
- Bac. – Василевич А. П., 1981: *Обозначение цвета в современном русском языке*. Москва.
- Гр. – Шведова Н. Ю., ред., 1982: *Русская грамматика*. Т. 1: *Фонетика, фонология, ударение, интонация, словообразование, морфология*. Москва.

-
Сл. Ож.	– Ожегов С. И., 1990: <i>Словарь русского языка</i> . Москва.
С.мат.-77	– Котелова Н. З., ред., 1980: <i>Новое в русской лексике. Словарные материалы - 77</i> . Москва (analogicznie oznaczono materiały z lat 1978–1984).
СНСЗн-60	– Котелова Н. З., Сорокин Ю. С., ред., 1971: <i>Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 60-х годов</i> . Москва.
СНСЗн-70	– Котелова Н. З., ред., 1984: <i>Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 70-х годов</i> . Москва.
СРЛЯ	– Чернышев В. И., гл. ред., 1948–1965: <i>Словарь современного русского литературного языка</i> . Т. 1–17. Москва–Ленинград.
СРЯ	– Евгеньева А. П., гл. ред., 1981–1984: <i>Словарь русского языка</i> . Т. 1–4. [Изд. 2-е, испр. и доп.]. Москва.
СЭС	– Прохоров А. М., гл. ред., 1986: <i>Советский энциклопедический словарь</i> . [Изд. 4-е]. Москва.
ТСРЯ	– Скляревская Г. Н., ред., 1998: <i>Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения</i> . Москва.

Rozdział I

Podstawy teoretyczne

Termin gniazdo słowotwórcze w literaturze przedmiotu

Badania słowotwórczego poziomu języka zdobywają w ostatnich latach coraz więcej zwolenników wśród językoznawców polskich. Problemom pochodności synchronicznej wyrazów, strukturze derywatów, ich znaczeniu słowotwórczemu, roli formantów oraz stosunkom strukturalno-semantycznym, w jakich pozostają wyrazy motywujące i motywowane, poświęcono wiele prac teoretycznych i szczegółowych, w których zagadnienia te były rozpatrywane zarówno na płaszczyźnie jednego języka, jak i w aspekcie porównawczym. Autorzy istniejących już i nowych opracowań z zakresu derywatologii nie tylko koncentrują swe wysiłki na analizie stosunków, w jakich pozostają wyraz motywujący i motywowany, ale także starają się rozciągnąć badania na jednostki bardziej złożone, takie jak kategoria słowotwórcza, typ słowotwórczy, paradygmat słowotwórczy, ciąg słowotwórczy i gniazdo słowotwórcze.

Nurt badań językoznawczych dotyczący stosunków między wyrazami powstającymi od jednej podstawy ukształtował się, jak zauważa H. J a d a c k a (1995, s. 9), w końcu lat pięćdziesiątych i związany jest przede wszystkim z nazwiskiem J. W i e r z c h o w s k i e g o (1959), który postulował uporządkowanie słownictwa języka polskiego w wyniku badania serii wyrazowych, układających się w swoiste proporcje. Przyjęta przez J. W i e r z c h o w s k i e g o metoda analizy słownictwa zmierzała do uwzględnienia różnorakich wewnątrzjęzykowych relacji – przede wszystkim między formami podobnymi w części rdzennej (1980, s. 122). Uwzględniała „relacje analizowanego wyrazu do innych wyrazów i relacje tego wyrazu do dłuższych odcinków języka, w których występuje ten sam wyraz lub występują wyrazy, będące z nim w aktualnym związku derywacyjnym” (tamże, s. 123). Cel tego typu analizy nie jest jednak równoznaczny z tym, który przyjmują językoznawcy zajmujący się określaniem stosunków pochodności między wyrazami. Jak bowiem zauważa

sam autor, przyjęta przez niego metoda odrzuca kierunkowość wynikania. W centrum zaś jego uwagi pozostają wzajemne relacje analizowanych form (tamże, s. 129). Nieco inne zadania podejmują badacze zajmujący się analizą jednej z najbardziej złożonych jednostek słotwórczego poziomu języka, jaką jest gniazdo słotwórcze.

Termin gniazdo słotwórcze jest kalką rosyjskiego terminu „словообразовательное гнездо”, który został przyjęty przez językoznawców polskich mniej więcej w latach siedemdziesiątych naszego stulecia i zastąpił „rodzinę wyrazów”¹.

W chwili obecnej terminem rodzina wyrazów określa się grupę wyrazów wywodzących się od wspólnego rdzenia (S. U r b a ŋ c z y k, red., 1991, s. 289). Jest to więc termin należący do sfery badań etymologicznych. Gniazdo słotwórcze natomiast obejmuje jednostki charakteryzujące się wspólnotą części rdzennej i pozostające w odczuwanych i uświadamianych przez współczesnych użytkowników języka powiązaniach formalnych i semantycznych, czyli w żywych stosunkach motywacyjnych (M. S k a r ż y ŋ s k i, 1981, s. IV). Innymi słowy, jest to uporządkowany stosunkami motywacji zbiór wyrazów jednordzennych. W centrum gniazda znajduje się wyraz, który bezpośrednio lub pośrednio motywuje wszystkie pozostałe wyrazy wchodzące w jego skład. Definicja ta praktycznie nie różni się od tych, które znajdujemy w publikacjach rosyjskich poświęconych problemom derywatologii i opisu gniazd słotwórczych².

Gniazdo słotwórcze jako najbardziej złożona jednostka słotwórczego poziomu języka rozumiane bywa też jako zbiór ciągów i paradygmatów słotwórczych, które, realizując związki paradygmatyczne i syntagmatyczne pomiędzy wyrazami w gnieździe, wzajemnie oddziałują na siebie³. Przez pojęcie „ciąg (łańcuch) słotwórczy” rozumie się zbiór pochodnych powiązanych stosunkami motywacji w ten sposób, że każdy następny wyraz jest motywowany bezpośrednio go motywującym, a każdy poprzedni stanowi podstawę słotwórczą dla następnego (por. np. jeden z ciągów słotwórczych, wchodzących w skład gniazda słotwórczego z przymiotnikiem wyjściowym *biały*: *biały* – *bielica* – *bielicować* – *zbielicować* – *zbielicowany*). Na paradygmat natomiast składają się derywaty tworzące się od jednej i tej samej podstawy słotwórczej i – co za tym idzie – znajdujące się

¹ Według T. Vogelgesang termin „rodzina wyrazów” jest kalką francuskiego *famille de mots* lub niemieckiego *Wortfamilie*. Por.: T. V o g e l g e s a n g, 1982, s. 2.

² Por. np. definicję gniazda słotwórczego zamieszczoną we wstępie do słownika rosyjskich gniazd słotwórczych: „Под словообразовательным гнездом понимается упорядоченная отношениями мотивации совокупность слов, характеризующихся общностью корня. Общность однокоренных слов проявляется не только в плане выражения (в наличии у них одного и того же корня), но и в плане содержания (корень выражает общий для всех родственных слов элемент значения), т.е. слова, объединяющиеся в словообразовательное гнездо, имеют и смысловую, и материальную общность.” (А. Н. Т и х о н о в, 1985, s. 36). Por. też definicję gniazd słotwórczych znajdujące się w pracach: А. Н. Т и х о н о в, 1971, 1974, s. 8.

³ Por. na ten temat: L. J o c h y m - K u s z l i k o w a, 1980a, s. 107. Przedstawioną w pracy definicję L. Jochym-Kuszlíkowa przytacza za E. A. Ziemią.

na tym samym stopniu motywacji⁴ (por. np. paradygmat słowotwórczy tworzący się od przymiotnika wyjściowego *szkarłatny*: *szkarłatny* – *szkarłatnie*, *szkarłat*, *szkarłatnieć*, *szkarłatinoczerwony*). Na tak pojmowane gniazda słowotwórcze składają się więc konkretne jednostki leksykalne.

Nieco inaczej rozumieją opisywane pojęcie przedstawiciele nurtu aplikatywno-generatywnego w słowotwórstwie, opartego na założeniach wypracowanych przez S. K. Szaumiana i P. A. Sobolewą i operującego opracowanym w tym celu językiem symboli. Dla przedstawicieli i zwolenników tego typu badań gniazdo słowotwórcze nie jest zbiorem konkretnych wyrazów, lecz zbiorem struktur⁵, charakteryzujących się identycznością pierwszego kroku derywacyjnego, czyli operacji polegającej na przyłączeniu formantu do podstawy wyrazu motywującego⁶ – por. definicję gniazda słowotwórczego, którą podaje P. A. Sobolewa: „Словообразовательное гнездо – конечное множество словообразовательных структур, характеризующихся тождеством первого деривационного шага. На генотипическом уровне словообразовательное гнездо соответствует классу R-слов генотипов, образующих так называемую R-структуру гнезда. На фенотипическом – классу гнёзд фенотипов (α -структуры гнезда).” (П. А. С о б о л е в а, 1970, s. 22). W celu lepszego zrozumienia tych pojęć autorka przytacza przykład gniazda-genotypu i odpowiada-jących mu gniazd-fenotypów (tamże, s. 23):

№	гнездо-генотип (R-структура)	гнёзда-фенотипы (α -структура)			
1	R_2O	асфальт	фигляр	бальзам	гипс
2	R_1R_2O	асфальтировал	фиглярил фиглярничал фиглярствовал	бальзамировал	гипсовал
3	R_3R_2O	асфальтный	фиглярский	бальзамный бальзамический	гипсовый
4	$R_1R_1R_2O$	заасфальтировал	сфиглярил сфиглярничал	набальзамировал	загипсовал
5	$R_2R_1R_2O$	асфальтирование	фиглярство	бальзамирование	гипсование

Zaprezentowana tabela pozwala zauważyć, że jedno gniazdo słowotwórcze, nazywane genotypem, może być reprezentowane przez kilka gniazd-fenotypów, w skład których wchodzi konkretne jednostki leksykalne. Gniazdo-fenotyp⁷ jest więc

⁴ Por. np. definicje pojęć paradygmat słowotwórczy, ciąg słowotwórczy w pracach A. N. Tichonowa (A. H. Тихонов, 1974, s. 14; 1989, s. 136), E. A. Ziemskiej (E. A. Земская, 1978, s. 63–77), T. S. Jaruliny (Т. С. Яруллина, 1979, s. 153–161), L. Jochym-Kuslikowej (1980a, s. 106).

⁵ Por. np. wypowiedź J. Ł. Ginzburga: „[...] словообразовательное гнездо – это не совокупность слов с »тождественным« корнем, а структура этой совокупности, которой может обладать и другое лексическое гнездо или его часть.” (Е. Л. Гинзбург, 1979a, s. 162, przypis 1).

⁶ Por. definicję tego terminu w pracy P. A. Sobolewej (П. А. С о б о л е в а, 1972, s. 180).

⁷ W ujęciu J. Ł. Ginzburga gniazdo nazywane przez P. A. Sobolewą fenotypem określane jest w ślad

zbiorem wyrazów charakteryzujących się wspólną częścią rdzennej. Natomiast gniazdo-genotyp to zbiór struktur, które łączy tożsamość pierwszego kroku derywacyjnego⁸ (w przypadku przedstawionego tu gniazda jest to pochodność derywatów od rzeczownika wyjściowego), czyli operacji przyłączenia do abstrakcyjnej części rdzennej, oznaczonej symbolem 0, jednego z następujących afiksów, nazywanych operandami: R_1 – werbalizator, R_2 – nominalizator, R_3 – adiektywator, R_4 – adwerbializator. Wyrazy wyjściowe gniazd oznaczane są kolejno symbolami $R_1 0$ – czasownik, $R_2 0$ – rzeczownik, $R_3 0$ – przymiotnik, $R_4 0$ – przysłówek. Gniazda przedstawiane są za pomocą grafów, w których nachylone pod odpowiednim kątem linie ilustrują tworzenie się derywatów należących do określonej części mowy (/ czasownik, | rzeczownik, \ przymiotnik, — przysłówek), a węzeł • oznacza R-wyraz. Opis gniazda uwzględnia takie zjawiska jak:

1. krok derywacyjny;
2. głębokość gniazda, która wyznaczana jest przez derywat, charakteryzujący się największą liczbą kroków derywacyjnych;
3. złożoność gniazda mierzona liczbą struktur słowotwórczych w gnieździe;
4. pojemność gniazda (*объём гнезда*), czyli liczba wyrazów pochodnych w gnieździe (zob. Ф. С. Шнишккина, 1978, s. 138).

Zastosowanie do opisu gniazd modelu generatywnego pozwala badaczom określić sposoby generowania wyrazów, ich potencjał słowotwórczy oraz zbadać produktywność modeli słowotwórczych. Ten rodzaj analizy może być wykorzystany w toku badań porównawczych, których ostatecznym efektem będzie typologia gniazd.

Analiza gniazd słowotwórczych pozwala nie tylko lepiej zrozumieć, zbadać i opisać najistotniejsze zjawiska zachodzące w sferze słowotwórstwa, określić stosunki między wyrazami motywującymi i motywowanymi, wskazać formanty biorące udział w tworzeniu derywatów i scharakteryzować je pod kątem produktywności, określić sposoby tworzenia wyrazów, ale również w wyniku zbadania potencjału słowotwórczego poszczególnych formacji wyznaczyć tendencje rozwoju słowotwórczego poziomu języka. Z tych właśnie powodów obserwuje się wzrastające zainteresowanie problematyką gniazdowania wyrazów. Podejmowane są próby opracowania słowników gniazd sło-

za W. W. Winogradowem mianem gniazda leksykalnego, a gniazdo-genotyp – gniazdem słowotwórczym, por. następującą wypowiedź: „Лексическое гнездо (В. В. Виноградов, 1977, s. 85) – это совокупность лексических единиц, общность которых по смыслу отражена в общности слов по корню. Каждое лексическое гнездо организовано, обладает структурой. Та часть структуры, которая обязана словообразовательным отношениям, в частности отношениям производности, естественно может быть названа словообразовательной структурой лексического гнезда, или словообразовательным гнездом.” (Е. Л. Гинзбург, 1979, s. 162).

⁸ Por. definicje gniazda-genotypu i gniazda-fenotypów znajdujące się w pracy P. A. Sobolewej: „Словообразовательное гнездо-генотип – конечное множество словообразовательных структур слов, характеризующихся тождеством первого деривационного шага и соответствующее минимум одному гнезду-фенотипу. Словообразовательное гнездо-фенотип – конечное множество слов-фенотипов различной или тождественной словообразовательной структуры, характеризующееся тождеством операнда – корневой морфемы.” (П. А. Соболева, 1972, s. 203–204).

wotwórczych oraz zastosowania metody gniazdowania do opisu określonych grup słownictwa wyróżnionych ze względu na część mowy wyrazu wyjściowego lub przynależność do określonej grupy tematycznej lub leksykalno-semantycznej.

Z inicjatywy J. Puzyniny od 1977 roku w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego prowadzone są prace nad słownikiem gniazd słotwórczych współczesnego języka polskiego⁹. Wydany w 1988 r. *Zeszyt próbny słownika gniazd słotwórczych współczesnego języka polskiego* (H. J a d a c k a, 1988) pozwala zauważyć, że opracowujący go zespół wzoruje się w znacznej mierze na istniejących już słownikach rosyjskich autorstwa A. N. Tichonowa (А. Н. Тихонов, 1978, 1985). W odróżnieniu od prac rosyjskich, w słowniku polskim „historia” powstania każdego derywatu opisana jest za pomocą specjalnie opracowanych w tym celu symboli. Inną nie mniej istotną innowacją jest uwzględnienie w toku konstruowania gniazd kryterium leksykalnego. W przypadku wyrazów polisemicznych każde ze znaczeń, jeśli tylko wykazuje aktywność derywacyjną, stanowi centrum oddzielnego gniazda słotwórczego (np. w skład gniazda z wyrazem wyjściowym *estetyka* w znaczeniu ‘nauka o sztuce’ wchodzi dwa derywaty – *estetyk* i *estetyczny* ‘wchodzący w skład estetyki jako nauki’, natomiast gniazdo słotwórcze powstałe od rzeczownika *estetyka* ze znaczeniem ‘piękny wygląd czegoś’ zawiera 6 derywatów, por.: *estetyka* – *esteta*, *estetyczny* ‘gustowny’ – *estetyczność*, *estetyzować* – *estetyzacja*, *estetycznie*)¹⁰. Ponadto w celu zobrazowania struktury gniazd przedstawiono je w postaci grafów, kierując się zasadami opracowanymi przez przedstawicieli gramatyki aplikatywnej. Omawiając słowniki gniazd słotwórczych, nie można pominąć prac M. S k a r ż y Ń s k i e g o, który z myślą o nauczycielach języka polskiego w latach osiemdziesiątych wydał zeszyt próbny *Małego słownika słotwórczego*, obejmujący hasła na litery A–D (1981), a następnie *Mały słownik słotwórczy języka polskiego dla cudzoziemców*, zawierający 100 gniazd (1989).

Gniazda słotwórcze można badać nie tylko pod kątem ich struktury, która w znacznej mierze wynika z przynależności wyrazu wyjściowego do określonej części mowy, ale również z punktu widzenia jego właściwości semantycznych¹¹ (w znacznym stopniu zależnych od gramatycznej charakterystyki wyrazu wyjściowego), przypisywanego mu znaczenia leksykalnego oraz jego przynależności do określonej grupy leksykalno-semantycznej. Na zjawisko zależności właściwości strukturalno-semantycznych gniazda od przynależności wyrazu wyjściowego do określonej części mowy zwraca uwagę między innymi A. N. Tichonow: „Как известно, именно частеречная принадлежность исходного слова определяет структурно-семантические

⁹ Szerzej na ten temat patrz: H. J a d a c k a, 1995, s. 12–13.

¹⁰ Przykład zaczerpnięty został ze słownika autorstwa H. J a d a c k i e j (1988, s. 68).

¹¹ W pracach z zakresu słotwórstwa mówi się o tzw. strukturze semantycznej gniazda. J. N. Tichonowa podaje następującą definicję tego terminu: „Семантическая структура гнезда представляет собой совокупность значений, выражаемых всеми однокоренными словами в гнезде, в их системных связях и отношениях. Она состоит из лексических, словообразовательных и грамматических значений.” (Е. Н. Тихонова, 1987, s. 33).

свойства гнезд однокоренных слов, взаимоотношение частей речи в структуре гнезда. Каждое гнездо имеет свою частеречную структуру, которая полностью или частично проявляется в других гнездах, относящихся к одной части речи” (А. Н. Тихонов, 1987, s. 7). Ten sam autor w pracy *Лексико-семантические и грамматические проблемы изучения словообразовательного гнезда* tak pisze o zależności strukturalno-semantycznych właściwości gniazda od przynależności wyrazu wyjściowego do określonej grupy tematycznej: „Каждая такая группа обладает своим словообразовательным потенциалом, имеет строго очерченный круг производных, т.е. словопорождающие свойства исходных слов зависят от того, к какому лексико-семантическому или тематическому разряду они относятся” (А. Н. Тихонов, 1978, s. 7). Nic więc dziwnego, że te właśnie czynniki stanowią punkt wyjścia wielu prac poświęconych analizie gniazd słowotwórczych. W chwili obecnej literatura, omawiająca właściwości strukturalno-semantyczne gniazd słowotwórczych, organizujących się wokół leksemów należących do jednej grupy tematycznej lub leksykalno-semantycznej, jest już bogata.

Spośród opracowań polskich wymienić należy pracę doktorską T. Vogelc s a n g (1982), poświęconą opisowi odprzymiotnikowych gniazd słowotwórczych współczesnego języka polskiego, oraz monografię H. J a d a c k i e j *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna* (1995), w której omówione zostały odrzeczownikowe gniazda słowotwórcze. Praca H. Jadackiej tym różni się od wielu innych opracowań gniazdowych, że autorka konstruując gniazda uwzględnia również polisemiczność wyrazów wyjściowych (każde takie gniazdo składa się z określonej, uwarunkowanej liczbą znaczeń aktywnych słowotwórczo, liczby swoistych podgniazd). Opis każdego gniazda kończy się przedstawieniem go w postaci grafu. Struktura derywatów, wchodzących w skład poszczególnych gniazd, przedstawiona jest dwójako – z jednej strony w wyrazie pochodnym wydzielony jest tworzący go formant, z drugiej zaś ten sam derywat przedstawiony jest za pomocą zapisu symbolicznego.

Znacznie bogatszą literaturą dotyczącą gniazdowania wyrazów oraz budowy gniazd słowotwórczych poszczycić się może językoznawstwo rosyjskie. Materiały bibliograficzne zawierają wiele artykułów, prac doktorskich i habilitacyjnych poświęconych tej problematyce, por. np. prace E. Ł. Ginzburga (Е. Л. Гинзбург, 1979a, b, 1982, 1983), I. W. Altmana (И. В. Альтман, 1981), A. D. Czołakowej (А. Д. Чолакова, 1986), S. R. Jakowlenko (С. Р. Яковленко, 1987), Z. G. Kieworkowej (З. Г. Кеворкова, 1985a, b), S. G. Babicza (С. Г. Бабич, 1988), R. A. Kdubariewej (Р. А. Кдыбарева, 1985). Liczne opracowania dotyczą analizy stosunków paradygmatacznych i syntagmatacznych w gnieździe, por. np. prace S. A. Tichonowa (1984), M. J. Zujewej (М. Ю. Зуева, 1986), B. B. Tadżibajewa (Б. Б. Таджибаев, 1987), S. A. Nikitiny (С. А. Никитина, 1987). Badając łańcuchy i paradygmaty słowotwórcze, wchodzące w skład gniazd tworzących się od słów należących do określonej części mowy, autorzy starają się określić właściwości strukturalne i semantyczne analizowanych gniazd, prześledzić najważniejsze procesy zachodzące na płaszczyźnie słowotwórstwa (zjawiska morfo-

nologiczne, powstanie nowych afiksów, zbadanie produktywności poszczególnych typów słowotwórczych, prześledzenie zjawisk synonimii, antonimii i homonimii itp.) oraz wskazać tendencje rozwojowe słowotwórczego poziomu języka.

Spośród opracowań, w których analiza gniazd prowadzona była w planie porównawczym, na uwagę zasługują artykuły i prace J. Frasa (1985), L. Jochym-Kuszlukowej (1982), J. Stawnickiej (1991a, b), A. A. Łukaszanca (A. A. Лукашанец, 1981). Autorzy prac konfrontatywnych, porównując gniazda tworzące się od wyrazów należących do tej samej części mowy i najczęściej tej samej grupy tematycznej (por. prace: J. Stawnickiej (1991) poświęconą czasownikom oznaczającym położenie w przestrzeni, L. Jochym-Kuszlukowej (1982) dotyczącą analizy gniazd z przymiotnikami wyjściowymi należącymi do grupy leksykalno-semantycznej ze znaczeniem smaku itp.), starają się określić wpływ semantyki wyrazu wyjściowego na strukturę gniazda oraz zbadać, jakie czynniki wpływają na zróżnicowanie strukturalno-semantyczne analizowanych gniazd. W większości dotyczy czasowych opracowań punktem wyjścia jest albo paradygmat, albo łańcuch słowotwórczy czy – jak w przypadku monografii L. Jochym-Kuszlukowej – odgałęzienie, na które składają się należące do tej samej części mowy derywaty pierwszego stopnia motywacji (paradygmat) i motywowane nimi pochodne, tworzące łańcuchy i paradygmaty. W pracach tych gniazdo rozumiane jest jako uporządkowany stosunkami motywacji zbiór derywatów organizujących się wokół wyrazu wyjściowego, a więc tak jak rozumie je A. N. Tichonow i zwolennicy jego teorii. Badanie gniazd za pomocą metod wypracowanych przez przedstawicieli nurtu aplikatywno-generatywnego nie znalazło szerszego zastosowania w pracach językoznawców polskich. Najczęściej wykorzystuje się jedynie teorię grafów bardzo obrazowo przedstawiającą strukturę gniazda oraz symbolikę zapisu struktury derywatów, ilustrującą wszystkie kolejne kroki derywacyjne, które doprowadziły do ich powstania (por. prace J. Stawnickiej, H. Jadackiej, T. Vogelgesang).

Analiza porównawcza gniazd słowotwórczych, przyjmująca za punkt wyjścia układ i strukturę derywatów w ciągach derywacyjnych, pozwala na prześledzenie, w jaki sposób komponenty struktury semantycznej realizują się w pochodnych kolejnych stopni derywacji, sprawdzenie, jaki wpływ na strukturę gniazda i jego semantykę wywiera semantyka wyrazu wyjściowego, porównanie udziału formacji znajdujących się na tym samym stopniu motywacji w dalszych procesach derywacyjnych, wskazanie formantów mogących się łączyć z podstawami znajdującymi się na kolejnych stopniach derywacji, prześledzenie zjawiska homonimii, synonimii oraz antonimii słowotwórczej. Takie podejście umożliwia również wykrycie tendencji rozwojowych słowotwórstwa porównywanych języków, wskazanie modeli (w tym również nowych), według których najczęściej tworzą się określone grupy pochodnych, określenie formantów najbardziej charakterystycznych dla poszczególnych typów słowotwórczych oraz wyznaczenie produktywności poszczególnych typów słowotwórczych. Porównywanie gniazd słowotwórczych, przyjmujące za punkt wyjścia paradygmat słowotwórczy, pozwala ujawnić derywacyjną walencję wyrazów,

przez którą rozumie się możliwość fundowania przez daną podstawę takiego, a nie innego zestawu derywatów, oraz określić prawidłowości semantyki derywacyjnej. Badanie paradygmatów tworzących się od wyrazów należących w porównywanych językach do jednej części mowy, a nawet do jednej grupy tematycznej pozwala na uchwycenie różnic w układzie i strukturze derywatów oraz określenie przyczyn takich zróżnicowań.

Cel i założenia teoretyczne pracy

Cel pracy

W zasobie leksykalnym każdego języka występują jednostki, będące oznaczeniami słownymi wszelkiego rodzaju doznań. Nazwy odczuć (smakowe, wzrokowe itp.) są w znacznej części bardzo stare i należą do wyrazów nie tylko głęboko zakorzenionych w zbiorowej psychice, ale także niełatwo dających się wymienić na równoznaczne (por. K. I. Moszyński, 1929, s. 76). W sferze doznań wzrokowych pozycję pierwszoplanową zajmują kolory. Oznaczenia słowne jakości barwnych znane są od dawna wszystkim ludom i kulturom. Obserwuje się wprawdzie różnice w nominacyjnych systemach leksyki barw w różnych językach, ale, jak zauważa R. Tokarski (1995, s. 7), są one wynikiem odmienności kulturowych, rozmaitego sposobu konceptualizacji świata zawartego w języku, różnych sposobów językowego segmentowania fizycznego kontinuum tworzonego przez falę świetlną¹², a nie różnic tkwiących w rzeczywistości pozajęzykowej, która stanowi wartość niezmienną.

¹² Por. np. wypowiedź Bidu Vranceanu na temat różnego podziału spektrum barwnego w kulturze europejskiej i w kulturze Indii: „Cette classe comprend, donc, une partie des couleurs considérée comme *primaires*, à laquelle s'ajoute trois couleurs *secondaires*: *portocaliu*, *indigo*, *violet*. Cela implique le rapport entre l'expérience visuelle (où la représentation des couleurs dans le spectre, où chaque fragment est caractérisé par une longueur d'onde mesurée en millimicrons). Cette description est présentée en ouvrages de linguistiques par Eco (1971), p. 44–46; ainsi le *rouge* (800–650 $\mu\mu$), l'*orange* (640–590 $\mu\mu$), le *jaune* (580–550 $\mu\mu$), le *vert* (540–490 $\mu\mu$), le *bleu* (480–460 $\mu\mu$), l'*indigo* (450–440 $\mu\mu$), le *violet* (430–390 $\mu\mu$); cette caractérisation est valable pour les civilisations européennes. à la différence, par exemple, de la culture hindî, pour laquelle la segmentation du «continuu» (de la réalité) s'arrête à 550 $\mu\mu$. De même, on a analysé les segmentations à la conception culturelle et, respectivement, les dénominations faites par diverses langues (par exemple, le fragment «bleu» est représenté en russe par deux unités différentes */goluboi/* et */sinij/* [...]). Pour conclure, les données de l'expérience perceptive et leur définition à l'aide du spectrographe ou l'oscillographe en $\mu\mu$ sont en correspondance (même si on ne le voit pas) et ces données ne représentent pas la référence. Ces données peuvent s'individualiser différemment dans les langues différentes et il en résulte des variantes facultatives ou, par contre, deux unités pertinentes différentes.” (A. Bidu Vranceanu, 1976, s. 72, przypis 56).

Językoznawcy są zgodni co do tego, że prymarnymi wykładnikami jakości barwnych są przymiotniki, które albo informują o wartości koloru pewnych obiektów, albo też odnoszą się nie do obiektów, lecz do samej właściwości koloru (por. M. A m p e l - R u d o l f, 1994, s. 8). Przymiotniki nazywające barwę były omawiane nie tylko pod kątem ich struktury i semantyki, ale również z punktu widzenia aktywności derywacyjnej. Zagadnieniami potencji słotwórczej rosyjskich przymiotników ze znaczeniem barwy, ich udziału w organizacji gniazd słotwórczych zajmowali się m.in. A. S. Kakajewa (А. С. Какаева, 1987), S. N. Czesnokowa (С. Н. Чеснокова, 1989), B. B. Tadžibajew (Б. Б. Таджибаев, 1987). Jeżeli chodzi o polskie prace omawiające udział przymiotników barwy w powoływaniu do życia nowych pochodnych, to należy zauważyć, że zagadnienia te były poruszane przede wszystkim przy okazji opisu odprzymiotnikowych gniazd słotwórczych, jak np. w pracy T. V o g e l - g e s a n g (1982). Dotychczas jednak gniazda słotwórcze z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę nie doczekały się pełnego opisu konfrontatywnego. Próba taka zostanie podjęta w niniejszym opracowaniu.

Zainteresowanie gniazdami słotwórczymi z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę ma kilka przyczyn. Po pierwsze przymiotniki te (mamy tutaj na uwadze jedynie przymiotniki synchronicznie niemotywowane) tworzą dość zwartą grupę leksykalno-semantyczną, po drugie większość składających się na tę grupę formacji w języku polskim i rosyjskim charakteryzuje się tożsamą częścią rdzenną, a właśnie takie gniazda, które są zbudowane wokół wyrazów wspólnych dla obu języków i należących do podstawowego zasobu słownictwa, zasługują na szczególną uwagę badaczy. Gniazda te bowiem swoim zasięgiem obejmują główne pola semantyczne obrazujące wspólny dla Rosjan i Polaków sposób postrzegania otaczającej nas rzeczywistości (zob. L. J o c h y m - K u s z l i k o w a, 1980a, s. 109). Nie zawsze jednak formalne podobieństwo jest gwarancją podobieństwa semantycznego, a tym samym miejsca, jakie w swej grupie zajmują przymiotniki polskie i rosyjskie (por. np. miejsce zajmowane przez polskie i rosyjskie przymiotniki *siny* – синий; *krasny* (krasny) – красный itp. w systemie określeń barwnych). Efektem tego mogą być różnice w strukturze i semantyce tworzących się od nich gniazd słotwórczych.

Celem pracy jest zbadanie, jaki wpływ na strukturę i semantykę gniazd wywiera semantyka wyrazu wyjściowego, jak realizują się w strukturze semantycznej derywatów poszczególne znaczenia struktury semantycznej wyrazu wyjściowego, czy rozwój nowych znaczeń w strukturze semantycznej derywatów wywiera wpływ na ich aktywność derywacyjną, jak kształtuje się struktura polskich i rosyjskich gniazd słotwórczych w przypadku, gdy wyrazami wyjściowymi są przymiotniki charakteryzujące się tożsamością części rdzennej oraz zbliżoną strukturą semantyczną, jaki wpływ na właściwości strukturalno-semantyczne gniazd wywiera różny w porównywanych językach kierunek rozwoju wyrazów wyjściowych cechujących się historycznie tożsamym elementem rdzennym. Ostatecznym celem pracy będzie wykazanie podobieństw i różnic w strukturze i semantyce porównywanych gniazd oraz wskazanie przyczyn zaobserwowanych zróżnicowań.

4) nazwa taka musi być psychologicznie wyróżniona, np. przez a) tendencję do występowania na początku listy terminów barwnych, układanych według danych przekazanych przez informatorów; b) stabilność opinii informatorów co do odniesień i co do okazji użycia;

5) obecność w świadomości wszystkich informatorów¹⁵.

Wymienione czynniki pozwoliły autorom na wyznaczenie jedenastu barw podstawowych – *black, white, red, yellow, green, blue, brown, gray, orange, purple, pink*. Nieco inny zestaw nazw barw podstawowych proponują autorzy prac rosyjskich. Na podstawie wyników testów psychologicznych R. A. Allmere i A. P. Wasiliewicz doszli do wniosku, że do grupy tej można zaliczyć 12 „podstawowych” kategorii – *чёрный, белый, красный, розовый, жёлтый, синий, голубой, зелёный, коричневый, фиолетовый, оранжевый, серый*. Ponieważ jednak informatorzy nie zawsze potrafili jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy wyrazy nazywające pewne odcienie zakwalifikować do grupy nazw barw czerwonych czy różowych (*красный – розовый*), błękitnych bądź niebieskich (*голубой – синий*), autorzy postanowili ograniczyć liczbę wyrazów do dziesięciu. Ostatecznie za podstawowe uznali: *чёрный, белый, красный, жёлтый, синий, зелёный, коричневый, фиолетовый, оранжевый, серый* (P. A. Аллмере, А. П. Василевич, 1982, s. 52–53)¹⁶. Podobne zagadnienia poruszane były w literaturze polskiej. Poglądy na temat zestawu nazw barw zasadniczych są jednak zróżnicowane. W. Michera zajmuje stanowisko, że do grupy tej zaliczają się następujące określenia barwne: *biały, czarny, czerwony, żółty, zielony, niebieski*. Uważa on bowiem, iż same barwy nazywane tymi wyrazami należą do prototypowych i uniwersalnych, ponieważ: „Jednakowo [...] na całym świecie jest widziana i wewnętrznie strukturyzowana przestrzeń barwna. Jej podział na kategorie dokonywany jest zgodnie z tą strukturą. Jest on międzykulturowo zróżnicowany, lecz nie w dowolny sposób. Dają się zaobserwować pewne prawidłowości pozwalające uporządkować wszystkie języki w dość jednolity szereg, od form najprostszych do najbardziej skomplikowanych” (W. Michera, 1987, s. 95). Nieco inaczej podchodzi do tego zagadnienia J. Grzenia, który badając nazwy barw z punktu widzenia ich semantycznej złożoności, proponuje zaliczyć do podstawowego pola semantycznego barw w języku polskim następujące leksemy: *biały, szary, czarny, żółty, pomarańczowy, czerwony, brązowy, niebieski, zielony*. Przynależność do tego pola przymiotników *fioletowy* i *różowy* wciąż pozostaje według niego zagadnieniem problematycznym (1993, s. 160–161). Wątpliwości tego rodzaju nie ma R. Tokarski, który podobnie jak Berlin i Kay, zamieszcza na swej liście kanonicznych dla języka polskiego nazw barw 11 określeń barwnych – *biały, czarny, czerwony, żółty, zielony, niebieski, brązowy, szary, fioletowy, pomarańczowy, różowy*. Swój pogląd uzasadnia

¹⁵ Przytaczam za W. Michera (1987, s. 94).

¹⁶ Por. też prace, w których eksperyment psycholingwistyczny pozwolił na określenie ekwiwalentów międzyjęzykowych oraz wyznaczenie stosunków semantycznych między wyrazami należącymi do pola znaczeniowego koloru: А. П. Василевич, Ю. Н. Скокан, 1986, s. 103–110; А. П. Василевич, 1982, s. 65–76; 1983, s. 97–113; Р. М. Фрумкина, 1984.

tym, że: „W językach o rozwiniętych systemach nazewniczych barw, np. w wysoko rozwiniętych językach europejskich, zawierających jedenaście nazw barw odpowiedniości językowe są dość wyraźne.” (R. To k a r s k i, 1995, s. 21). Jednocześnie zauważa, że w przypadku niektórych leksemów odpowiedniości językowe nie są na tyle jednoznaczne, by lista ta nie mogła ulec modyfikacjom. Jako przykład przytacza rosyjskie przymiotniki *синий* i *голубой*, które oznaczają dwa odcienie koloru niebieskiego (żaden z nich nie ma jednoznacznego ekwiwalentu semantycznego w języku polskim) i oba spełniają warunki bycia podstawową nazwą barwy (tamże, s. 21, przypis 2).

Ostatnia uwaga jest dość istotna dla naszych dalszych rozważań. Należałoby się zastanowić, czy wśród porównywanych gniazd słowotwórczych uwzględnić gniazda rosyjskie tworzące się od dwóch przymiotników nazywających barwę niebieską, a więc od *синий* i *голубой*, czy też tylko jedno, a jeżeli tak, to które z nich. We współczesnym języku rosyjskim oba przymiotniki funkcjonują jako jednostki samodzielne, dlatego w niniejszym opracowaniu rozpatrywane będą gniazda tworzące się zarówno od *синий*, jak i od *голубой*. Za uwzględnieniem w opisie obu tych przymiotników przemawia dodatkowo fakt, że obie nazywane nimi barwy wchodzą w skład widma światła białego. Kierując się tą wskazówką należałoby także włączyć do opisu polskie gniazdo z przymiotnikiem wyjściowym *błękitny*, mimo iż w żadnym ze znanych opracowań nie jest on wymieniany jako nazwa barwy podstawowej. Definicje słownikowe interpretują znaczenie przymiotnika *błękitny* przez odniesienie go do przymiotnika *niebieski*, por.: *błękitny* ‘intensywnie niebieski, lazurowy’ (SJPSz). Jest to więc barwa, która różni się od niebieskiej jedynie stopniem intensywności. Podobnie definiowany jest w słownikach języka rosyjskiego przymiotnik *голубой*, por.: *голубой* ‘имеющий цвет ясного неба; светлосиний, лазоревый, лазурный’ (СРЛЯ). Przytoczona definicja pozwala sądzić, że podobnie jak to ma miejsce w języku polskim, w rzeczywistości chodzi tutaj o pewien odcień barwy niebieskiej¹⁷. Ponieważ barwy nazywane zarówno przymiotnikiem *голубой*, jak i *błękitny* wchodzą w skład spektrum i obie są pewną odmianą barw niebieskich, postanowiliśmy je włączyć do opisu. Dodatkowym argumentem przemawiającym za pewną porównywalnością obu nazw jest fakt, iż w określonych kontekstach przymiotniki *синий – голубой*, *niebieski – błękitny* mogą występować zamiennie (por. np.: *niebieskie oczy – błękitne oczy*, *niebieska krew – błękitna krew* (przen.); *голубой дым, туман – синий дым, туман*)¹⁸. Ostatecznie analizie poddanych będzie

¹⁷ Na podrzędną pozycję przymiotnika *голубой* w stosunku do *синий* zwraca uwagę N. B. Bachilina: „В системе цветообозначений современного русского языка прилагательное *голубой* занимает своеобразное место. Разумеется, что оно по отношению к прилагательному *синий* занимает как бы подчиненное положение: *голубой* – это оттенок синего цвета, светло-синий.” (Н. Б. Бахилина, 1975, s. 200).

¹⁸ Por. też zamienne użycie przymiotnika *niebieski* i *błękitny* (a właściwie rzeczownika *błękit*) w artykule A. Krawsz, poświęconym roli barw w reklamie: „*Trzy kolory – niebieski. Błękit* jest kolorem zimnym, oddalającym się od obserwatora, wywołuje wrażenie dali i głębi. Stąd tradycyjnie wiąże się go

11 gniazd polskich motywowanych przymiotnikami: *biały, czarny, szary, niebieski, błękitny, fioletowy, czerwony, zielony, żółty, różowy, brązowy* (pomarańczowego nie uwzględniamy w opisie ze względu na zbyt silny związek z motywującym go rzeczownikiem *pomarańcza*) oraz 11 gniazd rosyjskich tworzących się od przymiotników: *белый, чёрный, серый, синий, голубой, фиолетовый, красный, зелёный, жёлтый, розовый, коричневый*.

Cechą języków pokrewnych (a do takich zliczamy język polski i rosyjski) jest obecność w ich systemie jednostek charakteryzujących się podobieństwem strukturalnym i semantycznym. Wspólny rodowód, podobne postrzeganie rzeczywistości pozajęzykowej, bliskość terytorialna, kontakty kulturowe, polityczne i ekonomiczne – oto niektóre z przyczyn funkcjonowania w językach jednostek tego rodzaju. Nie należy jednak sądzić, że jednostki, które raz pojawiły się w języku (w tym także te, które cechują się wspólną etymologią), pozostają w nim niezmiennie w swej pierwotnej postaci. Język jest zjawiskiem społecznym i kształtuje się wraz z rozwojem określonej społeczności. Efekty przemian zauważalne są na wszystkich jego poziomach; szczególnie łatwo dają się zaobserwować na poziomie leksyki. Jedne wyrazy wychodzą z użycia wraz z przedmiotami, które oznaczały, inne są zastępowane nowymi, jeszcze inne podlegają zmianom semantycznym. Tego typu zjawiska obserwujemy we wszystkich językach. Dotyczą one również słownictwa historycznie wspólnego dla określonej grupy językowej. Nazwy barw, jak zauważono wcześniej, należą do tej grupy słownictwa, która ukształtowała się stosunkowo wcześnie. Nic więc dziwnego, że zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim, znajdujemy wśród przymiotników ze znaczeniem koloru jednostki w rodzaju *biały* – *белый*, *czarny* – *чёрный*, *zielony* – *зелёный* itp., charakteryzujące się podobieństwem nie tylko formalnym, ale i semantycznym. Nie zawsze jednak rozwój pierwotnie wspólnych określeń barwnych przebiegał w tym samym kierunku. Na przykład rosyjski przymiotnik *синий* we współczesnym języku rosyjskim należy do przymiotników nazywających jedną z barw podstawowych. Zawierający ten sam ogólnosłowiański rdzeń **si-* przymiotnik polski *sin*y zajmuje w grupie barw niebieskich (w niektórych źródłach przymiotnik ten zaliczany jest już w chwili obecnej do barw fioletowych) pozycję peryferyjną i oznacza barwę pośrednią między niebieską i fioletową (por. definicję słownikową: *sin*y ‘niebieskofioletowy czasem z odcieniem szarym’). Różne są nie tylko zakresy znaczeniowe wymienionych przymiotników, ale także ich łączliwość leksykalna.

Kolor czerwony w języku polskim nazywany jest za pomocą przymiotnika *czerwony*, zawierającego w swej strukturze ogólnosłowiański rdzeń **červ-*. W języku rosyjskim znajdujemy również przymiotniki z tym rdzeniem, jednak w odróżnieniu od języka polskiego czy innych języków słowiańskich, takich jak czeski, słowacki,

z przestrzenią nieba i głębią oceanu. [...] **Niebieski** jako kolor łączony z wodą, substancją kryjącą niezgłębione tajemnice, życiodajną siłą zasobną w minerały, doskonale nadaje się do promowania kosmetyków i perfum [...].” (A. Krawsz, 1998, s. 55–56).

ukraiński, białoruski czy bułgarski, nie nazywają one barwy podstawowej, lecz jej specyficzny odcień, por.: *червонный* 'красный, ярко-красный, алый', *червлёный* 'тёмно-красный, багряный'. W języku rosyjskim miejsce przymiotnika z rdzeniem **сьн-* zajął przymiotnik *красный*, oznaczający początkowo 'ładny, urodziwy, piękny'. Przymiotnik polski, zawierający rdzeń *kras-* (*krasny*), należy do słownictwa emocjonalnie oraz stylistycznie nacechowanego i różni się od swego rosyjskiego odpowiednika strukturalnego znaczeniem leksykalnym. W pracy postaramy się odpowiedzieć na pytanie, jaki wpływ na strukturę gniazd słowotwórczych wywierają tego typu przewartościowania semantyczne i stylistyczne, oraz prześledzić, czy struktura i semantyka gniazda zmienia się wraz ze zmianą miejsca zajmowanego przez przymiotnik w grupie leksykalnej.

Kolejnym zagadnieniem wymagającym omówienia jest problem określenia granic analizowanych gniazd, czyli odpowiedź na pytanie, które wyrazy uwzględniać w toku zestawiania gniazd i skąd czerpać materiał leksykalny, by porównanie było rzetelne. Praca ma charakter synchroniczny, należałoby zatem w opisie uwzględnić jedynie te wyrazy, których przynależność do gniazda nie budzi wątpliwości, czyli takie, które charakteryzują się dość wyraźną strukturą słowotwórczą i wykazują związek semantyczny z wyrazami bezpośrednio je motywującymi. Takie podejście pozwoli na wyeliminowanie z obszaru badawczego tych wyrazów, których związek z gniazdem oparty jest jedynie na wspólnocie części rdzennej, natomiast związek semantyczny uległ zatarciu. Mamy tutaj na uwadze takie wyrazy, jak np. *białogłowa* w obecnym znaczeniu 'kobieta, niewiasta', *czarnoksiężnik*, *żółć* (w znaczeniu: 'płynna, gorzka, brunatna wydzielina'), *bielizna* 'odzież spodnia z tkaniny lub trykotu' *чернила*, *бельё*. Pytanie o granice gniazd to również pytanie o to, czy włączać do opisu gniazdowego wyrazy opatrzone w materiałach leksykograficznych kwalifikatorami przestarzałe, dawne, gwarowe, potoczne, poetyckie, rzadkie itp., czy też uwzględniać w nim jedynie te jednostki, które uznawane są przez słowniki za neutralne. Odpowiedź na to pytanie nie należy do łatwych. Przyjęcie zasady, zgodnie z którą w toku analizy uwzględnione byłyby jedynie jednostki neutralne z punktu widzenia współczesnego języka literackiego znacznie zawęziłoby zasięg pola badawczego. Takie podejście nie gwarantuje bowiem pełnego opisu i nie pozwala na zbadanie potencjału słowotwórczego wyrazów znajdujących się na poszczególnych stopniach motywacji. Nie sprzyja również określeniu tendencji rozwojowych badanych języków. Jak zauważył R. S. Manuczarian w swoim referacie *Лексические и словообразовательные группировки слов*, przedstawionym na konferencji w Magdeburgu, w ocenie systemu słowotwórczego winno się brać pod uwagę nie tylko zastane jednostki słowotwórcze, ale też sposób wypełniania możliwego schematu. Takie podejście dałoby okazję do porównawczych badań systemów słowotwórczych różnych języków, nie tylko znaczeń i środków słowotwórczych, ale także podobieństwa w realizacji leksykalnej podobnych systemowych możliwości słowotwórczych. Podobne poglądy zaprezentował na tejże konferencji I. S. Ułuchanow. Jego zdaniem system słowotwórczy to nie tylko zbiór występujących w danym języku jed-

nostek, ale ogół możliwych form realizowanych czasem potencjalnie¹⁹. Takie stanowisko pozwala na umieszczenie wśród derywatów analizowanych gniazd wyrazów typu *czerwoniutko*, *zielenienie*, czyli jednostek nie odnotowywanych w słownikach prawdopodobnie ze względu na sporadyczność ich użycia (np. *zieleniusieńki*, *czerwoniuteńki*) bądź prawie kategoryjny charakter reprezentowanego przez nie typu. Z drugiej zaś strony pozwala na włączenie do opisu wyrazów nowych zarówno tych, które znajdują się w słownikach nowych wyrazów i znaczeń, jak i tych, które nie zostały jeszcze zarejestrowane, chociaż pojawiają się w literaturze pięknej i w języku potocznym, a czasem w gwarze środowiskowej. Oprócz wyrazów nowych w gniazdach znajdują się też wyrazy, które stopniowo wychodzą z użycia, a więc te, które w słownikach opatrzone są kwalifikatorami dawne lub przestarzałe. Uwzględnienie ich w opisie wynika z dwóch powodów. Po pierwsze, nie zawsze można zgodzić się z autorami słowników co do statusu określonej jednostki w systemie współczesnego języka (np. w SJPD czasownik *zielenić* w znaczeniu 'czynić zielonym, malować na zielono' uznany został za przestarzały, chociaż w poczuciu nosicieli języka funkcjonuje on na tych samych prawach co *czerwienić* czy *czernić*), po drugie, jeżeli nawet wyraz jest obecnie rzadko używany lub dawny, to jest to pewien wskaźnik przemian, z którymi mamy do czynienia na gruncie współczesnego języka. Jest to szczególnie istotne w toku badań konfrontatywnych, ponieważ pozwala na wyciągnięcie wniosków dotyczących rozwoju określonych typów czy kategorii słowotwórczych w porównywanych językach oraz funkcji konkretnych formantów słowotwórczych.

Podstawowy materiał badawczy zaczerpnięty został przede wszystkim ze słowników współczesnego języka polskiego i rosyjskiego (W. Doroszewski, red., 1958–1969; M. Szymczak, red., 1978–1981; D. Tekiel, red., 1988–1989; В. И. Чернышев, гл. ред., 1950–1965; А. П. Евгеньева, гл. ред., 1981–1984; Г. Н. Скляревская, гл. ред., 1998; Н. З. Котелова, Ю. С. Сорокин, ред., 1971; Н. З. Котелова, ред., 1980, 1981, 1982, 1984, 1986 a, b, 1987, 1989, 1995). Wykorzystano również przykłady z literatury pięknej, prasy oraz opracowań naukowych zarówno językoznawczych, jak i tych, które poświęcone były problematyce barw.

Rola czynnika leksykalno-semantycznego w badaniu gniazd słowotwórczych

W pracach z zakresu słowotwórstwa niejednokrotnie podkreślano, że wyrazy wstępują w stosunki motywacji w swym konkretnym znaczeniu (zob. J. Wierzechowski, 1990). Każde ze znaczeń, składających się na strukturę semantyczną

¹⁹ Zarówno referat R. S. Manuczarjana (Р. С. Манучарян: *Лексические и словообразовательные группировки слов*), jak i I. S. Ułuchanowa (И. С. Улуханов: *Некоторые проблемы изучения словообразования славянских языков*) zostały wygłoszone na odbywającym się w dniach 8–12 października 1997 r. w Magdeburgu drugim spotkaniu Komisji Słowotwórstwa przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów.

wyrazu motywującego, może stanowić podstawę powstania derywatu, a niekiedy całego szeregu pochodnych, organizujących się w ramach gniazda w swoje podgniazda lub mikrogniazda, w których pochodne kolejnego stopnia motywacji realizują w swej strukturze semantycznej jeden i ten sam komponent znaczeniowy wyrazu wyjściowego, por. np. swoiste mikrogniazdo zawierające derywaty powstałe na podstawie przenośnego znaczenia polskiego przymiotnika *czarny* 'zły, niegodziwy, złowrogi, złośliwy, nieżyczliwy, szkodliwy, zgubny': *czarny* – *czarność*, *czernić* – *czernidło* (daw.), *obczernić*, *poczernić* (daw.), *przeczernić*, *oczernić* – *oczerniciel*, *oczerniony*, *oczerniać* – *oczernianie*, *oczerniać się* – *oczernianie się* oraz od analogicznego znaczenia rosyjskiego przymiotnika *чёрный*: *чёрный* – *чернить* – *очернить* – *очернитель* – *очернительство*, *очернять* – *очерняться*.

Badanie gniazd słowotwórczych pozwoliło zauważyć, że podobne mikrogniazda powstają również wówczas, gdy mamy do czynienia z derywatem wieloznacznym. Zdarza się, że wyraz taki zaczyna przejawiać aktywność derywacyjną w jednym z kilku przypisywanych mu znaczeń. Przykładem może być wchodząca w skład polskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *biały* grupa derywatów motywowanych rzeczownikiem *biel*, por.: *biały* – *biel* – *bielowy*, *bielasty*, *bielojad*. Wszystkie wymienione pochodne, składające się na paradygmat motywującego je rzeczownika, powstały na bazie tylko jednego z sześciu przynależnych mu znaczeń, a mianowicie znaczenia 'bialawa warstwa drzewa znajdująca się tuż pod korą'.

O przydatności prowadzenia badań słowotwórczego poziomu języka, w tym również badań porównawczych, uwzględniających znaczenie leksykalne wyrazu motywującego i motywowanego pisano wielokrotnie. Zwracano między innymi uwagę na fakt, iż możliwość przyłączenia się określonego afiksu do tej czy innej podstawy uwarunkowana jest jej semantyką. Przykładowo rosyjski czasownik *перебелить* uznawany jest za motywujący takie pochodne, jak: *перебелять*, *перебеливать*, *перебелка*, *перебеление*. Jeżeli jednak przyrzeć się bliżej semantyce czasowników *перебелить*, *перебелять*, *перебеливать*, to okazuje się, że czasownik *перебелить* wstępuje w stosunki motywacji z *перебелить* (wraz z nim tworzy parę aspektową) jedynie w znaczeniu 'переписать начисто, набело'. Dwa z pozostałych znaczeń polisemicznego czasownika motywującego pozostają w nim nie zrealizowane. Z kolei czasownik *перебелить* w znaczeniu 'выбелить всё, многое' nie może być uznany za komponent pary aspektowej czasowników *перебелять*, *перебеливать*. Z tego właśnie powodu, jak zauważa I. G. Miłosławski, porównując potencjał słowotwórczy różnych języków, należałoby korzystać z wyników badań leksykologii porównawczej, która niejako z góry określa, czy dany afiks może łączyć się z określoną podstawą, czy też nie. Ponadto uwzględnienie w toku badań konfrontatywnych czynnika leksykalnego pozwala zauważyć, że nie zawsze to, co na pierwszy rzut oka wydaje się podobne, ekwiwalentne bądź identyczne, jest takie w rzeczywistości. „Иными словами, наличие в сопоставляемых языках семантически эквивалентных словообразовательных средств и даже их реальное соединение с семантически эквивалентными производящими ещё не гарантируют

наличия в обоих языках не только структурно, но и семантически эквивалентных производных” (И. Г. Милославский, 1987, s. 60–61). I. G. Miłosławski jest zdania, że znaczenie leksykalne wyrazu powinno być uwzględniane również w trakcie badania i opisu gniazd słotwórczych w ujęciu konfrontatywnym, w przeciwnym wypadku wyniki analizy mogą okazać się niepełne i dotyczyć będą jedynie struktury gniazd oraz zasobu afiksów słotwórczych w porównywanych językach²⁰.

Leczeważenie polisemii jako czynnika różnicującego takty w łańcuchu derywacyjnym i prowadzenie analizy uwzględniającej tylko kryterium formalne może być przyczyną niewłaściwej lokalizacji derywatu w gnieździe, a w niektórych przypadkach włączenia w skład gniazda wyrazu, którego związek semantyczny z wyrazem pierwotnie go motywującym uległ zatarciu. Przykładowo uwzględnienie jedynie kryterium formalnego pozwoliło A. N. Tichonowowi na uznanie rzeczownika *гнездовка* za derywat czasownika *гнездовать*, podczas gdy, jak zauważają recenzentki *Słownika słotwórczego* I. Dulewiczowa i Z. Rudnik-Karwatowa, semantyka wymienionego rzeczownika każe zaliczyć go do formacji odprzymiotnikowych, por.: *гнездовой – гнездовка* ‘гнездовое место’ (1990, s. 268–269). Z podobnych względów w niektórych pracach z zakresu słotwórstwa do gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *жёлтый* zaliczany jest rzeczownik *жёлт* w znaczeniu ‘sok trawienny wytwarzany przez komórki gruczołów wątroby zwierząt kręgowych i człowieka’.

W słownikach współczesnego języka polskiego (SJPD, SJPSz) rzeczownik ten uznawany jest za wieloznaczny. Oprócz znaczenia ‘sok trawienny’ przypisuje mu się znaczenie ‘żółta barwa, żółty kolor czego’ (uznawane za rzadkie) oraz podkreśla możliwość występowania w znaczeniu przenośnym ‘gorycz, gniew, irytacja, złość’. Mimo takiego podejścia językoznawców, bardziej słuszne wydaje się uznanie rzeczownika *жёлт* w znaczeniu ‘sok trawienny’ za jednostkę samodzielną, homonimiczną w stosunku do odprzymiotnikowego derywatu *жёлт* ze znaczeniem ‘żółta barwa’. Świadczy o tym nie tylko brak w którymkolwiek z derywatów gniazda (nie licząc pochodnych od *жёлт* w omawianym znaczeniu) komponentu znaczeniowego ‘gorzki’, wchodzącego w skład struktury semantycznej odnośnego rzeczownika, ale również etymologia wyrazu. Zgodnie z danymi etymologów rzeczownik *жёлт* to postać wtórna

²⁰ Por. wypowiedź I. G. Miłosławskiego: „Будучи скованным уровневой характеристикой, сопоставительное словообразование на семантической основе представляет собою лишь весьма ограниченную часть сопоставительной семантики и в значительной степени пересекается с сопоставительной лексикологией, намного уступая ей по значимости и объёму фактов. Удельный вес собственно словообразовательных явлений при сопоставлении даже близкородственных языков весьма ограничен. Всякие попытки расширить круг этих явлений в целях сохранения именно словообразовательного уровня идут за счёт игнорирования важных семантических соответствий между сопоставляемыми языками. Именно таким образом с семантических позиций выглядят исследования, в которых сопоставляется, например, структура словообразовательных гнезд, семантически доведенная до уровня частей речи а не до лексических значений производных слов. Также за счёт семантической полноты и в угоду уровневому тождеству делаются типологические выводы о простом наличии или отсутствии словообразовательных средств выражения конкретных значений в сопоставляемых языках.” (И. Г. Милославский, 1987, s. 61–62).

od pierwotnego *zółcz* ('gorzki'). Jego obecna forma jest rezultatem kontaminacji derywatu *zółcz*, urobionego od podstawy *zółk-* obecnej między innymi w rzeczowniku *zółknąć* i przymiotnika *zółty*²¹). Rzeczownik ten pierwotnie pozostawał w związku semantycznym z derywatami gniazda *zółty* przez przynależne mu znaczenie 'gorzki', dające się wyodrębnić i w innych derywatach gniazda (por. wg Brücknera: rok 1500 *żdżółkłość*, o 'mięsie wstęchłem', »*żdżółkle mięso*«; w 15. wieku i *zżółkłość*²²). Z chwilą utraty przez derywaty komponentu znaczeniowego 'gorzki' rzeczownik *zółc* stracił związek z gniazdem. Rzeczownik *zółc* w znaczeniu 'żółta barwa, żółty kolor' uznawany jest za motywowany przymiotnikiem *zółty*, z którym zresztą związek semantyczny jest niezaprzeczalny. Derywat ten utworzony jest podobnie jak większość abstrakcyjnych rzeczowników ze znaczeniem barwy, a więc według modelu: przymiotnik barwy + sufiks zerowy i podobnie jak pozostałe charakteryzujące się analogiczną strukturą polskie rzeczowniki abstrakcyjne nie bierze udziału w dalszym procesie derywacyjnym. W odróżnieniu od niego rzeczownik *zółc* ze znaczeniem 'sok trawienny' daje początek nowym pochodnym, układającym się w odrębne gniazdo (por.: *zółc* – *zółciowy* – *zółciowo*, *zółciowiec*, *zółc* – *zółciopędny*, *zółciotwórczy*). W świetle tego, co powiedziano wcześniej, wydaje się uzasadnione wyeliminowanie rzeczownika *zółc* w znaczeniu 'sok trawienny' z gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *zółty* i uznanie go za jednostkę samodzielną stanowiącą podstawę odrębnego gniazda słowotwórczego. Znaczenie leksykalne, a nie struktura morfemowa i znaczenie słowotwórcze pozwalają na wyeliminowanie z gniazd rosyjskich z przymiotnikami wyjściowymi *белый*, *чёрный* takich rzeczowników jak np. *белка*, *бельё* czy *чернила*. W chwili obecnej z derywatami odnośnych gniazd łączy je bowiem jedynie wspólnota części rdzennej.

Przydatność kryterium leksykalno-semantycznego w opisie gniazd słowotwórczych staje się szczególnie istotna wówczas, gdy mamy do czynienia z derywatami w rodzaju *bielak* i *bielaczek*, *беляна* i *белянка*. Uwzględnienie w opisie gniazd jedynie kryterium formalnego mogłoby doprowadzić do niewłaściwej lokalizacji wymienionych derywatów. Właściwości strukturalne rzeczowników *bielaczek*, *белянка* mogą bowiem sugerować, iż mamy tu do czynienia z formacjami modyfikacyjnymi motywowanymi odnośnymi rzeczownikami *bielak*, *беляна*. W rzeczywistości sytuacja jest bardziej złożona. *Bielaczek* nie ma nic wspólnego z rzeczownikiem *bielak* nazywającym zajaca charakteryzującego się białą sierścią. Jest to bowiem nazwa ptaka z podrodziny traczy (por.: *bielaczek* 'Mergus albellus; ptak pletwonogi z podrodziny traczy': *Tracz bielaczek jest ptakiem północno-wschodnim i nie gnieździ się w Polsce*. (SJPD). Do różnych obiektów rzeczywistości odnoszą się również rzeczowniki rosyjskie *беляна*, *белянка* i oba wbrew temu, co można by wywnioskować z ich

²¹ Por. wg Rozwadowskiego: *zółc*: st. *zółcz* (por. *zółknąć*) + *zółty*. (T. Benni, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, H. Ułaszyn, 1923, s. 199–200).

²² Por. w słowniku A. Brücknera hasło *zółknąć*: „*zółknąć*, *pożółkły*, *Żółkiew*; u nas tylko te urobienia, do pnia *zółk-*, od którego u innych Słowian i nazwa 'żółci', cerk. *żłcz*, słowien. *zółcz*, *zółchek*, 'gorzki', serb. *zucz*, *zuchak*, 'gorzki', czes. *žlucz*, rus. *zółcz*” (A. Brückner, 1957, s. 666).

budowy, motywowane są przymiotnikiem *белый* (por. ich znaczenia leksykalne: *беляни* 'плоскодонное, несмолёное, неокрашенное (белое) большое водоходное судно'; *белянка* 1. 'белокурая, белолицая женщина'; 2. 'волна с белой пеной').

Analiza stosunków między derywatami gniazda uwzględniająca znaczenie leksykalne może pomóc nie tylko w prawidłowej lokalizacji derywatu w gnieździe, ale również w wykryciu dość złożonych zależności leksykalno-gramatycznych istniejących między formacjami wchodzącymi w jego skład i nie zawsze dających się zaobserwować wówczas, gdy w toku analizy bierze się pod uwagę jedynie strukturę derywatów i ich znaczenie słowotwórcze. Uwzględnienie w opisie gniazd słowotwórczych właściwości leksykalno-semantycznych wyrazów wyjściowych oraz derywatów wchodzących w skład gniazd może okazać się pomocne w odróżnianiu zjawisk czysto gramatycznych od słowotwórczych. Przykładowo postfiks, łącząc się z podstawą czasownikową, może albo zmieniać znaczenie derywatu (jak np. w przypadku rosyjskich czasowników *чернить* 'делать чёрным', *черниться* 'становиться чёрным'), albo wywoływać jedynie określone konsekwencje na płaszczyźnie gramatycznej – zmieniać stronę czynną na bierną. Zgodnie z danymi słownikowymi czasownik *bielić się* ma znaczenia 1. 'odcinać się od tła białą, jasną barwą'; 2. 'nabierać barwy białej, stawać się białym'; 3. 'bielić sobie twarz; blanszować się, pudrować'. Wydaje się, że czasownik *bielić się* w znaczeniu 1. i 2. należy uznać za derywat sufiksally-postfiksally, motywowany bezpośrednio przymiotnikiem *biały* i umieścić go w gnieździe na pierwszym stopniu motywacji, natomiast w znaczeniu 3. za formację czysto gramatyczną – stronę zwrotną czasownika *bielić* i albo nie uwzględniać go w odnośnym gnieździe, albo też, uznając za derywat odczasownikowy, umieścić na drugim stopniu motywacji.

W określonych przypadkach uwzględnienie w opisie gniazd słowotwórczych czynnika leksykalno-semantycznego oraz właściwości morfologicznych wyrazów może przyczynić się do wykrycia tych jednostek, które wbrew temu, co mówi się o nich w materiałach leksykograficznych, należałoby określić jako homonimiczne (por. np. omówione wcześniej rzeczowniki *żółć* I i *żółć* II). Oczywiście należy sobie zdawać sprawę z tego, że kryteria takie okazują się w wielu przypadkach zawodne, na co zwracano niejednokrotnie uwagę w publikacjach omawiających te zagadnienia. Niemniej jednak mogą okazać się jednym z elementów pomagających w rozróżnieniu obu tych zjawisk. Interesujące zasady odróżniania zjawiska homonimii od polisemii, wykorzystujące z jednej strony znaczenie leksykalne wyrazów, z drugiej zaś strukturę tworzących się od nich gniazd słowotwórczych, zostały zaprezentowane m.in. w artykule H. J a d a c k i e j poświęconym przydatności opisu gniazdowego w odróżnianiu polisemii od homonimii (1987 a, s. 11–19) oraz w przytaczanej już rozprawie tej autorki *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna* (1995, s. 171–178). Przedstawione tam propozycje mogą okazać się przydatne nie tylko wówczas, gdy badaniu poddajemy wyrazy wyjściowe gniazd, a więc z synchronicznego punktu widzenia niemotywowane, ale i wówczas, gdy nasze rozterki co do polisemiczności wyrazów bądź homonimii dotyczą derywatów wchodzących w skład określonego gniazda.

Zasady opisu gniazd

Praca ma charakter synchroniczny, znaczy to, że obiektem rozważań będą jedynie te polskie i rosyjskie gniazda słowotwórcze, które organizują się wokół przymiotników uznawanych współcześnie za niemotywowane.

Analizę rozpoczęto od ustalenia gniazd, w których centrum znajdują się przymiotniki nazywające analogiczne w obu językach jakości barwne. Porównanie dotyczy więc gniazd, układających się w pary typu *biały* – *белый*, *czarny* – *чёрный*, *czerwony* – *красный*.

Większość przymiotników nazywających barwę to wyrazy wieloznaczne, charakteryzujące się dość bogatymi właściwościami konotacyjnymi, mogącymi znaleźć odzwierciedlenie w semantyce derywatów (por. np. znaczenie przysłowka *zielono w piosence śpiewanej przez A. Dąbrowskiego: Zielono mi...*, nawiązujące do pozytywnych konotacji wiosny, radości, przypisywanych nazwie barwy zielonej), dlatego też analiza strukturalno-semantyczna gniazd zawsze poprzedzona jest porównaniem struktury semantycznej wyrazów wyjściowych.

W obu porównywanych językach od przymiotników wyjściowych gniazd tworzą się derywaty należące do jednej z czterech części mowy – przymiotników, przysłówków, rzeczowników i czasowników, które motywują kolejne pochodne, układające się w ciągi i charakteryzujące się swoim własnym zbiorem derywatów składających się na ich paradygmat. Powstają w ten sposób odgałęzienia – adiektywne, adwerbialne, substancywne i werbalne, które stanowią punkt wyjścia niniejszej analizy. Taki sposób opisu nie jest nowy. Podobne zasady przyjęła w swej pracy poświęconej badaniu odprzymiotnikowych gniazd słowotwórczych L. J o c h y m - K u s z l i k o w a (1982). Zastosowanie takiej zasady opisu pozwala z jednej strony na prześledzenie, czy na konkretny paradygmat wyrazów wyjściowych składają się podobne grupy pochodnych wykazujących podobieństwo przynależności derywatów do tej samej kategorii słowotwórczej, oraz zbadanie, w jaki sposób na poszczególnych stopniach derywacji realizowane są znaczenia składające się na strukturę semantyczną wyrazów motywujących. Ten rodzaj analizy, uwzględniający znaczenie leksykalne wyrazów wchodzących w skład analogicznych gniazd języka polskiego i rosyjskiego, pozwoli również na określenie typowych dla każdego z porównywanych języków formantów słowotwórczych, tworzących pochodne należące do tej samej kategorii słowotwórczej, udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy podobieństwo formalne derywatów jest gwarantem ich podobieństwa semantycznego, oraz wyjaśnienie, gdzie tkwi przyczyna różnic w strukturze i semantyce analogicznych gniazd języka polskiego i rosyjskiego – w uwarunkowaniach systemowych czy też pozasystemowych.

Prowadzenie analizy uwzględniającej kryterium leksykalno-semantycznego pociąga za sobą określone konsekwencje w opisie struktury poszczególnych gniazd. W polskich opracowaniach z zakresu gniazdowania wyrazów, uwzględniających realne znaczenie wyrazów polisemicznych, tworzy się osobne podgniazda, powsta-

jące na bazie każdego ze znaczeń wyrazu wyjściowego. Jeżeli derywat jest wieloznaczny, a jego wieloznaczność wynika z faktu, że realizuje on w swej strukturze semantycznej nie jedno, lecz dwa lub więcej znaczeń wyrazu wyjściowego, to znajdujemy go w kilku podgniazdach. Taki opis na pewno doskonale ilustruje udział poszczególnych znaczeń w powstawaniu nowych pochodnych i pomaga w odróżnieniu zjawiska polisemii od homonimii. W niniejszym opracowaniu za jednostkę opisu przyjmujemy gniazdo słowotwórcze, w którego centrum znajduje się wyraz wraz z całym obciążeniem semantycznym, a nie jego wariant leksykalno-semantyczny. Zgadza się w tym wypadku z A. A. Łukaszancem, który pisze: „[...] при описании словообразовательных гнезд в качестве основной единицы должно быть принято гнездо со словом в вершине, а не ЛСВ [лексико-семантический вариант] слова. Это обусловлено, во-первых, тем, что различные значения слова имеют в своей семантике нечто общее, что позволяет объединять их в одно целое – слово. Поэтому словообразовательное гнездо с многозначным словом в вершине имеет, несмотря на различные словообразовательные возможности отдельных значений, общий семантический стержень. Это значит, что структура гнезда, его границы и особенности определяются не отдельными значениями, а самим словом как единицей языка.

Во-вторых, длительная лексикографическая традиция i językowa praktyka nosicieli języka pokazują, że значения слова (ЛСВ) не воспринимаются как самостоятельные единицы лексического уровня языка i выделяются лишь в составе слова.

В-третьих, с различными значениями одного слова очень часто связываются одни i те же производные. Следовательно, выделение гнезд ЛСВ слов в качестве единицы описания крайне усложнило бы само описание” (A. A. Лу к а ш а н ц, 1981a, s. 48).

Podobieństwa i różnice w strukturze porównywanych gniazd słowotwórczych zobrazowane są w postaci grafów, skonstruowanych zgodnie z zasadami określonymi przez przedstawicieli nurtu aplikatywno-generatywnego.

Zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim spotykamy się ze zjawiskiem wielomotywyjności. Większość badaczy zajmuje stanowisko, że relacje tego typu nie powinny być odzwierciedlone w strukturze gniazda²³. W przypadku, gdy derywat wchodzi w stosunki motywacji z więcej niż jedną podstawą, wybiera się rozwiązanie optymalne, czyli takie, które odzwierciedla typowe relacje systemowe. Podobne rozwiązanie przyjęto w niniejszym opracowaniu. Przykładowo przysłówki typu *bielutko*, *żółciutko*, *беленько*, *чернѣхонько* uznaje się za motywowane przymiot-

²³ Por. np. wypowiedź H. Jadaeckiej: „[...] wielomotywyjność i motywacja wzajemna to zjawiska, dla których nie ma miejsca w opisie gniazdowym. W strukturze hierarchicznej, jaką jest gniazdo, nie można ani umieszczać tego samego derywatu w różnych miejscach układu, ani lokować na tym samym poziomie dwóch różnych struktur. Słowotwórca staje więc przed koniecznością wyboru optymalnej podstawy derywacyjnej (przy wielomotywyjności) oraz ograniczenia się wyłącznie do jednego kierunku pochodności (przy motywacji wzajemnej), uznanego za prymarny.” (H. J a d a c k a, 1995, s. 32).

nikami modyfikacyjnymi, mimo iż wykazują one związek również z odadiektywnymi przysłówkami z sufiksem *-o*. Podobne rozwiązania przyjmujemy w przypadku rzeczowników typu *czewonogłowiec*, *белозубка*, które mogą być uznane za derywaty sufiksalne od compositów przymiotnikowych (por. *czewonogłowy* – *czewonogłowiec*; *белозубый* – *белозубка*) lub też za rzeczowniki złożone, powstałe na bazie związków wyrazowych przy parafrazie *czewonogłowiec* ‘grzyb z czerwoną głową (kapeluszem)’, *белозубка* ‘животное с белыми зубами’. Wyrazy tego typu uznajemy za formacje motywowane odnośnymi przymiotnikami złożonymi, a więc: *czewonogłowiec* – *czewonogłowy*, *белозубка* – *белозубый*. Jedyne w przypadku, gdy w języku nie występują odpowiednie przymiotniki złożone, mogące stanowić dla nich bazę derywacyjną, derywaty rozpatrywane są jako composita rzeczownikowe.

Skonstruowanie grafów gniazd uwzględniających zjawisko wielomotywacyjności nie przyczyniłoby się do wykrycia różnic międzyjęzykowych, ponieważ w większości przypadków zjawisko to rozciąga się na podobne grupy derywatów, a mogłoby jedynie zaciemnić strukturę analizowanych gniazd.

Kolejnym zagadnieniem wymagającym omówienia jest problem przymiotników złożonych, które w opisywanych gniazdach stanowią grupę najliczniejszą. Mnogość formacji typu *szaroniebieski*, *jasnoczerwony*, *густозелёный*, *темно-зелёный* itp. wynika przede wszystkim z ogólnej tendencji do skrótowości i ekonomii środków językowych. Przymiotniki złożone w sposób skondensowany i bardzo precyzyjny nie tylko wyrażają odcienie barw (por. np.: *słomkowozielony* ‘zielony z odcieniem słomkowym’, *густозелёный* ‘имеющий окраску густого зелёного тона’), ale również przekazują treści bardziej złożone, por. np.: *густозелёный* ‘покрытый густой зеленью, густой травой’: *Перед домом расстился густозелёный луг, на коем паслись швейцарские коровы* (СРЛЯ); *зеленобу́йный* ‘покрытый буйнорастущей зелёной растительностью’: *Я родился на зеленобу́йной Кубани*.

Nicograniczny zakres tworzenia mają przede wszystkim formacje typu *zielono-niebieski*, *czarno-biały*, *черно-белый*, *жёлто-зелёный*, czyli tzw. złożenia szeregowie, których człony łączą się na zasadzie współrzędności. Choć w zasadzie liczba komponentów wchodzących w skład takich konstrukcji jest nieograniczona, w zebranym materiale przeważają composita dwuelementowe. Rzadsze są połączenia trzelementowe typu: *красно-сине-зелёный*: *Красно-сине-зелёные щиты* (С.мат.-79); *серовато-жёлто-зелёный* (С.мат.-79), *сизовато-темно-зелёный* (С.мат.-79). Do rzadkości zaś zaliczyć można composita składające się z więcej niż trzech komponentów. Omawiając przymiotniki złożone, Z. K u r z o w a zauważa, że podobnie jak w składni „kres takim konstrukcjom kładzie zdolność percepcyjna słuchacza, zagrożenie jasności i komunikatywności wypowiedzi” (1976, s. 85).

Oprócz przymiotników złożonych, które służą jako określenia przedmiotów wielobarwnych, występuje duża liczba przymiotników typu *niebieskawozielony*, *jasnoniebieski*, *brudnobiały*, *morskozielony*, *густозелёный*, *синевато-красный*, *грязно-белый*, które są określeniami barw pośrednich. Jeden z komponentów (zazwyczaj pierwszy) modyfikuje znaczenie komponentu drugiego (zasadniczego), por. np.

morskozielony ‘zielony o odcieniu morskim’; *светло-зелёный* ‘зелёный со светлым оттенком’.

Granica między compositami typu *biało-czerwony*, *чёрно-жёлтый* z jednej strony i *jasnoniebieski*, *szarozielony*, *светло-голубой*, *бело-жёлтый* z drugiej jest nieostra, ponieważ w wielu przypadkach trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy dany przymiotnik złożony jest określeniem wielobarwności przedmiotu, czy też wyznacza odcień określonej barwy, a tym samym zdecydowanie określić, w jakim stosunku pozostają w odniesieniu do siebie komponenty – współrzędności czy podrzędności.

Za wyznaczniki przynależności derywatu do jednej lub drugiej grupy uważa się zazwyczaj pisownię i kontekst. Nie są to jednak kryteria niezawodne. Zapis ortograficzny nie zawsze spełnia swoją funkcję wskaźnika określającego relację, w jakiej pozostają w stosunku do siebie komponenty złożenia. Szczególnie mało przydatne okazuje się kryterium ortograficzne w odniesieniu do złożów rosyjskich. Rosyjska ortografia jest mniej rygorystyczna od polskiej. Jeden i ten sam przymiotnik złożony raz pisany jest łącznie, innym razem z łącznikiem, przy czym przypisywane mu znaczenie pozostaje identyczne, por. np.: *густозелёный* i *густо-зелёный* ‘имеющий окраску густого зелёного тона’: *Сорвав веточку, полную густозелёных точек, он [Николка] растёр её в пальцах и держал возле носа* (СРЛЯ); *В отряде было человек семьдесят – восемьдесят, несколько тачанок, окрашенных в густо-зелёную краску* (СРЛЯ).

Znacznie lepszym kryterium jest kontekst, szczególnie taki, z którego jednoznacznie wynika, z jaką grupą złożów mamy do czynienia (por. np. kontekst, wskazujący jednoznacznie, że chodzi o przedmiot wielobarwny: *зелено-красный: двухцветная зелено-красная свеча*).

Ze względu na opisane trudności w zakwalifikowaniu derywatów do grupy przymiotników, których komponenty pozostają w stosunku do siebie w relacji współrzędności lub podrzędności, w niniejszym opracowaniu przyjęliśmy następujące zasady określania przynależności formacji do jednej lub drugiej grupy.

Do compositów z podrzędnym stosunkiem komponentów zaliczamy:

- composita, w których w funkcji komponentu pierwszego występuje przymiotnik wskazujący na takie cechy, jak: czystość barwy (czyli złożenia z komponentami *przejrzysto-*, *mętno-*, *mleczno-*, *brudno-*, *прозрачно-*, *густо-*, *грязно-* itp.), blask w kolorze (*jasno-*, *мгlisto-*, *мдло-* itp.), ilość światła w kolorze (*jasno-*, *ciemno-*, *ясно-*, *темно-*, *светло-*, *тускло-* itp.), intensywność koloru (*blado-*, *jaskrawo-*, *ярко-*, *бледно-*, *ядовито-* itp.) oraz niektóre inne nawiązujące swym znaczeniem do pewnych cech obiektów charakteryzujących się tym kolorem (młoda / stara roślinność: *świeżo-*, *згнило-*, *соchyście-* itp.);
- przymiotniki złożone, w których komponent pierwszy jest przymiotnikiem modyfikacyjnym nazywającym barwę, np.: *szarawozielony*, *żółtawozielony*, *серовато-зелёный*;
- przymiotniki, w których pierwszy komponent złożenia jest przymiotnikiem rzeczownikowym, występującym w znaczeniu barwy (np. *morskozielony*, *буы-*

лочно-зелёный itp.); komponenty te pozostają w stosunku nadrzędności również wówczas, gdy ich kolejność jest odwrócona, czyli gdy mamy do czynienia z formacjami typu *czerwonokarminowy*, *зелено-бутылочный* itp.²⁴;

- pisane łącznie przymiotniki polskie, których oba komponenty są przymiotnikami barwy (np.: *rudozielony*, *sinozielony*); w przypadku derywatów rosyjskich, których komponenty zespolone są łącznikiem decydującą rolę odgrywa kontekst.

Do przymiotników złożonych, których komponenty pozostają w relacji współrzędności zaliczamy:

- polskie composita przymiotnikowe, w których oba komponenty nazywają barwę i są połączone łącznikiem (typ *czarno-szary*, *czarno-żółty*);
- przymiotniki złożone, w których komponent pierwszy nazywa cechę nie mogącą pełnić funkcji modyfikatora barwy, tj. złożenia typu *smukłobiałły*, *лужаистомо-зелёный*²⁵.

Jak zauważono wcześniej, oprócz przymiotników złożonych składających się z dwóch komponentów mogą występować composita wieloelementowe typu *niebiesko-biało-czerwony*, *ciemnoczerwonobrunatny*, *красно-сине-коричневый*.

Od derywatów typu *niebiesko-biało-czerwony*, *красно-сине-белый*, czyli typowych konstrukcji nazywających przedmioty wielobarwne, należałoby odróżnić formacje typu *bladło-słomkowożółty* (Zmysł. *Wśród.*), *ciemnoczerwonobrunatny* (Zmysł. *Wśród.*), *хмуро-желто-синий*, *ярко-преярко-синий*, które tylko pozornie należą do tej samej grupy. Uznawanie przymiotnika *хмуро-желто-синий* za derywat trzyelementowy, którego komponenty pozostają w stosunku współrzędności, wskazywałoby na to, że określany nim obiekt charakteryzuje się trzema różnymi cechami. Kontekst,

²⁴ Zdaniem M. Schabowskiej formacje takie należałoby traktować jako niepoprawne z punktu widzenia normy językowej (por. M. Schabowska, 1960, z. 4, s. 300). Stanowisko autorki wydaje się uzasadnione w odniesieniu do przymiotników typu *жёлтошариковый*, *краснокарминовый*, *зелено-бутылочный*, czyli takich, w których pierwszy z przymiotników nazywa barwę zasadniczą, a drugi – jej specyficzny odcień (*карминовый* ‘odcień czerwieni’, *бутылочный* ‘odcień zieleni’). Zostaje tu bowiem naruszona typowa struktura konstrukcji porównawczej. Trudno jednak wywód autorki rozciągnąć na przymiotniki takie, jak np.: *зелёно-ржавый*, *зелёно-медный*. Wchodzące w skład tych złożań przymiotniki relacyjne nie nazywają bowiem odcienia barwy zielonej, nie należą do tej samej grupy określeń barwnych, co zielony (por.: *медный* ‘красно-жёлтый, цвета меди’; *ржавый* ‘красно-бурий; цвета ржавчины’), a to oznacza, że właśnie kolor nazwany przymiotnikiem odrzeczownikowym może stanowić barwę podstawową określanego przedmiotu, natomiast podstawowy przymiotnik barwy – spełniać w stosunku do niego funkcję modyfikatora, a więc: *зелёно-медный* ‘медный с зелёным оттенком’; *зелёно-ржавый* ‘цвета ржавчины с зелёным оттенком’. Podobnie podchodzi do tego zjawiska Z. Kurzowa, która pisze: „Możemy mieć także do czynienia z konstrukcją odwróconą: *zielonomorski*, co znaczy ‘morski z zielonym odcieniem’, ale wtedy nadrzędny przymiotnik odrzeczownikowy *morski* nabiera znaczenia jakościowego jako nazwa barwy z odcieniem zielonym w odróżnieniu od tej barwy z odcieniem niebieskim lub szarym: *niebieskomorski*, *szaromorski*. Struktury te zbliżają się znaczeniowo do typu *bladoniebieski*, *żółtozielony* ‘zielony z odcieniem żółtym’.” (Z. Kurzowa, 1976, s. 81, przypis 1).

²⁵ W klasyfikacji tej nie zostały uwzględnione przymiotniki złożone typu *czerwononasy*, *жёлтобрюхий*, *niebieskooki*, *wiecznozielony*, *белокаменный*, *краснокирпичный*, których człony zawsze pozostają w stosunku nadrzędności.

w którym występuje jednoznaczny przymiotnik, nie pozwala jednak na tak jednoznaczną interpretację. por.: *И вот я приехал в зимний утренний, тёмный ещё город. И увидел тобольский рассвет – хмуро-желто-синий рассвет с туманными промороженными белыми колокольчиками и скрипучими стаями ворон...* (С.мат.-82).

Wydaje się, że mimo iż w skład derywatu wchodzi trzy podstawy przymiotnikowe, w zasadzie powinno się go uznać za przymiotnik dwuelementowy, którego komponenty – przymiotnik w formie wyjściowej *хмурый* i przymiotnik złożony *жёлто-синий*, czyli ‘синий с жёлтым оттенком’ – pozostają w stosunku współrzędności (*Niebo o poranku było niebieskie z żółtym odcieniem i pochmurze*). Tak zinterpretowany derywat należałoby wobec tego umieścić w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *синий* nie na pierwszym, lecz na drugim stopniu motywacji.

Za formacje dwuelementowe można również uznać przymiotniki, takie jak *ciemnoczerwонобrunatny, ярко-преярко-синий*, w których element pierwszy – przymiotnik złożony (*ciemnoczerwony, яркий-преяркий*) spełnia funkcję uściślającą w stosunku do komponentu drugiego – przymiotnika w formie wyjściowej. Mamy więc tutaj do czynienia z formacjami, których komponenty pozostają w stosunku podrzędności.

Przymiotniki wieloelementowe charakterystyczne są jedynie dla pewnych dziedzin działalności ludzkiej, takich jak malarstwo, farbiarstwo, reklama, moda, i nie są odnotowywane przez słowniki normatywne, a ich obecność nie wpływa na ogólną strukturę porównywanych gniazd, dlatego postanowiliśmy wyłączyć je z opisu.

Innym problemem wyłaniającym się w toku omawiania przymiotników złożonych jest charakter gramatyczny pierwszego z komponentów złożenia. Zagadnienie to było przedmiotem wielu artykułów i prac poświęconych przymiotnikom. Stanowiska uczonych na temat przynależności gramatycznej pierwszego z komponentów, a tym samym struktury i klasyfikacji derywatów typu *zielonoszary, jasnozielony, темно-зелёный, ядовито-зелёный* są zróżnicowane. Jedni badacze, biorąc za punkt wyjścia pozycję składniową przysłówka oraz jego funkcję semantyczną, twierdzą, że w compositach tego rodzaju pierwszy komponent jest przysłówkiem, inni zaś uważają, że jest to przymiotnik spełniający funkcję modyfikacyjną w stosunku do komponentu drugiego.

Uczeni przychylający się do twierdzenia o przysłówkowym charakterze pierwszego z komponentów uzasadniają swe stanowisko tym, że przysłówki wyrażają drugą jakość, są określnikami przymiotnika i taka jest właśnie ich funkcja w złożeniach. Taki pogląd znajdujemy np. w pracy I. K l e m e n s i e w i c z - B a j e r o w e j, która pisze: „Uważam [...], że nie stoi na przeszkodzie, aby jasno-, bladob- w przytoczonych wyrazach [bladoniebieski, jasnozielony – A. Z.] uznać za przysłówki. Ma się tu dokonać określenia jakości przez jakość, a więc treść ‘jasn-’ ma być określnikiem dla zielony, zaś ‘blad-’ dla niebieski. A przecie właśnie przysłówkiem wyrażana jest jakość określająca drugą jakość; a za pomocą odpowiedniego morfemu (-o // -e) kształtuje się treść myślową określnika w postać przysłówka” (1951, s. 39). Za derywaty z pierwszym członem przysłówkowym uznaje podobne

złożenia również R. G r z e g o r c z y k o w a w swej monografii poświęconej przysłówkom (1975), chociaż już w pracy *Zarys słownotwórstwa polskiego. Słownotwórstwo opisowe* (1979, s. 73) traktuje je jako złożenia przymiotnikowo-przymiotnikowe. Stanowisko autorki nie jest więc jednoznaczne.

Pewne rozbieżności w określeniu przynależności gramatycznej pierwszego komponentu w złożeniach typu *ciemnoczerwony, jasnoniebieski* spotykamy również w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (1984). K. Kallas, autorka rozdziału dotyczącego słownotwórstwa przymiotników, w części omawiającej composita przymiotnikowe o strukturze $A(Adv + A_1)$, a więc formacje przysłówkowo-przymiotnikowe pisze: „Jest to klasa dyskusyjna, ponieważ wiele złożzeń dopuszcza dwie interpretacje. Złożenie *szaro(-)żółty* motywowane jest przez *żółty szaro* bądź *szary i żółty*, a złożenie *słono(-)gorzki* przez *gorzki słono* bądź przez *słony i gorzki*. Można je więc uznać za derywaty przysłówkowo-przymiotnikowe lub przymiotnikowo-przymiotnikowe. Nie dotyczy to jednak wszystkich wymienionych złożzeń, część z nich nie dopuszcza drugiej interpretacji (*ciemnoczerwony* nie jest motywowany przez *ciemny* i *czerwony*, *średniozamożny* nie przez *średni* i *zamożny*, *wysokoczuły* nie przez *wysoki* i *czuły*)” (1984, s. 448). Wynika stąd, że w przypadku, gdy w skład złożenia wchodzi dwa przymiotniki nazywające barwę, możliwa jest dwojaka interpretacja. Wówczas jednak, gdy pierwsza część złożenia nazywa cechę inną niż kolor (w opisanym przypadku – ilość światła w kolorze), interpretacja jest tylko jedna – pierwszy komponent jest przysłówkiem. Autorka nie odrzuca jednak możliwości podwójnej interpretacji przymiotników typu *ciemnoczerwony, ciemnoróżowy*. Omawiając między innymi złożenia typu *wczesnośredniowieczny, ciemnoróżowy*, K. Kallas pisze: „Istnieją złożenia poddające się dwojakiej interpretacji. Niektóre z nich można traktować bądź jako przymiotnikowo-rzeczownikowe, bądź też jako przymiotnikowo-przymiotnikowe, np. *wczesnośredniowieczny* ← 1. wczesne średniowiecze; 2. wczesny średniowieczny; *powierzchniowo-składniowy* ← 1. powierzchniowa składnia; 2. powierzchniowy (opis) składniowy. Inne złożenia można interpretować bądź jako przysłówkowo-przymiotnikowe, bądź jako przymiotnikowo-przymiotnikowe, np. *ciemnoróżowy* ← 1. różowy ciemno; 2. ciemny różowy.” (1984, s. 449). Spostrzeżenie to nie przeszkadza jednak autorce w zakwalifikowaniu omawianych przymiotników do grupy złożzeń przysłówkowo-przymiotnikowych (por. tablicę zbiorczą na s. 449).

Za zaliczeniem przymiotników typu *jasnoniebieski, szarobłękitny* do compositów o strukturze przymiotnikowo-przymiotnikowej opowiadają się między innymi autorzy popularnych gramatyk języka polskiego (np. H. Bąk, B. Bartnicka, H. Satkiewicz) oraz autorzy prac poświęconych przymiotnikom (W. Doroszewski, H. Grappin, T. Tekiel, H. Smółkowa, Z. Kurzowa i in.). Z. Kurzowa, pisząc o przymiotnikach typu *bladoniebieski, jasnozielony*, nie odrzuca wprawdzie możliwości uznania ich za formacje przysłówkowo-przymiotnikowe, lecz opowiada się za ich strukturą przymiotnikowo-przymiotnikową. Autorka zauważa, iż trudności w jednoznacznej klasyfikacji opisywanych złożzeń wynikają stąd, że przymiotniki stanowiące pierwszą

część złożenia bardzo regularnie tworzą przysłówki na *-o*. To właśnie – zdaniem Z. Kurzowej – powoduje, że trudno rozstrzygnąć, czy mamy do czynienia z formacją przysłówkową czy przymiotnikową. Ponieważ jednak, jak zauważa autorka, „w strukturze głębokiej” zarówno jeden, jak i drugi przypadek jest sprowadzalny do okolicznika sposobu: ‘niebieski w sposób błady’, formacje te można uznać za przymiotnikowo-przymiotnikowe (Z. K u r z o w a, 1976, s. 88).

Do złożzeń przymiotnikowo-przymiotnikowych zaliczają analogiczne formacje rosyjskie (np.: *темно-зелёный*) również twórcy gramatyki rosyjskiej.

Przychylając się do stanowiska W. Doroszewskiego, H. Grappina, Z. Kurzowej i in. w niniejszym opracowaniu przymiotniki typu *szaroniebieski*, *ciemnoczerwony*, *zielonomętny*; *сине-голубой*, *светло-зелёный* będziemy traktować jako composita przymiotnikowo-przymiotnikowe.

Do compositów przysłówkowo-przymiotnikowych zaliczone zostaną jedynie takie formacje, dla których zbudowanie prawidłowej parafrazy z przymiotnikiem jest niemożliwe, gdyż odpowiedni przymiotnik nie istnieje (np. rosyjskie formacje typu *иссиня-зелёный*) lub parafraza taka byłaby nieprawidłowa (np.: *wiecznozielony* to nie ‘wieczny zielony’, lecz ‘zielony wiecznie’).

Rozdział II

Struktura i semantyka polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwy achromatyczne

Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi *biały* – *белый*, *czarny* – *чёрный*

Przymiotniki *biały*, *czarny*, *белый*, *чёрный* należące do pojęciowego pola semantycznego koloru, rozpatrywane są wspólnie z kilku powodów:

1) oba są przymiotnikami nazywającymi barwy achromatyczne, czyli tzw. niekolorowe, które, jak wynika z badań przeprowadzonych przez uczonych zajmujących się systemami nazewniczymi barw, pojawiły się w języku najwcześniej (A. Zalusznica 1959, s. 442–443; W. Michera 1987, s. 95–96);

2) są jedynymi przymiotnikami barwy, pozostającymi w stosunkach antonimicznych, por. np.: *Служа в Академии, Баранов готов был сегодня поддерживать одну доктрину, а завтра другую, называть белое чёрным, а чёрное белым* (СРЛЯ);

Wymienione przymiotniki charakteryzują się dość bogatą semantyką, zbieżną (lecz nie identyczną) w porównywanych językach, por. strukturę semantyczną przymiotników *biały*, *белый* w języku polskim i rosyjskim:

Nr	Znaczenie	Język polski	Język rosyjski
1	barwa mleka, kredy itp.	+	+
2	człowiek z jasnymi (siwymi) włosami	+	+
3	człowiek rasy europejskiej (również w znaczeniu rzeczownikowym)	+	+
4	jasny, oświetlony (biały dzień)	+	+
5	czysty (nie brudny)	–	+
6	niewinny	+	–
7	kontrrewolucjonista w okresie władzy radzieckiej	+	+
8	członek stronnictwa zachowawczego, działający w okresie powstania styczniowego	+	–

oraz przymiotników oznaczających barwę czarną, por. definicje słownikowe:

czarny 1. 'mający barwę właściwą węglowi, sadzom, odpowiadający brakowi odbitych promieni świetlnych'; 2. 'ciemny, wyraźnie odcinający się od jaśniejszego tła'; 3. 'mroczny, nie oświetlony'; 4. 'mający ciemną skórę, ciemne włosy, ciemną sierść'; 5. 'brudny, powalany'; 6. 'zły, niegodziwy, nieczysty, szkodliwy, zgubny; nielegalny'; 7. 'złowieszczy, złowróżbny, pesymistyczny'; 8. 'smutny, trudny do zniesienia, pełen nieszczęść';

чёрный 1. 'цвета сажи, угля'; 2. 'тёмный, более тёмный по сравнению с обычным цветом'; 3. в знач. сущ. 'шашки, шахматные фигуры тёмного цвета в отличие от белых'; 4. устар. и разг. 'испачканный чем-либо, грязный'; 5. только полн. форма 'предназначенный для каких-либо служебных или бытовых нужд'; 6. 'неквалифицированный, не требующий высокого мастерства, подсобный, чаще физически тяжёлый или грязный'; 7. только полн. форма спец. 'не обработанный или частично обработанный, без отделки'; 8. только полн. форма 'в дореволюционной России: принадлежащий к низшим, непривileгированным сословиям, к простонародью'; 9. только полн. форма 'по суеведам представляющим чародейский, колдовской, связанный с нечистотой'; 10. только полн. форма 'государственный, не частновладельческий'; 11. 'отрицательный, плохой'; 12. перен. 'мрачный, безрадостный, тяжёлый'; 13. 'злостный, низкий, коварный'.

Ta mnogość znaczeń, z których każde może stanowić podstawę powstania szeregu pochodnych, wywiera znaczący wpływ na strukturę i semantykę organizujących się wokół nich gniazd słowotwórczych.

Odgałęzienie adiektywne. W obu porównywanych językach przymiotniki *biały*, *czarny*, *белый*, *чёрный* motywują liczną grupę przymiotników, wśród których znajdujemy: formacje sufiksalne (np. *białawy*, *bieluški* / *białuški*, *bielusieńki*; *czarniawy* / *czerniawy*, *czarniutki*, *czarniusieńki*; *bielowatyj*, *belёsый*, *belёхонек*, *belёшенек*, *чернявый* / *черनावый*, *чернёхонек*), composita przymiotnikowe (np. *mlecznobiały*, *liliowobiały*, *sinoczarny*, *szaroczarny*; *sneżnobelый*, *мраморнобелый*, *бело-чёрный*, *землисто-чёрный*), przymiotniki prefiksalne (np. *przebiały*; *prebelый*, *prechёрный*) oraz pojedyncze derywaty prefiksально-sufiksalne w rodzaju *przyczarnawy*. Większość z nich ma znaczenie modyfikacyjne i wyraża określony stopień intensywności cechy nazwanej przez podstawę słowotwórczą. Nieliczne przymiotniki mutacyjne w rodzaju *беловой* (*беловая рукопись*, t.j. 'napisana na białym, na czysto'), *черновой* ('napisany, przygotowany na czarno, nie ostatecznie') są charakterystyczne przede wszystkim dla języka rosyjskiego. Polski przymiotnik *bielisty* (indyw.) ze względu na swoją formę zbliżony jest do grupy przymiotników modyfikacyjnych, jednak objaśnienia słownikowe nakazują traktować go jako synonim przymiotnika *biały*, por. *bielisty* 'biały, koloru białego'¹.

Do grupy intensiwów przymiotnikowych zaliczamy formacje z sufiksami: *-utki*, *-uški*, *-usi*, *-utenki*, *-usienki*, *-uchny*²; *-еньк*, *-охонек*, *-ошенок*, *-охонький*, *-ошенький*,

¹ Formację o analogicznej strukturze i znaczeniu spotykamy jedynie w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *zielony* (por. *zielony* – *zielenisty* rzad. 'będący zielonej barwy, zieleniejący').

² Sufiksy *-utenki*, *-usienki*, *-uški* są formantami wtórnymi w stosunku do *-utki*, niemniej jednak

por.: *bielutki / bialutki, bieluteńki / bialuteńki, bielusieńki, bieluchny, bialuchny* (rzad.), *czarniutki / czerniutki, czerniusieńki; беленький, белёхонек, белёшенек, чёрненький, чернёшенький, чернёхонький*. Wchodzące w ich skład sufiksy z jednej strony wyrażają znaczenie intensywności cechy, z drugiej niosą ze sobą pewien ładunek ekspresji³. W słownikach zazwyczaj określa się je jako zdrobnienia (por. np. *czarniutki* ‘forma zdrobniała, o odcieniu intensywnym od czarny’, *чёрненький* ‘разг., уменьш.-ласк. к чёрный’).

Większość z wymienionych derywatów realizuje w swej strukturze semantycznej tylko znaczenie barwy⁴. Jedynie rosyjskie nacechowane stylistycznie przymiotniki *белёхонек, белёшенек* (прост.) i *чернёхонек, чернёшенек* zawierają w swej strukturze semantycznej także przenośne znaczenia przymiotników wyjściowych, por. *белёхонек / белёшенек* в просторечии: ‘совершенно, совсем белый, чистый’: *И брат! – сказал нищий. – что грязь?... Грязь ничего! Ополоснулся водицей – глянешь и белёхонек!* (СРЛЯ); *чернёхонек / чернёшенек* народ.-поэт. и разг. ‘очень чёрный в знач.: 1. ‘цвет’; 2. устар. разг. ‘грязный, испачканный’; 3. перен. ‘не вызывающий одобрения, отрицательный’; 4. перен. ‘злостный, низкий, коварный’; 5. перен. ‘мрачный, беспросветный, тяжёлый’.

Do motywowanych nimi formacji zaliczyć należy jedynie przysłówki z sufiksem *-o*, które zawsze zawierają w swej strukturze semantycznej ten sam komponent znaczeniowy, co wyrazy je motywujące⁵.

Chociaż nie istnieją ograniczenia formalne, które przeszkadzałyby w tworzeniu się przysłówków od przymiotników mających znaczenie intensywności, słowniki odnotowują tylko nieliczne formacje tego rodzaju, np. *bielutko, bieluchno, беленько, белёхонько, чернёхонько*.

Niewielka liczba przysłówków motywowanych przymiotnikami analizowanej grupy jest zapewne wynikiem uwarunkowań pozajęzykowych – sporadycznym ich użyciem. Odnosi się to przede wszystkim do języka polskiego, w którym intensiva przymiotnikowe, a co za tym idzie i motywowane nimi przysłówki, są bardzo rzadko tworzone⁶.

w chwili obecnej traktowane są jako sufiksy samodzielne (por.: R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel, red., 1984, s. 441; R. Grzegorzczkova, 1979, s. 70).

³ Na temat funkcji i odcieni znaczeniowych, jakie wnoszą w derywaty sufiksy *-utki, -uteńki, -usieńki, -uchny*, patrz: R. Grzegorzczkova, 1979, s. 70. Problemowi genezy, zakresu terytorialnego oraz funkcji przymiotnikowego sufiksu *-eńik-* poświęcona jest praca S. Urbanička (1968, s. 356–359).

⁴ Chociaż przymiotniki tej grupy oznaczają zwykle określoną intensywność cechy, jednakże obserwuje się dążenie do zawężania zakresu ich łączliwości z innymi leksemami (np. przymiotnik *czarniutki* odnosi się zwykle do osób i zwierząt charakteryzujących się ciemnym zabarwieniem skóry, owłosienia itp. i łączy się przeważnie z rzeczownikami nazywającymi istoty żywe, np. *czarniutka dziewczyna, czarniutki kotek*).

⁵ Przysłówki typu *bielutko, чернёхонько* są derywatami, które można uznać za podwójnie motywowane – jednoimiennymi przymiotnikami modyfikacyjnymi lub przysłówkami z sufiksem *-o*.

⁶ Por. niewielką liczbę nowych derywatów tego rodzaju przytoczonych w pracy T. Smółkowej i D. Tekiel na temat nowych przymiotników i przysłówków (T. Smółkowa, D. Tekiel, 1977, s. 103–137).

Znaczenie intensywności wyrażane jest również przez formacje z prefiksami *prze-*, *npe-*, por.: *przebiały*, *npeбeлый*, *npeчeрный*. We współczesnej polszczyźnie prefiks *prze-* występuje bardzo rzadko w funkcji przedrostka tworzącego intensiva. Jak zauważa R. Grzegorzewa, obecnie derywaty te mają często charakter literacki, pretensjonalny: *przebogaty*, *przerozkoszny*, *przezabawny* itp. Neutralność zachowuje jedynie niewielka ich grupa: *przemity*, *przepiękny*, *prześliczny* (1979, s. 70). W języku rosyjskim przymiotniki z prefiksem *npe-* występują najczęściej w połączeniu z motywującymi je przymiotnikami, tworząc wyrażenie tautologiczne typu: *чёрный – npeчёрный*, *белый – npeбелый*: *Кровать была покрыта ... кружевным покрывалом, занавески белые-npeбелые и даже топорщились от крохмала* (Гр.). Słowniki języka polskiego nie odnotowują podobnych formacji.

Do przymiotników ze znaczeniem osłabienia cechy⁷ należą polskie formacje z sufiksem *-aw-* (por.: *białawy*, *czarniawy* / *czerniawy*) oraz rosyjskie z sufiksem *-оват-* (por.: *беловатый*, *черноватый*) i nieproduktywnymi obecnie w tej funkcji sufiksami *-ав-*, *-ёс-* (por.: *чёрный – чернавый* / *чернявый*, *белый – белёсый*).

Porównując możliwości derywacyjne analizowanych formacji, można zauważyć, że zarówno należący do polskiego systemu słownikowego przymiotnik *białawy*, jak i jego leksykalny odpowiednik rosyjski *беловатый* powołują do życia rzeczowniki ze znaczeniem cechy abstrakcyjnej, (por.: *białawy* – *białawość*, *беловатый* – *беловатость*), ale tylko od przymiotnika polskiego odnotowany jest przysłówek sufiksalny *białawo*, por.: *Białawo połykiwały światełka* (SJPSz). Zgodnie z danymi słownikowymi, nowe derywaty nie powstają od przymiotników *czerniawy* / *czarniawy*. W odróżnieniu od nich przymiotnik rosyjski *черноватый* staje się podstawą powstania przymiotnika modyfikacyjnego *черноватенький*. Ponadto, podobnie jak przymiotnik *беловатый*, może on wchodzić w skład przymiotników złożonych, w których zazwyczaj określa odcień barwy nazwanej przymiotnikiem występującym w funkcji koloru (por.: *беловато-розовый*, *беловато-голубой*; *черновато-коричневый*, *черновато-кофейный*, *черновато-бурый* itp.).

Formacje rosyjskie utworzone za pomocą nieproduktywnych obecnie sufiksów *-ёс-*, *-ав-* charakteryzują się niejednakową zdolnością derywacyjną. Przymiotnik *белёсый*, nie mający swego odpowiednika strukturalnego w języku polskim, daje początek ciągowi derywacyjnemu: *белёсый* – *белесоватый* – *белёсоватость*. Przymiotnik *чернавый* powołuje do życia rzeczownik ze znaczeniem osobowego nosiciela cechy *чернавка* (устар. разг.), od którego z kolei tworzą się rzeczowniki modyfikacyjne *чернавочка* (разг.) i *черनावушка* (народ.-поэт.). Od przymiotnika *чернявый* powstaje jedynie przymiotnik modyfikacyjny *чернявенький*.

⁷ Określenie „przymiotniki osłabiające” wprowadził H. Gaertner (1934, s. 344). Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk dla przymiotników typu *białawy* przyjmują termin „przymiotniki stopnia natężenia” (por. Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, 1955, s. 232); H. Kurkowska nazywa je „przymiotnikami deminutywnymi” (H. Kurkowska, 1954, s. 99); H. Wróbel zalicza je natomiast do formacji gradacyjnych (por. R. Grzegorzewa, R. Lasowski, H. Wróbel, red., 1984, s. 437).

Wśród wchodzących w skład analizowanych gniazd przymiotników pierwszego stopnia motywacji występują formacje charakterystyczne tylko dla jednego z omawianych gniazd. Jedynie w gnieździe polskim z przymiotnikiem wyjściowym *czarny* występuje, nie uczestniczący w dalszym procesie derywacji i uznawany za „dawny”, przymiotnik prefiksalnie-sufiksalnie *przyczarnawy*⁸. Należy on do typu uznawanego obecnie za nieproduktywny, chociaż, jak zaznacza H. Kurkowska: „Ten typ formacji niezupełnie zaginął: niedawno zdarzyło mi się słyszeć utyskiwania na przywaskawe siedzenia warszawskich autobusów” (1954, s. 104, przypis 1). W rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *белый* znajdujemy natomiast należący do formacji zaprzeczonej przymiotnik prefiksalnie *небелый* ze znaczeniem ‘не являющийся светложимым, не принадлежащий к европейской расе (о человеке)’: *Прежде бывало женщины работали здесь машинистками... Но чтобы женщина стала ведущим инженером, да ещё к этому небелая женщина?* (СНСЗн-70). W zdaniu może on występować w funkcji rzeczownika, np.: *Лучшие библиотеки закрыты для негров. По пальцам можно посчитать во всей стране небелых, которые изнутри увидели театр* (СНСЗн-70).

Bardzo liczną grupę we wszystkich analizowanych gniazdach stanowią przymiotniki złożone, wśród których przeważają composita dwuelementowe. Składają się one najczęściej z dwóch członów, z których pierwszy (podrzędny) modyfikuje cechę wyrażoną komponentem drugim (nadrzędnym), por. np.: *млечнобіаły* ‘mający kolor biały jak mleko, bardzo biały’, *сreбmобіаły* ‘biały ze srebrnym odcieniem’, *чёрно-буры́й* ‘burzy s czёрным оттенком’, *землисто-чёрный* ‘чёрный с оттенком цвета земли’, lub też, pozostając w stosunku równorzędności, służą jako określenia przedmiotów wielobarwnych (por. *czarno-biały*: *Bluzka w czarno-białe paski*). Złożenia wieloelementowe typu *czarno-biało-czerwony*, *красно-бело-зелёный* nie są odnotowywane w słownikach. Spotykamy je natomiast w literaturze pięknej oraz literaturze specjalistycznej poświęconej problematyce malarstwa, farbiarstwa itp.

Zc względu na strukturę composita przymiotnikowe wchodzące w skład opisywanych gniazd można podzielić na następujące grupy:

I. Composita przymiotnikowo-przymiotnikowe, składające się z:

- dwóch przymiotników barwy w ich formie wyjściowej typu: *жёлтобіаły*, *біалoszary*, *szaroczarny*, *czarnosiny*, *бело-голубой*, *чёрно-белый*; w złożeniach tych jeden z komponentów może spełniać funkcję modyfikatora barwy wyrażonej komponentem drugim (por. np.: *жёлтобіаły* ‘biały z żółtym odcieniem; żółtawy’: *Мягkш [яблka чартамówkи] жёлтобіаły, дощ ароматyczny, крухы, кwасный, незбыт смачны*) lub też oba mogą pozostawać w relacji współrzędności, por. np.: *бело-оранжевый*: *Жители совхозных посёлков Тургайской степи в этот день с особым вниманием вглядывались в мартовское небо, надеясь увидеть космический аппарат, спускающийся на бело-оранжевом парашюте* (С.мат.-78);

⁸ Przymiotnika *przyczarnawy* nie odnotowuje SJPD. Derywat ten zamieszczony jest w pracy H. Kurkowskiej (1954, s. 104).

- modyfikacyjnego przymiotnika barwy oraz przymiotnika barwy w formie wyjściowej; pierwszy człon złożenia oznacza zazwyczaj niepełną cechę określanego koloru, np. *szarawobiały* ‘biały z lekkim szarym odcieniem’, *zielonkawoczarny* ‘czarny o odcieniu zielonkawym’, *голубовато-белый* ‘белый с голубоватым оттенком’;
- dwóch modyfikacyjnych przymiotników barwy, por. np.: *белёсо-розоватый*: [...], чтобы не обидеть чёрно-белый экран, и по сей день порой неплохо воспроизводящий сложность подлинной жизни, наш автор тяготеет в основном к какому-то белёсо-розоватому тону (С.мат.-84); przytoczony przykład dowodzi, że wchodzące w skład złożenia komponenty mogą występować nie tylko w znaczeniu podstawowym, ale również przenośnym;
- przymiotnika odrzeczownikowego występującego w funkcji określenia barwnego oraz przymiotnika barwy w formie wyjściowej; znaczenie całego derywatu zawiera się w formule: ‘posiadający taki kolor, jak to, co określa podstawa słowotwórcza’, np.: *мleczноbiały* ‘biały jak mleko’, *смоловочарный* ‘czarny jak smoła’, *мраморнобелый* ‘белый как мрамор’, *землисто-чёрный* ‘чёрный с оттенком цвета земли’, *лилейно-белый* (С.мат.-79) ‘белый как лилия’; w złożeniach tego typu człon drugi zazwyczaj wyznacza barwę zasadniczą, a komponent pierwszy (przymiotnik odrzeczownikowy) spełnia funkcję modyfikatora; w niektórych przypadkach kolejność komponentów może być odwrócona i wówczas człon nazywający barwę określaną znajduje się na pierwszym miejscu, a komponent oznaczający kolor cieniujący – na drugim, por. np.: *бiалоśnieżny* ‘biały jak śnieg, śnieżnobiały’: [Leśmian] w banalnym przymiotniku *śnieżноbiały* ożywi barwę poetycką przez przedstawienie członów („ciała *бiалоśнiежна* cisza”) (SJPD); *белo-инейный*: Город бьётся подо мною в *белoинейных* сетях. Мёрзнут памятники, стоя на парадных площадях (С.мат.-78);
- przymiotnika barwy i przymiotnika (także imiesłowu przymiotnikowego), który wskazuje na wartości inne niż barwa, np. na ilość, intensywność światła w barwie, czystość barwy, ilość blasku w kolorze, por. np.: *brudноbiały* ‘biały z odcieniem szarym, biały robiący wrażenie brudnego’: *Brudноbiały śnieg w mieście* (SJPSz); *грязно-белый, ярко-белый, кипяченно-белый, ослепительно-белый, чисто-белый*: Чёрные глыбы (лома) равномерно ложились на *бело-голубое, бело-синеватое, чисто-белое* огненное ложе (мартеновской печи), надёжно затянутое огнеупорной наплавленной коркой (С.мат.-78); w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *бiаły, czарny, белый, чёрный* derywaty tej grupy są nieliczne; wymienione przymiotniki, w odróżnieniu od leksemów nazywających barwy chromatyczne, nie łączą się np. z przymiotnikami *jasny, ciemny, блady*, co – jak zauważa M. A m p e l - R u d o l f – „wiąże się zapewne z zawartą w znaczeniu tych leksemów informacją o ich biegunowości – najjaśniejszy kolor / najciemniejszy kolor” (1994, s. 36).

II. Composita składające się z przymiotnika barwy i członu o podstawie rzeczownikowej.

W języku polskim formacje tej grupy tworzą się najczęściej za pomocą sufiksów *-n-* (por.: *białolistny*, *białopienny* I ‘mający biały pień’: *Białopienne* brzoźki okrywały się pierwszą zielenią, bladą jeszcze i zwiewną jak puch na dmuchawcu (SJPD), *białopienny* II rzad. ‘mający białą pianę’: *Fale się piętrzą, białopienne* grzywy wałą galopem ku brzegowi, rozbijając się fontannami o skały i głązy (SJPD), *białoramienny*, *czarnokędzierny* rzad., *czarnoopranny* ‘mający czarną oprawę’, *czarnopienny* ‘mający czarny pień’), *-ow-* (por.: *białopolowy*, *czarnopolowy*, *czarnopolowy*, *czarnogłowy*, *czarnogłowy*), *-ist-* (por.: *czarnobrwisty* daw.). Do sufiksów rosyjskich zaliczyć należy: *-n-* (por. np.: *белокафельный*, *белокаменный*, *черносмородинный*, *черносошный* (ист.), *черноплодный*), *-ов-* (por. np.: *черносмородиновый*), *-ск-* (por. np.: *белогвардейский*). Ponadto w obu językach w tworzeniu derywatów tej grupy uczestniczy sufiks zerowy, por. np.: *białonogi*, *białogrzywy*, *czarnobrewy*, *czarnooki*, *белоногий*, *белобокий*, *черноносый*, *черноглазый*. Drugi człon złożenia tego typu to zazwyczaj przymiotnik utworzony od rzeczownika nazywającego części ciała istot żywych, takie jak włosy, broda, głowa, nogi (por. np.: *białonogi*, *białogrzywy*, *białogrzbisty*, *białobrody*, *białoszyi* rzad., *czarnobrewy*, *czarnogłowy*, *czarnolicy*, *белоголовый*, *белобородый*, *белобокий*, *чернозобый*, *чернобородый*, *чернолицый*, *черноокий*).

Niektóre z polskich derywatów tej grupy w SJPD opatrzone są kwalifikatorami świadczącymi o ograniczonej sferze ich użycia (por. np.: *białoszyi* rzad., *białopuchy* rzad., *białolicy* przest. dziś podn., *białoskrzydły* poet., *czamolicy* książk., *czamowelny* rzad.). Ich rosyjskie odpowiedniki strukturalne mają natomiast charakter neutralny. Kwalifikatorami oznaczone są jedynie te, w których drugim członem jest rzeczownik charakteryzujący się ograniczoną sferą użycia, por. np.: *черноликий* ustar. ‘to же, что чернолицый’, *черноокий* trad. poet. ‘то же, что черноглазый’.

Ze względu na właściwości semantyczne przymiotniki złożone o strukturze podstawa przymiotnika + podstawa rzeczownika + sufiks (w tym również zerowy) można podzielić na następujące grupy:

a) formacje socjatywno-posesywne ze znaczeniem ‘mieć *X* określonego koloru’ (por.: *białokory* ‘o drzewie: mający białą korę’: *I my dwoje wałęsamy się jak inni, nim decydujemy rzucić płaszcze na ten tutaj piaszczysty wzgórek pod białokorą* brzoźą, aby legnąć na nim (SJPD); *białoczelnny* rzad. ‘mający białe czoło’: zool. *Gęś białoczelnna*; *czarnoopranny* rzad. ‘mający czarną oprawę’: *W teczce [...] leżała czarnoopranna* książka z kartkami o pozłacanych brzegach (SJPD); *czarnokędzierny* rzad. ‘mający czarne kędziory’: *Drugi stanął przed apostołami czarnokędzierny* Posejdon, z nocą w żrenicach i poszczerbionym trójzębem (SJPD); *белобокий* ‘s białym bokiem, s białymi bokami’: *Лежали на бахчах белобокие* арбузы (СРЯ); *белолобый* ‘s białym łbem, s białym piętnem na łbie’: *Привязанный к бричке гнедой белолобый* мерин учуял овёс (СРЯ); *чернобровый* ‘s czarnymi brwiami’: *Парень спрятал кистет и улыбнулся; лицо у него загорелое, чернобровое, ласковое* (СРЯ); *чернокудрый* ‘s czarnymi kудrami’: *[Василий] нагнул к Катюше свою большую чернокудрую* голову (СРЯ) itp.;

Rzeczowniki sufiksalne (w tym również z sufiksem zerowym), np.: *białoszyi – białoszijka, białonogi – białonóżka, białowąsy – białowąs, czarnogłowy – czarnogłówka, белоглазый – белоглазка, чернобровый – чернобровка, черноголовый – черноголовка, черноколось – черноколоска*. Są to przeważnie nazwy botaniczne lub zoologiczne. Niekiedy jeden i ten sam rzeczownik nazywa kilka obiektów rzeczywistości, dla których określona barwa jednego z elementów jest tym, co wyróżnia go z otoczenia (por. np. znaczenie rzeczownika *чернобровка* ‘женщина с чёрными бровями’, ‘птица отряда куликовых’, ‘рыба сем. карповых’). Zdarza się również, że dany obiekt nazywają dwa rzeczowniki odadiektywne, różniące się jedynie formantami. W takim przypadku mamy do czynienia z synonimami słowotwórczymi, por. np.: *черноголовка* i *черноголовник* ‘растение из сем. губоцветных’. Nie są to jednak synonimy pełne. Jeden z derywatów ma zazwyczaj znaczenie szersze, por. np. definicje słownikowe rzeczowników *черноголовка* i *черноголовник*:

черноголовка 1. ‘многолетнее травянистое растение из сем. губоцветных’; 2. ‘небольшая певчая птичка сем. славковых, черноголовая славка’;

черноголовник ‘то же, что черноголовка, растение’.

2. Przymiotniki modyfikacyjne, np.: *чернобровый – чернобровенький, черноглазый – черноглазенький, черноволосый – черноволосенький* (разг.), *черномазый – черномазенький*. Derywatów takich nie odnotowują słowniki współczesnego języka polskiego (SJPD, SJPSz).

Odgałęzienie adverbialne reprezentowane jest przez przysłówki sufiksalne (por.: *biały – biało, czarny – czarno, белый – бело, чёрный – черно*) oraz formacje prefiksalnie-sufiksalne (por.: *biały – na biało, czarny – na czarno, белый – добела, избела, набело, чёрный – дочерна, исчерна, начерно*).

Polskie i rosyjskie przysłówki sufiksalne charakteryzują się analogiczną budową. Zarówno w jednym, jak i w drugim języku powstają przy współudziale sufiksu *-o*. To podobieństwo strukturalne nie jest jednak gwarantem tożsamości znaczeniowej. W strukturze semantycznej polskiego przysłówka *biało* realizuje się jedynie podstawowe znaczenie przymiotnika motywującego, por.: **Biało** kwitnący krzew. *Robi się, jest od śniegu coraz bielej* (SJPSz), podczas gdy przysłówek rosyjski przejmując od przymiotnika wyjściowego oprócz znaczenia barwy również znaczenie przenośne, por.: *бело* 1. ‘нарекание к белый в значении цвета’; 2. перен. ‘чисто’: *Мыло серо да моет бело* (СРЛЯ). Znaczenia przysłówek *czarno, черно* częściowo się pokrywają. W obu językach derywaty te mają znaczenia: 1. ‘przysłówek od czarny w znac. koloru’; 2. ‘o czymś mrocznym, nie oświetlonym’: *Na dworze zrobiło się czarno. Как только я отъехал от нашего костра, сделалось так черно, что я не видел даже ушей лошади* (СРЛЯ); 3. ‘o czymś złowrocznym, pesymistycznym’: **Czarno** widzieć przyszłość. *Ещё чернее было у Марии Андреевны на душе* (СРЛЯ).

Przysłówki sufiksalne nie wykazują większej aktywności derywacyjnej. Do motywowanych nimi formacji zaliczyć można jedynie przysłówki modyfikacyjne typu *białawo, bielutko, bieluško, bieluteńko, czarniawo, белянько, белёхонько, белёшенько, чернёшенько, чернёхонько* (które w niniejszym opracowaniu uznawane są za derywaty odprzymiotnikowe) oraz wchodzący w skład polskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *czarny* rzeczownik złożony ze znaczeniem osobowego nosiciela cechy *czarnowidz*. Derywat ten powstał na podstawie znaczenia przenośnego przysłówka *czarno* ‘pesymistycznie’, por.: *czarnowidz* ‘człowiek czarno patrzący na świat, pesymista’: *Czarnowidz!... tylko smętki siejesz* (SJPD). Od rzeczownika *czarnowidz* tworzy się jedynie rzeczownik *czarnowidztwo*, będący synonimem pesymizmu, por.: *Miał temperament nadmiernie wrażliwy [...] łatwo podlegający czarnowidztwu* (SJPD).

Wchodzące w skład gniazd polskich przysłówki prefiksalnie-sufiksalnie utworzone są za pomocą formantu *na-* + *-o*, por.: *na biało* (*Ktoś na biało ubrany*); *na czarno* (*Chłopiec opalił się na czarno*).

Rosyjskie przysłówki o strukturze *na-* + *-o* nie są słownikowymi odpowiednikami analogicznie utworzonych formacji polskich. Przysłówki *набело, начерно* realizują w swej strukturze semantycznej tylko przenośne znaczenie przymiotników motywujących, por.:

набело ‘без помарок, аккуратно; начисто’: *Он просидел за столом до вечера, переписывая весь текст (объяснительной записки) набело* (СРЯ);

начерно 1. ‘предварительно, не отделявая окончательно’: *Поддай сюда (бумагу) я начерно напишу, а Алексей переписиет*; 2. перен. разг. ‘то же о других видах работы’: *Готовили к показу Станиславскому начерно сценетированную пьесу „Растрапичики”* (СРЯ).

Przysłówki prefiksalnie-sufiksalne *избела, исчерна, добела, дочерна* nie mają swych analogów strukturalnych w gniazdach polskich. Przysłówki *избела, исчерна* oznaczają odcień koloru, określane przez przymiotnik motywujący, por.: *избела* ‘с беловатым оттенком’, *исчерна* ‘с черноватым оттенком’. Formacje te traktowane są w słownikach współczesnego języka rosyjskiego jako oddzielne leksemy, mimo iż w języku rzadko występują samodzielnie. Najczęściej stanowią one pierwszy komponent przymiotników złożonych, zaliczanych do grupy modyfikacyjnych przymiotników barwy, np.: *избела-голубой* ‘голубой с беловатым оттенком’, *исчерна-красный* ‘красный с черноватым оттенком’¹⁰.

¹⁰ Przysłówki odprzymiotnikowe z formantem *z-* + *-a*, które można uznać za analogi strukturalne derywatów rosyjskich typu *избела, исчерна*, nie są obce polskiemu systemowi językowemu, por. np. *cichy* – *z cicha, lekki* – *z lekka, bliski* – *z bliska*, niemniej jednak nie spotykamy ich w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę. Przysłówki *czzerwona*, np. *blyskające z czzerwona kamyki* (Różdz H2v 21), *z biała*, np. *bo się urodzi z biała rumiano* (RejZwierc I 44, 11), należą obecnie do starszej warstwy słownictwa. Przytoczone przykłady zaczerpnięte zostały z pracy W. Cyrańa (1967, s. 153).

Formacje *добела*, *дочерна* wskazują na wytworzenie się cechy nazwanej przez przymiotnik motywujący, por.:

добела 1. 'до белизны': *В выгоревшей добела фуражке Дубах походил на мирного сельского почтальона*; 2. 'до белого каления': *От работы пила раскалилась добела* (СРЯ);

дочерна 'до черноты, до тёмного цвета': *На подвиг вновь звала страна. Солдатский путь далёк. Изрыли бомбы дочерна обочины дорог*.

Przysłowki o podobnej strukturze nie tworzą się od przymiotników *biały*, *czarny*, chociaż ten typ strukturalny funkcjonuje we współczesnej polszczyźnie, por. np.: *suchy – do sucha*, *nagi – do naga*, *czysty – do czysta*, *pełny – do pełna*. Zakres występowania tych formacji jest jednak ograniczony, wyznacza go niewielka liczba przymiotników (R. G r z e g o r c z y k o w a, 1979, s. 91). Słownikowymi odpowiednikami przysłówków *добела*, *дочерна* są w języku polskim wyrażenia *do białości*, *do czarności*.

Należący do gniazda rosyjskiego z przymiotnikiem wyjściowym *чёрный* przysłówki prefiksarno-sufiksalny *вчерне* realizuje w swej strukturze semantycznej przenośne znaczenie motywującego go przymiotnika i oznacza 'без окончательной отделки; начерно'. Przysłówek ten, podobnie jak i wcześniej opisane przysłówkowe formacje prefiksarno-sufiksalne, nie uczestniczy w dalszym procesie derywacji.

Omawiając odgałęzienie adverbialne należy zwrócić uwagę na funkcjonujące jedynie w języku rosyjskim formacje typu *белым-бело*, *чёрным-чёрно*, *чёрным-чёрных*, które chociaż nie odnotowywane w słownikach, występują w tekstach literackich, szczególnie tych, które są stylizowane na język ludowy (Н. Ю. Ш в е д о в а, ред., 1982, s. 400). Formacje te wskazują na intensywność cechy nazwanej przez podstawę, por.: *Бабушка тяжело поднялась с лавки и, как больная, рыхло пошлагала в чулан, сокрушенно охая: – Плясать бы ты ещё пошла с горя-то, невестка. В душе-то чёрным-чёрно, а на земле – пепел да гарь* (СРЛЯ).

Odgałęzienie substantywne reprezentowane jest przez rzeczowniki ze znaczeniem cechy abstrakcyjnej, tzw. nomina essendi (np. *białość*, *czerni*, *belizna*, *чернота*) oraz rzeczowniki nazywające osobowych i nicosobowych nosicieli cech (np. *bielak*, *czarnuch*, *беляк*, *чернец*).

Do rzeczowników z grupy nomina essendi zaliczamy formacje sufiksalne oraz wchodzący w skład gniazda rosyjskiego z przymiotnikiem wyjściowym *белый* derywat prefiksarno-sufiksalny *пробель*, oznaczający odcień białości, por.: *пробель* 'примесь белого цвета, белый оттенок, белые просветы в окраске чего-либо'.

Polskie rzeczowniki ze znaczeniem cechy abstrakcyjnej utworzone są za pomocą sufiksów *-ość*, *-izna* i sufiksu zerowego (por.: *białość*, *czarność*, *bielizna* przest., *biel*, *czerni*). Rzeczowniki rosyjskie powstały przy współudziale sufiksów: *-ость*, *-изна*, *-ф*, *-ота*, *-овина*, *-ина*, *-изина* (por.: *белость*, *белизна*, *чернизна*, *бель*, *чернь*, *чернота*, *черновина*, *чернина*, *чернизина*). Większość z wymienionych derywatów rosyjskich to formacje stylistycznie nacechowane. Rzeczowniki *бель*, *чернь* w zna-

czeniu cechy abstrakcyjnej uznawane są za przestarzałe i gminne. Derywaty *черновина*, *чернина*, *чернизна* oznaczone są kwalifikatorem gwarowe (областное). Za przestarzały w znaczeniu cechy abstrakcyjnej uznawany jest również rzeczownik polski *bielizna*. We współczesnej polszczyźnie oznacza on 'odzież spodnią z tkaniny lub trykotu oraz wyroby z tkaniny, zwykle białej, używane zwłaszcza dla potrzeb domowych'. W takim znaczeniu rzeczownik ten można uznać za zleksykalizowany i wyłączyć z opisywanego gniazda.

Rzeczowniki *białość*, *bielizna*, *белость*, *белизна*, *чернизна*, *чернизна*, *чернина*, *черновина* są czystymi derywatami transpozycyjnymi. Wszystkie pozostałe rzeczowniki są jednocześnie derywatami transpozycyjnymi (nazwami cechy abstrakcyjnej) i mutacyjnymi (nazywają konkretne przedmioty, wyróżniające się z otoczenia kolorem białym / czarnym lub jaśniejszym / ciemniejszym od innych), por. np. znaczenie rzeczowników *biel*, *бель*:

biel 1. 'biały kolor, białość'; 2. 'coś białego, biały ubiór'; 3. chem. techn. 'biały pigment nieorganiczny do wyrobu farb i lakierów'; 4. techn. 'zewnątrzna biaława część drewna w pniach drzew'; 5. 'teren podmokły, bagienny, nizina'; 6. daw. 'puder, bielidło';

бель 1. в просторечии и обл. 'белая вещь или вещь, подвергаемая белиeniu; белая окраска; выбеленная льняная пряжа'; леśн. 'мягкий сочный слой древесины под корою дерева'; 2. в просторечии и обл. 'белизна'; 3. 'всякая рыба кроме осетровой; иначе: частик'; 4. сел.-хоз. 'сорт северных летних яблок, иначе: белый налив'; 5. медиц. 'бели (мн.); слизистые или гнойные выделения беловатого цвета'.

Aktywność derywacyjna omawianych formacji jest dość zróżnicowana. Rzeczowniki, dla których znaczenie cechy abstrakcyjnej jest znaczeniem jedynym, w zasadzie nie powołują do życia nowych formacji. Odnotowano tylko jeden nacechowany stylistycznie rzeczownik modyfikacyjny *чернотища*, motywowany rzeczownikiem *чернота*, por.: *чернотища* прост. 'увелич. к чернота'. Nowe pochodne mogą natomiast powstawać od tych rzeczowników, które łączą w swej strukturze semantycznej znaczenie transpozycyjne z mutacyjnym. Od rzeczownika *бель* w znaczeniu 'белая вещь или вещь, подвергаемая белиeniu' tworzy się przymiotnik *белевой* 'изготовленный из выбеленной льняной пряжи'. Polski rzeczownik *biel* jest słowotwórczo bardziej aktywny. Na bazie znaczenia 'zewnątrzna biaława część drzewa' pojawiają się przymiotniki: *bielasty* 'drewno bielaste, drewno z najmłodszych słoików pnia', *bielowy* леśн. 'dotyczący bielu' oraz rzeczownik *bielojad* zool. '*Dendroctonus*, chrząszcz, szkodnik z rodziny korników'. Od rzeczownika *чернь* w znaczeniu 'художественная обработка металла, а также самый этот сплав' powstają synonimicznie przymiotniki *черневой*, *черневый*. W gnieździe słowotwórczym z przymiotnikiem wyjściowym *czarny* podobne derywaty nie zostały odnotowane.

Grupa rzeczowników ze znaczeniem osobowego / nicosobowego nosiciela cechy jest dość zróżnicowana strukturalnie i charakteryzuje się znaczną nieregularnością semantyczną. Budowa słowotwórcza derywatów nie zawsze pozwala na prawidłową interpretację znaczenia leksykalnego rzeczownika, np. *bielaczek* to nie mały bądź

młody zając bielak, lecz ptak płetwonogi z podrodziny traczy. Niekiedy jedna i ta sama nazwa odnosi się do kilku obiektów, por. np. *bielak* 1. zool. ‘*Lupus timidus*, zając zmieniający zimą ubarwienie na białe’, 2. u Mick. ‘biały grzyb prawdopodobnie z rodziny bedłkowatych’, 3. med. ‘człowiek dotknięty bielactwem, albinos’; *черняк* 1. разг. устар. ‘избирательный, чёрный шар в баллотировке, означающий подачу голоса против какой-либо кандидатуры’; 2. прост. устар. ‘то же, что черновик’.

Rzeczowniki sufiksalne, będące nazwami osobowych nosicieli cechy, są nieliczne, por.: *bielas* ‘człowiek o jasnym kolorze włosów’, *bielak* ‘człowiek dotknięty bielactwem’, *bialka* przest. ‘kobieta zamężna, niewiasta’, *czarnula* ‘kobieta o ciemnej cerze lub czarnych włosach’, *czarnuch* pot. ‘mężczyzna o śniadej cerze lub czarnych włosach’, *czerniec* ‘zakonnik obrzędu wschodniego’; *белянка* ‘белокурая и белолицая женщина, девушка’, *белец* устар. ‘человек, живущий в монастыре, не постриженный (ещё не чернец)’, *чернец*, *чернуха*.

Do derywatów motywowanych rzeczownikami ze znaczeniem osobowego nosiciela cechy przede wszystkim zaliczyć należy formacje modyfikacyjne w różnym stopniu uczestniczące w dalszym procesie derywacji. Motywowane rzeczownikami *беляна* i *белец* (‘монах’) derywaty modyfikacyjne *беляночка*, *белица* (‘монашка’) nie uczestniczą w dalszym procesie derywacji. Nieco inaczej przedstawia się sytuacja w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *czarny* i *чёрный*. Wprawdzie i tutaj ciąg derywacyjny może kończyć się formacją modyfikacyjną motywowaną rzeczownikiem ze znaczeniem nosiciela cechy (por. np.: *czarnula* – *czarnulka*, *czerniec* – *czernica*), ale odnotowuje się też przypadki, kiedy rzeczownik modyfikacyjny powołuje do życia kolejny derywat – rzeczownik modyfikacyjny lub, jak to ma miejsce w rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *чёрный*, rzeczownik mutacyjny oraz przymiotnik, por.: *czarnuch* – *czarnucha* – *czarnuszka*; *чернец* – *черница* – *черничка*, *черничество*, *чернический*; *чернец* – *черничество*, *чернец* – *чернический*¹¹.

Wśród rzeczowników sufiksalnych nazywających nieosobowego nosiciela cechy grupę najbardziej liczną, choć nie przejawiającą większej aktywności derywacyjnej, stanowią formacje będące nazwami zoologicznymi i botanicznymi, por. np.: *bielik* (zool.), *bielicznik* (bot.), *bieluń* (bot.), *czerniec* (bot.), *беляк* (zool.), *белуха* (zool.), *черника* (bot.). Spośród wymienionych formacji w dalszym procesie derywacyjnym uczestniczy jedynie należący do rosyjskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *чёрный* rzeczownik *черника*, od którego tworzą się rzeczowniki ze znaczeniem deminutywno-ekspresywnym (por.: *черника* – *черничка* ‘уменьш.-ласк. к черника’), pojedynczego elementu zbioru (por.: *черника* – *черничина* разг. ‘отдельная ягода черники’) oraz znaczeniem miejsca (por.: *черничник* ‘место, поросшее черникой’). Rzeczownik *черничник* z kolei może wchodzić w skład zestawień, por.: *ельник-черничник*, *сосняки-черничники*.

¹¹ Rzeczownik *черничество* i przymiotnik *чернический* mogą odnosić się zarówno do męskich, jak i do żeńskich nosicieli cech, dlatego derywaty te można uznać za podwójnie motywowane, por.: *чернец* – *черничество*, *чернический*; *чернец* – *черница* – *черничество*, *чернический*.

Tylko w polskich gniazdach organizujących się wokół przymiotników *biały*, *czarny* występują rzeczowniki sufiksalne nazywające choroby, por. *białaczk* med. 'Leucaemia, zwiększenie się liczby niedojrzałych, białych ciałek krwi', *bielnica* 'drożdżyc

znaczą aktywnością derywacyjną cechuje się należący do polskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *biały* rzeczownik *bielica*, nazywający rodzaj gleby cechującej się niemal białym zabarwieniem. Daje on początek nowym derywatom, które tworzą swoiste mikrogniazda, por.:

biały – bielica –		bielicowy		bielicowanie zbielicować – zbielicowany
		bielicować –		

Z podobnymi mikrogniazdami mamy do czynienia również w przypadku innych sufiksalnych rzeczowników odprzymiotnikowych, występujących w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *biały*, *белый*. Dotyczy to takich derywatów, jak pol. *bielmo*, *białko* i ros. *бельмо*, *белок*, por.:

bielmo –		bielmić		бельмастый бельмовой бельморез
		obielmo		
		bielmowy		
białko –		białczan		небелковый (С.мат.-81) белкововитаминный белковокалорийный (С.мат.-77)
		białkan		
		białkowy –		
		niskobiałkowy		
		białkowość		
		białkowaty		
		bezbiałkowy		
		białkopędny		
		wysokobiałkochłonny (NSP, cz. II)		
		białkomocz		
białkować –białkowanie				
белок –		белковина		
		белковый –		

1	2
	высокобелковый (СНСЗн-60)
	белковоподобный (СНСЗн-60)
	слизистобелковый
	белково-отрубной (С.мат.-81)
	белково-пшеничный (С.мат.-81)
	белково-сывороточный (С.мат.-84)
белочный	
безбелковый	
белковзбиватель (С.мат.-77)	
стресс-белок (С.мат.-83)	
онкобелок	

Przyczyną dużej aktywności derywacyjnej polskiego rzeczownika *białko* i jego rosyjskiego ekwiwalentu *белок* jest zapewne przynależność tych derywatów do słownictwa terminologicznego. Tworzące się od nich ciągi derywacyjne poszerzane są przez wciąż pojawiające się formacje, np.: *wysokobiałkochłonny* 'zużywający duże ilości białka': *Mając alternatywę, czy prowadzić wysokobiałkochonną produkcję pstrąga, czy też przy mniejszych nakładach białkowych hodować karpie i uzyskiwać znacznie lepsze rezultaty, odpowiedź może być tylko jedna – karp* (NSP, cz. II, s. 161); *белковокалорийный* 'относящийся к калориям, получаемым от усвоения белков, белковой части пищи', *белковзбиватель* 'прибор для взбивания белков'.

W gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *czarny*, *чёрный* nie ma ani jednego rzeczownika sufiksального, który charakteryzowałby się takim potencjałem derywacyjnym.

We wszystkich porównywanych gniazdach na pierwszym stopniu motywacji znajduje się duża liczba rzeczowników złożonych. Są to zazwyczaj złożenia egocentryczne, w których desygnat nie jest komunikowany przez żaden z członów compositum. Wykładnikiem desygnatu całości jest formant. Przymiotnik, stanowiący pierwszą część złożenia, wyraża cechę rzeczownika, por. np.: *białogon* 1. 'bielik'; 2. in. 'opocznik, ptak wróblowaty z rodziny muchówek'; *белозубка* 'rodz mlekoпитающих сем. землероек. Вершины зубов белые'; *черноспинка* 'рыба сем. сельдовых'.

Niekiedy rzeczownik, stanowiący drugą część złożenia i scharakteryzowany przez przymiotnik, może być określeniem zbiorowości, której członkiem jest osoba nazwana rzeczownikiem złożonym, por. *białogwardzista* 'członek białej gwardii', *czarnoseciniec* 'należący do czarnej sotni, przejęty duchem czarnej sotni', *белоармеец* 'член белой армии'; *черносотенец* 'член чёрной сотни, участник погромно-монархических организаций в России в начале XX в., деятельность которых была направлена на борьбу с революционным движением'.

Grupa złożzeń endocentrycznych jest nieliczna. Możemy tu zaliczyć takie composita rzeczownikowe, jak np.: *białodrzew*, *czarnoziem*, *чёрнозём*.

Ze względu na strukturę słowotwórczą rzeczowniki złożone, wchodzące w skład omawianych gniazd, można podzielić na:

- czyste złożenia, do których zaliczamy rzeczowniki o członach zależnych, w których człon pierwszy – przymiotnik barwy – jest podrzędny w stosunku do drugiego – rzeczownikowego, por. np.: *białosęp* ‘biały sęp’, *белобандит* ‘белый бандит’, *белоказак* ‘белый казак’, *черноклён* ‘чёрный клён’;
- złożenia z jednoczesną sufiksacją o strukturze: temat przymiotnika + temat rzeczownika + sufiks materialny, por.: *białonóż-k-a*, *białogwardz-ist-a*, *czarnogieldzi-arz*, *białobrzusz-ek*, *czarnosecini-ec*¹², *белокровье* (*белокров-j-e*), *белодерев-ец*, *черномор-ец*, *белоглаз-k-a*, *белорыб-иц-a*, *беломош-ник* (obl.), *чернопуз-ик* (obl.) itp.;
- złożenia z jednoczesną sufiksacją zerową; composita tej grupy charakteryzują się strukturą: temat przymiotnika barwy + temat rzeczownika + suf. -Ø; rzeczowniki typu *białodrzew*, *białogon*, *czarnoziem*, *czarnowron*, *беломор*, *белоус*, *чернопуз*, *чернозём*, *чернослив*, *черномор*, *черногуз*, *черностон* są dość liczne; niektóre spośród nich można uznać za podwójnie motywowane – odpowiednią grupą wyrazową i przymiotnikami złożonymi, por. np. *białonóżka* ‘białonogi koń (klacz)’ i ‘koń (klacz) z białymi nogami’, *białobrzuszek* ‘białobrzuche stworzenie’ i ‘stworzenie z białym brzuchem’, *белозубка* ‘белозубое животное’ i ‘животное с белыми зубами’, *белобочка* ‘рыба с белыми боками’ i ‘белобочая рыба’, *черноглазка* ‘черноглазая женщина’ i ‘женщина с чёрными глазами’; najwięcej rzeczowników złożonych, które można uznać za podwójnie motywowane, występuje w rosyjskim gnieździe organizującym się wokół przymiotnika *белый*; nie odnotowuje się takich derywatów w polskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *czarny*.

Niektóre z rzeczowników charakteryzują się niejasną budową słowotwórczą. Przykładowo rzeczownik *białozór*, który z historycznego punktu widzenia należy traktować jako złożenie składające się z komponentu przymiotnikowego i rzeczownikowego (por. *biały* + rdzeń **zór*, spotykany obecnie w rzeczownikach takich, jak np. *dozór*, *zorza*, *pozór*), w chwili obecnej należałoby uznać za słowotwórczo niepodzielny.

Rzeczowniki złożone są zazwyczaj nazwami botanicznymi i zoologicznymi – por. np. *bielikrasa* bot. ‘*Zantedeschia*, kłęczowa bylina ozdobna o żółtym kwiatostanie objętym białą pochwą’, *белобочка* ‘рыба, обыкновенный дельфин, бока серые с белыми участками’, *белолистка* obl. ‘лиственное дерево, относящееся к семейству ивовых’, *белокрыльник* (калла) ‘род многолетних травянистых растений сем. арниковых’, *белоус* bot. ‘многолетнее растение сем. колосковых злаков’,

¹² Rzeczownik *czarnosecinec* jest motywowany przejętym z języka rosyjskiego wyrażeniem: *czarna sotnia*. Wydaje się jednak, że rzeczowniki typu *czarnosecinec*, *czarnosecinistwo* z synchronicznego punktu widzenia można uznać za derywaty wchodzące w skład polskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *czamy* i rozpatrywać w grupie rzeczowników złożonych.

чернопузик обл. ‘подуст’, черноспинка ‘рыба сем. сельдовых’, чернотал ‘народное название некоторых видов ивы’. Rzadziej są nazwami osób czy zjawisk. W gniazdach polskich z przymiotnikami wyjściowymi *biały*, *czarny* odnotowuje się niewielką liczbę rzeczowników złożonych, oznaczających osobowych nosicieli cechy. SJPD wymienia tylko dwa takie złożenia utworzone od przymiotnika *biały* (*białogwardzista*, *białoskórnik*) oraz dwa motywowane przymiotnikiem *czarny* (*czarnoseciniec*, *czarnogieldziarz*). Więcej derywatów tego rodzaju znajdujemy w analogicznych gniazdach rosyjskich, por. np.: *белодеревицник*, *белодеревец*, *белоармеец*, *белогвардеец*, *белоподкладочник*, *белоручка*, *белобилетник*, *белокровие*, *чернорясник* (устар.), *чернорясец*, *черноризец* (устар.), *чернорубашечник*. Należy przy tym zaznaczyć, że przymiotnik stanowiący pierwszą część złożenia może występować nie w swym podstawowym znaczeniu (znaczeniu koloru), lecz w znaczeniu przenośnym, por.: w rzeczownikach *białogwardzista*, *белогвардеец*, *белоармеец* przymiotniki *biały*, *белый* są synonimami poglądów reakcyjnych, którymi cechują się członkowie danej zbiorowości. W znaczeniu poglądów politycznych występują także przymiotniki *czarny*, *чёрный* w rzeczownikach *czarnoseciniec*, *черносотенник*. Rzeczownik *czarnogieldziarz* motywowany jest stałym związkiem wyrazowym *czarna gielda*, w którym przymiotnik występuje w znaczeniu ‘nielegalny’. Znaczenie ‘czysty, nie zabrudzony pracą’, wchodzące w skład struktury semantycznej przymiotnika *белый*, stanowi podstawę do powstania rzeczownika *белоручка*, oznaczającego człowieka, który niechętnie zajmuje się ciężką pracą fizyczną. Ten sam komponent znaczeniowy odnajdujemy również w motywowanym nim czasowniku *белоручничать*.

Niektóre z compositów rzeczownikowych nazywających osobowych nosicieli cechy (np. *чернорубашечник*) i motywowanych konkretnymi związkami wyrazowymi, w których przymiotnik występuje w swym podstawowym znaczeniu, nabierają specyficznego znaczenia frazeologicznego, por. np. *чернорубашечник* – to nie każda postać w czarnej koszuli, lecz ‘zwolennik reżimu faszystowskiego’ (podobnie: *серорубашечник* – to nie tylko osoba nosząca szarą koszulę, lecz także ‘chłop’). Znaczenia te rozwinęły się na podstawie jednej wspólnej dla członków danej zbiorowości cechy – barwy odzieży lub jej elementu; por. np. znajdującą się w CPJ etymologiczną eksplikację słowa *белоподкладочник* oznaczającego studenta, zazwyczaj arystokratę, wrogo nastawionego do studentów-demokratów; przeciwnika ruchu rewolucyjnego: *белоподкладочник* ‘название дано по белой, шелковой подкладке богатого студенческого мундира’ (CPJ). Rzeczownik *белобилетник* z kolei utworzony jest od wyrażenia syntaktycznego *белый билет*, oznaczającego ‘свидетельство об освобождении от военной службы’.

Tak utworzone derywaty mogą szybciej niż inne (jeżeli nie są nazwami historycznymi) ulegać procesowi leksykalizacji, gdyż element, który stał się podstawą ich powstania, stanowi stałą cechę desygnatu tylko w określonej epoce i może ulec zmianie wraz ze zmianą warunków historycznych. Brak punktu odniesienia w realnej rzeczywistości pozajęzykowej wpływa na zacieranie się związku między znaczeniem

wynikającym z budowy słowotwórczej wyrazu a jego znaczeniem realnym. Z tych właśnie przyczyn za zleksykalizowany należałoby uznać np. polski rzeczownik *białogłowa*, obecnie używany jako żartobliwe określenie kobiety, a pierwotnie oznaczający kobietę zamężną, której cechą charakterystyczną było białe nakrycie głowy. Zmiany w obyczajowości sprawiły, że ten obowiązujący niegdyś element stroju kobiecego został zapomniany. W efekcie realne znaczenie wyrazu, łatwe swego czasu do rozszyfrowania na podstawie jego budowy formalnej, stało się dla współczesnych prawie nieczytelne. Rzeczownik *białogłowa* w swym obecnym znaczeniu jest jednolitym znakiem, pełniącym swą funkcję niezależnie od pierwotnej funkcji swych składników, i jako taki nie wchodzi w skład gniazda słowotwórczego z przymiotnikiem wyjściowym *biały*¹³.

Rzeczowniki złożone, będące nazwami osób, występując w liczbie mnogiej, mogą oznaczać całe grupy polityczne, por. np.: *белополяки: Умер отец, вырос Кондрат и в 1920 г. рубил белополяков и врангелевцев, защищая свою советскую власть* (СРЛЯ), a rzeczowniki nazywające zwierzęta, użyte w liczbie mnogiej, często określają całe ich rodziny, por. np.: *белозубки* 'род млекопитающих сем. землероек'.

Composita rzeczownikowe są bazą dla nowych formacji. Najczęściej tworzą się od nich rzeczowniki i przymiotniki. Czasowniki pojawiają się bardzo rzadko. W analizowanych gniazdach występuje tylko jeden czasownik motywowany rzeczownikiem złożonym, por.: *белоручка – белоручничать*. Nowe formacje powstają zazwyczaj od rzeczowników nazywających osobowego nosiciela cechy, *czarnoseciniec – czarnosecinство*. Tworzą się od nich przeważnie przymiotniki oznaczające cechy, którymi charakteryzuje się obiekt nazwany przez podstawę, por. np.: *białoskórnik – białoskórничий, белогвардеец – белогвардейский*¹⁴, *белоземigrant – белоземигрантский, черноризец – черноризический*, rzeczowniki oznaczające osoby rodzaju żeńskiego, por. np.: *белогвардеец – белогвардейка, белоземigrant – белоземигрантка*, oraz rzeczowniki zbiorowe, których elementami są desygnaty wyrazów podstawowych, np.: *белогвардейщина, белоземигрантищина* 'белые эмигранты; контрреволюционеры, эмигрантовавшие из Советской России'; i rzeczowniki abstrakcyjne, z którymi łączy się pojęcie ogólności (klasy), np. *czarnosecinство* 'działalność, sposób myślenia czarnosecinców, czarnej sotni w carskiej Rosji'¹⁵.

¹³ Podobne przyczyny tkwią u podstaw leksykalizacji rzeczowników typu *bielizna, бельё*. Cecha białości charakteryzująca desygnaty nazywane za pomocą tych rzeczowników przestała obowiązywać. Wpłynęło to na zatarcie się związku semantycznego między przymiotnikami *biały, белый* i słowami *bielizna, бельё*, które z synchronicznego punktu widzenia można traktować jako podzielne, lecz niemotywowane.

¹⁴ Przymiotnik *белогвардейский* w znaczeniu 'относящийся к белогвардейцам, присущий им' traktowany jest jako derywat od rzeczownika złożonego *белогвардеец*, a w znaczeniu 'принадлежащий белой гвардии' uznany został za motywowany wyrażeniem syntaktycznym *белая гвардия* i rozpatrywany jest w grupie przymiotników złożonych, znajdujących się na pierwszym stopniu motywacji.

¹⁵ Rzeczownik *czarnosecinство* można traktować jako derywat charakteryzujący się podwójną motywacją. Konstrukcja ta może być motywowana albo rzeczownikiem *czarnoseciniec (czarnosecinство* 'poglądy czarnosecinców'), albo wyrażeniem syntaktycznym *czarna sotnia* (pot. *czarnosecinство* 'poglądy czarnej sotni').

Zarówno liczba compositów rzeczownikowych, jak i liczba powstałych od nich derywatów jest większa w gniazdach rosyjskich. W gniazdach polskich z przymiotnikami wyjściowymi *biały – czarny* nie występują czasowniki typu *белоручничать*, rzeczowniki nazywające żeńskich nosicieli cech oraz rzeczowniki zbiorowe typu *белогвардейщина*. Szczególnie ubogie jest pod tym względem polskie gniazdo z przymiotnikiem *czarny*, w którym występują tylko dwa rzeczowniki nazywające osobowego nosiciela cechy (*czarnogieldziarz, czamoseciniec*). Spośród nich tylko rzeczownik *czamoseciniec* bierze udział w procesie derywacyjnym. Motywuje on rzeczownik *czamosecinstwo*.

Rzeczowniki będące nazwami botanicznymi i zoologicznymi, powstające z przekształcenia związków wyrazowych, w których przymiotnik występuje w swym podstawowym znaczeniu, nie tworzą tak rozbudowanych paradygmatów jak rzeczowniki złożone, oznaczające osobowych nosicieli cech. Motywują one przeważnie:

- przymiotniki oznaczające: ‘odnoszący się do tego, co zostało nazwane przez rzeczownik motywujący’ (por.: *белорыбница – белорыбий*), ‘zrobiony z tego, co określa rzeczownik motywujący’ (por.: *чернослив – черносливовый; черносливовый сок*), ‘klasa desygnatów, której elementem jest rzeczownik motywujący’ (por.: *белоус – белоусовые* ‘растения сем. колосковых злаков’);
- rzeczowniki wskazujące na poszczególny element zbioru (por. np.: *чернослив – черносливина* ‘отдельная ягода чернослива’);
- rzeczowniki zbiorowe typu *чернобыль – чернобылье*.

Ani przymiotniki, ani rzeczowniki motywowane compositami rzeczownikowymi nie powołują do życia nowych derywatów. Należące do polskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi *biały – czarny* rzeczowniki złożone nazywające rośliny i zwierzęta nie przejawiają aktywności derywacyjnej.

Spośród rzeczowników złożonych należących do innych grup semantycznych na uwagę zasługują formacje: *czarnoziem, чернозём*, nazywające rodzaj urodzajnej gleby, charakteryzującej się czarnym zabarwieniem. W obu porównywanych językach rzeczowniki te motywują przymiotniki relacyjne, por.: *czarnoziem – czarnoziemny* (rzad.), *czarnoziemny, чернозём – чернозёмный* ze znaczeniem ‘odnoszący się do czarnoziemiu; będący czarnoziemem; zawierający czarnoziem’.

W odróżnieniu od języka polskiego, w którym synonimiczne przymiotniki *czarnoziemny, czarnoziemny* stanowią ostatni element ciągu derywacyjnego, przymiotnik rosyjski daje początek nowym formacjom, tworzącym w obrębie gniazda swoiste mikrogniazdo, por.:

чёрный – чернозём – чернозёмный –	черноземье (CHCЗн-70)	
	среднечернозёмный	
	центральночернозёмный	
	нечернозёмный –	нечернозёмка (CHCЗн-70) нечерноземье (CHCЗн-70) ¹⁶

¹⁶ Rzeczownik *нечерноземье* można uznać za podwójnie motywowany – przymiotnikiem *нечернозёмный* i rzeczownikiem *черноземье*.

Znaczenie barwy, leżące u podstaw powstania rzeczownika *чернозём*, w motywowanych nim derywatach schodzi jak gdyby na plan dalszy, a zaczyna przeważać znaczenie 'urodzajny, płodny'. Prawdopodobnie to właśnie przewartościowanie znaczeniowe sprzyja pojawieniu się w strukturze semantycznej przymiotnika *чернозёмный* znaczenia przenośnego 'по-крестьянски непосредственный, сильный, природный'. Znaczenie to jest właściwe tylko wymienionemu przymiotnikowi i nie realizuje się w żadnym z derywatów kolejnego stopnia motywacji.

Oprócz rzeczowników sufiksalnych oraz złożów na pierwszym stopniu motywacji znajdują się we wszystkich omawianych gniazdach rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji. Struktura semantyczna tak utworzonych derywatów języka polskiego i rosyjskiego jest zbieżna, ale nie identyczna. Polski rzeczownik *biały* charakteryzuje się znaczeniami: 1. 'człowiek białej rasy', 2. a) 'człowiek o przekonaniach zachowawczych, reakcjonista, kontrewolucjonista', b) 'w Polsce członek stronnictwa zachowawczego, antyrewolucyjnego w okresie powstania styczniowego'. Wymienione w SJPD znaczenia tego derywatu nie wyczerpują, jak się wydaje, całej jego zawartości semantycznej. W języku potocznym (w liczbie mnogiej) może on oznaczać: a) 'figury używane w czasie gry (np. w szachy)': *Ja gram białymi, a ty czarnymi*; b) 'zawodników, którzy występują w białych strojach': *Biali przejęli piłkę*.

Słownik języka rosyjskiego (СРЛЯ) przytacza następujące znaczenia analogicznej formacji rosyjskiej: *белый* 1. 'избирательный шар (при выборах, обозначающих „за избрание кандидата“); 2. (во мн. ч. *белые*) 'политически действующие против советской власти'; 3. 'о человеке: светлокожий как признак расы'; 4. (во мн. ч. *белые*) 'шашки, шахматные фигуры белого цвета (в противоположность чёрным)'; 5. (ср. род *белое*) 'белая одежда; о человеке одетом в белое'.

Zestawienie to wykazuje, że niektóre z realnych znaczeń omawianych rzeczowników pokrywają się w obu językach, inne zaś są charakterystyczne tylko dla jednego z nich (np. znaczenie 'w Polsce członek stronnictwa zachowawczego w okresie powstania styczniowego' ma tylko polski derywat *biały*, a znaczenie 'избирательный шар' jest właściwe tylko rosyjskiemu rzeczownikowi *белый*).

Zbieżność znaczeniową wykazują także powstałe w wyniku substantywizacji rosyjskie i polskie rzeczowniki *czarny*, *чёрный*. W obu porównywanych językach występują one w znaczeniach: 1. 'ludzie rasy negroidalnej, charakteryzujący się ciemnym lub czarnym zabarwieniem skóry', 2. 'czarne pionki w grze, np. w szachy'.

Występując w takich znaczeniach, opisywane rzeczowniki są antonimami analogicznych formacji znajdujących się w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *biały*, *белый* (por.: *biały*, *белый* 'człowiek rasy europejskiej o jasnym zabarwieniu skóry'; *czarny*, *чёрный* 'człowiek rasy negroidalnej o ciemnym zabarwieniu skóry', *białe* i *czarne*; *белые* i *чёрные* – figury na szachownicy).

Przytoczone znaczenia derywatów *czarny*, *чёрный* nie wyczerpują całej ich zawartości semantycznej. Tylko w języku polskim przymiotnik substantywizowany (w formie liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego) *czarna* może być synonimem kawy. W znaczeniu tym występuje jedynie w wyrażeniach: *pół czarnej*, *mała czarna*,

duża czarna. W ostatnim czasie mianem *czarnych* określa się również przedstawicieli duchowieństwa w Polsce. W znaczeniu tym rzeczownik ma charakter pejoratywny.

Semantyka podobnego derywatu rosyjskiego jest znacznie bogatsza. Oprócz wymienionych już znaczeń, formacja *чёрный* może ponadto oznaczać: 1. (о человеке) 'темноволосый, темнокожий (брюнет)'; 2. 'то же, что нечистый; дьявол (эфемеризм)'; 3. (в ср. р.) 'платье, одежда чёрного цвета'; 4. (во мн. ч. *чёрные*) 'люди, принадлежащие к низшим слоям общества; трудовой народ, простонародность'.

W obu językach opisywane derywaty mogą wchodzić w skład związków frazeologicznych zbudowanych na zasadzie kontrastu, por. (*napisać*) *czarno na białym* 'w sposób oczywisty, niezbicie'; *чёрным по белому* (*напечатано, написано*) 'jasno, убедительно'; *принимать чёрное за белое; называть чёрное белым* 'dokazywać ili представлять себе что-либо противоположно действительности'.

Derywaty te nie wykazują aktywności derywacyjnej. Tylko wówczas, gdy formacje *biały – czarny*, *белый – чёрный* występują w znaczeniu 'człowiek rasy białej (czarnej)', mogą uczestniczyć w dalszym procesie derywacyjnym. Powstają od nich rzeczowniki *biała, czarna, белая, чёрная*, nazywające żeńskiego osobowego nosiciela cechy i stanowiące końcowy element ciągu derywacyjnego.

Przeprowadzona analiza wykazała, że odgałęzienie substantywne reprezentowane jest we wszystkich omawianych gniazdach przez rzeczowniki sufiksalne, composita rzeczownikowe oraz rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji. Rzeczowniki sufiksalne oznaczają zazwyczaj nazwy abstrakcyjne oraz osobowych i nieosobowych nosicieli cech. Aktywność słotwórczą przejawiają przede wszystkim rzeczowniki sufiksalne będące nazwami terminologicznymi oraz nazwami osobowych nosicieli cech. Od nazw nieosobowych nosicieli cech nowe formacje powstają tylko w rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *чёрный*, por. np.: *черника – черничка* (разг.), *черничник, черничина* (разг.).

Composita rzeczownikowe reprezentowane są najliczniej w rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *чёрный* – 21 derywatów. W podobnym gnieździe polskim odnotowano tylko 4 rzeczowniki złożone. W rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *белый* jest ich 19, a w polskim – 6. Rzeczowniki tej grupy we wszystkich opisywanych gniazdach motywują rzeczowniki i przymiotniki. Tylko w rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *белый* znajdujemy czasownik *белоручничать* motywowany rzeczownikiem złożonym *белорука*.

Odgałęzienie werbalne. W obu porównywanych językach od przymiotników *biały – czarny*, *белый – чёрный* tworzą się czasowniki, które można zaliczyć do jednej z trzech grup semantycznych:

- czasowników kauzatywnych, informujących o działaniu agensa na obiekt w celu spowodowania zmiany jego stanu; w wyniku tego działania obiekt przybiera cechę oznaczoną przez wyraz motywujący, por. *bielić* 'czynić białym', *czernić* 'czynić czarnym', *белить* 'делать белым', *чернить* 'делать чёрным';

- czasowników inchoatywnych (procesualnych), wskazujących na zmianę stanu subiekta, por. *bieleć* ‘stawać się białym’, *czernieć* ‘stawać się czarnym’, *белеть* ‘становиться белым’, *чернеть* ‘становиться чёрным’;
- czasowników stanowych, wskazujących na przynależność subiekta do klasy charakteryzującej się daną cechą, por. np. *bielić się* ‘być widocznym jako białe’, *czernieć się* ‘być widocznym jako czarne’, *белеться* ‘виднеться: о белом’, *чернеться* ‘виднеться: о чёрном’.

Każda z wyszczególnionych klas czasowników wymaga osobnego omówienia i porównania.

W obu językach kauzatywne czasowniki sufiksalne *bielić*, *czernieć*, *белишь*, *чернишь* utworzone są za pomocą sufiksów: *-i-*, *-u-*. To podobieństwo strukturalne nie gwarantuje jednak identyczności semantycznej derywatów uznawanych za odpowiedniki słownikowe. Wprawdzie w obu porównywanych językach czasowniki *bielić*, *белишь* mają znaczenia: 1. ‘malować na białe, najczęściej wapnem, czynić białym; rozjaśniać’, 2. ‘czynić białym w procesie specjalnej obróbki’, ale tylko polski sufiksalny czasownik *bielić* charakteryzuje się znaczeniem metaforycznym ‘idealizować’ (jego odpowiednikiem leksykalnym jest w języku rosyjskim prefiksalnie-sufiksalny czasownik *обелишь*) oraz znaczeniem funkcjonującym jako termin łowiecki ‘zdejmować skórę z zabitego zwierzęcia, oprawiać’.

Większą zbieżność semantyczną wykazują czasowniki *czernieć*, *чернишь*, chociaż – co należy podkreślić – różnią się one nacechowaniem stylistycznym. W obu językach derywaty te używane są w znaczeniach: 1. ‘malować na czarno, czynić czarnym’, 2. ‘mówić źle o kim, obmawiać, oczerniać kogo’ (polski czasownik *czernieć* w tym znaczeniu uznany jest za przestarzały; jego miejsce zajął we współczesnej polszczyźnie czasownik *oczerniać*), 3. ‘oksydować metale, utleniać metale (np. żelazo, stal) w celu zapobieżenia rdzewieniu i nadania im ciemnej barwy’¹⁷.

Do derywatów motywowanych sufiksalnymi czasownikami kauzatywnymi należą:

1. Sufiksalne rzeczowniki transpozycyjne, będące nazwami procesów, por. *bielić* – *bielenie*, *czernieć* – *czernienie*, *белишь* – *беление*, *белка*, *чернишь* – *чернение*. Derywaty te występują we wszystkich analizowanych gniazdach i nie motywuja nowych pochodnych.

2. Sufiksalne rzeczowniki mutacyjne, nazywające:

- środki czynności, por. *bielić* – *bielidło*, *bielinka*; *czernieć* – *czernidło*; *белишь* – *белила*, *белитель* (тех.); podczas gdy w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *biały*, *белый* rzeczowniki odczasownikowe *bielidło*, *bielinka*, *белила*, *белитель* stanowią ostatnie ogniwo łańcucha derywacyjnego, polski rzeczownik *czernidło*, wchodzący w skład gniazda organizującego się wokół przymiotnika *czarny*, po-

¹⁷ SJPd nie odnotowuje dla czasownika *czernieć* znaczenia ‘oksydować metale w celu nadania im ciemnej barwy’. Znajdujemy je natomiast w rosyjsko-polskim (M. Martin i in., 1980) i polsko-rosyjskim (J. Szarski i in., 1976) *Wielkim słowniku technicznym*.

wolując do życia przymiotnik *czernidłowy*, oznaczający relację posiadania tego, na co wskazuje podstawa, por.: *Ubarwienie ochronne motyla [...] woreczek czernidłowy mątwy, zawierający ciecz, która w chwili niebezpieczeństwa tworzy dookoła niej coś w rodzaju zasłony dymnej – to niektóre ze sposobów walki biernej organizmów* (SJPD);

- miejsce, w którym odbywa się proces nazwany czasownikiem motywującym; rzeczowniki tej grupy występują tylko w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *biały, белый*, por. *biały – bielarnia, bielnik; белый – белильня*; rzeczownik polski *bielarnia* oraz derywat rosyjski *белильня* nazywają miejsce, w którym zachodzi proces bielenia tkanin i nie motywują nowych pochodnych, natomiast w rzeczowniku *bielnik* zachodzi neutralizacja opozycji między znaczeniem urzędnika (środką czynności) i miejsca, por. *bielnik* 1. ‘aparat służący do odbarwiania i oczyszczania pewnych materiałów, np. oleju’; 2. daw. ‘pędzel do bielenia’; 3. ‘miejsce, w którym albo na którym odbywa się bielenie tkanin; bielarnia’; rzeczownik ten motywuje tylko przymiotnik *bielnikowy* ze znaczeniem ‘odnoszący się do bielnika w znaczeniu: miejsce, w którym odbywa się bielenie tkanin’;
- osobowych wykonawców czynności (*bielić – bielarz*¹⁸, *белить – белильщик*), od których tworzą się tylko rzeczowniki modyfikacyjne, nazywające żeńskich osobowych wykonawców czynności (*bielarz – bielarka I, белильщик – белильщица*); derywatów tego rodzaju nie ma w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *czarny, чёрный*;
- nieosobowych wykonawców czynności, por. *bielić – bielnik* 1. ‘aparat służący do odbarwiania i oczyszczania pewnych materiałów, np. oleju’; 2. daw. ‘pędzel do bielenia’, *bielić – bielarka II* włók. ‘urządzenie do bielenia tkanin lub przędzy’.

Rzeczowniki o tym znaczeniu występują tylko w polskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *biały*. Materiały leksykograficzne nie odnotowują motywowanych nimi pochodnych.

3. Przymiotniki sufiksalne, wśród których wyróżnić można:

- przymiotniki czynnościowe bierne, oznaczające cechę będącą wynikiem akcji wskazanej przez podstawę i realizujące w swej strukturze semantycznej zazwyczaj tylko jedno ze znaczeń motywującego je czasownika, por. *bielić – bielony (bielone płótno), czernić – czerniony (czerniona stal), белить – белёный (белёные стены, белёное полотно), чернить – чернёный (чернёная сталь)*; przymiotniki *czerniony, чернёный* są końcowym elementem ciągu derywacyjnego; w odróżnieniu od nich, wchodzące w skład gniazd z przymiotnikami wyjściowymi *biały, белый*, przymiotniki *bielony, белёный* motywują nowe formacje przymiotnikowe zamieniające ciąg słowotwórczy, por. *biały – bielić – bielony – półbielony, белый – белить – белёный – небелёный*;

¹⁸ Rzeczownika *bielarz* nie ma w *Słowniku języka polskiego*. Uwzględnia go natomiast *Słownik techniczny*. Patrz: W. Chmielewski, I. Baran, S. Skupiński, 1963.

- przymiotniki wyrażające relację: 'miejsce – czynność', por.: *bielić* – *bielarski*; przymiotnik ten występuje tylko w wyrażeniu *holender bielarski* i oznacza 'aparat, w którym odbywa się mieszanie i bielenie masy papierniczej; holender bielący'; derywat ten jest końcowym elementem ciągu derywacyjnego;
- przymiotniki czynnościowe agentywne: jedyny derywat tego rodzaju odnotowano w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *белый*, por. *белишь* – *белильный* 'предназначенный для беления' (*белильная сода*).

4. Czasowniki postfiksalne typu *bielić* – *bielić się*, *czernić* – *czernić się*, *belить* – *belиться*, *чернить* – *черниться*. Czasowniki *bielić się*, *belиться* charakteryzują się znaczeniem 'bielić sobie twarz, blanszować się', a polski czasownik *czernić się* przybiera znaczenie 'wzajemnie siebie obwiniać' (przestarz.). Derywaty czasownikowe *bielić się*, *belиться* (w znaczeniu 'blanszować się') oraz *czernić się* (ze znaczeniem 'oczerniać siebie wzajemnie') są typowymi konstrukcjami, w których postfiks wskazuje na stronę zwrotną czasownika. W pierwszym przypadku postfiks *się*, *-ся* informuje o tożsamości subiekta i obiektu, w drugim – wyraża czynność wzajemną¹⁹. Słowniki współczesnego języka polskiego i rosyjskiego nie odnotowują formacji motywowanych opisywanymi czasownikami postfiksalnymi²⁰.

5. Czasowniki prefiksalne. np. *dobielić*, *obielić*, *pobielić*, *podbielić*, *rozbielić*, *ubielić*, *wybielić*, *zabielić*; *oczernić*, *obczernić* (daw.), *podczernić*, *poczernić*, *przeczernić*, *przyczernić*, *uczernić*, *wyczernić*, *zaczernić*; *wybelить*, *заbelить*, *добелить*, *наbelить*, *обелить*, *отbelить*, *переbelить*, *побелить*, *подbelить*, *пробелить*, *разbelить*, *убелить*; *вычернить*, *дочернить*, *зачернить*, *исчернить*, *начернить*, *очернить*, *перечернить*, *подчернить*, *почернить*. Czasowniki te realizują w swej strukturze semantycznej zazwyczaj tylko część znaczeń motywujących je czasowników, np. czasownik *очернить* realizuje tylko przenośne znaczenie czasownika *чернить*, a czasownik *вычернить* – tylko znaczenie podstawowe, por.: *очернить* 'выставить в неблагоприятном свете'; *вычернить* 'сделать чёрным, выкрасить в чёрный цвет'. Metaforyczne znaczenie czasownika *bielić* 'idealizować' przejmuje jedynie czasownik *wybielić* oraz pochodny od niego czasownik *powybielać*; przy-

¹⁹ Problem pochodności derywacyjnej czasowników w rodzaju *bielić się*, *zielenić się*, *pstrzyć się* itp. nie znajduje jednoznacznego rozwiązania w literaturze przedmiotu. W niektórych opracowaniach z zakresu słowotwórstwa synchronicznego czasowniki takie są uznawane za bezpośrednio motywowane odpowiednimi czasownikami kauzatywnymi z sufiksem *-i-* (por.: I. Dulewiczowa, 1981, s. 46), w innych, jak np. w pracy R. Grzegorzycowej poświęconej polskim czasownikom odmiennym, wskazuje się na możliwość powstania czasowników typu *bielić się* bezpośrednio od przymiotników, chociaż nie wyklucza się również możliwości traktowania ich jako derywatów odczasownikowych (por.: R. Grzegorzycowa, 1969, s. 47).

Przyjmując wysuniętą przez R. Grzegorzycową zasadę, zgodnie z którą za derywaty odimienne uznaje się te czasowniki z *się*, które mają znaczenie 'przejawiać cechę', czasowniki typu *bielić się*, *czernić się*, *czerveniec się* (spełniające ten warunek) będziemy traktować jako derywaty sufiksarno-postfiksalne motywowane przymiotnikami wyjściowymi gniazd.

²⁰ Czasowniki typu *zaczernić się*, *wybielić się*, *побелиться* uznajemy za formacje postfiksalne motywowane czasownikami prefiksalnymi i rozpatrujemy w dalszej części rozdziału.

należne czasownikowi *bielić* znaczenie terminologiczne ‘zdejmować skórę z zabitego zwierzęcia’ realizuje się jedynie w czasowniku *obielić*.

Mimo iż w większości przypadków rosyjskie i polskie czasowniki prefiksalne utworzone są za pomocą formalnie identycznych formantów (por. np. *rozbielić* – *разбелить*, *wybielić* – *выбелить*, *odbielić* – *отбелить*, *zabielić* – *забелить*, *ubielić* – *убелить*, *oczernić* – *очернить*, *podczernić* – *подчернить*), różnią się często strukturą semantyczną. Przykładowo polski czasownik *ubielić* ma komponent znaczeniowy ‘uczynić jasnym, oświetlić blado; rozjaśnić’, którego nie zawiera w swej strukturze semantycznej jego rosyjski ekwiwalent strukturalny *убелить*. Z kolei znaczenie najwyższego stopnia nasycenia cechy zawarte w podstawie czasownika *убелить* obce jest czasownikowi polskiemu (por. definicje słownikowe: *ubielić* 1. ‘uczynić białym, pokryć, posypać czymś białym, pomalować na biało; pobielić’, 2. ‘uczynić jasnym, oświetlić blado; rozjaśnić’; *убелить* ‘сделать сплошь белым’).

Różnice w semantyce obserwuje się także między czasownikami *poczernić* i *очернить*, por. *poczernić* 1. ‘pokryć czarną farbą, zabarwić na czarno’, 2. przen. daw. ‘obmówić kogo, oczernić, oszkalować’; *очернить* ‘начернить немного слегка’.

Rosyjski czasownik *почернить* nie ma znaczenia przenośnego ‘oszkalować’, a jego polski odpowiednik strukturalny nie wskazuje na niepełność nasycenia cechy nazwanej przez podstawę.

Przykładów tego rodzaju można byłoby przytoczyć więcej (por. np. *oczernić* i *очернить*, *przeczernić* i *перечернить*, *zaczernić* i *зачернить*), ale w tym miejscu ograniczymy się tylko do kilku, celem zasygnalizowania opisywanego zjawiska.

Wśród strukturalnie identycznych czasowników prefiksalnych należących do analizowanych gniazd w zasadzie trudno byłoby nazwać takie, które charakteryzowałyby się identyczną strukturą semantyczną. Wynika to, jak się wydaje, zarówno z różnic znaczeniowych, dających się zaobserwować między czasownikami motywującymi, jak i z niejednorodności semantycznej wnoszonej przez formalnie identyczne prefiksy (np. polski prefiks *u-*, w odróżnieniu od jego rosyjskiego odpowiednika formalnego, łącząc się z czasownikiem odprzymiotnikowym, nie wskazuje na wysoki stopień intensywności akcji).

Czasowniki prefiksalne utworzone od sufiksalnych czasowników niedokonanych są formacjami gramatycznie nacechowanymi. Dodanie prefiksu powoduje, że czasownik zmienia aspekt na dokonany. W większości wypadków wpływa również na modyfikację znaczenia, por. np. *podczernić* 1. ‘pomalować co od spodu na czarno, podkreślić czarnym kolorem’, 2. ‘trochę, lekko pofarbować, przyciemnić’; *убелить* ‘сделать сплошь белым’.

Od form prefigowanych tworzą się w obu językach wtórne imperfektywy typu: *bielić* – *wybielić* – *wybielać*, *czernić* – *podczernić* – *podczerniać*; *белить* – *обелить* – *обелять*, *обеливать*, *чернить* – *начернить* – *начернять*, *чернить* – *вычернить* – *вычернивать*.

W gniazdach polskich wtórne imperfektywy tworzone są za pomocą sufiksu *-a-* (por.: *obielić – obielać, pobielić – pobielać, przybielić – przybielać, rozbielić – rozbielać, oczernić – oczerniać, podczernić – podczerniać, wyczernić – wyczerniać* itp.), a w gniazdach rosyjskich powstają przy współudziale sł. icksów *-a-* i *-ива-* (por.: *зачернить – зачернять, исчернить – исчернять, вычернить – вычернивать*, itp.). Tylko w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *бел...* występują wtórne imperfektywy typu *отбелить – отбеливать / отбеливать, забелить – забелять / забеливать*, stanowiące paralelne pary aspektów dla motywującego je czasownika i różniące się sufiksami.

Dane leksykograficzne świadczą o tym, że derywaty typu *обелять, обеливать* nie są pełnymi synonimami. Formacje z sufiksem *-ива-* stanowią zazwyczaj parę aspektową dla całego czasownika, z uwzględnieniem wszystkich jego znaczeń (oprócz tych komponentów znaczeniowych, od których utworzenie wtórnych imperfektywów jest niemożliwe, np. takich, które wskazują na doprowadzenie akcji do końca, na całkowite jej zakończenie), podczas gdy derywaty z sufiksem *-a-* są parą aspektową dla jednego (zwykle przenośnego) znaczenia czasownika prefiksального, por. np. objaśnienia słownikowe czasowników *разбелять, разбеливать*:

разбелить 1. спец. 'сделать краску светлее, смешивая с белилами или с более светлой (по тону) краской'; 2. разг. 'покрыть большим количеством белил';
разбеливать спец. 'то же, что разбелить (в 1 знач.)'²¹.

Od czasowników będących wtórnymi imperfektywami mogą tworzyć się tzw. czasowniki dystrybucyjne, oznaczające wielkość akcji, nazwanej czasownikiem motywującym. W opisywanych gniazdach znajdujemy tylko jeden derywat tego typu odnoszący się do gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *белый*, por.: *выбелиć – выбелиаць – powyбелиаць*. Choć formacje o podobnej strukturze znane są rosyjskiemu systemowi językowemu (por. np.: *понакидать, понаде́ргать*), jednak nie występują w interesujących nas gniazdach słowotwórczych.

Od wtórnych imperfektywów dość regularnie tworzą się rzeczowniki transpozycyjne z grupy nomina actionis, por. np.: *выбелиаць – выбелиание, забилаць – забивание, подчерниаць – подчерниание, зачерниаць – зачерниание; перебеливать – перебеливание, обеливать – обеливание, вычернивать – вычернивание*. W języku rosyjskim rzeczowniki takie powstają tylko od tych czasowników, które zawierają w swej strukturze słowotwórczej sufiks *-ива-*.

W analizowanych gniazdach znajdujemy tylko jeden rzeczownik z grupy nomina instrumenti motywowany czasownikiem z sufiksem *-ива-* (por.: *отбеливать – отбе-*

²¹ Na zjawisko to zwrócił uwagę N. I. Grecz, który pisał: „Если значение предложного глагола остаётся первоначальное, простое, физическое, то окончание бывает полное, например: *выбеливать, загаживаться, обгораживать, переполнивать, обрушивать, вытверживать, выламывать*; если же значение одного переходит в смысл отвлечённый, то окончание усекается, например: *убелять, угощать, ограждать, переломлять, исполнять, разрушать, утверждать*.” (Н. И. Г р е ч, 1834, s. 196).

ливатель ‘средство для отбеливания’), należący do rosyjskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *белый*²².

Czasowniki prefigowane oraz wtórne imperfektywy motywują czasowniki postfiksalne typu: *побелить – побелить się, розбелить – розбелить się, розбелиać – розбелиać się, подцзernić – подцзernić się, подцзernіаć – подцзernіаć się, выбелить – выбелиться, выцзernить – выцзernиться, выцзernивать – выцзernиваться*.

Formacje z postfiksem *ся, -ся* to przeważnie konstrukcje zwrotne, wskazujące bądź na skierowanie czynności na obiekt, który jest jednocześnie jej subjektem (por. np. *побелить się* ‘pobrudzić się, powalać się czymś białym, bielącym’, *пocзernить się* ‘pomalować się na czarno’, *добелиться* ‘до конца, окончательно выбелиться’, *выцзernиться* ‘покрыться чем-нибудь чёрным’), bądź na czynność wzajemną (por. np. *ocзernіаć się* ‘ocзernіаć siebie wzajemnie’). Czasowniki niedokonane typu *ocзernіаć się, пробеливаться* charakteryzują się podwójną motywacją. Można je uznać za derywaty sufiksalne z sufiksami: pol. *-a-*; ros. *-a-, -ива-*, stanowiące pary aspektowe dla dokonanych czasowników postfiksalnych (np. *ocзernіаć się – ocзernіаć się, пробеливать – пробеливаться*), lub za czasowniki postfiksalne w stosunku do wtórnych imperfektywów (np. *ocзernіаć – ocзernіаć się, пробеливать – пробеливаться*). Powstają w ten sposób ciągi korelacyjne typu: *ocзernіаć – ocзernіаć – ocзernіаć się* lub *ocзernіаć – ocзernіаć się – ocзernіаć się; отбелить – отбеливать – отбеливаться* lub *отбелить – отбелиться – отбеливаться*. Od czasowników tego typu nie powstają nowe derywaty.

Oprócz wtórnych imperfektywów oraz czasowników postfiksalnych czasowniki prefiksalne motywują liczne formacje rzeczownikowe, skupiające się wokół następujących grup semantycznych:

1. Nazwy czynności (nomina actionis). Rzeczowniki tej grupy występują we wszystkich analizowanych gniazdach i tworzą się dość regularnie za pomocą sufiksów: *-nie / -enie, -ение* (por. *odbіelanie* (s.), *obielenie, pobіelenie, ubіelenie, wyбіelenie, zabielenie, podcзernіenie, zacзernіenie, выбеление, обеление, перебеление, выцзernение, начернение*). Na podstawie danych słownikowych można sądzić, że rzeczowniki z grupy nomina actionis z sufiksem *-nie / -enie, -ение* powstają zazwyczaj od tych prefiksalnych czasowników dokonanych, które stanowią pary aspektowe dla kauzatywnych czasowników z sufiksem *-і-, -и-*, lub takich, które wskazują na wysoki stopień nasycenia cechy, nazwanej w podstawie (np.: *перебелить – перебеление*). Tylko w rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *белый* rzeczowniki tej grupy tworzą się za pomocą sufiksów: *-ø, -к-* (por.: *разбел, выбелка, забелка, обелка, отбелка* (spec.), *побелка, подбелка, пробелка*). Są to przeważnie formacje nacechowane stylistycznie i skupiające w swej strukturze semantycznej znaczenia nazwy czynności oraz jej rezultatu lub nazwy narzędzi, przeznaczonych do wykonywania czynności, nazwanej przez podstawę, por. np.: *забелка* 1. разг.

²² Rzeczowniki typu *отбелка, выбелка* można uznać za motywowane czasownikami prefigowanymi i wtórnymi imperfektywami. Zostań one omówione w dalszej części pracy.

‘действие по значению глагола забелить (забеливать)’; 2. прост. ‘сметана, молоко как приправа к кушанию или питью’; *побелка* 1. ‘действие по значению глагола побелить; покрытие раствором мела, извести; слой мела, извести, образующийся в результате этого действия’; 2. разг. ‘раствор мела, извести для беления’.

Nomina actionis z sufiksem *-к-* to derywaty, z których większość charakteryzuje się podwójną motywacją. Bezpośrednio motywującymi mogą być czasowniki prefiksalne lub wtórne imperfektywy (por. np. definicje słownikowe rzeczowników: *забелка* ‘действие по значению глаголов забелить, забеливать’; *отбелка* ‘действие по значению глаголов отбелить, отбеливать’).

Do grupy rzeczowników transpozycyjnych nazywających czynność zalicza się także rzeczownik *очернительство*, utworzony od czasownika *очернить* za pomocą sufiksu *-тельство*. Derywat ten, nie mający odpowiednika strukturalnego w żadnym z opisywanych gniazd, stanowi podstawę powstania czasownika *очернительствовать* ze znaczeniem ‘заниматься очернительством, клеветать на кого-либо, очернять’: *Очернительствует... , но жалоба есть жалоба, надо давать ей ход* (С.мат.-83).

Do formacji motywowanych rzeczownikami z grupy nomina actionis zaliczyć należy również przymiotnik *отбелочный*, powstały od należącego do rosyjskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *белый*, rzeczownika *отбелка*, por.: *отбелочный* ‘предназначенный, служащий для отбелки’: *Отбелочные и красильные машины* (СРЛЯ).

2. Nazwy środka czynności (nomina instrumenti). Rzeczowniki tej grupy semantycznej, powstałe bezpośrednio od czasowników prefiksalnych, znajdujemy tylko w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *белый*, *белый*. W języku polskim tworzą się one za pomocą sufiksów: *-acz* (por. np.: *odbielacz* (fot.); *wybielacz*, *zabielacz*), *-o* (*zabiał*), *-o* + *-a* (*pobiała*), *-k(a)* (*pobiałka*), a w języku rosyjskim za pośrednictwem sufiksu *-к-* (*побелка*, *подбелка*).

Rzeczowniki polskie z sufiksem *-acz* występują często zarówno w znaczeniu nazw narzędzi, jak i nazw osobowych subiektów czynności, por. np. *pobielacz* 1. techn. a) ‘przyrząd do pobielania (cynowania)’, b) ‘robotnik lub rzemieślnik zajmujący się pobielaniem, cynowaniem metalowych przedmiotów’, 2. daw. ‘ten, kto bieli (pobiera) ściany, mury’; *wybielacz* 1. ‘ten, kto wybiela co; blicharz’, 2. ‘substancja wybielająca, wchodząca w skład proszku lub płynu do prania’.

Rzeczownik z formantem *-o-* + *-a* (*pobiała*) zawiera w swej strukturze semantycznej znaczenie środka i rezultatu czynności, por. *pobiała* 1. ‘warstwa bieli wapiennej’, 2. ‘polewa, którą się pokrywa wewnątrz miedziane i żelazne naczynia kuchenne, kubły, wanny itp.’, 3. szt. ‘związek nieorganiczny, tlenek cynku powstający przez ogrzanie pyłu cynkowego na powietrzu, używany w malarstwie do gruntowania; biel cynkowa’.

Rzeczowniki tej grupy semantycznej w żadnym z analizowanych gniazd nie motywują nowych pochodnych.

3. Nazwy rezultatów czynności. Derywaty z tym znaczeniem znajdujemy w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *biały*, *белый* (por.: *pobielić* – *pobiąta*, *pobiątko*; *отбелить* – *отбель*, *пробелить* – *пробел*, *побелить* – *побелка*). Materiały leksyograficzne nie rejestrują motywowanych nimi derywatów.

4. Nazwy osobowych wykonawców czynności (nomina agentis). Derywaty tej grupy znajdujemy w obu gniazdach polskich oraz w rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *белый*.

W polskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *biały* odnotowane są dwa rzeczowniki z sufiksem *-acz*, łączące w swej strukturze semantycznej znaczenie nomina agentis ze znaczeniem nomina instrumenti i nie biorące udziału w tworzeniu nowych derywatów (por.: *pobielić* – *pobielać*; *wybielić* – *wybielać*). W gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *czarny* zarejestrowano tylko jeden rzeczownik nazywający osobowego wykonawcę czynności utworzony za pomocą sufiksu *-ciel*, por. *oczernić* – *oczerniciel* ‘człowiek mający skłonności do oczerniania, lubiący oczerniać, oczerniający innych ludzi, rzucający oszczerstwa, potwarz’. Formacja ta ma obecnie charakter nieco archaiczny. W słowniku oznaczona jest kwalifikatorem: „przestarzała”.

Rosyjskie rzeczowniki tej grupy utworzone są za pomocą sufiksu *-щик*, por.: *отбелить* – *отбельщик*, *побелить* – *побельщик*, *пробелить* – *пробельщик*. Spośród nich w dalszym procesie derywacji uczestniczy jedynie rzeczownik *отбельщик*, motywujący rzeczownik modyfikacyjny ze znaczeniem żeńskiego wykonawcy czynności, por.: *отбельщик* – *отбельщица*.

Do derywatów motywowanych dokonanymi czasownikami prefiksalnymi zaliczyć należy wchodzące w skład gniazda rosyjskiego z przymiotnikiem wyjściowym *белый* nieliczne przymiotniki z sufiksem *-н-*, por.: *обелить* – *обельный*, *отбелить* – *отбельный*, *пробелить* – *пробельный*.

Przyjmując podział przymiotników odczasownikowych zaproponowany przez R. G r e g o r c z y k o w ą (1979, s. 65), derywaty te można zaliczyć do jednej z dwu grup semantycznych:

- przymiotników czynnościowych agentatywnych ze znaczeniem ‘służący, przeznaczony do procesu nazwanego przez podstawę’ (por.: *отбельные установки*, *пробельный цех*);
- przymiotników czynnościowych biernych (rezultatywnych), oznaczających cechę, będącą wynikiem akcji wskazanej przez podstawę (por.: *отбельная пряжа*, *обельная земля*).

Tylko jeden z wymienionych przymiotników bierze udział w dalszym procesie derywacji. Od przymiotnika *пробельный* w wyniku substantywizacji tworzy się rzeczownik nazywający miejsce czynności, por.: *пробельная* ‘отделение цеха или специальная камера, где производится пробелка сахара, воска и т.п.’.

Formacje typu *разбеленный* (*разбеленные тона*), *отбеливающий* (*отбеливающие средства*) należałoby uznać za adiektywizowane imiesłowy i zaliczyć do derywatów czasownikowych, wchodzących w skład omawianego gniazda. Podobnej

interpretacji wymaga również polski adiektywizowany imiesłów *wybielający* (*środek wybielający*) motywujący przysłówek *wybielająco*: *Jeżeli półmasa szmaciana przeznaczona jest tylko do własnego użytku, to spuszcza się ją do zbiorników odciekowych [...], w których chemikalia działają **wybielająco** jeszcze przez pewien czas* (SJPD).

Czasowniki odadiektywne typu *bieleć*, *czernieć*, *белеть*, *чернеть* łączą w swej strukturze semantycznej znaczenie procesualne (nabierania cechy) ze znaczeniem stanowym, por.: *bieleć* 1. 'stawać się białym': *Włosy **bieleją** ze starości*; 2. 'ukazywać się, być widocznym jako biała plama': *Platy śniegu **bieleją** na polach* (SJPSz); *czernieć* 1. 'stawać się czarnym lub prawie czarnym, przybierać barwę czarną; ciemnieć; o metalach: pokrywać się śniedzią': *Srebro **czernieje** od siarki*; 2. 'wyglądać czarno lub prawie czarno, odznaczać się, uderzać czarnym lub prawie czarnym kolorem, odbijać ciemną barwę od jaśniejszego tła; czernieć się': *Napis **czernieje** na papierze*. (SJPSz); *белеть* 1. 'становиться белым': *Дыхание Рябинына стало неравномерным и коротким, лицо начало **белеть***; 2. 'виднеться: о чём-либо белом': *Платье её чуть **белело** в густой тени*; *чернеть* 1. 'выделяться своим чёрным цветом, виднеться (о чём-либо чёрном)': *На чистом горизонте чётко **чернела** мельница с двумя рогами крыльев*; 2. 'становиться чёрным или более чёрным': *Двор порос травой, стены и рамы всё больше и больше **чернели*** (СРЛЯ).

W obu językach czasowniki te motywują tylko nieliczne formacje werbalne, do których należy zaliczyć przede wszystkim czasowniki prefiksalne (np.: *bieleć* – *pobieleć*, *czernieć* – *zaczernieć*; *белеть* – *побелеть*, *чернеть* – *зачернеть*).

W języku polskim czasowniki prefiksalne, utworzone od czasowników z sufiksem *-e-*, realizują zazwyczaj tylko jedno ze znaczeń motywującego je czasownika, por. *wybieleć* 'stać się białym, jasnym, bladym'; *zbieleć* 'stać się białym, bielszym, bladym; zblednąć, pojaśnić'; *zabieleć* 'odciąć się białą lub jaśniejszą barwą; ukazać się jako biała plama na tle ciemniejszym'; *poczernieć* 'stać się czarnym, ciemnym, pociemnieć' itp. Jedynie czasownik *zaczernieć* realizuje w swej strukturze semantycznej oba znaczenia czasownika *czernieć*, por. *W alejce uroczego parku **zaczerniały** w oddali jakieś nie znane mi mundury*; *Mury **zaczerniały** od dymu i sadzy* (SJPD).

Rosyjskie czasowniki prefiksalne motywowane czasownikami *белеть*, *чернеть* zawierają w swej strukturze semantycznej znaczenie inchoatywności, a niektóre z nich posiadają oba znaczenia motywującego je czasownika (por. np.: *побелеть* 'stać białym', *забелеть* 1. 'показаться, выделиться (о чём-либо белом)': ***Забелели** домики местечка, редко разбросанные по пустому берегу*; 2. 'начать белеть; стать белым': *Вершины гор **забелели** от снега и в этом уборе приняли праздничный вид*; *зачернеть* 1. 'показаться выделиться (о чём-либо чёрном)': *Вот уже в снежной мгле **зачернела** дверь землянки*; 2. 'начать чернеть; стать чёрным': *Вся сцена **зачернела** от курток, бекеш шинелей* (СРЛЯ).

Polskie materiały leksykograficzne nie odnotowują derywatów motywowanych czasownikami prefiksalnymi, powstałymi na bazie czasowników *bieleć*, *czernieć*. W języku rosyjskim w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *чёрный* od czasownika procesualnego *почернеть* tworzy się rzeczownik *почернение* ze znaczeniem

1. 'состояние по значению глагола почернеть'; 2. 'почерневшее место на чём-либо' oraz przymiotnik pochodzenia imiesłowowego *почернелый*, por.: *Я отсюда вижу низенький домик и галерею из маленьких почернелых деревянных столбиков* (СРЛЯ).

Czasowniki postfiksalne, motywowane czasownikami z sufiksem *-e-*, są charakterystyczne przede wszystkim dla rosyjskiego systemu językowego. Derywaty typu: *белеться, чернеться*, należą do grupy czasowników stanowych i w tym znaczeniu uznawane są za wyrazy synonimiczne w stosunku do słów je motywujących, od których różnią się jedynie nacechowaniem stylistycznym. W słowniku opatrzone są kwalifikatorem „разговорное”, por. np. znaczenie czasowników *белеть* i *белеться* w następujących kontekstach: *Белый платок девки белел в тёмной улице* oraz *Белый платок девки белелся в тёмной улице*²³. Podobne szeregi synonimiczne są nietypowe dla języka polskiego. Synonimami czasowników typu *bieleć, czernieć* w znaczeniu 'być widzianym jako białe (czarne)' są we współczesnej polszczyźnie czasowniki sufiksarno-postfiksarne typu *bielić się, czernić się*, por.: *W mroku bielały jasno ubrane postacie* oraz *W mroku bieliły się jasno ubrane postacie*. Odnotowane w SJPD czasowniki *bieleć się, czernieć się* oznaczone są kwalifikatorem „dawne”²⁴ i w odróżnieniu od analogicznych formacji rosyjskich nie motywują nowych pochodnych.

Prefiksarne formacje czasownikowe typu *забелеться, зачернеться* z synchronicznego punktu widzenia można uznać za podwójnie motywowane. Motywującym może być albo czasownik postfiksalny (por.: *белеться – забелеться, чернеться – зачернеться*), albo czasownik prefiksalny (por.: *забелеть – забелеться, зачернеть – зачернеться*). W pierwszym przypadku mamy do czynienia z derywatami prefiksalnymi, w drugim – z czasownikami postfiksalnymi. Formacje te są ostatnim elementem łańcucha derywacyjnego.

Odgąłzenie werbalne reprezentują czasowniki sufiksarne (a w języku rosyjskim także prefiksarno-sufiksarne typu *обелить* 'оправдать'), które z kolei powołują do życia rzeczowniki, przymiotniki oraz czasowniki prefiksarne i postfiksarne. Od czasowników prefiksalnych powstają wtórne imperfektywy, które z kolei motywują czasowniki postfiksarne.

²³ Badania przeprowadzone przez językoznawców rosyjskich wykazały, że tożsamość semantyczna czasowników typu *белеть – белеться, сиять – сияться* jest pozorna. W rzeczywistości czasowniki postfiksalne, w odróżnieniu od wyrazów je motywujących, informują nie tyle o obecności cechy, ile o tym, że cecha, której istnienie jest percypowane i konstataowane przez mówiącego, przejawia się bardziej lub mniej regularnie, pojawia się i znika, by po jakimś czasie znów się pojawić. Por. na ten temat wypowiedź A. N. Janko-Trynickiej: „[...] постфикс *-ся* в глаголах со значением выявления цвета служит показателем нечёткости, неустойчивости проявления данного признака, тогда как в производящих невозвратных глаголах эта нечёткость проявления признака остаётся невыраженной.” (A. Н. Янко-Триницкая, 1961, s. 68). Por. także П. С. Кузнецов, 1952, s. 343.

²⁴ Czasownik postfiksalny, będący synonimem motywującego go sufiksarnego czasownika stanowego odnajdujemy również w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *zielony*, por.: *зielenić się* przestarz. 'to samo, co *зielenіть* w zn. 2': *Збройны помыка жéдзיע galopem, за нím сię w beзмяр step зiеленіеje* (SJPD).

Czasowniki sufiksalne, prefiksalne i wtórne imperfektywy we wszystkich opisywanych gniazdach stanowią bazę dla formacji rzeczownikowych. Przymiotniki odczasownikowe tworzą się dość regularnie jedynie od czasowników sufiksalnych pierwszego stopnia motywacji.

Tylko w polskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *biały* rzeczowniki utworzone od czasowników sufiksalnych motywują przymiotniki (por. *bielić* – *bielnik* – *bielnikowy*), a powstałe na bazie wtórnych imperfektywów przymiotniki odczasownikowe stają się podstawą powstania odpowiednich przysłówków (por. *wybielać* – *wybielający* – *wybielającyco*).

Odgałęzienie werbalne wchodzące w skład gniazd z organizujących się wokół przymiotników *czarny*, *чёрный* jest strukturalnie mniej skomplikowane. Od czasowników sufiksalnych i prefiksalnych powstają jedynie rzeczowniki i przymiotniki, a od wtórnych imperfektywów tworzą się tylko rzeczowniki, które stanowią ostatni element łańcucha derywacyjnego.

Całościowa analiza gniazd z przymiotnikami wyjściowymi *biały*, *czarny*, *белый*, *чёрный* wykazała, że w obu językach od wyrazów wyjściowych tworzą się formacje przymiotnikowe, przysłówkowe, rzeczownikowe i czasownikowe. Derywaty wchodzące w skład poszczególnych odgałęzień i znajdujące się na tym samym stopniu motywacji skupiają się zazwyczaj wokół identycznych grup semantycznych. We wszystkich omawianych gniazdach na pierwszym stopniu motywacji znajdujemy intensiva przymiotnikowe, przymiotniki ze znaczeniem osłabienia cechy, formacje socjatywno-posesywne, przynależnościowe, oznaczające materiał, z którego zrobiony jest obiekt, rzeczowniki nazywające cechy abstrakcyjne, rzeczowniki nazywające osobowych i nieosobowych nosicieli cech, czasowniki kauzatywne, inchoatywne i stanowe.

Obserwuje się również pewne podobieństwa w strukturze słowotwórczej formacji znajdujących się na pierwszym stopniu motywacji. Przykładowo we wszystkich opisywanych gniazdach bezpośrednio od przymiotników *biały*, *czarny*, *белый*, *чёрный* tworzą się sufiksalne rzeczowniki, przymiotniki, przysłówki i czasowniki, composita rzeczownikowe i przymiotnikowe, przysłówki prefiksально-sufiksalne itp.

Różnice to:

1. Nie zawsze jednakowa zawartość znaczeniowa derywatów charakteryzujących się zbieżną strukturą słowotwórczą i znajdujących się w analogicznych gniazdach języka polskiego i rosyjskiego na tym samym stopniu motywacji. Różnice w strukturze semantycznej takich derywatów wywierają wpływ na ich aktywność słowotwórczą. (Przykładowo w obu porównywanych językach od przymiotników *czarny*, *чёрный* powstają rzeczowniki *czerni*, *чернь*, cechujące się jednakową budową słowotwórczą. Różnicę obserwuje się natomiast w ich strukturze semantycznej. Tylko rosyjski rzeczownik *чернь* ma znaczenie 'художественная обработка металла, а также самый сплав', na którego bazie powstają przymiotniki *черневый*, *черневой*. Rzeczownik polski nie zawiera w swej strukturze seman-

tycznej wymienionego znaczenia, a co za tym idzie – nie bierze udziału w dalszym procesie derywacyjnym).

2. Niejednakowy zestaw oraz liczebność i udział formantów w procesie derywacyjnym. Przykładowo tylko w gnieździe powstałym od przymiotnika *czarny* znajdujemy przymiotnik *przyczarnawy*, utworzony za pomocą nieproduktywnego obecnie formantu *przy-* + *-awy*. Nieproduktywne obecnie sufiksy *-isty*, *-ęc-* biorą udział tylko w tworzeniu przymiotników należących do gniazd z przymiotnikami wyjściowymi *biały*, *белый*: *biały* – *bielisty*, *белый* – *белёсий*. Znacznie bogatszy jest zestaw formantów biorących udział w tworzeniu przysłówków rosyjskich. Podczas gdy w języku polskim przysłówki tworzą się tylko za pomocą formantów: *-o*, *na* + *-o* (*biało*, *czarno*, *na biało*, *na czarno*), w języku rosyjskim powstają one za pomocą formantów: *-o*, *na-* + *-o*, *до-* + *-o*, *из-* + *-o*, *по-* + *-ому* (*бело*, *черно*, *набело*, *добела*, *избела*, *по-черному*).

3. Różna aktywność, z jaką powstają oraz biorą udział w dalszym procesie derywacyjnym analogicznie utworzone formacje języka polskiego i rosyjskiego. Mamy tutaj na uwadze liczbę rzeczowników i przymiotników złożonych, wchodzących w skład opisywanych gniazd. Wprawdzie we wszystkich 4 omawianych tu gniazdach występują przymiotniki złożone typu *białoszary*, *zielonkawoczarny*, *mlecznobiały*, *brudnobiały*, *białolistny*, *голубовато-белый*, *бело-голубой*, *белёсо-розоватый*, *землисто-чёрный*, *грязно-белый*, *белокаменный* oraz rzeczowniki złożone typu *białosep*, *czarnoziem*, *czarnogięldziarz*, *черноклён*, *белокровье*, *чернозём*, jednakże zarówno liczba tych formacji, jak i ich udział w powoływaniu do życia nowych pochodnych jest znacznie większy w języku rosyjskim. Podczas gdy w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *biały* występują 53 przymiotniki złożone i 7 rzeczowników złożonych, w analogicznym gnieździe rosyjskim odnotowujemy 63 przymiotniki i 18 rzeczowników. W tworzeniu nowych pochodnych uczestniczy tylko 6 przymiotników polskich (*białobrzuchy* – *białobrzuszek*, *białoczelny* – *białoczołka*, *białonogi* – *białonogi rzecz.*, *białonóżka*, *białowąsy* – *białowąs*, *białoszyi* – *białoszyjka*, *błękitno-biały* – *błękitno-biało*) i tylko 1 rzeczownik (*białoskórnik* – *białoskórniczy*, *białoskórnicstwo*). Natomiast w gnieździe rosyjskim derywaty tworzą się od 11 przymiotników (*белобокий* – *белобочка*, *белобрысый* – *белобрысенький*, *белоглазый* – *белоглазка*, *белозубый* – *белозубка*, *белокрылый* – *белокрылка*, *белокурый* – *белокуренький*, *белолицый* – *белоличка*, *белоподкладочный* – *белоподкладочник*, *белокрылый* – *белокрыльник*, *белолиственный* – *белолиственник*, *белоснежный* – *белоснежность*, *белоснежно-воздушный*, *белоснежно-пушистый*, *белоснежно-чистый*) i 6 rzeczowników (*белогвардеец* – *белогвардейка*, *белогвардейшина*, *белогвардейский*, *белоручка* – *белоручничать*, *белорыбица* – *белорыбий*, *белоус* – *белоусовый* – *белоусовые rzecz.*, *белофинн* – *белофинский*, *белоземigrant* – *белоземigrantка*, *белоземigrantчина*, *белоземigrantский*). Jeszcze wyraźniej dysproporcje te występują w gniazdach z przymiotnikami *czarny*, *чёрный*. W gnieździe polskim odnotowano 39 przymiotników złożonych, z których tylko 3 motywuują nowe pochodne (*czarnobrewy* – *czarnobrewa* – *czarnobrewka*,

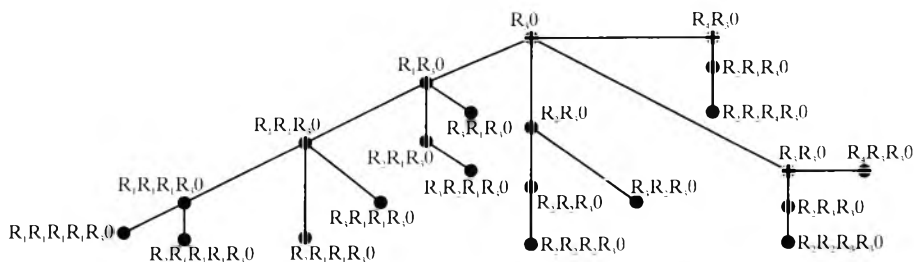
czarnogłowy – czarnogłówka, czarnoskóry – czarnoskóry rzecz. – czarnoskóra). W analogicznym gnieździe rosyjskim występuje aż 61 przymiotników złożonych, a w dalszym procesie derywacji uczestniczy 21. Spośród 5 polskich rzeczowników złożonych tylko 1 (*czarnoziem*) motywuje 2 synonimiczne przymiotniki sufiksalne (*czarnoziemny*, *czarnoziemny*) kończące ciąg derywacyjny. W gnieździe rosyjskim zarejestrowano 23 rzeczowniki złożone. Nowe pochodne powstają od 7 z nich (*чернобыль*, *чернозем*, *чернопуз*, *черноризец*, *чернослив*, *черносотенец*, *чернотал*). W gnieździe tym na drugim stopniu motywacji występuje 14 derywatów motywowanych rzeczownikami złożonymi, wśród których wyróżnić można przymiotniki (por. *чернобыльский*, *черноземный*, *черноризический*, *черносливный*, *черносливовый*, *черносотенный*, *черноталовый*) oraz rzeczowniki (por. *чернобылье*, *чернобыльник*, *чернопузик*, *черносливина*, *черносотенка*, *черносотенство*). Formacje te z kolei są podstawą powstania nowych pochodnych wydłużających ciąg słowotwórczy i zwiększających liczbę jednostek leksykalnych wchodzących w skład gniazda. Dzięki rzeczownikom złożonym oraz motywowanym nimi derywatom w rosyjskim gnieździe pojawiło się 19 pochodnych, podczas gdy w gnieździe polskim – tylko 2.

4. Różna liczebność derywatów, wchodzących w skład poszczególnych grup semantycznych. Przykładowo w gniazdach polskich z przymiotnikami wyjściowymi *biały*, *czarny* odnotowuje się niewielką liczbę rzeczowników złożonych, oznaczających osobowych nosicieli cech: 2 motywowane przymiotnikiem *czarny* i 2 utworzone od przymiotnika *biały*. W podobnych gniazdach rosyjskich jest ich więcej, por.: *белоармеец*, *белогвардеец*, *белодеревик*, *белоподкладочник*, *белоручка*, *черносотенец*, *черносотенник*, *чернорязник* (uśtar.), *черноризец* (uśtar.), *чернорубашечник*.

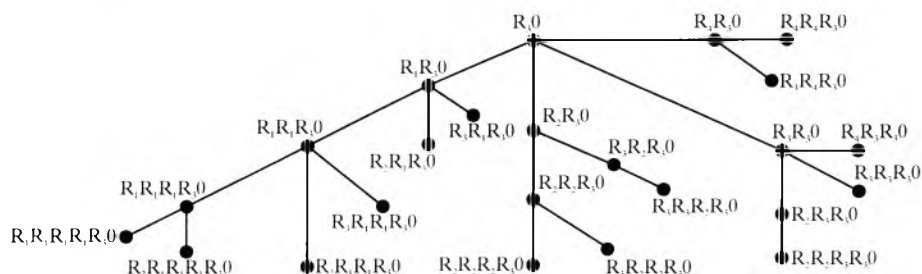
5. Niejednakowa aktywność derywacyjna poszczególnych formacji, która zależy od ograniczeń systemowych, struktury semantycznej słowa motywującego, a także od przynależności derywatu do określonego rodzaju leksyki. Zauważono, że od derywatów będących terminami technicznymi nowe formacje tworzą się częściej niż od nazw nieterminologicznych. Niekiedy brak lub niewielka liczba derywatów należących do podobnych odgałęzień porównywanych gniazd i znajdujących się na tym samym stopniu motywacji jest wynikiem uwarunkowań pozasystemowych, ich sporadycznym użyciem. Potencjalnie mogą one występować w języku, lecz nie są odnotowane w słownikach.

Stosując symbolikę zapisu gniazd wypracowaną przez gramatykę aplikatywną, wyniki przeprowadzonej analizy można przedstawić w postaci graficznej (grafy 1–4)²⁵.

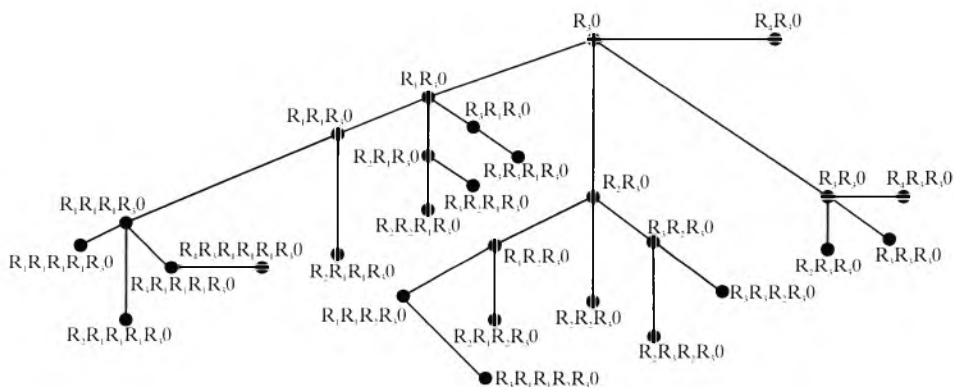
²⁵ Wierzchołek grafu oznacza centrum gniazda. W przypadku rozpatrywanych gniazd jest to przymiotnik ze znaczeniem barwy oznaczony symbolem $(R_i, 0)$. Ustawione pod odpowiednim kątem linie symbolizują określone części mowy: rzeczownik $(R_i, 0)$ |, czasownik $(R_i, 0)$ /, przymiotnik $(R_i, 0)$ \, przysłówek $(R_i, 0)$ —, węzeł • oznacza R-słowo.

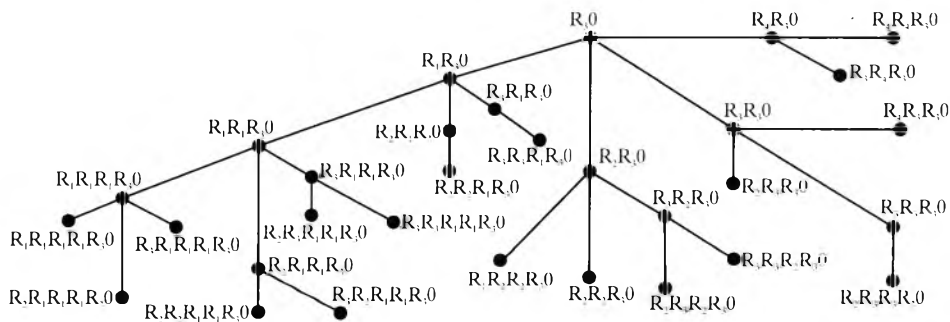
Graf 1. Gniazdo słotwórcze z pryzmatnikiem wyjściowym czarny

Graf 2. Gniazdo słotwórcze z pryzmatnikiem wyjściowym чёрный

Graf 3. Gniazdo słotwórcze z pryzmatnikiem wyjściowym biały

Graf 4. Gniazdo słotwórcze z pryzmatnikiem wyjściowym белый

Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi *szary* – *серый*

Kolor szary należy do barw mieszanych i podobnie jak jego części składowe – biel i czern – zaliczany jest do grupy barw achromatycznych. Omawiając semantykę przymiotnika *szary*, R. Tokarski zauważa, że „szary jak żadna inna spośród barw podstawowych najpełniej oddaje bezbarwność kolorystyczną, a wtórnie także emocjonalną itp., nijakość rzeczy człowieka czy zjawiska” (1995, s. 62). Szary – według Tokarskiego – jest kolorem „najbardziej bezbarwnym”. „Szary i bezbarwny (a nie czarny bądź biały i bezbarwny) mogą być synonimami, a gdy tę parę synonimiczną przeciwstawimy określeniom eksponującym intensywne właściwości kolorystyczne obiektu, np. przymiotnikom *kolorowy* czy *barwny*, wówczas w ślad za walorami fizycznymi może rozwijać się wartościowanie: negatywne w wypadku *szary* (*bezbarwny*), gdyż wachlarz potencjalnych znaczeń metaforycznych obejmuje ‘smutek’, ‘nudę’, ‘przeciętność’, ‘jednostajność’ itp., a pozytywne w wypadku *kolorowy* (*barwny*) [...]” (tamże, 1995, s. 61). Ta właściwość barwy szarej wywarła określony wpływ na semantykę nazywającego go przymiotnika. Szary nie tylko oznacza barwę pośrednią między białą i czarną. W strukturze semantycznej przymiotnika *szary* odnajdujemy ponadto takie znaczenia leksykalne, jak: ‘pozbawiony wyrazistych cech; mało urozmaicony, jednostajny, nieciekawy, nudny, bezbarwny’, por.: *Musiła się wyzalić przed kimś, była to jej jedyna przyjemność w szarym życiu, jakie prowadziła* (SJPD); ‘nie rozjaśniony światłem słonecznym, ciemny, bezsłoneczny, mroczny, niepokodny’, por.: *Dzień szary, chłodny; nad ziemią wisi jedna wielka kopuła niezmiernej chmury* (SJPD). W odniesieniu do ludzi przymiotnik ten może oznaczać człowieka niczym się nie wybijającego, przeciętnego, mało znaczącego, por.: *Jestem nieznanym szarym człowiekiem, którego losy wojny zagnały na wieś* (SJPD). Wartościowanie negatywne, słabsze jednak niż w przypadku przymiotnika *czarny*, legło u podstaw powstania związku wyrazowego *szara lista*. Mianem tym określa się listę osób, do których jej autor odnosi się z określonych powodów z nieufnością i nie jest do końca przekonany o ich winie, por.: *Nasi dekomunizatorzy sporządzają nie tylko czarne, ale i szare listy* (PJZ). Znaczenie ‘pozbawiony wyrazistych cech’ stało się źródłem powstania innego dość popularnego w ostatnich latach związku wyrazowego *szara strefa*. Nazwą tą określa się ‘obszar działalności gospodarczej nie kontrolowany przez władze fiskalne’. Podobnie przedstawia się struktura semantyczna rosyjskiego przymiotnika *серый*, z tą jednak różnicą, że wyraz ten oznacza nie tylko człowieka niczym nie wyróżniającego się ze swego otoczenia, lecz również człowieka niewykształconego, niekulturalnego, por. definicję słownikową: *серый* 1. ‘цвета, получившегося из смешения чёрного с белым, цвета золы’; ‘бледный с оттенком такого цвета. О лице, о человеке с таким лицом’: *Как же мне землёй не интересоваться? Я через неё серый стал, брат, ослеп*; 2. ‘пасмурный, облачный’: *Когда я проснулся на другой день, в окно уже глядело серое утро*; 3. перен.

‘ничем не примечательный, бесцветный, безликий’: *Природа, лелеявшая детство Багрова, была богаче и светом, и теплом, ... нежели бедная природа нашего серого захолустья*; 4. перен., разг. ‘необразованный, малокультурный’: *Человек я серый, неучёный как есть неотёсанная деревенщина*; ‘простой, относящийся к непривилегированным классам’: *У него оказалось несколько новых знакомых из серого люда, ... которым очевидно [он] понравился и обращением, и умением поддерживать разговор* (СРЛЯ). I tutaj, podobnie jak w języku polskim, mamy do czynienia z nowym związkiem wyrazowym ze sfery ekonomii. Pod nazwą *серый рынок* rozumie się: 1. ‘рынок новых облигаций’; 2. ‘нерегулируемый денежный рынок (обычно корпораций в странах с жёстким регулированием банковского кредита)’.

Podobnie jak to się dzieje w przypadku innych przymiotników barwy, przymiotniki *szary*, *серый* stanowią podstawę powstania licznych pochodnych, wśród których wyróżnić można przymiotniki, przysłówki, rzeczowniki i czasowniki, organizujące się w odgałęzienia – adiektywne, adverbialne, substantywne i werbalne.

Odgałęzienie adiektywne reprezentowane jest przez modyfikacyjne przymiotniki sufiksalne ze znaczeniem intensywności bądź osłabienia cechy oraz przymiotniki złożone.

Do modyfikacyjnych przymiotników sufiksalnych ze znaczeniem intensywności cechy zaliczyć należy następujące odnotowane w słownikach języka polskiego formacje: *szaruchny* rzad.: *Już żar przygasa, drobniuchny, szaruchny popiołeczek ze wszystkich stron go obsiada* (SJPD); *szareńki*: *Ociepliło się wszakże, wiatr zamarł i w ciszy głębokiej Wisła matowa, szareńka oddychała lekuchnym oparem* (SJPD). Zarówno przytoczone przykłady, jak i objaśnienia słownikowe świadczą, że derywaty te przejmują od motywującego je przymiotnika jedynie znaczenie barwy. Nieco inaczej przedstawia się sytuacja w języku rosyjskim. Możliwość użycia przymiotnika *серенький* w kontekstach: 1. *На ней была серенькая мантилья и небольшая тёмная шляпа*. 2. *Зимой здесь общество серенькое, не интресное*. 3. *Сереньким днём он шёл из окружного суда*, świadczy o tym, że w strukturze przymiotnika realizuje się zarówno znaczenie podstawowe przymiotnika wyjściowego (przykład 1), jak i znaczenia wtórne (przykład 2 i 3).

Słowniki współczesnego języka polskiego nie odnotowują pochodnych motywowanych przymiotnikami *szarutki* i *szareńki*. Przymiotnik rosyjski również nie wykazuje większej aktywności derywacyjnej. Do motywowanych nim formacji zaliczyć można jedynie przysłówki *серенько*, por.: – *Вот дела: сколь красивая птичка зимородок, а – не поёт, соловей же – бедно одет и серенько* (СРЛЯ).

W przeciwieństwie do intensiwów przymiotnikowych wszystkie przymiotniki ze znaczeniem osłabienia cechy przejmują od motywujących je słów wyjściowych znaczenie podstawowe oraz część przynależnych im znaczeń wtórnych, por. np.: *szarawy* 1. ‘mający barwę prawie szarą, o szarym odcieniu, nieco szary’; 2. ‘ciemny, słabo rozjaśniony światłem słonecznym’; *сероватый* ‘słodka szary (w 1-m znac.)’: *Вот*

порох струйкой **сероватой** на полу сыплется; 'несколько серый (во 2-м знач.) о погоде': *Бывало так около шести вечера. Погода стояла тёплая, мягкая и сероватая* – словом, очень хорошо; 2. перен. 'ничем не примечательный, заурядный' (то же, что серый в 4-м знач.): *Остальные подсудимые, сероватые люди, занимались сбытом товара* (СРЛЯ).

Przymiotniki *szarawy* i *сероватый* częściej niż derywaty poprzedniej grupy biorą udział w dalszym procesie derywacyjnym. Tworzą się od nich nie tylko przysłówki typu *szarawo*, *серовато*, przymiotniki złożone, w których przymiotnik modyfikacyjny występuje w funkcji członu uściślającego znaczenie barwy wyrażonej przez drugi komponent złożenia, por. np.: *szarawobiały*, *szarawozielony*, *серовато-голубой*, *серовато-жёлтый*, *серовато-жёлто-зелёный* (С.мат.-79), ale także rzeczowniki ze znaczeniem nosiciela cechy, jak w przypadku polskiego derywatu *szarawka*, będącego nazwą motyla, por.: *Szczotecznicza szarawka jest motylem szaropopielatej barwy, o rozpiętości skrzydeł 40–60 mm, z szarobrunatnymi, niezbyt wyraźnymi prążkami na nich* (SJPD), czy też rzeczowniki abstrakcyjne typu rosyjskiego *сероватость*, por.: *Шерсть её [лошади] когда-то была белой, но пропылилась, приобрела грязную сероватость и желтоватые пятна* (СРЛЯ).

W derywatach motywowanych przymiotnikiem ze znaczeniem osłabienia cechy realizuje się zazwyczaj jedno z przynależnych mu znaczeń leksykalnych. Rzadsze są przypadki, gdy wyraz pochodny przejmuje więcej niż jedno znaczenie. Przykładowo przysłówka *szarawo* przejmuje od przymiotnika *szarawy* znaczenie barwy oraz znaczenie 'nie rozjaśniony światłem słonecznym', por.: *Kiedy wsiadł do wagonu, było jeszcze szarawo [...]. Kiedy tylko rozwidniło się lepiej, stanął przy oknie* (SJPD). Podobnie przysłówek rosyjski *серовато* może występować zarówno w znaczeniu barwy, jak i w znaczeniu przenośnym 'niczym nie zamечательный', por.: – *Написана повесть слабо, серовато* (СРЛЯ). W przymiotnikach złożonych typu *szarawozielony*, *серовато-белый*, w rzeczownikach *szarawka* i *сероватость* realizuje się tylko znaczenie barwy. Znaczenie 'błady: o cerze ludzkiej' odnajdujemy natomiast w przymiotniku złożonym *серовато-увядший*: *Цвет лица был серовато-увядшим* (С.мат.-82).

Z względu na charakter gramatyczny podstaw oraz przynależne im znaczenie przymiotniki złożone można podzielić na następujące grupy:

I. Composita przymiotnikowo-przymiotnikowe, składające się z:

1) dwóch przymiotników barwy, wchodzących w skład złożenia w swej formie wyjściowej, por.: *szaroczarny*, *szarobrunatny*, *szarozielony*, *szarozółty*, *szaroróżowy*, *szaroniebieski*, *szaroliliowy*, *szarobury*, *зелено-серый*, *жёлто-серый*, *серо-оранжевый*: *Рулон тугой плёнки серо-оранжевого цвета* (С.мат.-82) itp.; composita omawianej grupy to formacje, których komponenty pozostają do siebie w stosunku współrzędności lub podrzędności; granica między nimi jest nieostra, niekiedy trudna do wyznaczenia poza kontekstem;

2) przymiotnika barwy w formie podstawowej i modyfikacyjnego przymiotnika barwy (por. np.: *rudawoszary*, *żółtawoszary*, *голубовато-серый*);

3) przymiotnika barwy i przymiotnika odszonestywnego występującego w funkcji określenia barwnego, np.: *perłowoszary, stalowoszary, srebrnoszary, srebrzystoszary, перельно-серый, оловянно-серый, грифельно-серый*: *Огромные грифельно-серые валы* (С.мат.-82); *сталисто-серый*: *На домкратях поднят в воздух громоздкий кузов легкового автомобиля устаревшей модели. Сталисто-серого цвета краска, дыры от снятых фар, ручек, бамперов* (С.мат.-82); *смолянисто-серый*: *Лось ... смолянисто-серый, с могучей грудью* (С.мат.-82); *мраморно-серый*: *Вдали, на другом склоне пади, увидели северного оленя с белыми боками и мраморно-серой спиной* (С.мат.-79); w opisywanych złożeniach w funkcji modyfikatora barwy zasadniczej występuje zazwyczaj przymiotnik relacyjny; spotyka się jednak formacje z odwróconą kolejnością komponentów. por. np.: *серо-яблочный: серо-яблочная масть* (С.мат.-81);

4) przymiotnika barwy i przymiotnika (także imiesłowu przymiotnikowego), który wskazuje na wartości inne niż barwa, np. na ilość, intensywność światła w barwie, czystość barwy, ilość blasku; należą tutaj formacje typu: *jasnoszary, ciemnoszary, bladoszary, mętnoszary, brudnoszary, светло-серый, темно-серый, мёртвенно-серый, мягко-серый*: *цвета ... нежно-голубого, мягко-серого* (С.мат.-82); ze względu na specyfikę barwy szarej nazywając ją przymiotnik nie wchodzi w skład złożzeń, w których pierwszy z komponentów wskazuje na ostrość barwy, a więc z podstawami takich przymiotników, jak *жаскавы, ядовитый, яркий*.

II. Composita składające się z przymiotnika barwy i członu rzeczownikowego.

Przymiotniki typu *szarooki, szaropióry, серогрудый, серобумажный* to złożenia z jednoczesną sufiksacją, w tym także z sufiksem zerowym. Można wśród nich wyróżnić:

a) formacje socjatywno-posesywne ze znaczeniem 'mieć *X* określonego koloru', por.: *szarooki* 'mający szare oczy', *szaropióry* 'mający szare pióra, szaro upierzony', *серогрудый* 'с серой грудью', *сероглазый* 'с серыми глазами', *серобородый* 'с серой бородой' itp.;

b) formacje ze znaczeniem 'odnosić się do czego, należeć do czego', por.: *szaroszeregowy* rzad. 'należący do Szarych Szeregów', *szarokomórkowy* 'spełniający funkcję szarych komórek, czyli mózgu': *Imponująca była i jest nasza szarokomórkowa – teoretyczna i praktyczna – baza naukowa 13 instytutów i laboratoriów dla samego tylko przemysłu lekkiego [...] (NSP, cz. II);*

c) formacje ze znaczeniem 'być zrobionym z tego, co nazywa podstawa', por.: *серобумажный* 'сделанный из серой бумаги, напечатанный на серой бумаге'.

Composita przymiotnikowe w przeważającej większości realizują w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie barwy. Do rzadkości należą derywaty typu *серобумажный*, które przejmują od motywującego je przymiotnika zarówno znaczenie podstawowe, jak i znaczenie wtórne, por.: *серобумажный* 'сделанный из серой бумаги, напечатанный на серой бумаге'; перен. 'низкопробный: о литературных произведениях': „*Сочинения*” г. Ульянова надобно было бы причислить к *серобумажной литературе*; но у кого достанет духу на такой строгий приговор? (СРЛЯ).

Spośród przymiotników złożonych, wchodzących w skład analizowanych gniazd, tylko niektóre uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym, stanowiąc podstawę powstania rzeczowników, wśród których wyróżnić można formacje sufiksalne typu *серошинельный* – *серошинельник*²⁶ oraz derywaty będące rezultatem substantywizacji, por. *сероглазый*: *Горячо стало сердцу, тревожно, чем-то этот сероглазый стал близок* (СРЛЯ). Słowniki języka polskiego nie odnotowują rzeczowników motywowanych przymiotnikami złożonymi z komponentem *szary*. Nie ma jednak żadnych ograniczeń uniemożliwiających powstanie podobnych formacji w języku polskim.

Odgąęzenie adverbialne modelowane jest w obu porównywanych gniazdach przez formacje sufiksalne (por.: *szary* – *szaro*, *серый* – *серо*) oraz prefiksально-sufiksalne (por. *na szaro*, *уссера*). Formacje sufiksalne realizują w swej strukturze semantycznej nie tylko znaczenie barwy, por.: *Za kuchnią w niebieskim zmroku szaro dymił czerwony samowar* (SJPD); *За валом над привадою в яме, серо мячила ветла* (СРЛЯ), ale również część znaczeń wtórnych motywującego je przymiotnika: ‘monotonnie, smutnie’: *Dałam już marzeniom dymisję i patrzę na świat bardzo szaro* (SJPD); – *He променяю я, – говорит, – своего життя на твоё. Даром, что серо живём, да страху не знаем* (СРЛЯ); ‘niesłonecznie, ciemnawo, mroczno, mglisto’: *Wewnątrz pokoju szaro było od dymu papierosów* (SJPD); *Низкие дождевые облака закрывали небо. Кругом было тускло, серо и безотрадно* (СРЯ). Formacje te nie uczestniczą w dalszym procesie derywacji.

Przysłówki prefiksально-sufiksalne *na szaro*, *уссера* przejmują od motywującego je przymiotnika jedynie znaczenie barwy (por.: *Karp na szaro wcale nie jest w moim guście*; *Белёсый уссера* ‘с сероватым оттенком’), przy czym przysłówek rosyjski wskazuje dodatkowo na niewielką ilość cechy nazwanej przez podstawę. W odróżnieniu od derywatu rosyjskiego, przysłówek polski może występować w znaczeniu przenośnym. Łącząc się z czasownikiem (z)*robić*, przysłówek ten znaczy tyle co ‘oszukać, całkowicie kogo pognać’: *Grodzieńską satyrą swoją dopieklą nam do żywego, „robiąc nas na szaro”, nie zostawiając suchej nitki na naszym komplecie wad i przywar* (SJPD).

Podczas gdy przysłówek polski jest końcowym elementem ciągu derywacyjnego, derywat rosyjski wchodzi w skład przymiotników złożonych, w których występuje w funkcji komponentu uściślającego odcień barwy nazwanej przymiotnikiem spełniającym funkcję członu podstawowego, por.: *уссера-зеленоватый* ‘зеленоватый

²⁶ Rzeczownik *серошинельник* zaliczony został do derywatów odprzymiotnikowych jedynie ze względu na swą strukturę formalną. Z punktu widzenia przynależnego mu znaczenia należałoby raczej uznać go za rzeczownik motywowany związkiem wyrazowym *серая шинель*: *серошинельник* ‘человек одетый в серую шинель’. Za taką interpretacją omawianego rzeczownika przemawia dodatkowo fakt występowania w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *серый* rzeczowników typu *серокафтанник*, *серопубашечник*, które tworzą się bez pośrednictwa przymiotnika złożonego. Por. też istnienie rzeczowników złożonych w innych gniazdach, np.: *белоподкладочник*.

с сероватым оттенком', *иссера-сизый* 'сизый с сероватым оттенком', *иссера-бледный* 'бледный с сероватым оттенком': *Иссера-бледное* *лицо* (С.мат.-80).

Odgałęzienie substantywne reprezentowane jest w obu gniazdach przez rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji, formacje sufiksalne oraz composita rzeczownikowe, organizujące się w dwie duże grupy semantyczne – rzeczowniki ze znaczeniem cechy abstrakcyjnej oraz rzeczowniki ze znaczeniem osobowego lub nieosobowego nosiciela cechy.

Formacje powstałe w wyniku substantywizacji odnotowują jedynie słowniki języka rosyjskiego. Należą tutaj następujące derywaty: *серое* 'об одежде': [*Терентий*] *любопытными глазами следил за тоненькой, одетой в серое фигуркой женщины*; *серый* 'о животном серой масти': *Вцепился пёс зубами в волчью шею и наземь серого свалил* (СРЛЯ). Rzeczowniki te nie biorą udziału w dalszym procesie derywacji.

Rzeczowniki sufiksalne z grupy nomina essendi tworzą się za pomocą analitycznych sufiksów *-ość, -yzna, -ость, -изна* (por.: *szary* – *szarość, szarzyzna, серый* – *серость, серизна*). Rzeczowniki *szarość* i *серизна* należą do derywatów czysto transpozycyjnych. Różnica między nimi dotyczy wartości leksykalnej. Podczas gdy derywat rosyjski wyraża jedynie znaczenie barwy, por.: *серизна* 'свойство серого; серый цвет чего-либо': *Громадная стая [птиц] ... взорвалась ввысь, замерла там, растворенная хмурой серизною туч* (СРЛЯ), rzeczownik polski przejmuje od motywującego go przymiotnika zarówno znaczenie podstawowe, jak i część przynależnych mu znaczeń wtórnych, por.: *szarość* 'szary kolor, bycie szarym': *Шарых слов не wystarczy на oddanie wielkiej, cichej szarości mgły, co się rozstала po mazowieckiej równinie przed wsходом słońca*; przen. 'monotonia, melancholia, smutek': *Wśród książek były romanse [...] Potykał je chciwie Karol Hynek w najmłodszych latach, uciekając wyobraźnią od melancholijnej szarości otoczenia*; 2. 'brak słońca, ciemność, mroczność': *Было тихо, падала przedwieczorna szarość* (SJPD).

Rzeczowniki *szarzyzna* i *серость* łączą w swej strukturze semantycznej znaczenie cechy abstrakcyjnej ze znaczeniem konkretnego przedmiotu. *Szarzyzna* oprócz znaczeń identycznych z tymi, które odnajdujemy w strukturze semantycznej przymiotnika *szarość* ('szary kolor', 'monotonia, smutek', 'mroczność, ciemność'), ma również znaczenie (uznawane obecnie za dawne) 'strój, ubranie szarego koloru, szare, bezbarwne, ubogie': *Panny podstarzałe okrywały się поспolicie sukнями rasowymi koloru jakiego zakonu i nazywało się takowe strojenie „chodzić w szarzyźnie”* (SJPD). Rzeczownik *серость* nazywa cechą abstrakcyjną, osobowego nosiciela cechy oraz służy jako określenie zbiorowości, por.: *серость* 1. 'свойство серого': *Иногда он выглядел много старше: бросались в глаза отёки, болезненная серость кожи, сутулость*; 2. перен. 'необразованность, малокультурность, невежество': – *Чего квакаете без понятия! Это дело научное. Вы бы постыдились серость свою показывать перед всем Чёрным морем*; разг. 'о необразованном малокультурном человеке': [*Третий матрос*] *Сам ты серость. Чего-то, брат, когда ты*

„Марсельезу” тянешь, больно она у тебя на „Спаси, господи” сбивается; в знач. собир.: Шмидта после речи на кладбище все знали, даже самая матросская *серость* – галюнцики (СРЛЯ).

Mimo obecności w strukturze semantycznej wymienionych derywatów znaczenia konkretnego przedmiotu, żaden z nich nie uczestniczy w dalszym procesie derywacji.

W przeważającej części sufiksalnych derywatów rzeczownikowych nazywających nosicieli cechy (osobowych i nicosobowych) realizuje się znaczenie barwy, będącej jedną z charakterystycznych cech desygnatu, por. np.: *szarotka* ‘roślina z rodziny złożonych’: *Łodyga, listki, kwiatek szarotki* – *wszystko to wygląda jak z miękkiej flaneli czy sukna: miękkie, kosmate, szarawe* (SJPD); *szarza* ‘szara odzież’; *szarytka* rel. ‘członkini katolickiego zgromadzenia zakonnego, założonego przez św. Wincentego á Paulo we Francji w 1633 r. głównie w celu pielęgnowania chorych i opieki nad sierotami’²⁷; *серка, серко* разг. ‘название, даваемое животным серой масти и птицам с серым оперением’: *Седых уток иногда называют серками и ещё полукрякками; Сибиряки не дают своим собакам названий, ..., а называют большие по цвету шерсти: белко, черными, серко и проч.; серуха* ‘утка с серым оперением’. Większość z nich to formacje polisemiczne. Dzieje się tak dlatego, że liczba sufiksów biorących udział w tworzeniu rzeczowników tej grupy jest ograniczona, a struktura formalna derywatu nie pozwala na określenie, który z elementów nosiciela cechy charakteryzuje się barwą będącą podstawą nadania nazwy. Ten sam rzeczownik może więc nazywać kilka obiektów rzeczywistości cechujących się określonym kolorem, por. np. definicję słownikową rzeczownika:

szarak 1. zool. ‘*Lepus europaeus*, zwierzę łowne z rodziny zającej [...] o sierści brunatnoszarej [...]’; 2. a) daw. ‘szara tkanina (zwykle samodziałowa suknia) z nitki czarnej i białej; ubranie, okrycie z takiej tkaniny’; b) w dawnej Polsce: ‘ubogi szlachcic zaściankowy (nazywany tak od szarego stroju)’.

Z formacjami wieloznacznymi mamy do czynienia również wówczas, gdy derywat powstaje na podstawie nie jednego, lecz kilku znaczeń przymiotnika motywującego (najczęściej znaczenia podstawowego i jednego ze znaczeń wtórnych), por. np. znaczenie przymiotnika *szarota*, na którego powstaniełożyło się znaczenie barwy oraz znaczenie ‘nie rozjaśniony światłem słonecznym’ lub znaczenie rosyjskiego rzeczownika *серяк*, w którego strukturze semantycznej oprócz znaczenia barwy realizuje się znaczenie ‘необразованный, простой’: *szarota* 1. bot. ‘*Gnaphalium*, roślina zielona z rodziny złożonych (*Compositae*), o kwiatach żółto-białych lub pomarańczowych w licznych drobnych koszyczkach, zebranych w główki; drobna,

²⁷ Rzeczownik *szarytka* etymologicznie wywodzi się od francuskiego *charité* ‘miłosierdzie’. Ponieważ jednak, zgodnie z etymologią ludową, przedstawicielka zakonu nazywana była też *szarą zakonnicą*, por.: *szara siostra*, p. *szarytka*: *Doprawdy było kilka momentów, w których miałam ochotę szarą siostrą w jego szpitalu zostać* (SJPD), postanowiliśmy włączyć wymieniony derywat do gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *szary*.

okryta welnistymi gęstymi włoskami [...]; 2. daw. 'zmrok, szarość' (SJPD); *серяк* обл. 1. 'простой, грубый серый кафтан': *Усатые люди в серяках и шубах заспрягали лошадей.*; 2. 'серый мужик, лапотник': – Э, батюшка! Будто вы не знаете, что с этими *серяками* ваш брат всякие шутки может проделать! (СРЛЯ).

Znaczenia wtórne przymiotników wyjściowych rzadziej są bazą powstania sufiksalnych derywatów rzeczownikowych ze znaczeniem nosiciela cechy. Do formacji utworzonych na podstawie jedynie znaczenia przenośnego przymiotnika wyjściowego można zaliczyć rzeczowniki nazywające nieosobowego nosiciela cechy, por. np. *szaruga* 'długotrwały, dokuczliwy deszcz z wiatrem; słońce, plucha', *szarówka* 'pora dnia, kiedy jest ciemnowo, szaro (o zmierzchu, rzadziej o świcie); *szara godzina*' utworzone na bazie znaczenia 'nie rozjaśniony światłem słonecznym' oraz *серятина* 'о ком, чём-либо сером, бесцветном, неинтересном (книгах, словах, человеке)'.

Udział rzeczowników sufiksalnych w dalszym procesie derywacji jest niewielki. W gnieździe rosyjskim odnotowano tylko jedną formację motywowaną rzeczownikiem *серяк*. Jest to rzeczownik modyfikacyjny *серячок*, powstały na bazie znaczenia 'серый мужик, лапотник', por.: *Опали, шумели „Марсельез” играли, нас по губам, по усам помазали – и опять в яму... Русский серячок всё, мол, стерпим* (СРЛЯ). W gnieździe polskim nowe pochodne tworzą się od rzeczowników *szarak* i *szaruga*. Rzeczownik *szarak* stanowi podstawę powstania rzeczownika modyfikacyjnego *szaraczek*, w którego strukturze semantycznej, oprócz komponentów znaczeniowych charakterystycznych dla słowa motywującego, tj. 'zając szarak', 'szlachcic zaściankowy', 'szara tkanina samodziałowa', jest również komponent zawierający się w strukturze przymiotnika wyjściowego 'o kimś przeciętnym, niewybitnym', por.: *Osobliwością tego teatru była zespołowość gry. Nikt nie wysuwał się naprzód; nie było gwiazd i szaraczków* (SJPD). Rzeczownik ten motywuje ze swej strony przymiotnik relacyjny *szaraczkowy* ze znaczeniem: a) 'o tkaninie, suknie: tkany z nitki białej i czarnej, szary; zrobiony z takiej tkaniny': *Kontusz na nim szaraczkowy z grubego sukna*; b) 'noszący ubranie z szaraczku; niezamożny, mało znaczący': *Dzierżawcy są to pospolicie ludzie pracowici, bogobojni, prości, szaraczkowi, ludzie w dorobku* (SJPD). Przymiotnik ten jest ostatnim elementem ciągu derywacyjnego. W odróżnieniu od wymienionych dotychczas derywatów rzeczownik *szaruga*, oznaczający słońce, pluchę, pogodę charakteryzującą się dokuczliwym deszczem i wiatrem, oprócz przymiotnika relacyjnego *szarugowy* motywuje czasownik *szarużyć* 'o niepogodnym dniu': *Dziś szaruży*. Pozostałe rzeczowniki sufiksalne nie powołują do życia nowych pochodnych.

Osobną grupę derywatów rzeczownikowych stanowią formacje złożone, wśród których wyróżnić można rzeczowniki ze znaczeniem nieosobowego nosiciela cechy, por.: *szarogłaz* min. 'osadowa skała klastyczna, o barwie szarej lub zielonkawej [...]', *szaroziem* reg. 'gatunek gleby': *W powiatach poniweskim i kowieńskim grunt omy po większej części jest szaroziemem, niskim i zimnym* (SJPD); *серонеcki* 'пески с примесью серозёма'; *серозём* 'светло-серая почва пустынных и пустынно-степных областей'; oraz odnotowane jedynie w gnieździe rosyjskim rzeczowniki ze zna-

zeniem osobowego nosiciela cechy, których podstawą powstania był charakterystyczny szary kolor odzieży, por.: *серошинельник* разг. ‘человек, одетый в серую шинель; солдат’: *Тогда решили трое безвестных серошинельников: пришли в хату, где бразничал пьяный бандит* (СРЛЯ); *серокафтанник* разг. ‘человек, одетый в серый кафтан; крестьянин’: *Он чрезвычайно учтив и низкопоклонен не с одними „сударями”, но со всяким, даже с своим братом, серокафтанником* (СРЛЯ); *серорубашечник: разъезжали серорубашечники* (С.мат.-81). Composita rzeczownikowe nazywające osobowych nosicieli cechy powstały na bazie konkretnych związków wyrazowych, w których przymiotnik występuje w swym podstawowym znaczeniu – oznacza charakterystyczną barwę stroju. Tworzące się od nich związki wyrazowe nabierają specyficznego znaczenia frazeologicznego, u którego podstaw leży synekdocha, polegająca na przenośnym użyciu wyrazu oznaczającego część przedmiotu na cały przedmiot, por.: *серошинельник* to nie każda postać w szarym szynelu, lecz żołnierz w niego ubrany; *серорубашечник* to nie tylko postać w szarej koszuli, lecz również ‘chłop’.

Mówiąc o aktywności derywacyjnej złożzeń, należy zaznaczyć, że nowe pochodne, do których zaliczyć należy przymiotniki sufiksalne, tworzą się jedynie od rzeczowników nazywających nieosobowych nosicieli cechy, por.: *szarogłaz* – *szarogłazowy*, *серопески* – *серопесчаный*, *серозём* – *серозёмный*. Przymiotniki te są końcowym elementem ciągów derywacyjnych.

Odgałęzienie werbalne. Wchodzące w skład opisywanych gniazd czasowniki odprzymiotnikowe pierwszego stopnia motywacji ze względu na wyrażane przez nie znaczenie słowotwórcze można zakwalifikować do jednej z trzech grup:

1. Czasowniki kauzatywne. W analizowanych gniazdach odnotowano tylko jeden derywat tej grupy. Jest to wchodzący w skład gniazda polskiego czasownik *szarzać*.
2. Czasowniki inchoatywne, por.: *szarzeć* ‘stawać się szarym’; *сереть* ‘становиться серым’.
3. Czasowniki stanowe, por.: *szarzeć* / *szarzyć się* ‘być widzianym jako szare’, *szarogęsić się* ‘rządzić się jak szara gęś’; *сереть* ‘виднеться: о сером’.

Wchodzący w skład polskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *szary* czasownik kauzatywny *szarzać* ma znaczenie ‘obchodzić się z czymś niedbale, niszczyć, szargać, poniewierać’ i jako taki nie wykazuje związku z komponentami znaczeniowymi przymiotnika *szary*. Za zaliczeniem go do omawianego gniazda przemawiają dwa fakty. Po pierwsze, jego znaczenie można łączyć z przenośnym znaczeniem przymiotnika *szary* ‘nieatrakcyjny, wyblakły’ (choćby związek taki w chwili obecnej wydaje się dość luźny); po drugie, występowanie w gnieździe czasowników *wyszarzeć* i *podszarzeć*, motywowanych czasownikiem *szarzeć*, w których strukturze znaczeniowej znajdujemy podobne komponenty znaczeniowe: ‘stać się szarym, wyblaknąć, wytrzeć się, zniszczyć się od częstego używania’.

Zarówno czasownik *szarzać*, jak i motywowane nim derywaty, do których zliczyć należy czasownik postfiksalny *szarzać się* daw. ‘być szarzany, niszczone, niszczyć

się, wycierać się, psuć się'; przen. 'tulać się, włóczyć się', czasowniki prefiksalne *zaszarzać* 'zniszczyć przez częste długie używanie; wytrzeć, zszargać', *wyszarzać* 'doprowadzić co (zwykle ubranie) do zniszczenia, utraty koloru na skutek długiego używania, noszenia; zniszczyć', należą do starszej warstwy leksyki. W słownikach współczesnego języka polskiego opatrzone są kwalifikatorami „dawne” lub „przestarzałe”.

Czasowniki prefiksalne stanowią podstawę powstania czasowników postfiksalnych, por.: *zszarzać* – *zszarzać się*, *wyszarzać* – *wyszarzać się*, oraz rzeczowników z sufiksem *-nie*, por.: *zszarzać* – *zszarzanie*, *wyszarzać* – *wyszarzanie* 1. rzad. 'wyszarzałość (tkaniny, ubrania): *Wolała małą, kiedyś babcią kanapkę, której wyszarzanie i dziury obciągnęła kretorem drukowanym w bukiety róż* (SJPD); 2. przestarz. 'forma rzeczownikowa czasownika *wyszarzać*'. Ponadto od czasownika *wyszarzać* tworzy się przysłówek *wyszarzanie*²⁸, por.: *wyszarzanie* przestarz. 'ubogo, szaro, niepokaznie': *Vis-a-vis* *moje wyglądało do tego stopnia niepocześnie i wyszarzanie, że je brałem za jakiegoś zwykłego skrybę* (SJPD), oraz przymiotnik pochodzenia imiesłowowego *wyszarzały*, motywujący rzeczownik abstrakcyjny *wyszarzałość*.

W rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *серый* nie ma czasowników kauzatywnych motywowanych przymiotnikiem centralnym. Ich brak spowodowany jest z jednej strony uwarunkowaniami pozajęzykowymi (nie ma potrzeby ich tworzenia), z drugiej natomiast ograniczeniami nakładanymi przez system językowy. Występowanie w języku rosyjskim czasownika *сереть* motywowanego rzeczownikiem *сера* przeszkadza pojawieniu się sufiksального czasownika kauzatywnego w gnieździe odprzymiotnikowym. Czasownik ten bowiem, zgodnie z wymogami systemu, musiałby mieć budowę analogiczną do już istniejącego, a takiej sytuacji język stara się uniknąć.

Należące do analizowanych gniazd czasowniki inchoatywne z sufiksem *-e-* mogą, oprócz znaczenia barwy, realizować w swej strukturze semantycznej również niektóre ze znaczeń wtórnych motywujących je przymiotników, por. np.: czasowniki *szarzeć*, *сереть* przejmują od motywujących je przymiotników znaczenie barwy oraz znaczenia: 1. 'nie rozjaśniony światłem słonecznym': *Za oknem szarzał jesienny zmierzch* (SJPD); *Ещё недавно лес издала казался сплошь зелёным, а теперь... серела, а местами уже начинала багроветь трепетная листва осины* (СРЛЯ); 2. 'jednostajny, bezbarwny, ponury': *Wzrok ludzi mieszkających szarzał od otaczającej ich szarzyzny* (SJPD); *Рассмешить не удавалось, но часто Евсей вздрагивал от боли, его жёлтое лицо серело, глаза широко раскрывались, ложка в руке дрожала* (СРЛЯ).

Znaczenie przymiotników *szary*, *серый* 'nie rozjaśniony światłem słonecznym' realizują także czasowniki *szarzeć* oraz pochodny od niego czasownik *szarzeć się*, a także rosyjski derywat *сереть* i motywowany nim *сереться*, wówczas gdy występują w formie nieosobowej i oznaczają zmieniające się pory dnia, por.: *szarzeć*, *szarzeć*

²⁸ Słowniki współczesnego języka polskiego nie odnotowują przymiotnika pochodzenia imiesłowowego *wyszarzany*, dlatego przysłówek ten traktujemy jako formację powstałą bezpośrednio od czasownika z pominięciem jednego taktu derywacyjnego.

się ‘dnieć, świtać lub zmierzchać się’: *Na dworze szarzało, nadchodził szybki listopadowy wieczór; Ledwie się szarzeć poczęło, już byliśmy na tropie z dwoma psami* (SJPD); *середь* ‘o рассвете’: *Серело, тучи не расходились; На дворе ещё не было настоящего света, а так только серелось* (СРЛЯ).

Motywowane inchoatywnymi czasownikami sufiksalnymi formacje prefiksalne (*poszarzeć, przyszarzeć, zszarzeć; zasepemy, noscepemy* itp.) konsekwentnie realizują w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy. Rzadziej formacje te przejmują od motywuujących je czasowników znaczenia wtórne, por. np. znaczenia czasowników: *poszarzeć* ‘stać się szarym, stopniowo zszarzeć’: *Niebo poszarzało i słońce rozpędziło nocne mgły*; przen. ‘stracić atrakcyjność, przestać być ciekawym, zbanalnieć’: *Zdawało jej się, że nie jest już zdolna do wielkich uczuć, że wszystko w niej poszarzało i wygasło w jej szarym, zbanalizowanym życiu* (SJPD); *noscepemy* ‘stać się szarym; приобрести серый, землистый оттенок’: *Тёмно-синее небо носепело, подернулось нежными перистыми облачками. Лицо у него совсем носепело, кожа стала сухая, словно у неживого; посереть от злости, волнения, боли и т.п. О состоянии сильного раздражения, волнения, недомогания: Рубцов изумился до немоты, потом носепел от злости и стал дико ругаться* (СРЛЯ).

Polskie czasowniki *podszarzeć, wyszarzeć* rozwijają w swej strukturze semantycznej nowe wartości znaczeniowe, nie przynależne przymiotnikowi wyjściowemu ani motywuującemu je czasownikowi sufiksalnemu, por.: *podszarzeć* rzad. ‘stać się zniszczonym, spłowiałym’: *Biedni wędrowcy siedzieli na podszarzatej burcie przydrożnego rowu; wyszarzeć* ‘o tkaninie, ubraniu: wytrzeć się od częstego używania, noszenia’: *Miał na sobie strój lichey i wyszarzały*; przen.: *Przecież nie może dłużej trwać nieszczęście. Czuli to wszyscy, każdy z owych wyszarzałych nędzarzy* (SJPD). W znaczeniach tych wymienione czasowniki zbliżone są do czasownika kauzatywnego *szarzać* i jego pochodnych.

Czasowniki inchoatywne nie wykazują aktywności derywacyjnej. W słownikach współczesnego języka polskiego znajdujemy tylko rzeczownik transpozycyjny, por.: *szarzeć* – *szarzenie*, oraz motywowany czasownikiem *poszarzeć* synonimiczny w stosunku do niego i uznawany obecnie za dawny czasownik postfiksalny *poszarzeć się*, por.: *poszarzeć się* daw. ‘to samo co poszarzeć’: *Patrz, jam się postarzał, patrz, i Książniwiczowi już się włos poszarzał, a ty jeszcze z młodszymi mógłbyś pójść w zapasy* (SJPD).

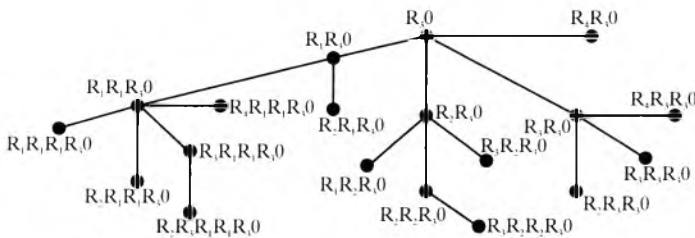
Czasowniki stanowe typu: *szarzyć się, szarzeć, szarzeć się* oraz *cepemy, cepemyся* realizują tylko znaczenie barwy przekazywane następnie motywowanym przez nie czasownikom postfiksalnymi *szarzeć się, cepemyся* razg., por.: *szarzeć* – *szarzeć się* ‘wyglądać szaro’: *Wiecznie szarzeją się mchy, zielenią gęste wrzosi* (SJPD); *Что ты там видел? – Да так, – сепеется там что-то, будто мохнатое* (СРЛЯ), oraz formacjom prefiksalnemu, por. np.: *szarzeć* – *zaszarzeć* ‘zarysować się niewyraźnie, szaro na jakimś tle’; *zasepemy* ‘pokazać się, wydalić się: o przedmiotach szarego koloru’. Wyjątkiem w tej grupie jest należący do polskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *szary* czasownik złożony *szarogęsić się*, utworzony na podstawie związku frazeologicznego *rządzić się jak szara gęś* i oznaczający ‘rządzić się jak udzielna

księżna, bezceremonialnie’: *Tylko patrzeć, jak pan wstąpi do partii i zacznie się w biurze **szarogęsić*** (SJPD)²⁹. Czasownik ten jako jedyny z grupy czasowników stanowych nie realizuje znaczenia barwy, ma znaczenie przenośne, które przekazuje motywowanemu nim rzeczownikowi procesualnemu *szarogęsienie się*: *Autonomiczna władza szkolna [...] przetnie wreszcie **szarogęsienie się** na terenie szkół wszelkiego rodzaju czynników mniej i bardziej urzędowych* (SJPD).

Polskie czasowniki stanowe nie biorą aktywnego udziału w dalszym procesie derywacji. Podobnie przedstawia się sytuacja w języku rosyjskim, w którym ciąg derywacyjny kończy się na formacji postfiksальной *засереться*, będącej synonimem motywującego ją czasownika *засереть*, por.: *Вдалеке засерело что-то присыпанное снегом. Вдали засерелся забор* (СРЛЯ).

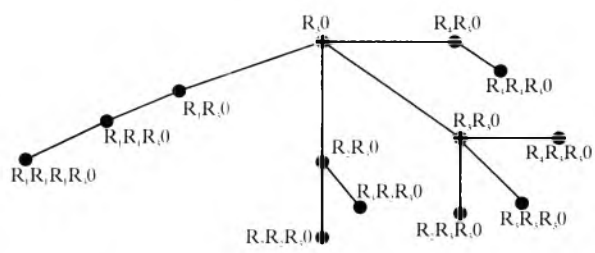
Przeprowadzona analiza pozwala zauważyć dużą zbieżność zarówno w semantyce słów wyjściowych, jak i w semantyce oraz strukturze organizujących się wokół nich gniazd słowotwórczych. Wprawdzie, jak wynikałoby z analizy, odgałęzienie werbalne w gnieździe polskim jest bardziej rozbudowane, ponieważ od czasownika drugiego stopnia motywacji (*wyszarzać*) powstają oprócz transpozycyjnych rzeczowników sufiksalnych również: przysłówki (*wyszarzanie*) oraz przymiotnik pochodzenia imiesłowowego (*wyszarzały*) motywujący rzeczownik z grupy nomina essendi (*wyszarzałość*), a więc derywaty, których brak w analogicznym gnieździe rosyjskim, jednakże pamiętać trzeba, że wszystkie one należą do formacji dawnych, przestarzałych lub rzadkich, które rozwinęły się na bazie znaczenia przenośnego 'blady, wyblakły, zniszczony'. Większą złożonością charakteryzuje się również polskie odgałęzienie substantywne, w którego skład oprócz rzeczowników ze znaczeniem nosiciela cechy, motywowanych nimi przymiotników relacyjnych i rzeczowników modyfikacyjnych, znajdujemy również czasownik odsubstantywny *szarużyć*, nie mający swego odpowiednika w gnieździe rosyjskim. Jest to jednak również formacja stara, mająca charakter regionalny.

Różnice w strukturze omówionych gniazd można przedstawić za pomocą grafów (grafy 5 i 6).

Graf 5. Gniazdo z przymiotnikiem wyjściowym *szary*

²⁹ Większość czasowników rosyjskich motywowanych nazwami zwierząt – jak zauważa O. P. Jermakowa – powstaje na podstawie przenośnego znaczenia słów je motywujących (por. O. П. Ермакова, 1984, s. 14). Spostrzeżenie Jermakowej jest w większości wypadków aktualne także w odniesieniu do analogicznej grupy czasowników języka polskiego.

Graf 6. Gniazdo z przymiotnikiem wyjściowym *серый*

Rozdział III

Właściwości strukturalno-semantyczne polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwy chromatyczne

Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi czerwony – красный

W językach zachodnioeuropejskich, takich jak np. niemiecki, francuski, angielski, znaczenie najogólniej pojmowanej barwy czerwonej wyrażane jest za pomocą wyrazów zawierających w swej strukturze praindoeuropejski rdzeń *rudh-* (*reudh-*, *roudh-*), por.: niem. *rot*, franc. *rouge*, ang. *red*. W językach słowiańskich wprawdzie istnieją formacje z rdzeniem *rudh-*, jednakże służą one obecnie jako określenia jednego z odcieni barwy czerwonej, por. np. pol. *rudy* 'będący koloru rdzy, czerwono-brązowy, ryży': *Rude włosy, wąsy. Rude liście. Ruda glina*; pot. *Spocić się jak ruda mysz* 'bardzo się spocić', *ryży* 'żółtopomarańczowy, ceglasty (najczęściej o włosach, sierści), rudy; o człowieku, zwierzęciu: mający owłosienie, sierść koloru rudego': *Ryże wąsy. Był ryży i piegowaty. Ej, ty ryży kudła, wara od źródła!* (SJPSz); ros. *рудой* обл. 'красный'; 'рыжий': *Конопатая, в рудых волосах, жесткая рука его, засученная по локоть, часто мелькала в воротах конюшни* (СРЛЯ); *рыжий* 1. 'красно-жёлтый или жёлто-красный. О цвете волос, шерсти'; 'имеющий волосы, шерсть, оперение такого цвета'; 'красновато-желтый, светло-коричневый. О цвете различных предметов'; 2. 'побуревший, порыжевший (от изношенности, выгорания и т.п.)'; ukr.: *рудий*, białorus.: *руды*.

Współcześnie języki słowiańskie nazywają kolor czerwony za pomocą leksemów zawierających ogólnosłowiański rdzeń **červ-* (por.: pol. *czerwony*, słowac. *červený*, czes. *červený*, ukr. *червоний*, bułg. *червен*, białorus. *чырвоны*). Wyjątek stanowi język rosyjski, w którym najogólniej pojmowana barwa czerwona nazywana jest za pomocą przymiotnika z rdzeniem *kras-* (*красный*), mającym pierwotnie znaczenie 'ładny,

urodziwy, piękny'. Potwierdzają to zarówno zabytki piśmiennictwa¹, jak i semantyka funkcjonujących do dziś w różnych językach słowiańskich przymiotników z rdzeniem *kras-* (por. czeskie *krásný* 'piękny, ładny, urodziwy', bułg. *красен* (lud.) 'ładny, urodziwy, piękny', *красив* 'piękny, śliczny, ładny', ukr. *красний* (poet.) 'śliczny, ładny, dobry', białorus. *красны* (lud.-poet.) 'śliczny', słowac. *krasný* 1. 'ładny', 2. (gwar.) 'wspaniały', 3. (gwar.) 'ogromny, wspaniały'). W przymiotniku *красный* nastąpiło przewartościowanie semantyczne. Znaczenie pierwotne ustąpiło miejsca wtórnemu. We współczesnym języku rosyjskim występuje wprawdzie nazywający barwę czerwona przymiotnik z rdzeniem **červ-* (por.: *червоный*), ale uznawany jest za wyraz poetycki bądź gwarowy, por. definicję słownikową: *червоный* 1. 'красный, ярко-красный, алый (обычно в поэтической речи, а также в речи украинца); 'цвета червоного золота: золотистый с красноватым отливом или (разг.) золотисто-жёлтый'; обл. и в речи украинца 'революционный, красный; относящийся к красным, к коммунистам'; 2. 'выраженный в червонцах' (СРЛЯ). Wyraz ten nie uczestniczy aktywnie w procesie derywacji. Liczba pochodnych, składających się na tworzące się od niego gniazdo, jest niewielka, por.: *червоный* – *червоный* сущ., *червонец* – *червончик*; *червоный* – *червонеть*².

W językach, w których znaczenie barwy czerwonej wyrażane jest za pomocą przymiotników z rdzeniem **červ-*, w strukturze semantycznej przymiotnika z rdzeniem *kras-* nie odnajdujemy komponentu znaczeniowego nawiązującego do określenia barwy. Wyjątkiem jest język polski, w którym przymiotnikowi *krasny* (*kraśni*), oznaczonemu w materiałach leksykograficznych kwalifikatorem 'poetycki', przypisuje się znaczenie: 'jaskrawoczerwony, barwny', por.: *krasny*, *kraśni* 1. poet. 'jaskrawoczerwony, barwny': *Krasna chustka. Krasne pióra, rumieńce*; 2. poet. 'piękny, urodziwy': *Krasne dziewczęta* (SJPSz). Znaczenie to rozwinęło się w języku polskim prawdopodobnie pod wpływem języka rosyjskiego. Mamy więc w tym wypadku do czynienia z pożyczką semantyczną.

W odróżnieniu od języka rosyjskiego, w którym przymiotnik *красный* w swej obecnej postaci uznawany jest za jednostkę samodzielną, przymiotnik polski należałoby uznać za pochodny od rzeczownika *krasa*. Za taką interpretacją przemawia nie tylko struktura przymiotnika polskiego (obecność sufiksu *-n-*), ale również związek semantyczny między obiema jednostkami. W strukturze semantycznej rzeczownika *krasa* oprócz znaczenia 'piękno, uroda' znajdujemy również znaczenie, uznawane obecnie za przestarzałe, 'barwa, kolor (zwłaszcza barwa czerwona, ja-

¹ Szerzej na ten temat: Н. Б. Бахилина, 1975, s. 162–173.

² W słowniku słowotwórczym А. Н. Тихонова (1985) przymiotniki *червоный*, *червлённый* uznawane są za dwie jednostki usytuowane w centrum tego samego gniazda słowotwórczego. Trudno jednak w pełni zgodzić się z takim stanowiskiem. Przymiotnik *червлённый* różni się bowiem od *червоный* nie tylko wartością stylistyczną, ale również znaczeniem, por. znaczenie słownikowe: *червлённый* устар. 'темно-красный, багряный': *Червлёная заря заливала город, но во многих домах ещё светились окна* (СРЛЯ). Ponadto za wyłączeniem jednoznacznego przymiotnika z gniazda przemawia fakt, iż żaden z derywatów gniazda nie powstał od podstawy *червлён-*.

skrawa)', por.: *W chwili, gdy słońce zaledwie dosięga tych drzew dalekich [...] usiadłbyś ze mną na wzgórzu tym, czerwonym od ostatnich kras. Patrz, uchodzi z lica krasa, wzrok zapada i zagasza, ale jeszcze, jeszcze świeci* (SJPD). To pozwala na uznanie przymiotnika *krasny* za formację odrzeczownikową, w której znaczenie barwy czerwonej (a dokładnie jej jaskrawego odcienia) jest jednym z komponentów struktury semantycznej przymiotnika. Znaczenie to realizuje się w niewielkiej liczbie derywatów rzeczownikowych (por.: *krasnal* – *krasnalek*, *krasnoludek*, *krasnochwostka*, *krasnorost*, *krasnosok*, *krasnopiór*), w przymiotniku *krasnolicy*, w czasowniku sufiksальnym *kraśnić* oraz motywowanych nim formacjach prefiksalnych *pokraśnić*, *skaśnić*, *zakraśnić* i w rzeczowniku *kraśnienie*.

Różny rozwój jednostek słownych, oznaczających barwę czerwoną w porównywanych językach miał swój wpływ na współczesny kształt ich struktury semantycznej, o czym świadczą przytoczone niżej definicje słownikowe, por.:

czerwony 1. 'koloru pierwszego pasma tęczy, koloru krwi; zarumieniony'; 2. pot. 'rewolucyjny, o przekonaniach socjalistycznych, lewicowych, komunistycznych';

красный 1. 'имеющий окраску одного из цветов радуги; цвета крови и его близких оттенков'; 2. 'относящийся к революционной деятельности, связанный с советским социалистическим строем'; 3. народ.-поэт. устар. 'красивый, прекрасный (обычно как постоянный эпитет)'; 'счастливый, радостный, безмятежный'; 4. устар. 'парадный, почётный'.

W związku ze zmianami, które zaszły w życiu społecznym i politycznym obu państw, w strukturze semantycznej omawianych przymiotników rozwinęły się nowe odcienie znaczeniowe. Rosyjski przymiotnik *красный* w chwili obecnej funkcjonuje także jako określenie poglądów komunistycznych, które w świadomości społecznej najczęściej kojarzone są z minioną epoką, czyli z tym, co wywołuje negatywne emocje, por.: *красный* 'коммунистический': *В наше время образовалось много партий, движений, фронтов, организаций, обществ. Некоторые из них стали, скажем так, очень „красными”, другие – очень „чёрными”. Нет ли опасности смешения этих двух цветов и образования у нас в стране чего-то „коричневого”* (ТСРЯ). Wartości pejoratywne przypisuje się także występującemu w znaczeniu poglądów politycznych polskiemu przymiotnikowi *czerwony*, por.: – *Opluwają – uściśla radny Wiosna – przezywają nas czerwone pająki, wójtowe pacholki i że powinna komunistyczna jeszcze w Lutomiersku nie przecięta* („Polityka” 1998, nr 38).

Jak wynika z przytoczonych definicji, znaczenia przymiotników *czerwony*, *красный* pokrywają się tylko częściowo. Znaczenia 'красивый, прекрасный', 'счастливый, радостный, безмятежный' i 'парадный, почётный', uznane obecnie za przestarzałe, charakterystyczne są tylko dla rosyjskiego przymiotnika *красный*³.

³ Z punktu widzenia synchronii uznanie znaczeń 'красивый, прекрасный', 'счастливый, радостный, безмятежный' i 'парадный, почётный' za komponenty struktury semantycznej przymiotnika *красный*, dla którego znaczeniem podstawowym jest znaczenie barwy, może budzić wątpliwości. Wydaje

Odgąęzenie adiektywne. Wśród przymiotników bezpośrednio motywowanych znajdującymi się w centrum analizowanych gniazd leksemami *czewony*, *красный* najliczniejszą grupę stanowią przymiotniki złożone charakteryzujące się niejednorodnością semantyki i budowy słowotwórczej (por. np.: *czewono-biały*, *jasnoczewony*, *żywoczewony*, *czewononosy*, *воспалённо-красный*, *краснокожий*, *краснофлотский*). Do stosunkowo nielicznych należą przymiotniki sufiksalne ze znaczeniem osłabienia cechy (por. np.: *czewonawy*, *красноватый*) i intensiva przymiotnikowe (por. np.: *czewoniutki*, *красненький*).

Chociaż nie ma ograniczeń systemowych uniemożliwiających pojawienie się w języku polskim derywatów w rodzaju *czewoniutki*, *czewoniuski*, *czewoniuteńki* (np. fraza *Popatrz, jakie czewoniutkie jabłuszko* nie jest uznawana za niepoprawną przez nosicieli języka), nie znajdujemy ich w słownikach współczesnego języka polskiego⁴. Wydaje się, że brak odpowiednich formacji w materiałach leksyko-graficznych współczesnego języka polskiego wynika po pierwsze z przyczyn pozajęzykowych, ze sporadyczności użycia tych wyrazów, po drugie z faktu, iż sufiksalne przymiotniki odadiektywne ze znaczeniem intensywności cechy dość łatwo tworzą się w języku. Występowanie w języku polskim przymiotników takich, jak *niebieściutki*, *niebieściuchny*, *żółciuchny*, *bielutki*, *bieluchny*, *bielusieńki*, *czarniutki*, motywowanych przymiotnikami wchodzącymi w skład pojęciowego pola barwy, pozwala sądzić, że i formacje typu *czewoniutki*, *czewoniuski*, *czewoniuchny* funkcjonują w języku.

Słowniki współczesnego języka rosyjskiego odnotowują kilka przymiotników ze znaczeniem intensywności cechy motywowanych przymiotnikiem *красный*, por.: *красненький*, *краснёхонек*, *краснёшенек*, *краснющий*. Przymiotniki *красненький*, *краснёхонек*, *краснёшенек* realizują w swej strukturze semantycznej tylko podstawowe znaczenie motywującego je przymiotnika. Rosyjski sufiks *-еньк-*, podobnie jak i polskie sufiksy *-utki*, *-uski*, *-uchny*, nie tylko tworzy intensiva przymiotnikowe, ale dodatkowo wnosi w nie pewien ładunek ekspresji, por.: *красненький* 'уменьш.-ласк. к красный в 1 знач.': *Я помню хорошо как ты была мила, В платочке красненьком и темносинем платье* (СРЛЯ).

W odróżnieniu od odadiektywnych przymiotników z sufiksem *-еньк-*, derywaty z sufiksami *-охонек*, *-ошенек*, *-уц-* (*краснёхонек*, *краснёшенек*, *краснющий*) wskazują tylko na wysokie natężenie cechy nazwanej przez podstawę, por.: *краснёхонек*, *краснёшенек* 'очень красный': *Краснёхонек, как рак* (СРЛЯ). Przymiotnik *краснющий*

się, że w chwili obecnej przymiotnik ten w wymienionych znaczeniach można byłoby traktować jako homonimiczny w stosunku do określenia barwnego *красный*. Ponieważ jednak w dostępnych materiałach leksykograficznych przymiotnikowi temu przypisuje się wszystkie z wymienionych znaczeń, postanowiliśmy uznać go za wyraz wieloznaczny. Podobnie przymiotnik ten traktowany jest w słowniku słowotwórczym A. N. Tichonowa (1985).

⁴ Przymiotnik *czewoniutki* został odnotowany przez autorów *Wielkiego słownika rosyjsko-polskiego* jako odpowiednik rosyjskiego przymiotnika *красненький* (A. Mirowicz, I. Dulewicz, I. Grek-Pabis, I. Maryniak, 1980).

jest ostatnim elementem łańcucha derywacyjnego, pozostałe natomiast uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym, stając się podstawą powstania przysłówków z sufiksem *-o* (por.: *красенько, краснѣхонько, краснѣшенько*), które, podobnie jak i motywujące je przymiotniki, realizują w swej strukturze semantycznej tylko znaczenie barwy. Największą aktywnością derywacyjną cechuje się przymiotnik *красенький*, który motywuje przysówek z sufiksem *-o* oraz powstały w wyniku substantywizacji (uznawany obecnie za przestarzały) rzeczownik *красенькая* ze znaczeniem ‘ассигнация, десятирублёвый денежный билет’: *Просто-напросто уряднику „красенькую” захотелось получить. – Давала, родной, давала... Четвертной билет давала, не берёт* (СРЛЯ).

Jak zauważono wcześniej, słowniki współczesnego języka polskiego nie odnotowują intensiwów przymiotnikowych utworzonych od przymiotnika *czerwony*, trudno zatem mówić o ich potencjale słotwórczym. Można jedynie przypuszczać, że derywaty przysłówkowe typu *czerwoniutko, czerwoniuchno* potencjalnie występują w języku, gdyż podobnie jak w przypadku przymiotników ze znaczeniem intensywności cechy, nie ma ograniczeń systemowych, które wykluczałyby możliwość ich pojawienia się.

Wśród intensiwów przymiotnikowych, motywowanych przymiotnikami *czerwony, красный*, brak tworów prefiksalnych, które można znaleźć w innych gniazdach motywowanych przymiotnikami barwy (por. np.: *прzebiały, нречёрный*). Polskie przymiotniki prefiksalne *podczerwony, pozaczzerwony, infraczerwony* i ich rosyjskie odpowiedniki słownikowe *ультракрасный, инфракрасный* są terminami fizycznymi i oznaczają nie intensywność czerwieni, lecz szczególny rodzaj promieniowania, światło niewidzialne dla oka ludzkiego, leżące za czerwonym końcem widma, o fali dłuższej niż światło czerwone, por.: *Видно не коңчы сь на гранцы яго чэрвоной чэсьці [...], poza tą granicą mamy część widma, tzw. podczerwoną* (SJPD).

Synonimiczne leksemy rosyjskie *ультракрасный, инфракрасный* powstały przy współudziale przedrostków pochodzenia obcego *ультра-, инфра-*. W języku polskim jeden z przymiotników zawiera w swej strukturze słotwórczej łaciński przedrostek *infra-*, w skład dwóch pozostałych wchodzi przedrostki rodzime *pod-, poza-* i tylko one biorą udział w dalszym procesie derywacyjnym, powołując do życia terminologiczne rzeczowniki *podczerwień, pozaczzerwień* oznaczające ‘niewidzialne promieniowanie o większej długości fali niż światło czerwone’⁵.

Wydaje się, że brak w języku rosyjskim rzeczowników motywowanych przymiotnikami *ультракрасный, инфракрасный* jest spowodowany stylistycznymi ograniczeniami w łączliwości morfemów. Jak zauważono wcześniej, oba przymiotniki rosyjskie utworzone są za pomocą przedrostków pochodzenia obcego,

⁵ Z formalnego punktu widzenia rzeczowniki *podczerwień, pozaczzerwień* można uznać za twory prefiksalne, motywowane rzeczownikiem *czerwień*. Jednak semantyka rzeczowników *podczerwień, pozaczzerwień* skłania nas do uznania ich za derywaty utworzone za pomocą sufiksu zerowego od związku wyrazowego *światło podczerwone (pozaczzerwone)*.

podczas gdy motywowane nimi rzeczowniki musiałyby zawierać w swej strukturze rodzimy sufiks *-oma*, a tego rodzaju połączeń język stara się uniknąć⁶. Za takim wyjaśnieniem przemawiają pośrednio fakty języka polskiego, w którym, podobnie jak i w rosyjskim, rzeczownik nie tworzy się od przymiotnika z zapożyczonym prefiksem *infra-*.

Równie nieliczna, jak grupa intensiwów przymiotnikowych, jest w opisywanych gniazdach klasa przymiotników ze znaczeniem osłabienia cechy. W polskim gnieździe z przymiotnikiem *czerwony* jej reprezentantami są dwa przymiotniki sufiksalne *czerwonawy* i *czerwoniawy* (rzad.), a w analogicznym gnieździe rosyjskim przymiotnik z sufiksem *-оват-* (*красноватый*). Derywaty te realizują w swej strukturze semantycznej tylko znaczenie podstawowe motywuującego je przymiotnika. Uczestnicząc w dalszym procesie derywacyjnym, stają się podstawą powstania przysłówków na *-o* (por.: *czerwonawo* / *czerwoniawo*, *красновато*) oraz wchodzą w skład przymiotników złożonych typu *brudnoczerwony*, *красновато-бурый*, *красновато-оранжевый*, *красновато-коричневый*, *красновато-каштановый* (С.мат.-78), stanowiących ostatni element ciągu derywacyjnego.

Najliczniejszą i najbardziej zróżnicowaną strukturalnie i semantycznie grupę przymiotników derywowanych bezpośrednio od wyrazów wyjściowych *czerwony*, *красный* stanowią w obu porównywanych gniazdach composita przymiotnikowe. Składają się one zazwyczaj z dwóch członów pozostających ze sobą w stosunku współrzędności (np.: *biało-czerwony*, *czerwono-pomarańczowy*, *бело-красный*) lub podrzędności (w wypadku gdy jeden z elementów złożenia modyfikuje znaczenie drugiego, np.: *krwistoczerwony* 'czerwony z odcieniem krwistym').

Ze względu na charakter gramatyczny członów wchodzących w skład compositów przymiotnikowych możemy wyróżnić w obu językach następujące typy:

I. Composita przymiotnikowo-przymiotnikowe:

1. Złożone z dwóch przymiotników barwy w formie podstawowej, por.: *sino-czerwony*, *rudoczerwony*, *желто-красный*.

2. Złożone z przymiotnika modyfikacyjnego, nazywającego określony stopień intensywności cechy (człon pierwszy) i przymiotnika w formie neutralnej (człon drugi), por.: *żółtawoczerwony*, *синевато-красный*.

3. Złożone z przymiotnika odsubstantywnego nazywającego kolor (wnoszony przez przymiotnik znaczenie barwy ma charakter wtórny w stosunku do podstawowego) oraz przymiotnika barwy, por.: *malinowoczerwony*, *rdzawoczerwony*, *медно-красный*.

Przymiotniki z semantycznie podrzędnym stosunkiem członów nie biorą udziału w dalszym procesie derywacyjnym w odróżnieniu od compositów, których członów pozostają w stosunku współrzędności (np. *biało-czerwona flaga*, *бело-красный флаг*). Te ostatnie w wyniku substantywizacji mogą powoływać do życia rzeczowniki zastę-

⁶ Na zjawisko to zwracają uwagę między innymi autorzy gramatyki opisowej języka rosyjskiego w rozdziale poświęconym walencji morfów (zob.: В. А. Белошапкова, ред., 1981, s. 212–213).

pujące nazwy narodowości (od kolorów flagi lub godła państwowego, np. *biało-czerwoni* ‘Polacy’) lub zastępować nazwy drużyn sportowych (od barw koszulek zawodników).

4. Złożone z przymiotnika barwy i przymiotnika (także imiesłowu przymiotnikowego), który wskazuje na wartości inne niż barwa, np. na ilość, intensywność światła w barwie, czystość barwy, blask, ostrość koloru. Należą tutaj formacje typu: *jasnoczerwony, ciemnoczerwony, jaskrawoczerwony, matowoczerwony, brudnoczerwony; тёмно-красный, светло-красный, ярко-красный, бледно-красный, грязно-красный, ядовито-красный, воспалённо-красный*: *В незанавешенное окно спальни ей была видна луна светлая, потерявшая свой недавний воспалённо-красный тон.* (С.мат.-78).

II. Composita o strukturze podstawa przymiotnikowa + podstawa rzeczownikowa + sufiks (w tym także zerowy), por.: *czewronokamienny, czerwononosy, czerwonoskóry, czerwono krzyski, краснокирпичный, красногалстучный, краснокожий*.

W odróżnieniu od compositów przymiotnikowo-przymiotnikowych, derywaty tej grupy charakteryzują się dużą różnorodnością semantyczną i znacznie większą aktywnością słowotwórczą. Ze względu na semantykę można wśród nich wyróżnić:

1. Composita ze znaczeniem ‘mieć *X* określonego koloru’, np.: *czewrononosy, czerwonoskóry, краснобровый, красноносый*.

2. Formacje przynależności ze znaczeniem ‘odnoszący się, należący do czegoś’, np.: *czewronokrzyski* ‘związany z międzynarodową organizacją Czerwony Krzyż’: *Młodzież czerwonokrzyska* (SJPSz); *czewronogwardyjski* ‘odnoszący się do Czerwonej Gwardii’, *краснокрестный* ‘относящийся к организации Международный Красный Крест’.

3. Composita ze znaczeniem materiału, z którego jest wykonany przedmiot, np.: *czewronokamienny* ‘wykonany z czerwonego kamienia’, *czewronocegły* ‘zbudowany z czerwonej cegły’: *Monumentalne czerwonocegle bloki mieszkalne ustawione tuż za murem fabrycznym w regularnym czworoboku są zamieszkałe nadal* (NSP), *краснокирпичный* ‘из красного кирпича’ (С.мат.-77).

4. Composita ze znaczeniem ‘charakteryzujący się tym, co nazywa drugi człon złożenia i jest skonkretyzowane przez przymiotnik barwy stanowiący pierwszy człon złożenia’. Jest to grupa reprezentowana w obu opisywanych gniazdach przez niewielką liczbę derywatów, por.: *czewronofigurowy* (styl) ‘styl zdobienia waz greckich, charakteryzujący się czerwonymi motywami malowanymi na czarnym tle’, *краснофигурный*.

Composita przymiotnikowo-rzeczownikowe powstają najczęściej na bazie podstawowego znaczenia motywującego je przymiotnika, por. np.: *czewrononogi* ‘z czerwonymi nogami’, *czewrononosy* ‘z czerwonym nosem’, *краснобровый* ‘с красными бровями’. Derywaty tworzące się na podstawie znaczeń wtórnych są nieliczne (przymiotniki *czewronogwardyjski, красногвардейский, красноармейский* zostały utworzone w nawiązaniu do znaczenia ‘rewolucyjny’, a przymiotnik *красноречивый* – do znaczenia ‘piękny’).

Analiza materiału pozwala sądzić, że najliczniejsza wśród compositów przymiotnikowo-rzeczownikowych wchodzących w skład opisywanych gniazd jest grupa przymiotników socjatywno-posesywnych ze znaczeniem 'mieć *X* określonego koloru'. W obu porównywanych językach mogą one motywować formacje rzeczownikowe nazywające nosicieli cech (por. np.: *червоногловый* – *червоногловец*, *красноногий* – *красноножка*, *красноперый* – *красноперка*, *красноголовый* – *красноголовик*)⁷. Różnica dotyczy jedynie liczebności motywowanych nimi derywatów rzeczownikowych. Podczas gdy w gnieździe polskim z przymiotnikiem wyjściowym *czzerwony* znajdujemy tylko jeden rzeczownik sufiksalny motywowany przymiotnikiem złożonym ze znaczeniem 'mieć *X* określonego koloru' (por.: *czzerwonogłowy* – *czzerwonogловец* 'grzyb kozak charakteryzujący się czerwonym kapeluszem') i jeden rzeczownik powstały w wyniku substantywizacji (*czzerwonoskóry* 'Indianin'), w analogicznym gnieździe rosyjskim mamy do czynienia z 14 rzeczownikami sufiksalnymi (por. niektóre z nich: *красноногий* – *красноножка*, *красноперый* – *красноперка*, *красноголовый* – *красноголовик*, *краснохвостый* – *краснохвостка*, *краснохвостый* – *краснохвост*, *красноносый* – *краснонос*) oraz dwoma rzeczownikami powstałymi w wyniku substantywizacji, por.: *краснобровый* – *краснобровые* 'название отрядов, участвующих в народном восстании в Китае в I в.н.э. Повстанцы в знак отличия красили брови в красный цвет' (СЭС); *краснокожий* 'американский индеец, прозванный так европейцами за обычай раскрашивать тело в красный цвет'.

Sufiksalne derywaty rzeczownikowe motywowane socjatywno-posesywnymi przymiotnikami złożonymi są najczęściej nazwami botanicznymi lub zoologicznymi, por.: *czzerwonogловец*, *красноголовик* (nazwy grzybów), *красногрудка*, *красноножка* (nazwy ptaków), *красноперка* (nazwa ryby) itp. W języku rosyjskim tworzą się najczęściej za pomocą sufiksów *-к-* (por. np.: *красноножка*, *красноперка*), *-ик* (por. np.: *красноголовик*, *красноносик*) oraz sufiksu zerowego (por. np.: *краснокрылый* – *краснокрыл*). Jedyńy zarejestrowany w polskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *czzerwony* rzeczownik sufiksalny motywowany przymiotnikiem złożonym ze znaczeniem 'mieć *X* określonego koloru' jest utworzony za pomocą przyrostka *-ec* (por.: *czzerwonogłowy* – *czzerwonogловец*). Nie świadczy to jednak o tym, że język polski nie dysponuje innymi sufiksami uczestniczącymi w tworzeniu rzeczowników ze znaczeniem nosiciela cechy od compositów przymiotnikowych (por. np.: *białobrzuchy* – *białobrzuszek*, *białonogi* – *białonózka*). Brak odpowiednich derywatów w omawianym gnieździe nie jest więc wynikiem ograniczeń nakładanych przez polski system językowy, lecz względami pozajęzykowymi.

⁷ Rzeczowniki takie, jak *красноголовик*, *красноножка*, można uznać za derywaty sufiksalne motywowane odnośnymi przymiotnikami złożonymi *красноголовый*, *красноногий* itp. (por. parafrazy: *красноголовик* 'красноголовый гриб', *красноножка* 'красноногая птица') lub za formacje powstałe na bazie wyrażen syntaktycznych *красная голова*, *красные ноги* (por. parafrazy: *красноголовик* 'гриб с красной головой', *красноножка* 'птица с красными ногами'), a derywat potraktować jako rzeczownik utworzony w wyniku złożenia z jednoczesną sufiksacją.

Rzeczowniki motywowane przymiotnikami złożonymi ze znaczeniem ‘mieć *X* określonego koloru’ nie uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym.

Spośród compositów o strukturze podstawa przymiotnikowa + podstawa rzeczownikowa + sufiks, należących do pozostałych grup semantycznych, niejaką aktywność słotwórczą przejawia jedynie należący do gniazda rosyjskiego przymiotnik *красноречивый*, powołujący do życia rzeczownik sufiksalny *красноречивость* i przysłówki sufiksalny *красноречиво*.

Przymiotniki złożone zaliczane do formacji przynależnościowych w zasadzie nie uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym. Wyjątkiem w tej grupie jest przymiotnik *красноармейский*, który wchodzi w skład przymiotnika złożonego *рабоче-красноармейский* stanowiącego ostatni element ciągu derywacyjnego.

Composita przymiotnikowe zawierające w swej strukturze przymiotnik barwy oraz przymiotnik dewerbalny znajdujemy tylko w gnieździe rosyjskim (por.: przytoczony wcześniej przymiotnik *воспалённо-красный* oraz *красноломкий* ‘хрупкий при калинии докрасна: о металлах’), chociaż derywaty o podobnym składzie komponentów nie są obce polskiemu systemowi słotwórczemu (por. np. *zgniłozielony*).

Mimo podobieństwa strukturalnego wymienione przymiotniki rosyjskie należałoby zaliczyć do różnych grup semantycznych. Przymiotnik *воспалённо-красный*, oznaczający odcień koloru podstawowego, zaliczony został do compositów przymiotnikowo-przymiotnikowych z semantycznie nierównorzędnym stosunkiem członów. Derywat ten jest ostatnim elementem ciągu derywacyjnego. Drugi z wymienionych derywatów (*красноломкий*) zbliżony jest semantycznie do grupy przymiotników typu *красноречивый*, a więc przymiotników wyrażających relacje zakresowe, i podobnie jak one bierze udział w dalszym procesie derywacyjnym, powołując do życia rzeczownik *красноломкость*.

Przeprowadzona dotychczas analiza pozwala zauważyć większą strukturalną i semantyczną złożoność odgałęzienia adiektywnego, stanowiącego część składową rosyjskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *красный*. Wynika to – jak się wydaje – między innymi z różnic semantycznych między stojącymi w centrum porównywanych gniazd przymiotnikami *czerwony*, *красный*. Obecność w strukturze semantycznej przymiotnika rosyjskiego znaczeń przenośnych, takich jak ‘bogaty’, ‘ładny’, których jest pozbawiony analogiczny przymiotnik polski, sprzyja pojawieniu się derywatów typu *краснорядский*, *красноречивый*, które z kolei mogą powoływać do życia nowe formacje, rozbudowujące powstające na ich bazie ciągi słotwórcze.

Odgałęzienie adwerbialne. W obu porównywanych gniazdach na pierwszym stopniu motywacji znajdujemy cechujące się identyczną budową słotwórczą przysłówki sufiksalne z formantem *-o*, por.: *czerwony* – *czerwono*, *красный* – *красно*, realizujące w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy, por.: *Nad dachami lasu niebo już jasne, promienie zabarwiły czerwono grupę osin przed nimi* (Miłosz,

Dolina..., s. 159); *Фигуры воинов, как тени, то чёрным, То алым пламенем красно освещены* (СРЛЯ).

Na tym kończą się podobieństwa między opisywanymi derywatami przysłówkowymi *черино*, *красно*. Różnice między nimi dotyczą przede wszystkim zawartości semantycznej, która wprawdzie w chwili obecnej nie wpływa na zróżnicowanie strukturalne porównywanych gniazd, lecz pozwala zaobserwować, jak wraz z wydłużaniem się ciągu derywacyjnego zmniejsza się polisemiczność derywatów. Szczególnie jaskrawo zjawisko to występuje w gnieździe rosyjskim.

Polski przysłówek *черино* realizuje w swej strukturze semantycznej dwa znaczenia motywującego go przymiotnika, tj. znaczenie barwy i znaczenie 'rewolucyjny, lewicowy': *Jeszcze w [roku 1863] mieszczuch warszawski potulnie szedł za bracią szlachtą, myślał jak ona – na ogół biało w sprawie walki orężnej, черино в sprawie паішчыzny – манифестоваў, спіскаваў, нават валачыў* (SJPD). Jego rosyjski odpowiednik formalny *красно* charakteryzuje się bogatszą semantyką. Ma trzy znaczenia: 1. znaczenie barwy; 2. 'красноречиво, складно': *[Игнатий Петрович] уговорил их подписать прошение, написанное очень красно заводским учителем* (СРЛЯ); 3. 'счастливо, радостно, безмятежно' (znaczenie to słownik podaje bez przykładów użycia). Znaczenia te nie wyczerpują jednak całości struktury semantycznej przymiotnika motywującego. Przysłówek nie realizuje takich znaczeń przymiotnika *красный*, jak 'относящийся к революционной деятельности, связанный с советским социалистическим строем', 'коммунистический' i 'парадный, почётный'.

Oprócz przysłówków sufiksalnych w gnieździe rosyjskim znajdujemy nie mające swych odpowiedników strukturalnych w analogicznym gnieździe polskim przysłówki prefiksально-sufiksalne *искрасна, докрасна*. Oba wymienione derywaty realizują w swej strukturze semantycznej tylko znaczenie barwy, przy czym pierwszy z nich (*искрасна*) wskazuje dodatkowo na niewielką intensywność cechy nazwanej przez podstawę, por.: *Спина [краквы] темноватого цвета, немного искрасна* (СРЛЯ); *Человеков двадцать едят и пьют... Докрасна распаренные [в бане] лица бурсаков дышат наслаждением*. (СРЛЯ).

W dalszym procesie derywacyjnym uczestniczy tylko przysłówek *искрасна*, rzadko występujący w tekstach samodzielnie. Zazwyczaj wchodzi on w skład przymiotników złożonych typu *искрасна-зелёный*, w których – występując jako pierwsza część złożenia – wskazuje na odcień barwy nazwanej przez drugi z komponentów, por. pr.: *искрасна-зелёный* 'зелёный с красноватым оттенком': *Деревья одеты довольно густою, но ещё молодою, искрасна-зелёною листвою* (СРЛЯ); *искрасна-чёрный* 'чёрный с красноватым оттенком'.

Znajdujący się w gnieździe polskim przysłówki prefiksально-sufiksalne *na czerwono* nie ma z kolei swego odpowiednika strukturalnego w analogicznym gnieździe rosyjskim, chociaż, jak zaznaczono w poprzednim rozdziale, derywaty o podobnej strukturze nie są obce rosyjskiemu systemowi językowemu (por.: *белый – набело, чёрный – начерно*).

Analiza odgałęzienia adverbialnego, stanowiącego część składową gniazd z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę czerwoną, pozwala zauważyć, że różnice między tworzącymi je formacjami języka polskiego i rosyjskiego dotyczą:

- liczby derywatów;
- struktury semantycznej formalnie identycznych derywatów (por. np. znaczenie przysłówków *czerwono* i *красно*);
- budowy formalnej przysłówków znajdujących się na tym samym stopniu derywacji (por. np. brak w języku polskim przysłówków prefiksalnie-sufiksalnych typu *до-красна*, *искрасна*, co w przypadku, gdy derywat nie mający swego odpowiednika strukturalnego w jednym z porównywanych gniazd zaczyna przejawiać aktywność derywacyjną, może doprowadzić do powstania różnic w strukturze odgałęzień, a co za tym idzie także różnic strukturalnych między gniazdami).

Odgałęzienie substantywne. Wśród derywatów pierwszego stopnia motywacji, wchodzących w skład opisywanych gniazd, można wyróżnić znaczną liczbę rzeczowników odadiiektywnych, charakteryzujących się zróżnicowaną strukturą słowotwórczą oraz niejednorodną semantyką.

Ze względu na budowę słowotwórczą wchodzące w skład analizowanych gniazd rzeczowniki pierwszego stopnia motywacji można podzielić na następujące grupy:

1) rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji przymiotników znajdujących się w centrum gniazd;

2) rzeczowniki sufiksalne (w tym także rzeczowniki z sufiksem zerowym), por. np.: *czerwonka*, *czerwień*, *краснота*;

3) rzeczowniki złożone, wśród których można wyróżnić:

- złożenia właściwe (np. *красноклоп*);
- złożenia z jednoczesną sufiksacją (w tym również z sufiksem zerowym), por. np.: *czerwonoskórzec*, *czerwonoziem*, *краснознаменец*, *краснозём*.

Rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji przymiotników *czerwony*, *красный* realizują w swej strukturze semantycznej po dwa znaczenia motywujących je przymiotników – znaczenie barwy oraz znaczenie wtórne ‘rewolucyjny, socjalistyczny; komunistyczny’, jednakże desygnaty, do których się odnoszą, nie są identyczne. Polski rzeczownik *czerwone*, realizujący w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy, jest synonimem czerwonego wina, por.: *Dajże nam tymczasem po porcji polędwicy i parę butelek czerwonego* (SJPD), natomiast rosyjski rzeczownik *красный* funkcjonuje jako nazwa banknotu 10-rublowego, por.: – *Плату доложу добрую, семь красных в месяц* (СРЛЯ). Nieidentyczne są również znaczenia leksykalne rzeczowników *czerwony*, *красный* powstałych na bazie znaczeń wtórnych motywujących je przymiotników. Bogatszą zawartością semantyczną charakteryzuje się rzeczownik polski, który funkcjonuje w języku nie tylko we wspólnym dla obu porównywanych formacji znaczeniu ‘zwolennik poglądów lewicowych, socjalistycznych; komunistycznych’, por.: *Kiedy wysłuchiwał przez radio komunikatów o bombowcach i czołgach, którymi Franco zwycięsko miazdżył czerwonych, aż bladł z bez-*

silnej złości (SJPD); – *Ну, бабушка – спрашиваю, – кто же победит? – Наши красные победят, русские* (СРЛЯ), ale również jako nazwa historyczna, pod którą rozumie się „radykałne postępowe stronnictwo w Królestwie Polskim (zwolenników bezpośredniej akcji zbrojnej w 1863 r.).”

Opisane rozbieżności znaczeniowe ujawniające się na płaszczyźnie tekstu nie wpływają na zróżnicowanie strukturalne porównywanych gniazd, gdyż powstałe na drodze substantywizacji rzeczowniki *czzerwony*, *красный* nie biorą udziału w dalszym procesie derywacyjnym.

Cechą charakterystyczną rzeczownikowych derywatów sufiksalnych motywowanych przymiotnikami *czzerwony*, *красный* jest ich niejednorodność semantyczna, a to za sprawą sufiksów, które zazwyczaj mają znaczenia bardzo ogólne, pozwalające jedynie na zaliczenie utworzonego za ich pomocą derywatu do klasy rzeczowników ze znaczeniem osobowego / nieosobowego nosiciela cechy, por. np. wyrazy: *czwieniak*, *czwoniak*, w których sufiks *-ak* wskazuje jedynie na przynależność derywatów do grupy formacji deadiektywnych ze znaczeniem przedmiotu (rozumianego tu bardzo szeroko) charakteryzującego się barwą czerwoną. Znaczenie leksykalne tak utworzonych rzeczowników jest nie do rozszyfrowania poza kontekstem i, podobnie jak to ma miejsce w przypadku jednostek sfrageologizowanych, nie jest prostą sumą znaczeń elementów składowych, por.: *czwieniak* (daw.) ‘wino czerwone’: *Uraczyli się należycie starką i czwieniakiem* (SJPD); *czwoniak* (zool.) ‘in. flaming’; *czwoniak* (środo., obecnie chyba przestarzały) ‘banknot stułotowy’: *Kiedy wręczyłem kierowcy 60 zł, ryknął oburzony: „Cóż, szanowny obywatelu, jałmużnę dla żebraka dajesz [...] czym prędzej sygnij tu czwoniaka”* (SJPD). Wyjątkiem są tu abstrakcyjne rzeczowniki deadiektywne typu *czwoność*, *краснота* utworzone za pomocą sufiksów *-ość*, *-oma*.

W rzeczownikach grupy nomina essendi, wchodzących w skład opisywanych gniazd (*czwoność*, *czwień*, *краснота*, *краснина*), w różnym stopniu realizuje się semantyka motywujących je przymiotników. Polski rzeczownik *czwień* i rosyjski *краснота* realizują w swej strukturze semantycznej tylko znaczenie podstawowe przymiotników *czzerwony*, *красный*, podczas gdy należący do gniazda polskiego rzeczownik *czwoność* motywowany jest zarówno znaczeniem podstawowym, jak i przenośnym przymiotnika stojącego w centrum gniazda. Por.: *Żywa czwoność wystąpiła na twarz sędziwego starca* (SJPD); *Czwoności poglądów politycznych można się dopatrzeć w niektórych rozdziałach, zwłaszcza w rozdziale o krwawych wydarzeniach 15 i 16 sierpnia, tzn. w rozdziale, w którym Lelewel jeśli nie pochwała, to w każdym razie broni ich sprawców, swych z Towarzystwa Patriotycznego towarzyszków i przyjaciół* (SJPD).

W odróżnieniu od rzeczownika *czwoność*, który można uznać za typowy derywat transpozycyjny, rzeczowniki *czwień* i *краснота* łączą w swej strukturze semantycznej znaczenie nazwy abstrakcyjnej cechy ze znaczeniem konkretnego przedmiotu charakteryzującego się barwą czerwoną. Por.: *czwień* 1. ‘czerwony kolor, purpura’; 2. ‘czerwony barwnik, czerwona farba, szminka’; 3. ‘czerwona

tkanina'; 4. 'kolor w kartach'; *краснота* 1. 'красный цвет'; 2. 'красное пятно на теле'.

Jedynie w rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *красный* znajdujemy rzeczownik abstrakcyjny *красина* oznaczający określony odcień czerwieni, niepełne nasycenie cechą nazwaną przez podstawę. Brak rzeczowników z podobnym znaczeniem w analogicznym gnieździe polskim rekompensowany jest możliwością łączenia się rzeczownika *czerwień* z przymiotnikami takimi, jak np. *jasny*, *ciemny*, *żywy*, które spełniają funkcję konkretyzatorów, por.: *Pod wieczór, kiedy niebo podpływa z dołu surową czerwienią i cienkie gałęzie wydają się sieć chłodem, na brzozy koło rzeczki przylatywały cietrzewie* (Miłosz, *Dolina...*, s. 148).

Ponadto, dzięki temu, iż rzeczownik *czerwień* łączy w swej strukturze semantycznej znaczenie cechy abstrakcyjnej ze znaczeniem konkretnego przedmiotu, może on, wstępując w związki wyrazowe z określonymi przymiotnikami (najczęściej odrzeczownikowymi), funkcjonować w charakterze terminu chemicznego lub medycznego i oznaczać konkretny barwnik lub schorzenie, por. np.: *czerwień metylowa* (chem.) 'czerwony barwnik, związek organiczny zmieniający zabarwienie w zależności od kwaśności roztworu'; *czerwień wzrokowa* (med.) 'rospodyna, czerwony barwnik zawarty w pręcikach siatkówki ocznej u człowieka i niektórych kręgowców'; *czerwień wargowa* (med.) 'rodzaj schorzenia'.

Pośród rzeczowników z grupy nomina essendi w dalszym procesie derywacji bierze udział tylko polski rzeczownik *czerwień*. Stanowi on podstawę powstania przymiotnika *czerwienny*, oznaczającego kolor w kartach. Derywat ten jest ostatnim elementem ciągu słotwórczego kształtującego się następująco: *czerwony* – *czerwień* – *czerwienny*.

W obu porównywanych gniazdach na pierwszym stopniu motywacji znajduje się liczna grupa rzeczowników sufiksalnych ze znaczeniem nieosobowego nosiciela cechy (por. np.: *czerwończyk*, *czerwieniak*, *czerwonak*, *czerwoniec*, *czerwieniec*, *красница*, *краснушка*, *красик*) oraz rzeczowników nazywających zjawiska charakteryzujące się obecnością cechy (por. np.: *czerwonka*, *czerwienica*, *краснуха*).

Rzeczowniki pierwszej grupy to przeważnie nazwy roślin i zwierząt, których cechą charakterystyczną jest czerwony kolor kwiatów, upierzenia, skrzydeł itp. Por. np.: *czerwończyk* (zool.) 'motyl dzienny z rodziny modraszków o ubarwieniu jaskrawo-miedziano-czerwonym'; *czerwonak* 'in. flaming' (nazwa od koloru upierzenia); *краснушка*, *красик*, *красяк* 'гриб подосиновик' (nazwa od barwy kapelusza).

Derywaty grupy drugiej to przede wszystkim nazwy chorób oznaczające pewien stan, którego przejawem jest występowanie cechy nazwanej przez podstawę. Por. np.: *czerwonka* 'choroba, której objawami są krwawe odchody i czerwienienie skóry'; *czerwienica* 'choroba objawiająca się zaczerwienieniem skóry'; *краснуха* 'заразная болезнь, провождающаяся красноватой сыпью'.

Sufiksalne derywaty odprzymiotnikowe, nazywające nosicieli cech, odznaczają się nie tylko dużą nieregularnością semantyczną, lecz także niejednakowym zabarwieniem stylistycznym, por. np. polskie derywaty z sufiksem *-ak*: *czerwoniak* (środ.)

'banknot stużłotowy' i *czwieniak* 'czerwone wino' oraz rosyjskie z sufiksem *-уха*: *краснуха* (медиц.) 'болезнь' i *краснуха* (разг.) 'о дипломе с отличием'.

Większość wchodzących w skład analizowanych gniazd rzeczowników sufiksalnych pierwszego stopnia motywacji realizuje w swej strukturze semantycznej tylko znaczenie barwy. Do wyjątków można zaliczyć rzeczowniki w rodzaju *czwieniec*, które są motywowane zarówno podstawowym, jak i przenośnym znaczeniem przymiotnika *czwony*, por.: *czwieniec* 'dukat, czerwony złoty' i *czwieniec* (przen. rzad.) 'człowiek o przekonaniach postępowych, zwolennik lewicy': *Książka [...] [o Jasińskim] to tylko podjęta przez poetę próba nakreślenia [...] literackiego portretu [...] polskiego jakobina, jednego z najzarliwszych u schyłku XVIII w. czwieńców* (SJPD).

Na podstawie danych leksykograficznych można sądzić, iż znajdujące się w porównywanych gniazdach odadiektywne rzeczowniki sufiksalne ze znaczeniem nieosobowego nosiciela cechy oraz rzeczowniki nazywające zjawiska charakteryzujące się obecnością cechy nazwanej przez podstawę nie przejawiają aktywności słowotwórczej. Słowniki języka polskiego odnotowują tylko przymiotnik *czwonkowy* utworzony od rzeczownika *czwonka*, por.: *Zarazki duru brzuszego tym różnią się od czwonkowych, że mogą długo żyć w wodzie* (SJPD). W rosyjskich materiałach leksykograficznych nie zarejestrowano ani jednego derywatu tego typu.

W odróżnieniu od rzeczowników sufiksalnych rzeczowniki złożone pierwszego stopnia motywacji częściej realizują w swej strukturze semantycznej znaczenia wtórne motywującego je przymiotnika oraz, o czym będzie mowa dalej, charakteryzują się większym potencjałem słowotwórczym.

Wśród rzeczowników złożonych motywowanych bezpośrednio przymiotnikami *czwony*, *красный* przeważają złożenia egzocentryczne, to jest takie, w których wykładnikiem nadrzędnego elementu określanego jest formant, por.: *czwonno-armista* 'członek Czerwonej Armii', *czwonnogwardzista* 'członek Czerwonej Gwardii', *красногвардеец* 'член Красной гвардии', *краснохвост* 'бабочка с красным хвостиком'. Do złożzeń endocentrycznych można zaliczyć pojedyncze derywaty: *czwonoziet*, *краснозём*, *красноклоп*.

Ze względu na budowę słowotwórczą rzeczowniki złożone można podzielić na:

1) złożenia z jednoczesną sufiksacją (w tym złożenia z sufiksem zerowym), por. np.: *czwonoskórzec*, *czwonnoarmista*, *czwonoziet*; *краснорубашечник*, *красногилье*, *краснозём*, *красностон*;

2) czyste złożenia (tylko w gnieździe rosyjskim), por.: *красноклоп*.

Różnice między polskimi i rosyjskimi compositami rzeczownikowymi pierwszego stopnia motywacji dotyczą nie tylko liczebności rzeczowników złożonych występujących w analizowanych gniazdach (znacznie bogatsze jest pod tym względem gniazdo rosyjskie), ale także ich aktywności derywacyjnej. Omawiane rzeczowniki polskie są ostatnim elementem ciągu derywacyjnego, podczas gdy derywaty rosyjskie biorą udział w dalszym procesie derywacji. Szczególną aktywność przejawiają rzeczowniki złożone będące nazwami osobowych nosicieli cechy. Najczęściej motywują one:

- rzeczowniki modyfikacyjne typu: *красноармеец* – *красноармейка*, *краснобай* – *краснобайка*;
- przymiotniki ze znaczeniem ‘odnoszący się do tego, co zostało nazwane przez podstawę’, por.: *красногвардеец* – *красногвардейский* ‘относящийся к красногвардейцу’, *красноармеец* – *красноармейский* ‘относящийся к красноармейцу’;
- rzeczowniki ze znaczeniem ‘właściwość subiektu (człowieka) nazwanego przez podstawę’, por.: *краснобай* – *краснобайство*.

Od rzeczowników nazywających nieosobowych nosicieli cechy tworzyć się mogą przymiotniki skupiające w sobie znaczenia: ‘odnoszący się do tego, co zostało nazwane przez podstawę’ i ‘składający się z tego, co nazywa podstawa’, por.: *краснотал* – *красноталовый* 1. ‘относящийся к красноталу’; 2. ‘состоящий из краснотала’. Znajdujące się w analizowanym gnieździe rosyjskim derywaty motywowane odadiektywnymi rzeczownikami złożonymi nie biorą na ogół udziału w dalszym procesie derywacyjnym. Pewną aktywność przejawia jedynie rzeczownik *краснобайство*, od którego powstaje czasownik *краснобайствовать* ‘заниматься краснобайством’: *Когда руководитель, если можно так выразиться, краснобайствует, призывая к укреплению трудовой дисциплины, и одновременно делает себе всякие поправки, скидки и облегчения..., когда всё это происходит на глазах у людей – дисциплины не жди.* (С.мат.-78).

Podsumowując, można zauważyć, że rzeczowniki złożone, motywowane przymiotnikami wyjściowymi *czerwony*, *красный*, mogą powstawać na bazie zarówno podstawowego, jak i wtórnego znaczenia motywującego je wyrazu. Znaczenie barwy realizuje się przede wszystkim w rzeczownikach będących nazwami roślin i zwierząt, znaczenia wtórne natomiast realizują się w rzeczownikach nazywających osobowych nosicieli cech.

W obu porównywanych gniazdach rzeczowniki złożone pierwszego stopnia motywacji cechują się podobnym składem strukturalnym. Najczęściej są to złożenia przymiotnikowo-rzeczownikowe. Tylko w gnieździe rosyjskim znajdujemy rzeczownik z drugim komponentem werbalnym (*краснобай*).

W odróżnieniu od derywatów polskich, rosyjskie rzeczowniki złożone pierwszego stopnia motywacji biorą udział w dalszym procesie derywacyjnym, stanowiąc najczęściej podstawę powstania rzeczowników modyfikacyjnych i przymiotników.

Odgąęlenie werbalne reprezentowane jest, podobnie jak w dotychczas omówionych gniazdach, przez 3 grupy semantyczne:

1) czasowniki kauzatywne, informujące o działaniu agensa na obiekt w celu spowodowania zmiany jego stanu, por.: *czerwony* – *zerwienić*, *красный* – *краснить*^{*};

^{*} Czasownik *краснить* jest neologizmem zarejestrowanym w latach osiemdziesiątych. Analiza wykazała, że czasowniki kauzatywne nie powstają przede wszystkim od tych jakościowych przymiotników ze znaczeniem barwy, które genetycznie wywodzą się od rzeczowników, oraz od tych, które mają rdzeń pochodzenia obcego (por. brak czasowników kauzatywnych od przymiotników takich, jak np.: *блękиты*,

2) czasowniki inchoatywne, wskazujące na zmianę stanu subiekta, będącego jednocześnie obiektem; są one ekwiwalentami orzeczenia „staje się” zastępowanego przez formant i przymiotnikowego uzupełnienia, które stanowi temat słowotwórczy (R. Grzegorzewska, R. Łaskowski, H. Wróbel, red., 1984, s. 495), por.: *czerwony – czerwienieć*, *красный – краснеть*;

3) czasowniki stanowe, nazywające stan subiekta i informujące o tym, że mówiący percypuje i konstatuje fakt przejawiania się cechy w danej sytuacji, por.: *czerwony – czerwienieć się*, *красный – краснеться*.

W odróżnieniu od rosyjskiego kauzatywnego czasownika *краснеть*, nie polewającego do życia nowych formacji, jego polski odpowiednik strukturalny *czerwienieć*, funkcjonujący we współczesnym języku literackim, bierze aktywny udział w dalszym procesie derywacyjnym. Do motywowanych nim formacji należą liczne czasowniki prefiksalne (por. np.: *oczerwienieć*, *poczerwienieć*, *rozczervenienieć*, *szczerwienieć* rzad., *zaczerwienieć*) oraz rzeczowniki, wśród których należy wymienić: rzeczownik transpozycyjny z sufiksem *-enie* (*czerwienienie*) oznaczający nazwę czynności oraz rzeczownik z sufiksem *-idło* i znaczeniem środka czynności (por.: *czerwienidło* 1. ‘szminka, barwiczka, róż’; 2. ‘czerwona farba’).

Czasownik *czerwienieć* oraz jego pochodne realizują w swej strukturze semantycznej tylko znaczenie barwy.

Definicje słownikowe, objaśniające znaczenie czasowników prefiksalnych motywowanych czasownikiem *czerwienieć*, nie wskazują na różnice semantyczne, wnoszone w nie przez prefiks (por. np. definicje słownikowe czasowników: *oczerwienieć* ‘zabarwić na czerwono’; *poczerwienieć* ‘nadać czemu barwę czerwoną, pomalować na czerwono’; *zaczerwienieć* ‘nadać czemu czerwoną barwę, zabarwić (co) na czerwono’). W rzeczywistości prefiksy w wymienionych derywatach nie tylko zmieniają aspekt czasownika na dokonany, ale także spełniają funkcję modyfikacyjną, uszczegółowiającą znaczenie czasownika. Przykładowo przedrostek *o-*, łącząc się z czasownikiem *czerwienieć*, nadaje utworzonemu za jego pomocą derywatowi dodatkowy odcień znaczeniowy ‘ogarnięcie czegoś ze wszystkich stron’, por.: *Łąka rozkłada się na łagodnej pochyłości, którą oczerwieniają w tej chwili blaski zachodzącego słońca* (SJPD). Przedrostek *po-* wnosi odcień znaczeniowy ‘pokryć coś, jakąś powierzchnię czerwonym barwnikiem’, por.: *Jeden z pijących chwycił za dzban gliniany, rzucił go na proroka i włos mu krwią poczerwienił* (SJPD). Prefiks *roz-* w czasowniku *rozczervenienieć* wskazuje z jednej strony na początek czynności, z drugiej na stopień intensywności nadawanej cechy, por.: *Słońce rozczzerwieniło niebo, roziskrzyło śnieg na podwórku, przebiegło po wypucowanych maskach samochodów*. (Hłasko, s. 88).

fioletowy, szkarłatny, seledynowy; золотой, коричневый, оранжевый, фиолетовый i do niedawna красный). Pojawienie się w języku neologizmów typu *краснеть* (por.: *Краснеть закат реки извивы* (С.мат.-82)) nie przeczy wysuniętej tezie. Może natomiast świadczyć o dążeniu języka do przezwyciężania występującej bariery (przede wszystkim w odniesieniu do jednostek leksykalnych pochodzenia rodzimego), o zacieraniu się związku przymiotnika *красный* z motywującym go genetycznie rzeczownikiem *краса* oraz dużej aktywności sufiksu *-u-* w tworzeniu odadiektywnych formacji kauzatywnych.

Przedrostek z- (ortograf. s-) nie tylko pełni funkcję perfektywizującą w czasowniku *sczerwienić*, ale wskazuje dodatkowo na wyczerpanie czynności, spowodowanie maksymalnych skutków dla obiektu.

Od czasowników prefiksalnych, motywowanych czasownikiem kauzatywnym *czerwienić*, tworzą się najczęściej wtórne imperfektywy, których struktura semantyczna jest taka sama jak motywuujących je czasowników. Słowniki odnotowują tylko jeden rzeczownik sufiksalny motywowany czasownikiem prefiksalnym. Rzeczownik *zaczzerwienienie* należy do grupy nomina actionis i utworzony jest od czasownika *zaczzerwienić*. Wprawdzie nie ma żadnych ograniczeń systemowych, uniemożliwiających pojawienie się rzeczowników typu *poczerwienienie*, *rozczzerwienienie*, jednak słowniki ich nie uwzględniają. Być może dlatego, że odpowiednie czasowniki prefiksalne należą do rzadkich.

Zarówno w polskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *czerwony*, jak i w analogicznym gnieździe rosyjskim na pierwszym stopniu derywacji znajdują się czasowniki z sufiksem -e- (*czerwienić*, *краснеть*) realizujące w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy. W obu porównywanych językach czasowniki te charakteryzują się nie tylko identyczną budową słowotwórczą, ale także podobną semantyką, por.: *czerwienić* 1. 'stawać się czerwonym, nabierać czerwonego koloru, czerwienić się'; 2. 'stawać się czerwonym na twarzy, dostawać silnych rumieńców'; 3. 'wyglądać czerwono, mieć czerwony kolor; odróżniać się od tła czerwonym kolorem'; *краснеть* 1. 'становиться красным, приобретать красный цвет'; 2. 'покрываться румянцем; становиться красным от прилива крови к коже'; 3. 'виднеться (о красных предметах)'.

Zawartość semantyczna czasowników *czerwienić*, *краснеть* pozwala na zaliczenie ich do grupy czasowników ze znaczeniem nabierania cechy, por.: *Z ironią patrzyła jak twarz jego w miarę odczytywania słów **czerwieniata** z oburzenia* (SJPD); *Жёлтая крыша, давно крашенная, **краснела** от ржавчины* (СРЛЯ), i do grupy czasowników stanowych, por.: *Nad jezdnią **czerwieniaty** w kilku miejscach ogromne transparenty* (SJPD); *В зарослях тальника **краснела** корма лодки, которую Яков Иванович тотчас сдвинул в воду* (СРЛЯ).

Czasowniki te motywuują formacje prefiksalne, por.: *poczerwienić*, *sczerwienić*, *zaczzerwienić*, *покраснеть*, *скраснеть* prostoręcz., *закраснеть*, z których tylko czasowniki z prefiksami *za-*, *за-* realizują w swej strukturze semantycznej znaczenie 'nabierania cechy' i 'bycia widocznym jako jakieś', por.: *Oczy jej **zaczzerwieniaty** od płaczu* (SJPSz); *Прошло лето. В степях **закраснело**. Скирды хлеба то там, то сям, словно козицкие шапки, неспрели по полю* (СРЛЯ) – znaczenie 'stać się jakimś'; *Przed nami **zaczzerwieniaty** w polu taki* (SJPD); *Далее **закраснели** голые стволы сосенника, а там опять тянулся смешанный лес* (СРЛЯ); – znaczenie 'być widocznym jako jakieś'.

Polskie czasowniki prefiksalne *poczerwienić*, *sczerwienić* i utworzone za pomocą analogicznych prefiksów rosyjskie czasowniki *покраснеть*, *скраснеть* charakteryzują się tylko znaczeniem inchoatywności i realizują w swej strukturze seman-

tycznej jedynie znaczenie barwy⁹. Czasowniki te motywują rzeczowniki sufiksalne, łączące w sobie znaczenie nomina actionis ze znaczeniem rezultatu czynności, por.: *zaczerwienienie* 1. 'rzecz. od zaczerwienić, zaczerwienieć'; 2. 'zaczerwienione miejsce na skórze; czerwona plama, czerwony wyprysk'; *покраснение* 1. 'состояние по значению глагола покраснеть'; 2. 'покрасневшее место'.

W odróżnieniu od języka polskiego, rosyjski czasownik *краснеть* oprócz czasowników prefiksalnych powołuje do życia czasownik postfiksalny *краснеться*, którego znaczenie częściowo pokrywa się ze znaczeniem motywującego go czasownika, por.: *краснеться* 1. 'виднеться: о красных предметах'; 2. устар. 'покрываться румянцем, становиться красным от прилива крови к коже'.

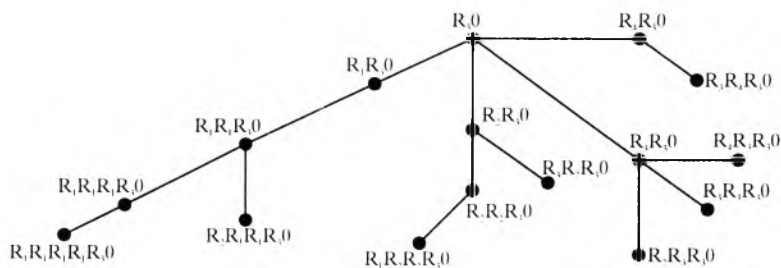
Ani czasownik *краснеться*, ani czasowniki *закраснеться*, *покраснеться*, *раскраснеться*, które z synchronicznego punktu widzenia można uznać albo za formacje prefiksalne, motywowane czasownikiem *краснеться*, albo za derywaty postfiksalne utworzone od odnośnych czasowników prefiksalnych, nie mają analogów strukturalnych w polskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *czerwony*. Tylko czasownik *закраснеться* łączy w swej strukturze semantycznej znaczenie procesualności ze znaczeniem stanu obiektu, por.: *В прохладных утрениках закраснелся лист винограда, ясень стал золотиться* (znaczenie 'stać się jakimś'); *Далее закраснелись голые стволы сосенника* (znaczenie stanowe). Pozostałe czasowniki postfiksalne (*раскраснеться*, *покраснеться*) mają tylko jedno znaczenie ('stać się jakimś') i należą do grupy czasowników inchoatywnych.

Derywaty *закраснеться*, *покраснеться* są ostatnimi elementami ciągu słowotwórczego, natomiast od czasownika *раскраснеться* tworzy się czasownik *пораскраснеться* różniący się od czasownika motywującego jedynie nacechowaniem stylistycznym, por.: *пораскраснеться простореч.: [Настасья Кирилловна]: Иное утро в икафчик четыре раза сходит, ничего не заметишь, только немного пораскраснеется да в языке ослабнет* (СРЛЯ). Derywat ten jest końcowym elementem ciągu słowotwórczego.

Odadiektywne czasowniki sufiksально-postfiksalne typu *zielenić się*, *bielić się* nie mają swoich analogów strukturalnych w języku rosyjskim.

Wchodzący w skład polskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *czerwony* czasownik sufiksально-postfiksalny *czerveniec się* ma, jak większość czasowników odadiektywnych o strukturze *-i- + się*, dwa znaczenia: informuje o przejawianiu

⁹ Definicje słownikowe czasowników prefiksalnych w rodzaju *pobieleć*, *pozerwieńcieć* świadczą, iż derywaty te, podobnie jak motywujące je czasowniki sufiksalne, realizują w swej strukturze semantycznej tylko znaczenie barwy. Jednak możliwość wystąpienia np. czasownika *pobieleć* w kontekście: *Jak się masz Stanisławie! Ledwie oczom wierzę: Czytałem o twojej sławie I dziwię się szczerze; – Jak to kochany kolego?; – Nic, wprzód czerwono pisałeś. Teraz jakoś pobielełeś [...]* (M. B i e r n a c k i: *Ten... tego*. W: Ks. cyt., s. 35), pozwala sądzić, że nie jest wykluczona możliwość realizacji w ich strukturze semantycznej również znaczenia przenośnego, wchodzącego w skład struktury semantycznej przymiotnika wyjściowego. Za tezę tą przemawiają dodatkowo fakty współczesnego języka mówionego. W relacjach z posiedzeń parlamentu spotyka się sformułowania typu: *Na sali pozerwieńiało*, tzn. weszli przedstawiciele lewicy.

Graf 8. Gniazdo słotwórcze z przymiotnikiem wyjściowym *красный*

Analiza gniazd słotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi *żółty* – *жёлтый*

Przymiotnikami *żółty*, *жёлтый* nazywany jest jeden z podstawowych kolorów widma świetlnego znajdujący się między barwami – pomarańczową i zieloną. A. Zausznica (1959, s. 445) zauważa, iż wyodrębnienie się samodzielnego oznaczenia słownego było bardziej skomplikowane niż czarnego, białego czy czerwonego, a to – jak twierdzi – dlatego, że „człowiek nie znajdował jej w żadnym zjawisku naturalnym (takim, jakim była krew dla oznaczenia barwy czerwonej), chociaż barwa żółta przejawia się w naturze w formie bardzo różnorodnej, i to pośród przedmiotów o bardzo dużym znaczeniu dla życia codziennego, takich jak na przykład owoce, zboże, słoma, złoto, zwierzęta o żółtej sierści” (por. np. mnogość związków wyrazowych, w tym również nazw terminologicznych, w których skład wchodzi przymiotniki *żółty*, *жёлтый*: *goryczka żółta*, *lubin żółty*, (anat.) *ciatko żółte*, *plamka żółta*, *żółta febra*: *жёлтая вода*, *жёлтая лихорадка*). Brak jednego specyficznego przedmiotu porównania lub zjawiska, dla którego barwa żółta mogłaby być elementem wyróżniającym, sprawił, że odniesienia prototypowe tej barwy są różne dla różnych języków. Według Zausznicy, w języku Eskimosów oznaczenie barwy żółtej opiera się na porównaniu z żółcią ryb; w greckim także najprawdopodobniej oznaczenie barwy żółtej powiązane jest z nazwą *χλωή* ‘roślinność’; od niej też wywodzi się nazwa *gelb* w języku niemieckim i *yellow* w angielskim (A. Zausznica, 1959, s. 445). Dla funkcjonującego w języku angielskim oznaczenia słownego barwy żółtej (*yellow*) A. Wierzbicka (1990, s. 127) przyjęła eksplikację, wskazującą na prototypowe odniesienie barwy żółtej do słońca. Wprawdzie, jak zauważa R. Tokarski (1995, s. 108–109), „leksyka w ogóle, a nazwy barw w szczególności charakteryzują się znacznym relatywizmem międzyjęzykowym, co nie pozwala na całkowicie automatyczne przeniesienie eksplikacji w jednym języku (w tym wypadku angielskim) na inny język, choćby najbliższy, jednak w tym konkretnym przypadku leksykalny, semantyczny i kulturowy związek funkcyjny

jącego w języku polskim leksemu żółty ze słońcem znajduje potwierdzenie w tekstach literackich” (por. np.: ...*niech żółte słońce gorącą ręką oczy mi przysłoni...* Pawlikowska-Jasnorzewska). Mimo to ani w słownikach języka polskiego, ani w słownikach języka rosyjskiego znaczenie przymiotnika nazywającego barwę żółtą nie jest objaśniane porównaniem jej do barwy słońca. Najczęściej eksplikacja znaczenia następuje przez odniesienie barwy nazywanej przymiotnikami *żółty*, *жёлтый* do koloru roślin, żółtka jaja ptasiego, złota itp. (por. np.: *жёлтый* ‘имеющий цвет яичного желтка, спелых злаков, золота’).

Odniesienie prototypowe barwy żółtej do słońca sugerować by mogło, iż oznaczające ją przymiotniki powinny zawierać w swej strukturze semantycznej komponenty znaczeniowe wskazujące na pozytywne konotacje – ciepło, radość. Okazuje się jednak, że we współczesnym języku polskim konotacje negatywne są silniejsze, por. np. związki wyrazowe: *mieć żółte papiery* ‘być chorym psychicznie’; *żółta prasa* ‘dzienniki wypełnione informacjami sensacyjnymi, skandalizującymi’, czy użycie przymiotnika *żółty* dla oznaczenia chorobliwie niezdrowego koloru skóry. Podobne negatywne konotacje wzbudza rosyjski przymiotnik *жёлтый*, por. *жёлтая пресса* (znaczenie takie jak w języku polskim), *жёлтый дом* (устар. ‘то же, что дом умалишённых; психиатрическая больница’) itp. Mimo iż zarówno znaczenie symboliczne barwy żółtej, jak i konotacje, które wywołuje, niosą ze sobą pewien ładunek wartości ujemnych, słowniki języka polskiego nie odnotowują dla przymiotnika *żółty* znaczeń innych niż barwa (w tym również kolor skóry ludzkiej – zarówno w odniesieniu do rasy, jak i w odniesieniu do jej chorobliwego wyglądu). W odróżnieniu od słowników języka polskiego, rosyjskie materiały leksykograficzne odnotowują dla przymiotnika *жёлтый* oprócz znaczenia podstawowego również znaczenie przenośne, odzwierciedlające w pewnym stopniu negatywne konotacje, które wywołuje oznaczana nim barwa, por.: *жёлтый* ‘продажный, предательский, изменнический’: *Жёлтая же печать* – „Петербургская газета”, „Петербургский листок” и черносотенные газеты – откровенно улюлюкала, злорадствовала, зубоскалила над печальными ошибками Комиссаржевской (СРЛЯ).

Postaramy się prześledzić, jak poszczególne znaczenia przymiotników *żółty* i *жёлтый* realizują się w strukturze semantycznej tworzących się od nich derywatów, odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób zbieżność semantyki wyrazów wyjściowych wpływa na właściwości strukturalno-semantyczne organizujących się wokół nich gniazd słowotwórczych, oraz wyjaśnić, czym spowodowane są ewentualne różnice między porównywanymi gniazdami.

Odgałęzienie adiektywne modelowane jest przez liczne przymiotniki sufiksalne oraz dużą grupę przymiotników złożonych.

Przymiotniki sufiksalne to formacje modyfikacyjne ze znaczeniem dużej lub małej intensywności cechy (por.: *żółty* – *żółciutki*, *żółciuchny*; *żółtawy*; *жёлтый* – *жёлтенький*, *желтёшенький*, *желтёхонький*; *желтоватый*), realizujące w swej strukturze semantycznej, jak wynikałoby to z definicji słownikowych, jedynie zna-

czenie barwy. Jednakże związek wyrazowy *жёлтенькая жизнь* 'o życiu smutnym, smętnym', pozwala odnaleźć w derywacie *жёлтенький* komponent znaczeniowy, odzwierciedlający w pewnym stopniu negatywne konotacje, jakie niesie ze sobą nazywana przymiotnikiem wyjściowym barwa żółta, por.: [*Гавриловна:*] *Много ли девка в жизнь-то радости видит!* Ну много ли? Скажи. [*Потапыч(вздыхает):*] *Жёлтенькая жизнь* (СРЛЯ). Znaczenie to uznawane jest obecnie za przestarzałe i nie odnajdujemy go w żadnym innym derywacie gniazda¹⁰. Od przymiotników ze znaczeniem intensywności cechy powstają tylko przysłowki sufiksalne (por.: *żółciutki* – *żółciutko*, *żółciuchny* – *żółciuchно*, *жёлтенький* – *жёлтенько*, *желтёхонький* – *желтёхонько*, *желтёшенький* – *желтёшенько*). Jedyne rzeczowniki motywowane przymiotnikiem ze znaczeniem intensywności cechy to powstały w wyniku substantywizacji i obecnie uznawany za dawny derywat *жёлтенькая* ze znaczeniem: 'o ruble (po kolorze białej): *Вова приблизился к батюшке и всунул ему в руку жёлтенькую* (СРЛЯ). Większą aktywnością derywacyjną charakteryzują się sufiksalne przymiotniki ze znaczeniem osłabienia cechy. W obu porównywanych językach regularnie tworzą się od nich przysłowki na -o (por.: *żółtawy* – *żółtawо*; *желтоватый* – *желтовато*) oraz liczne composita przymiotnikowe, w których przymiotniki te spełniają funkcję cieniującą, wskazując na odcień barwy nazwanej przez drugi komponent złożenia (por. np.: *żółtawo-zielony*, *żółtawo-szary*, *żółtawoczerwony*; *желтовато-серый*). W funkcji komponentu głównego może również występować przymiotnik modyfikacyjny, jak np. w złożeniu *желтовато-белёсый*, bądź odrzeczownikowy, spełniający sekundarnie funkcję określenia barwnego, por. np.: *żółtawosrebrzysty*. Omawiane derywaty ani swą strukturą, ani semantyką, ani też aktywnością derywacyjną nie różnią się od przymiotników złożonych występujących w innych gniazdach organizujących się wokół przymiotników ze znaczeniem barwy, dlatego nie będziemy poświęcać im większej uwagi.

Poza przysłówkami i przymiotnikami złożonymi od przymiotników modyfikacyjnych ze znaczeniem osłabienia cechy powstają w obu językach sufiksalne rzeczowniki abstrakcyjne z formantami -ość (por.: *żółtawy* – *żółtawość*), -ość (por.: *желтоватый* – *желтоватость*), które, podobnie jak i wyrazy je motywujące, realizują w swej strukturze semantycznej tylko znaczenie barwy (w tym

¹⁰ Podobny komponent znaczeniowy znajdujemy również we wchodzącym w skład gniazda polskiego czasownika *żółcić* (por. s. 117). Na temat semantycznej konotacji smutku, która jest udziałem przymiotnika *żółty*, por. wypowiedź R. Tokarskiego: „Powiązanie barwy żółtej z odmienną od *słońca* prototypową referencją żółtej, zamierającej roślinności czy ogólniej mówiąc – jesieni, wyzwała nowe konotacje semantyczne, motywowane cyklicznym następstwem pór roku i zachodzących w przyrodzie zjawisk. [...] Rozumienie jesieni jako nazwy pory roku zapowiadającej zbliżającą się zimą uzasadnia konotacje 'smutku', 'starości', 'zapowiedzi śmierci'. Prototypowa referencja jesieni motywuje też, na podstawie analogicznego mechanizmu jak w parze *złoty* – *słońce*, negatywne konotacje 'smutku', 'starości', 'zapowiedzi śmierci' w nazwie barwy *żółty* i licznych formacjach pochodnych [...]” (1995, s. 125–126). Te same przyczyny leżą prawdopodobnie u podstaw rozwoju podobnego znaczenia w strukturze semantycznej przymiotnika rosyjskiego *жёлтенький*.

także mogą służyć jako określenia koloru cery ludzkiej charakteryzującej się niezdrową, nienaturalną bledością). Por. *Nawet żółtawość liści wydaje się wiosenna, przechodząca w zieleń. Rumieńce pokryły żółtawość czoła jej i policzków* (SJPD); *Некоторые из окрестных гор становятся краснее; полосы зелёные и красные становятся синими – и это не зелень муравы, не желтоватость травы поблёкшей, а густой цвет хряща* (CPJЯ). Jedyny rzeczownik mutacyjny motywowany przymiotnikiem ze znaczeniem osłabienia cechy to wchodzący w skład gniazda polskiego derywat sufiksalny *żółtawiec*, por.: *żółtawiec ‘Coliashyale motyl z rodziny bielinków [...] o skrzydłach żółtych z czarnym obrzeżeniem’*: *Ukazał się jasnożółty żółtawiec [...] jego gąsienice żywią się również liśćmi roślin motylkowych* (SJPD). Rzeczownik ten jest końcowym elementem ciągu derywacyjnego *żółty – żółtawy – żółtawiec*.

W języku rosyjskim znaczenie intensywności cechy wyrażane jest nie tylko przez opisane wcześniej przymiotniki sufiksalne. Do formacji charakteryzujących się takim znaczeniem zaliczyć należałoby również typowe dla rosyjskiego języka potocznego przymiotniki typu *жёлтый-прежёлтый*, por.: *жёлтый-прежёлтый ‘очень жёлтый’*: *Эффект освещения, основанный на том, что главный источник света закрыт клобуком, стоящим на столе, – совершенно не удался. Всё вышло жёлтое-прежёлтое, а вовсе не освещённое лампадою* (CPJЯ). Ich obecność nie wywiera większego wpływu na kształt całego gniazda, ponieważ na derywatach tych kończy się ciąg słowotwórczy.

Podobnie jak we wszystkich pozostałych gniazdach słowotwórczych, w których centrum znajdują się przymiotniki barwy, również w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *żółty, жёлтый* najliczniej reprezentowane są przymiotniki złożone typu *jasnożółty, żółtopłowy, oranżewo-жёлтый*. Wśród derywatów tej grupy można wyróżnić przymiotniki złożone, w których skład wchodzi dwa przymiotniki barwy w swej formie wyjściowej (por. np.: *żółtobiały, żółtoczerwony, żółtoróżowy; серо-жёлтый, красно-жёлтый*) lub też jeden jest przymiotnikiem w formie wyjściowej (w tym przypadku przymiotnik nazywający barwę żółtą), a drugi derywatem ze znaczeniem osłabienia cechy (por. np.: *zielonkawożółty, serowato-жёлтый, розовато-жёлтый*). Przymiotniki wchodzące w skład złożzeń tego typu pozostają w stosunku współrzędności, por. np.: *granatowo-żółty*: *Wytlumaczyłem sobie po swojemu to lekceważenie, wiedziałem bowiem, że przyjechali z Paryża do Biarritz własną granatowo-żółtą limuzyną* (Nabokov, *Tamte...*, s. 121), lub podrzędności, por.: *żółtobiały ‘biały z żółtym odcieniem, żółtawy’*: *Barwa miąższu [kartofla] była biała, żółtobiała, żółta* (SJPD).

Spośród wchodzących w skład analizowanych gniazd przymiotników złożonych jedynie te, które charakteryzują się współrzednym stosunkiem komponentów biorą udział w dalszym procesie derywacji. W wyniku substantywizacji tworzą się od nich rzeczowniki, będące nazwami określonych zbiorowości – drużyn i klubów sportowych, por. np.: *жёлто-голубые*: *После второго периода преимущество в счёте, как и в игре, удерживали жёлто-голубые* (С.мат.-78), a nawet całych narodowości,

dla których określone barwy są elementem wyróżniającym, por. np.: *A należy pamiętać, że tuż po wojnie zwanej „ukraińską”, po ciężkich latach Izraelici nie byli zbyt kochani ani rozpieszczani. Że niby – trzymali dawniej, do czasu, straszliwie lojalnie z władzą austriacką. Czarno-żółci jak nikt inny „Unter deiner Pferde Hufer Kannst du Jude ruhig schlafen”* (Kuśniewicz, *Nawrócenie*, s. 132). Poza przymiotnikami substantywowanymi ani w gnieździe polskim, ani w rosyjskim nie odnotowano innych derywatów motywowanych przymiotnikami złożonymi o strukturze przymiotnik barwy + przymiotnik barwy.

Oprócz wymienionych derywatów – przymiotników złożonych – odcień barwy zasadniczej wyrażany jest przez konstrukcje porównawcze, składające się z przymiotnika nazywającego barwę oraz przymiotnika sekundarnie występującego w funkcji określenia koloru. Przymiotniki typu *kanarkowożółty, cytrynowożółty, żółtowoskowy, ognistożółty; золотисто-жёлтый, песочно-жёлтый, лимонно-жёлтый, желто-яичный* (С.мат.-78) to w większości określenia porównawcze, które można zinterpretować za pomocą parafrazy ‘barwy takiej jak to, co nazywa podstawa’, np.: *kanarkowożółty* ‘żółty jak kanarek’, *cytrynowożółty* ‘żółty jak cytryna’; *лимонно-жёлтый* ‘жёлтый как лимон’. Podobnie jak przymiotniki złożone grupy poprzedniej, nie motywują one nowych pochodnych.

Kolejna grupa przymiotników złożonych to derywaty, w których skład oprócz przymiotnika barwy wchodzi przymiotnik nazywający cechą inną niż kolor. Do grupy tej należą złożenia typu *jasnożółty, bladożółty, jaskrawożółty, brudnożółty, żółtogorący* (daw.); *ярко-жёлтый, тёмно-жёлтый, густо-жёлтый, светло-жёлтый*. Przymiotniki te nazywają odcień koloru wyrażanego przymiotnikiem barwy zajmującym najczęściej pozycję drugiego komponentu złożenia, jak np. w przymiotnikach *ciemnożółty* czy *светло-жёлтый*. Zdarzają się derywaty, w których kolejność komponentów jest odwrócona, jak np. w przymiotnikach *żółtoblady, żółtociemny* (indyw.), por.: *Twarz miał żółtoblady z wąskimi ustami* (SJPD); *Królowa tańca, młodziutka dziewczyna, płeć miała żółtociemną jak cytryna* (SJPD). Są to najczęściej formacje nacechowane stylistycznie, zaliczane przez słowniki do indywidualizmów. W złożeniach typu *jasnożółty, густо-жёлтый* komponent pierwszy informuje o stopniu intensywności barwy, poziomie nasycenia kolorem, domieszcze bieli lub czerni oraz dodatkowo o cechach takich, jak np. blask. Zdarzają się derywaty, w których łączące się z przymiotnikiem barwy komponenty przymiotnikowe wskazują na cechy inne niż te, które zostały wymienione. Przykładowo w przymiotniku *żółtogorący* komponent *gorący* podkreśla cechę ciepła konotowaną przez przymiotnik *żółty* i jednocześnie przez asocjację do ognia wskazuje na domieszkę w barwie żółtej koloru pomarańczowego, por.: *żółtogorący* (daw.) ‘żółty o barwie jaskrawej, intensywnej; żółtopomarańczowy’: *Mieszczanie pomniejszych miast zażywali żupanów żółtogorących, lyczakowych* (SJPD).

Opisane dotychczas przymiotniki złożone poza derywatami typu *żółto-czarny, жёлто-голубой*, od których tworzą się przymiotniki substantywowane (por. przytoczone wcześniej przykłady), nie wykazują aktywności derywacyjnej i są elementem

kończącym ciąg derywacyjny. Bardziej aktywne słowotwórczo są przymiotniki typu *zółtonogi*, *zółtobrzuchy*, *желторотый*, *желтокрылый*, czyli te, w których przymiotnik barwy określa kolor charakterystyczny dla danego przedmiotu¹¹. Wśród przymiotników tej grupy najliczniej reprezentowane są złożenia socjatywno-posesywne, czyli derywaty, do których można zastosować parafrazę: ‘mieć X koloru Y’, por. np.: *zółtobrzuchy* ‘mający żółty brzuch’, *желтоголовый* ‘с жёлтой головой’. Przymiotniki tej grupy realizują w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy. Spośród złożów tego typu jedynie przymiotnik *желторотый* ma znaczenie przenośne ‘młody, niedoświadczony’, por.: *желторотый* ‘о молодом, юном, неопытном (человеке)’: [Виктору] и восемнадцати лет не было. В сущности, он был ещё очень *желторотый* молодой человек (СРЛЯ). Podobne znaczenie przenośne odnajdujemy w motywowanym nim przymiotniku substantywizowanym, por.: *Неужели Микеша тоже участвовал в грабёже?... А бродяги смеются: так говорят принудался к нам желторотый зря* (СРЛЯ). W gnieździe polskim również znajdujemy derywat o podobnym znaczeniu przenośnym. Jest to rzeczownik z sufiksem zerowym *zółtodziób*, por.: *zółtodziób* ‘młody, niedoświadczony chłopiec; młokos, smarkacz, chlystek’: *Stary jestem – skarżył się Niehcic – a głupi jak zółtodziób* (SJPD); por. też znaczenie tego rzeczownika w gwarze studenckiej: *zółtodziób* ‘student pierwszego roku; nowo przyjęty’: *Co ten zółtodziób tak podskakuje, jakby był na piątym roku?!* (SGS, s. 128), od którego tworzą się: rzeczownik modyfikacyjny *zółtodzióbek* (SGS) oraz rzeczownik będący nazwą cechy abstrakcyjnej *zółtodzióbstwo*, por.: *zółtodzióbstwo* ‘bycie zółtodziobem; młodość charakteryzująca się brakiem doświadczenia’: *Socjologowie jako tacy – a młodzi socjologowie z przyczyny swego zółtodzióbstwa – wierzą w zbawienie świata przy pomocy nieustannego wypytывания, kogo tylko można o to, jak należy owo zbawienie przeprowadzać [...]* (NSP, cz. II). Przymiotniki socjatywno-posesywne motywuja najczęściej rzeczowniki sufiksalne (w tym również z sufiksem zerowym) ze znaczeniem szeroko rozumianego nosiciela cechy. Mimo iż nie ma ograniczeń natury systemowej, rzeczowniki takie znajdujemy jedynie w gnieździe rosyjskim. Wszystkie one nazywaja przedstawicieli świata zwierzęcego, por. np.: *желтокрылый* – *желтокрылка* (ryba), *желтобрюхий* – *желтобрюх* (уж или полоз), *желтоглазый* – *желтоглазка* (птица), *желтопузый* – *желтопуз* (ящерица), *желтопузый* – *желтопузик* (ящерица; глухарь). Wymienione derywaty można uznać za formacje cechujace się podwójną motywacją, por.: *желтопуз* ← *желтопузый* ‘желтопузое животное’; *желтопуз* ← *желтое пузо* ‘животное с жёлтым пузом’. Rzeczowniki te są końcowym elementem ciągu słowotwórczego.

¹¹ Mnogość przymiotników tego typu w analizowanych gniazdach (por.: *zółtowłosy*, *zółtokłosy*, *zółtooki*, *zółtopióry*, *zółtorogi*, *zółtobrody*, *zółtobrzuchy*, *zółtoskóry*, *zółtodzioby*; *желтобрюхий*, *желтобокый*, *желтогрудый*, *желтоголовый*, *желтоволосый*, *желтокожий*, *желтолицый*, *желтоперый*, *желтогорлый*, *желтокрылый*) jest dodatkowym potwierdzeniem faktu częstego występowania w przyrodzie barwy żółtej, a zarazem tłumaczy, dlaczego odniesienia prototypowe przymiotników nazywających tę barwę są różne w różnych językach.

Dotychczas omówione zostały te composita przymiotnikowe, które odnajdujemy w obu porównywanych gniazdach. Oprócz nich są również takie, które funkcjonują tylko w jednym z języków. Jedynie w gnieździe rosyjskim mamy do czynienia z przymiotnikami złożonymi, w których w funkcji komponentu podrzędnego występuje przysłówek prefiksально-sufiksalny, a w funkcji komponentu głównego – przymiotnik barwy, por.: *иссиня-жёлтый, избура-жёлтый, искрасна-жёлтый* itp. Tak utworzone przymiotniki nazywają odcień barwy nazwanej przymiotnikiem występującym w funkcji komponentu podstawowego i nie biorą udziału w dalszym procesie derywacyjnym.

Analiza wykazała, iż różnice w strukturze porównywanych odgałęzień są niewielkie. Sprowadzają się one jedynie do różnej długości ciągów derywacyjnych, a to za sprawą obecnego w gnieździe polskim rzeczownika sufiksального *жёлтодзиób*, motywującego dwa nowe derywaty *жёлтодзиóбек* i *жёлтодзиóбство*. Kolejna z różnic ma podłoże systemowe. W odróżnieniu od języka rosyjskiego, we współczesnym języku polskim nie tworzą się przymiotniki złożone z przysłówkiem prefiksально-sufiksальnym występującym w charakterze członu podrzędnego. Obecność w gnieździe rosyjskim derywatów typu *уцера-жёлтый* nie wpływa w sposób znaczący na strukturę odgałęzienia, a tym samym na ogólną strukturę gniazda, ponieważ przymiotniki te nie uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym. Z tych samych względów nie powoduje odmienności strukturalnych różna liczba pochodnych motywowanych przez composita (w języku rosyjskim derywatów jest więcej).

Odgałęzienie adverbialne tworzące się od przymiotników *жёлтый, жёлтый* niewiele różni się od odgałęzień adverbialnych wchodzących w skład pozostałych gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę. W analizowanych gniazdach znajdujemy formacje sufiksalne (por.: *жёлтый* – *жёлто*), i prefiksально-sufiksalne (por.: *жёлтый* – *на жёлто*, *жёлтый* – *изжелта*), por.: *На берегу реки было небеско od niezapominajek i жёлто od jaskrów* (SJPD); *Выразил ей sincere uznanie dla egzotycznego kapelusza, który przystaniał ubarwione na жёлто włosy* (SJPD); *Ветла цветом желто [,] как крупно сваренный желток* (СРЛЯ); *Лицо у Турченко было усталое и точно побурело изжелта* (СРЛЯ-17). W obu językach wymienione przysłówki przejmują od motywującego je przymiotnika znaczenie barwy. Spośród nich tylko przysłówek *изжелта* motywuje nowe pochodne – przymiotniki złożone typu *изжелта-красный, изжелта-тёмный, изжелта-серый*.

W odróżnieniu od języka rosyjskiego przysłówek polski *жёлто*, wchodząc w skład związku frazeologicznego *mieć жёлто w dziobie* (w *dzióbku*) jest odpowiednikiem znaczeniowym rzeczownika *жёлтодзиób*. Frazeologizm ten znaczy tyle co ‘być niedorośłym, niedoświadczonym’: *Idźcie więc z Bogiem prostaczowie, co jeszcze macie жёлто w dzióbku* (SJPD). Z punktu widzenia semantyki ten właśnie związek wyrazowy należałoby uznać za motywujący rzeczownik złożony *жёлтодзиób*. Tym, co pozwoliło na umieszczenie i rozpatrzenie tego rzeczownika w odgałęzieniu adiektywnym

i uznanie go za pochodną od przymiotnika *żółtodzioby* była zasada mniejszej złożoności strukturalnej derywatu.

Podobnie jak to ma miejsce w innych gniazdach, obecność przysłówka *изжелта*, od którego aktywnie tworzą się przymiotniki złożone, automatycznie wpływa na wydłużenie się ciągu derywacyjnego, co w konsekwencji doprowadza do różnic w strukturze porównywanych gniazd.

Odgałęzienie substantywne reprezentowane jest przez rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji, por. np.: *żółty* ‘o człowieku rasy żółtej’ (częściej w liczbie mnogiej); *жёлтый* ‘о билиардном шаре жёлтого цвета’; rzeczowniki sufiksalne, w tym także z sufiksem zerowym, por. np.: *żółtość*, *żółtko*, *żółtaczk*a; *желтизна*, *желтяк*, *желток*; oraz rzeczowniki złożone, por. np.: *żółtoziem*, *żółto brz*eg; *желтоцвет*, *желтолозник*. Jedynie w gnieździe rosyjskim odnotowano rzeczowniki prefiksarno-sufiksalne typu *прожелть*.

Rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji nazywają osobowych bądź nieosobowych nosicieli cechy i są końcowym elementem ciągu derywacyjnego. Polski rzeczownik *żółty* nazywa przedstawiciela rasy żółtej. Znaczenia takiego nie odnotowują słowniki rosyjskie. Analogicznie utworzonemu derywatowi rosyjskiemu przypisuje się natomiast dwa inne znaczenia, spośród których jedno dotyczy nieosobowego nosiciela cechy, por.: *жёлтый* сущ. ‘о билиардном шаре жёлтого цвета’: *Стал он жёлтого резать, да и положи на себя восемнадцать очков* (СРЛЯ), a drugie, realizujące w swej strukturze semantycznej przenośne znaczenie motywującego przymiotnika, nazywa osobowego nosiciela cechy, por.: *жёлтый* обычно во мн. ч. ‘о предателях, изменниках’: *Имперализм может довольно долго раскладывать рабочих в некоторых странах, пример Англии доказал это, но объединение революционеров, объединение масс с ними, изгнание жёлтых идёт в мировом масштабе неуклонно вперёд* (СРЛЯ).

Rzeczowniki sufiksalne są dość zróżnicowane znaczeniowo. Oprócz derywatów nazywających cechę abstrakcyjną, wyróżnić tu można formacje ze znaczeniem osobowego i nieosobowego nosiciela cechy.

Rzeczowniki z grupy nomina essendi tworzą się w języku polskim za pomocą sufiksów: *-ość* (por. *żółty* – *żółtość*), *-izna* (*żółty* – *żółcizna*) i sufiksu zerowego (*żółty* – *żółc* rzad.). W znaczeniu cechy abstrakcyjnej może występować również rzeczownik *żółcień*, mimo iż słowniki współczesnego języka polskiego znaczenie to pomijają, por. definicję słownikową:

żółcień 1. ‘*Curcuma longa*, roślina z rodziny imbirowatych o dużych żółtych kwiatach i o bulwach używanych po sproszkowaniu jako przyprawa kuchenna oraz dostarczających żółtego barwnika – kurkuminy [...]’; 2. chem. ‘żółty pigment pochodzenia organicznego albo nieorganicznego używany do wyrobu farb malarskich i drukarskich’ (SJPSz).

O obecności w strukturze semantycznej rzeczownika *żółcień* znaczenia cechy abstrakcyjnej świadczą następujące przykłady: *Zalecają [uzdrowiciele i chroma-*

terapeuci], by w czasie przyjęć podawać potrawy na zastawie w ciepłych odcieniach żółci, gdyż barwa ta wzmacnia nerwy, pobudza trawienie, usprawnia pracę żołądka i wątroby. Dobrze jest również wzmocnić te efekty, stawiając na stole żółte świece, czy zapalając boczną lampkę z żółtą żarówką. [...] Tym bardziej, że żółcienie kontrolują też część mózgu odpowiedzialną za trawienie. [...] Ponadto żółty kolor rozwija intelekt. („Wróżka”, 12/1997). Por. też użycie rzeczownika żółcień w znaczeniu transpozycyjnym w pracy Zausznicy: [...] czerwień występuje jako symbol ciepła (piętnaście razy częściej niż barwa pomarańczowa), żółcień – nigdy, a barwa niebieska dwa razy rzadziej niż czerwona (A. Zausznica, 1959, s. 461).

Wchodzące w skład rosyjskiego gniazda z przymiotnikiem *жёлтый* rzeczowniki transpozycyjne I stopnia motywacji zawierają w swej strukturze sufiksy: -*о* (*жёлтый* – *желть*), -*изна* (*жёлтый* – *желтизна*), -*ина* (*жёлтый* – *желтина* устар.), -*инка* (*жёлтый* – *желтинка* разг.).¹² Rzeczowniki te najczęściej łączą w swej strukturze semantycznej znaczenie cechy abstrakcyjnej ze znaczeniem konkretnego przedmiotu, por. np. przytoczone definicje rzeczowników *жёлт* i *жёлтеń* oraz słownikowe znaczenie rzeczowników: *жёлцизна* 1. książk. ‘żółta barwa czego, żółtość’: *Od Wisły szedł zapach wody, drzewa stały w żółciźnie*; 2. ogrod. ‘żółtaczką (choroba roślin)’: *Choroby buraków cukrowych, jak żółciзна (wirno), chwościk i inne obniżają zbiory buraka co najmniej o 15 %, a na plantacjach nasiennych jeszcze bardziej* (SJPД); *желть* 1. ‘желтизна, жёлтый оттенок’: [*Купец*] *желтью* груши, толпой томатов, холмами дынь не увлечен; 2. спец. ‘жёлтая краска, цинковая желть’.

Spśród wymienionych derywatów za rzeczowniki jednoznaczne, którym przynależy jest tylko znaczenie cechy abstrakcyjnej, uważa się jedynie derywaty *жёлтоść*, *желтизна* oraz uznawany obecnie za stary rzeczownik *желтина*, por.: *желтина* устар. ‘то же, что желтизна’: [*Шиников*] *имел средний рост – сухощавое сложение, волосы седые с желтиной* (СРЛЯ). Ostatni z wymienionych derywatów można uznać za motywujący w odniesieniu do rzeczownika ze znaczeniem nieosobowego nosiciela cechy *желтинник*, por.: *желтинник* ‘высокий декоративный кустарник с желтоватой древесиной и мелкими цветками, собранными в большие рыхлые метелки; скумпия’. Żaden z pozostałych rzeczowników sufiksalnych, którym jest przynależne znaczenie cechy abstrakcyjnej, nie bierze udziału w dalszym procesie derywacyjnym.

Oprócz wymienionych rzeczowników znaczenie cechy abstrakcyjnej wyrażane jest w języku rosyjskim rzeczownikiem prefiksально-sufiksальnym *прожелть*¹³. Rze-

¹² Z formalnego punktu widzenia rzeczownik *желтинка* można uznać za pochodną rzeczownika *желтина*. Tak rozpatruje ten derywat A. N. Tichonow, por. gniazdo słowotwórcze od przymiotnika *жёлтый* w słowniku słowotwórczym (A. Н. Тихонов, 1985). W niniejszej pracy rzeczownik ten uznajemy za derywat odprzymiotnikowy, w którym sufiks -*инка* wskazuje na niewielką ilość cechy. Podobnie rozpatrują ten derywat autorzy gramatyki rosyjskiej (por. Н. Ю. Шведова, ред., 1982, s. 182, paragraf 325).

¹³ Uznanie przez A. N. Tichonowa rzeczownika *прожелть* za formację prefiksальną motywowaną rzeczownikiem *желть* nie wydaje się uzasadnione. Rzeczownik ten, podobnie jak formacje *прочерпть*,

czownik ten, podobnie jak inne derywaty o strukturze *npo-* + podstawa przymiotnika barwy + *-ø*, nazywa słaby odcień koloru podstawowego (w tym przypadku żółtego), por.: *прожелть* 'примесь желтизны, желтоватый просвет в окраске': *Максимов показал кусок рыбы с прожелтью* (СРЛЯ), i motywuje przysłówek prefiksalnie-sufiksalny *впрожелть* ze znaczeniem 'с некоторою желтизною, изжелта': *Выкрасить что-н. впрожелть*.

Wchodzące w skład analizowanych gniazd rzeczowniki sufiksalne ze znaczeniem nieosobowego / osobowego nosiciela cechy są dość zróżnicowane pod względem znaczenia leksykalnego. Większość z nich to formacje wieloznaczne, por. np.:

жёлтко 1. 'substancja zapasowa znajdująca się w plazmie komórki jajowej, stanowiąca materiał odżywczy dla przyszłego zarodka; żółty środek jaja ptasiego otoczony białkiem'; 2. 'środek nieprzemakalna kurtka w kolorze żółtocytrynowym': *Dobrze idzie pod fale – krzyknął w stronę rufy młody szturmian. – Dobrze – odpowiedział przy stole marynarz w naolejonym жёлтку* (SJPD).

желтушка 1. 'тропическая птичка из рода *Icterus Cazius*'; 2. 'ярко-жёлтый мотылёк *Colias*'; 3. 'твр. гриб горянка'; 4. 'растение *Anthemis tinctoria*, пупки, пупавка, жёлтоцвет, жёлтый пучвеник, шафран полевой, желтородье'; 5. 'белоцвет, белик, *Leucanthemum*'.

Odadiektywne rzeczowniki sufiksalne ze znaczeniem nieosobowego nosiciela cechy są najczęściej nazwami botanicznymi, por.: *жёлтница* bot. 'Machura, drzewo z rodziny morwowatych (nazwa nadana od jasnopomarańczowej barwy pnia)'; *желтник* 'резеда красильная; цветки мелкие (3–5 мм длины) жёлтые, в длинных колосовидных соцветиях'; *желтник* (*желтинник*, *желтуница*) 'растение *Rhus cotinus*, которым красятся жёлтые сафьяны; рай-дерево, шевское дерево'; *желтушник*¹⁴, *желтяница* 'лекарственное растение; лепестки жёлтые реже лиловые или белые'; rzadziej nazwami zwierząt, por. np.: *желтушка* 1. 'тропическая птичка'; 2. 'ярко-жёлтый мотылёк'¹⁵, substancji, por.: *жёлтко*, *желток* 'żółta część

прозелень, które w słowniku słowotwórczym Tichonowa określone są jako pochodne przymiotników wyjściowych (por. gniazda z przymiotnikami wyjściowymi *чёрный*, *зелёный* w słowniku: A. Н. Тихонов, 1985), wskazując na słabą intensywność cechy, a więc tak jak i one powinien zostać zaliczony do derywatów odprzymiotnikowych. Za odadiektywną formację prefiksalnie-sufiksálną uważają rzeczownik *прожелть* również autorzy gramatyki akademickiej (por. Н. Ю. Шведова, ред., 1982, s. 239, paragraf 541).

¹⁴ W odróżnieniu od A. N. Tichonowa, który rzeczowniki *желтушник* i *желтушка* uznaje za derywaty motywowane rzeczownikiem *желтуха*, zajmujemy stanowisko, że formacje te powstały bezpośrednio od przymiotnika wyjściowego. Za taką interpretacją pochodności wymienionych derywatów przemawia ich znaczenie. Rzeczowniki te bowiem są nazwami roślin (*желтушник*) i zwierząt (*желтушка*), dla których barwa żółta jest cechą wyróżniającą. W ich semantyce nie odnajdujemy takich komponentów znaczeniowych, które świadczyłyby o ich związku z rzeczownikiem *желтуха*, będącym nazwą choroby. Uwzględnienie w tym konkretnym przypadku jedynie kryterium formalnego, które prawdopodobnie było dla autora słownika słowotwórczego kryterium podstawowym, nie wydaje się wystarczające.

¹⁵ W gnieździe polskim nie odnotowano odadiektywnych rzeczowników sufiksálnych będących nazwami zwierząt. Rzeczownik *żółna* (nazwa ptaka), etymologicznie pochodny od *жёлты*, nie został

jaja ptasiego'; chorób oznaczających stan, którego przejawem jest występowanie cechy nazwanej przymiotnikiem motywującym, por.: *żółtaczka*, *желтуха* 'choroba objawiająca się żółtym zabarwieniem skóry, śluzówek i twardówek oczu [...]'. Tylko w gnieździe polskim odnotowano rzeczownik sufiksalny nazywający osobowego nosiciela cechy, por.: *żółtek* 'pogardliwie o człowieku odmiany żółtej'. Innym, również nacechowanym emocjonalnie i stylistycznie rzeczownikiem sufiksальnym ze znaczeniem osobowego nosiciela cechy, jest zarejestrowany jedynie w *Słowniku gwary studenckiej* rzeczownik *żółtak*, który funkcjonuje w określonych kręgach studenckich jako synonim rzeczownika *żółtodziób* i oznacza studenta pierwszego roku studiów (SGS, hasło nr 127).

Tylko nieliczne z rzeczowników sufiksalnych pierwszego stopnia motywacji biorą udział w dalszym procesie derywacyjnym. Polskie rzeczowniki *żółtko* i *żółtaczka* motywują jedynie przymiotniki relacyjne, por.: *żółtko* – *żółtkowy*: *Na powierzchni żółtkowej znajduje się białawy krążek* – tzw. *tarczka zarodkowa* (SJPD); *żółtaczka* – *żółtaczkowy* 'charakterystyczny, typowy dla żółtaczki, wywołany przez żółtaczkę', od których nie powstają nowe pochodne. Rosyjskie rzeczowniki *желток*, *желтуха* i *желтяница* są słowotwórczo niewiele bardziej aktywne. Oprócz przymiotników relacyjnych (por.: *желток* – *желточный*, *желтковый*; *желтуха* – *желтушный*, *желтяница* – *желтяничный*) w gnieździe tym pojawia się rzeczownik modyfikacyjny motywowany rzeczownikiem *желток*¹⁶ (por.: *желток* – *желточек* разг. 'уменьш.-ласк. к желток'). Spośród derywatów odsubstantywnych w dalszym procesie derywacji uczestniczy przymiotnik *желточный*, od którego powstaje rzeczownik ze znaczeniem nosiciela cechy *желточники*, por.: *желточники* 'характерные для плоских червей более или менее обособленные отделы яичников, продуцирующие т.н. желточные клетки' (СРЛЯ), oraz przymiotnik *желтушный*, od którego powstaje przymiotnik złożony *желтушно-зелёный*, por.: *Солдаты в желтушно-зелёных френчах, в несуразно высоких пилотках снова кинулись к реке* (С.мат.-84). Pozostałe derywaty nie uczestniczą w dalszym procesie derywacji.

Oprócz rzeczowników sufiksalnych na pierwszym stopniu motywacji występują w obu porównywanych gniazdach rzeczowniki złożone. Pod względem liczebności odnośnych formacji bogatsze jest gniazdo rosyjskie (w gnieździe rosyjskim odnotowano 7 przymiotników złożonych, w gnieździe polskim tylko 3). Zróżnicowanie to nie wpływa jednak na ogólną strukturę porównywanych gniazd, ponieważ rzeczowniki złożone nie powołują do życia nowych formacji. Wśród compositów rzeczownikowych przeważają złożenia z jednoczesną sufiksacją (w tym także z sufiksem

uwzględniony w analizowanym gnieździe, ponieważ jego związek semantyczny z pierwotnie motywującym go przymiotnikiem jest w chwili obecnej niewyczuwalny.

¹⁶ Wprawdzie występowanie w języku polskim rzeczownika modyfikacyjnego z analogicznym znaczeniem jest możliwe, gdyż brak jakiegokolwiek przeciwwskazań systemowych, jednakże słowniki współczesnego języka polskiego (SJPD, SJPŠz) nie odnotowują go prawdopodobnie ze względu na sporadyczność użycia.

zerowym), por.: *żółtoziem, żółtobrzeg, żółtobrzeżek*¹⁷, *желтозём, желтоцёк, желтоцвет, желтолозник, желтоломкость, желтопрессник* (okkaz.). W większości z nich realizuje się podstawowe znaczenie przymiotnika motywującego. Do formacji utworzonych na podstawie znaczenia przenośnego zaliczyć można okazjonalizm *желтопрессник*, por.: *желтопрессник* ‘представитель „жёлтой прессы”’: *Демократические журналисты любили ещё брать интервью у отпеченого желтопрессника, ходившего среди хасбулатовских прихлебаев* (ТСРЯ). Zarejestrowano tylko jeden rzeczownik uznawany za złożenie właściwe (*желтофиоль*). Composita rzeczownikowe są formacjami o nadrzędno-podrzędnym stosunku komponentów. Pierwsza część złożenia spełnia w nich funkcję podrzędno-uszczegółowiającą. Wy różniamy wśród nich pojedyncze złożenia endocentryczne, np.: *żółtoziem, желтозём*, oraz egzocentryczne, np.: *żółtobrzeg, żółtobrzeżek, желтоцёк, желтоцвет, желтолозник*.

Odgałęzienie werbalne. Podobnie jak w innych gniazdach tworzących się od przymiotników ze znaczeniem barwy, również w gniazdach z przymiotnikami *żółty, жёлтый* na pierwszym stopniu motywacji znajdują się czasowniki kauzatywne (por.: *żółty – żółcić, жёлтый – желтнуть*), inchoatywne (por.: *żółty – żółcieć rzad., żółknąć, żółknąć; желтеть*) i stanowe (por.: *żółty – żółcieć, żółcić się; желтеть, желтеться*), od których powstają nowe pochodne, przede wszystkim liczne czasowniki prefiksalne oraz rzeczowniki transpozycyjne.

Rosyjskie i polskie czasowniki kauzatywne I stopnia motywacji tworzą się za pomocą formalnie identycznych sufiksów *-i-*, *-u-*. Zbieżne jest również ich znaczenie lekсыkalne, por.: *żółcić* ‘czynić żółtym, nadawać czemu żółty kolor’; *желтнуть* ‘делать жёлтым, окрашивать в жёлтый цвет’.

Przytoczone definicje słownikowe świadczą, że czasowniki te realizują w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy. Niewykluczone jest jednak użycie czasownika *żółcić* w znaczeniu przenośnym, o czym świadczy następujący cytat: *Twe smutne namiętności z twego patrzą czoła i żółcą wszystko, co cię otacza dokoła* (SJPD). Ten niewielki kontekst, w którym wystąpił czasownik *żółcić* pozwala zauważyć, że czasownik ten, podobnie jak i motywujący go przymiotnik, może konotować smutek.

Czasowniki *żółcić, желтнуть* poza rzeczownikami transpozycyjnymi *żółcenie, желчение* motywują liczne czasowniki prefiksalne, w których strukturze semantycznej realizuje się jedynie znaczenie barwy (por.: *żółcić – pożółcić, przeżółcić, przyżółcić, wyżółcić, zażółcić, zżółcić; желтнуть – выжелтнуть, нажелтнуть, изжелтнуть, пожелтнуть, пережелтнуть*). Obserwuje się przy tym dużą zbieżność

¹⁷ Rzeczownik *żółtobrzeżek* uznajemy za derywat utworzony bezpośrednio od przymiotnika *żółty*, chociaż struktura derywatu przemawiałaby raczej za jego odrzeczownikowym pochodzeniem. Wchodzący w skład rzeczownika *żółtobrzeżek* sufiks *-ek* nie wnosi w derywat znaczenia modyfikacyjnego, jak należałoby tego oczekiwać. Jest w stosunku do rzeczownika *żółtobrzeg* formacją tautologiczną, powstałą niejako równoległe do rzeczownika *żółtobrzeg*.

znaczeniową rosyjskich i polskich formacji utworzonych za pomocą analogicznych prefiksów, por. np. znaczenia leksykalne czasowników z prefiksami *po-, no-: pożółcić* rzad. 'pomalować na żółto, powlec, popłamić żółtą barwą'; *пожелтеть* 'сделать жёлтым, желтее'; *za-, za-: zażółcić* rzad. 'uczynić żółtym, żółtawym; zapłamić czymś żółtym, zafarbować na żółto, pożółcić'; *зажелтеть* разг. 'запачкать, закрасить чем-либо жёлтым'.

Wszystkie czasowniki prefiksalne zawierają komponent znaczeniowy 'uczynić żółtym, pomalować' lub 'zabrudzić czymś żółtym'. Wchodzący w ich skład prefiks konkretyzuje jedynie stopień żółtości, która nadawana jest celowo lub przypadkowo przedmiotowi, np.: *przyżółcić* 'zażółcić w nie wielkim stopniu; zabarwić lekko na kolor żółty, sprawić, że coś przybierze kolor żółty'; *пережелтеть* 'сделать слишком жёлтым, придать излишнюю желтизну'.

Dane leksykograficzne świadczą, iż w dalszym procesie derywacji uczestniczą tylko niektóre z wymienionych czasowników prefiksalnych, a liczba motywowanych nimi pochodnych jest niewielka i mało zróżnicowana pod względem znaczeniowym. W gnieździe polskim odnotowano tylko dwa rzeczowniki sufiksalne motywowane czasownikami *przyżółcić* i *zażółcić* (por.: *przyżółcić* – *przyżółcenie*, *zażółcić* – *zażółcenie*) oraz nieliczne czasowniki, będące formami niedokonanymi czasowników motywujących (por.: *zażółcić* – *zażółcać*, *wyżółcić* – *wyżółcać*). Rzeczowniki z sufiksem *-enie* (*przyżółcenie*, *zażółcenie*) łączą w swej strukturze semantycznej znaczenie nazwy czynności ze znaczeniem rezultatu czynności, przy czym na plan pierwszy wysuwa się znaczenie rezultatu czynności, por. np.: *Normalnie wywołanie [zdjęcia] powinno trwać około jednej lub dwóch minut, rzadko dłużej; przedłużenie tego czasu prowadzi do **zażółcenia** odbitki* (SJPD).

Od większości rosyjskich czasowników prefiksalnych motywowanych czasownikiem *желтеть* tworzą się jedynie czasowniki z postfiksem *-ся*, por.: *выжелтеть* – *выжелтеться*, *пережелтеть* – *пережелтеться*, *изжелтеть* – *изжелтеться*, *зажелтеть* – *зажелтеться*. Czasowniki te różnią się od wyrazów je motywujących jedynie kategorią strony. Nie są więc formacjami stricte słowotwórczymi, podobnie zresztą jak czasowniki polskie typu *zażółcać*, które różnią się od swych podstaw tylko kategorią aspektu. Czasowniki postfiksalne *выжелтеться*, *изжелтеться* itp. są końcowym elementem łańcucha słowotwórczego.

Polskie i rosyjskie czasowniki z sufiksem pol. *-e-*, ros. *-e-* (*żółcieć*, *желтеть*) oraz polski z sufiksem *-ną-* (*żółknąć*) są formacjami łączącymi w swej strukturze semantycznej znaczenie inchoatywne ze znaczeniem przejawiania się cechy, por.:

żółcieć 1. 'być żółtym, odbijać się od tła żółtą barwą, być widocznym jako żółta plama; żółcieć się': *Na lewo zieleniły się grzędy jarzyn, rudział lanik hreczki i **żółciala** gamą tonów większa płaszczyzna kratkowanego ściemiska.* 2. rzad. 'przybierać barwę, stawać się żółtym, żółknąć': *Z powszechnego zepsucia humorów twarz **żółcieje*** (SJPD).

żółknąć 1. 'nabierać barwy żółtej, stawać się żółtym': *Drzewa już **żółkną***; ◇ fraz. *żółknąć z zazdrości* 'bardzo zazdrościć': *To dopiero muszą pani zazdrościć koleżanki. – Już **żółkną**.* 2. 'być żółtym, odbijać się od tła żółtą barwą, być widocznym jako żółta plama, żółcieć się':

Tu i ówdzie wydmuch bezpłodnego piasku [...] wśród uroczystej odzieży owsów i żyt żółkt pod sosnowym lasankiem (SJPD).

желтеть 1. 'становиться жёлтым, приобретать жёлтый цвет': *Горностаевые меха скоро желтеют и уберечь их от этого невозможно*. a. 'созревать, поспевать'; б. 'увядать: о зелени'; в. 'приобретать нездоровый цвет лица'; 2. 'выделяться, виднеться о чём-либо жёлтом': *За лесами сквозь мгlistый воздух, желтели пески* (СПЛЯ).

W odróżnieniu od gniazda rosyjskiego, w którym czasownik *желтеть* jest jedyną formacją sufiksalną wyrażającą znaczenie inchoatywności, w gnieździe polskim oprócz czasowników *żółcieć* i *żółknąć* występuje czasownik *żółknieć*, dla którego znaczenie inchoatywne jest znaczeniem podstawowym i jedynym, por.: *żółknieć* 'nabierać barwy żółtej': *Jeżeli rok marny, zboża w bruzdach żółknieją i marnieją* (SJPD).

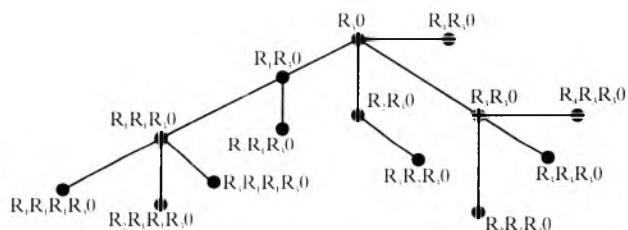
Czasownik *żółcieć* w znaczeniu inchoatywnym motywuje tylko jeden derywat. Jest nim czasownik prefiksalny *pożółcieć* uznany obecnie za dawny, por.: *Sypnęły się zielone szambelanów roje, pożółciałe haftami niby pszczoły z ula ...* (SJPD). Materiały leksykograficzne notują znacznie więcej czasowników prefiksalnych motywowanych czasownikami *żółknieć* i *żółknąć* (por.: *żółknieć* – *pożółknieć* daw., *zżółknieć* rzad.; *żółknąć* – *nadżółknąć*, *pożółknąć*, *przeżółknąć*, *przyżółknąć*, *wyżółknąć*, *zżółknąć*), od których z kolei powstają rzeczowniki z sufiksami *-enie*, *-ęcie*, łączące w swej strukturze semantycznej znaczenie transpozycyjne ze znaczeniem rezultatu, por.: *zżółknieć* – *zżółknienie*: 1. 'f. rzecz. czas. zżółknieć'; 2. 'miejsce żółte, żółta plama': *Na skutek niestarannej pracy mogą na negatywach [...] powstać zżółknienia od wywoływacza* (SJPD), oraz przymiotniki odczasownikowe, por. *zżółknieć* – *zżółkniały*: *Piastry świecą, padłe jako liść zżółkniały* (SJPD); *pożółknąć* – *pożółkły*: *Było tam jeszcze palenisko węglowe z metalową płytą i piecem piekarniczym, był duży drewniany stół i pociągnięty pożółkłym lakierem kredens z naczyniami* (Gerhard, *Autopamflet*, s. 8–9).

W gnieździe rosyjskim, podobnie jak w polskim, czasownik z sufiksem *-e-* (*желтеть*) stanowi podstawę powstania sufiksalnego rzeczownika transpozycyjnego *желтение* oraz szeregu derywatów czasownikowych. Oprócz czasownika postfiksального *желтеться*, będącego synonimem czasownika *желтеть* w znaczeniu 'wyделяться своим жёлтым цветом, виднеться о чём-либо жёлтом', w gnieździe występuje (stosunkowo nieliczna) grupa czasownikowych derywatów prefiksalnych (por.: *желтеть* – *выжелтеть*, *зажелтеть*, *перезелтеть*, *пожелтеть*), spośród których jedynie czasownik *зажелтеть* realizuje w swej strukturze semantycznej zarówno znaczenie inchoatywne, jak i stanowe, por.: *зажелтеть* 1. 'выделиться своим жёлтым цветом, показаться (о чём-либо жёлтом)': *В синем сумраке зажелтели огоньки городка*; 2. 'начать желтеть; стать жёлтым': *Листья зажелтели* (СПЛЯ-17). Prefiksy, wchodzące w skład derywatów czasownikowych, spełniają w nich z jednej strony funkcję gramatyczną – przesuwają czasowniki do klasy formacji dokonanych, z drugiej – wnoszą pewien dodatkowy odcień znaczeniowy; wskazują na ilość cechy nadanej przedmiotowi (por.: *przeżółknąć* 'stać się z u-

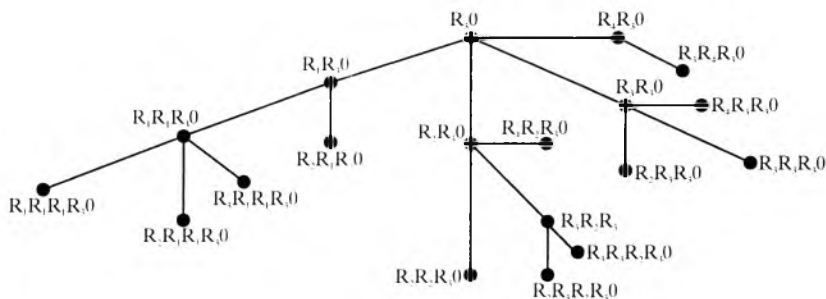
pełnie żółtym'; *przyżółknąć* 'nieco żółknąć'; *wyżółknąć* 'stać się całkowicie żółtym'; *перезелтеть* 'стать совсем жёлтым') lub też, jak to ma miejsce w przypadku rosyjskiego czasownika *зажелтеть*, na początek akcji (por.: *зажелтеть* 'начать желтеть'). Rosyjskie czasowniki prefiksalne, w odróżnieniu od analogicznych formacji polskich, motywują nie tylko rzeczowniki transpozycyjne typu *пожелтение* i przymiotniki odczasownikowe typu *пожелтевший*, *пожелтевший*, ale również czasowniki z postfiksem *-ся*, będące synonimami słów je motywujących, por.: *зажелтеть* – *зажелтеться* разг. 'то же, что зажелтеть'.

W odróżnieniu od języka rosyjskiego, w języku polskim znaczenie stanowe wyrażane jest nie tylko za pomocą czasowników sufiksalnych, ale również za pomocą czasownika prefiksально-sufiksального *żółcić się*, por.: *żółcić się* 'być żółtym, być widocznym jako żółta plama': *Tu i ówdzie pod krzakami i wśród niskiej trawy czerwieniły się i żółciły grzyby najszczególniejszych kształtów* (SJPD). Słowniki języka polskiego rejestrują tylko jeden derywat motywowany czasownikiem *żółcić się*. Jest nim czasownik prefiksalny *zażółcić się*, por.: *zażółcić się*: *Z wnętrza sklepu wyszedł niewielki wyrostek i, zażółciwszy się przyszyjoną kulą głowy, zaczął okiennice zamykać* (SJPD), od którego z kolei powstaje (uznawany za rzadki) czasownik dokonany *zażółcić się*.

Różnice strukturalne między opisywanymi gniazdami ilustrują grafy 9 i 10.

Graf 9. Gniazdo słowotwórcze z przymiotnikiem wyjściowym *żółty*

Graf 10. Gniazdo słowotwórcze z przymiotnikiem wyjściowym *жёлтый*

Ilustracja graficzna analizowanych gniazd wyraźnie świadczy o większej złożoności gniazda rosyjskiego, w którym bardziej rozbudowane jest odgałęzienie adverbialne (podobnie jak w innych gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi

nazywającymi barwę jest to wynik obecności przysłówka prefiksalnie-sufiksального *изжелта*, mogącego uczestniczyć w tworzeniu przymiotników złożonych) oraz substantywnie, w którego skład oprócz przymiotników odszonestywnych wchodzi: przysówek odrzeczownikowy (*впрожелть*), rzeczowniki odszonestywnie (np.: *желточек*) oraz derywaty kolejnego stopnia motywacji – rzeczowniki i przymiotniki odprzymiotnikowe (por.: *желточный* – *желточники*; *желтушный* – *желтушно-зелёный*). Nie wszystkie różnice wynikają z różnic systemowych. Przykładowo poza uwarunkowaniami ekstralingwistycznymi nie ma w języku polskim żadnych innych, które uniemożliwiłyby powstanie rzeczownika modyfikacyjnego od rzeczownika *żółtko*. Wynikiem uwarunkowań systemowych jest natomiast brak w języku polskim derywatów typu *изжелта*, *впрожелть*.

Analiza gniazd słotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi *zielony* – *зелёный*

W obu porównywanych językach przymiotniki *zielony* – *зелёный* oprócz znaczenia podstawowego, którym jest nazwa barwy czwartego pasma widma świetlnego, mają zbieżne znaczenia wtórne. Służą jako określenia koloru cery ludzkiej, charakteryzującej się specyficzną bledością, są synonimami niedojrzałych roślin, owoców itp., a przeniesione na świat ludzki oznaczają człowieka niedoświadczonego, niedojrzałego. Dalej postaramy się prześledzić, jak poszczególne znaczenia, składające się na strukturę semantyczną przymiotników wyjściowych, realizują się w derywatach, zbadać, czy zbieżność struktury semantycznej wpływa na podobieństwo strukturalne analizowanych gniazd, oraz wskazać te przyczyny, które mogą wywołać ewentualne różnice strukturalne.

Odgąęzienie adiektywne reprezentowane jest w obu analizowanych gniazdach przez przymiotniki sufiksálne, prefiksálne oraz liczne composita przymiotnikowe.

Przymiotniki sufiksálne motywowane wyrazami centralnymi gniazd są najczęściej derywatami modyfikacyjnymi ze znaczeniem intensywności lub osłabienia cechy (por. np.: *zieleniutki/zieleniutki*, *zieleniuchny/zieleniuchny*, *zieleniński*; *зелёнохонький*, *зелёношенький*, *зелёнуций*, *зелёнонький* ‘o odcieniu intensywnym od zielony’; *zielonawy*, *zielonkawy*, *зеленоватый* ‘nieintensywnie zielony’). Zarówno od jednych, jak i od drugich regularnie tworzą się jedynie przysłówki na -o (por.: *zieleniutki* – *zieleniutko*, *zieleniutki* – *zieleniutko*, *zielonkawy* – *zielonkawo*, *зелёнохонький* – *зелёнохонько*, *зелёношенький* – *зелёношенько*, *зеленоватый* – *зеленогато*) lub -e (*зелёнуций* – *зелёнуце*). Jedynie w gnieździe rosyjskim odnotowano rzeczownik powstały w wyniku substantywizacji przymiotnika ze znaczeniem intensywności cechy, por.: *зелёнонький* – *зелёнонькая* ustar. razg. ‘kredytный билет трёхрублёвого досто-

инства по его зелёному цвету': *А вы сколько в день выручаете, Данило Семёныч?* – *Какой день на зелёную выездишь, а в другой раз так и без гроша ко двору поедешь* (СРЛЯ). Ponadto przymiotniki ze znaczeniem osłabienia cechy¹⁸ mogą wchodzić w skład przymiotników złożonych, w których najczęściej występują w funkcji komponentu podrzędnego, uściślającego odcień barwy określanej przez drugi komponent złożenia, por. np.: *zielonkawo-żółty* 'żółty z odcieniem zielonkawym', *zielonkawo-rudy* 'rudy z odcieniem zielonkawym', *zielonkawo-biały* 'biały z odcieniem zielonkawym'; *зеленовато-бурый* 'burzy z zielonawym оттенком', *зеленовато-жёлтый* 'żółty z zielonawym оттенком', *зеленовато-синий* 'sinie z zielonawym оттенком'. W funkcji komponentu podstawowego mogą występować nie tylko przymiotniki barwy w swej formie wyjściowej, ale również przymiotniki modyfikacyjne (por. np.: *zielonkawo-różowy*, *зеленовато-белёсый*) oraz przymiotniki odrzeczownikowe występujące w funkcji określeń barwnych (por. np.: *зеленовато-серебристый*, *зеленовато-пятнистый*). Niekiedy kolejność członów może być odwrócona (por. np.: *brunatno-zielonkawy*, *szarozielonkawy*, *оранжево-зеленоватый*). Tylko w gnieździe rosyjskim odnotowano przymiotnik złożony, w którym w charakterze komponentu podrzędnego występuje przysłówek prefiksalnie-sufiksalny, a w funkcji członu nadrzędnego przymiotnik ze znaczeniem osłabienia cechy, por.: *уссера-зеленоватый*. Przymiotniki złożone składające się z więcej niż dwóch komponentów są nieliczne, por. np.: *bialawo-złotawo-zielonkawy*, i podobnie jak composita dwuelementowe nie uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym.

Omawiając odadiektywne przymiotniki sufiksalne, należy zwrócić uwagę na występujący jedynie w gnieździe polskim przymiotnik *zielenisty*, który wbrew oczekiwaniom nie należy do formacji modyfikacyjnych; znaczy on bowiem tyle co *zielony*, por. definicję słownikową: *zielenisty* rzad. 'będący barwy zielonej, zieleniejący': *Zieleniste pola* (SJPD); jest więc formacją, którą można określić mianem tautologicznej w stosunku do przymiotnika wyjściowego. Jego obecność w gnieździe nie wpływa w sposób znaczący na strukturę gniazda, ponieważ podobnie jak derywaty modyfikacyjne ze znaczeniem intensywności cechy motywuje on jedynie przysłówek sufiksalny *zieleniście*, por.: *A sęki i gałęzie, i liście działały się zieleniście, bardzo zieleniście...* (SJPD), będący końcowym elementem ciągu derywacyjnego.

W opisywanych gniazdach odnotowano jedynie pojedyncze przykłady przymiotników prefiksalnych – w gnieździe polskim należący do terminologii botanicznej i nie biorący udziału w dalszym procesie derywacyjnym przymiotnik prefiksalny *niezielony* (*niezielony* 'o roślinie lub części rośliny: nie zawierający barwnika zielonego'), a w gnieździe rosyjskim przymiotnik *нразелёный* (устар.), motywujący rzeczownik z sufiksem zerowym *нразелень*. Derywat ten łączy w swej strukturze semantycznej znaczenie cechy abstrakcyjnej ze znaczeniem konkretnego przedmiotu

¹⁸ Materiały leksykograficzne odnotowują tylko jeden przymiotnik złożony, w którym w charakterze komponentu nadrzędnego występuje przymiotnik ze znaczeniem intensywności cechy, por.: *розовато-зелёный*; *розовато-зелёная тоска* (С.мат.-81).

(por.: *празелень* 1. 'иссиня зелёная краска': 2. 'иссиня зелёный цвет') i jest końcowym ogniwem ciągu derywacyjnego.

W obu porównywanych gniazdach najliczniejszą grupę derywatów motywowanych przymiotnikami wyjściowymi stanowią przymiotniki złożone. Ich mnogość wynika przede wszystkim z ogólnej tendencji do skrótowości i ekonomii środków językowych. Nic więc dziwnego, że słowniki nowych wyrazów i znaczeń odnotowują coraz to nowe złożenia tego rodzaju, por. np. nowe rosyjskie przymiotniki złożone wchodzące w skład gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *зелёный*: *зеленобуыйный* (СНСЗн), *зелёно-бутылочный* (С.мат.-79); *задумчиво-зелёный*: *задумчиво-зелёный нефрит* (С.мат.-80); *нарядно-зелёный*: *Херсон нарядно-зелён, очень тенист* (С.мат.-82); *буро-зелёный*: *отворотив буру-зелёный пласт* (С.мат.-84).

Zc względu na charakter gramatyczny komponentów wchodzących w skład złożenia oraz semantykę, jaką ze sobą niosą, wszystkie composita można podzielić na następujące grupy:

I. Composita przymiotnikowo-przymiotnikowe:

1. Składające się z dwóch (lub większej liczby) przymiotników barwy, wchodzących w skład złożenia w swej formie wyjściowej, por.: *różowozielony, modrozielony, niebieskozielony, zielono-czarno-błękitny; жёлто-зелёный, серо-зелёный, сине-зелёный, красно-сине-зелёный* itp.

Composita omawianej grupy to formacje, których komponenty pozostają do siebie w stosunku współrzędności lub podrzędności. Granica między nimi jest nieostra, niekiedy trudna do wyznaczenia poza kontekstem.

2. Składające się z przymiotnika barwy w formie podstawowej i modyfikacyjnego przymiotnika barwy (por. np.: *szarawozielony, żółtawozielony*).

3. Składające się z przymiotnika barwy i przymiotnika odsztywnego występującego w funkcji określenia barwnego, np.: *rezedowozielony, szmaragdowozielony, słomkowozielony, pistacjowozielony, jabłkowozielony, оливково-зелёный, бутылочно-зелёный*.

Opisując złożenia tego rodzaju, Z. Kurzowa zauważa, że pierwszy człon odnośnych formacji (odrzeczownikowy) wyraża podobieństwo cechy zawartej w członie drugim do desygnatu znajdującego się w podstawie przymiotnika relacyjnego. Podobieństwo opiera się na porównaniu: *śnieżnobiały* 'biały jak śnieg', *trawiastozielony* 'zielony jak trawa' (zob. Z. Kurzowa, 1976, s. 88). Autorka nie zwraca jednak uwagi, że nie wszystkie przymiotniki złożone o strukturze przymiotnik relacyjny + przymiotnik barwy są konstrukcjami typowo porównawczymi, których znaczenie można interpretować za pomocą przedstawionej wcześniej parafrazy, np.: *słomkowozielony* to nie 'zielony jak słoma', ale 'zielony o odcieniu jasnożółtym, słomkowym'. Wydaje się, że wobec derywatów tego rodzaju należałoby zastosować parafrazę będącą kombinacją parafrazy opisowej i porównawczej, a więc: *słomkowozielony* 'X jest zielony z odcieniem słomkowym'; 'kolor słomkowy to kolor słomy'¹⁹.

¹⁹ Por. parafrazy przymiotników złożonych w pracy M. Ampel-Rudolf (1994, s. 24–52).

W opisywanych złożeniach w funkcji modyfikatora barwy zasadniczej występuje zazwyczaj przymiotnik relacyjny. Spotyka się jednak formacje z odwróconą kolejnością komponentów, por. np.: *zielonostalowy*, *зелёно-бутылочный* (С.мат.-79), *зелёнотравый* (С.мат.-79).

W niektórych przypadkach kolejność komponentów złożenia może spełniać funkcję odróżniającą, np. polski przymiotnik *groszkowo-zielony* nazywa odcień barwy zielonej (por.: *groszkowo-zielony* 'zielony jak groszek'), natomiast odnotowany w słowniku *Nowe słownictwo polskie* (T. Smółkowa, D. Tekeł, 1977) przymiotnik *zielonogroszkowy* ma znaczenie 'odnoszący się do zielonego groszku': *Skończyła się niedawno kampania szpinakowa [...] i tuż za nią nastąpił koniec kampanii zielonogroszkowej* (NSP, cz. II).

4. Składające się z przymiotnika barwy i przymiotnika (także imiesłowu przymiotnikowego), który wskazuje na wartości inne niż barwa, np. na ilość, intensywność światła w barwie, czystość barwy, blask, ostrość koloru, jego jaskrawość (por.: *jasnozielony*, *ciemnozielony*, *bladzielony*, *mdlozielony*, *jaskrawozielony*, *matowo-zielony*, *mglistozielony*, *przejrzystozielony*, *nieczystozielony*, *brudnozielony*, *mlecznozielony*; *светло-зелёный*, *тёмно-зелёный*, *густо-зелёный* (*густозелёный*), *тяжело-зелёный*, *бледно-зелёный*, *ярко-зелёный*, *ядовито-зелёный*, *блёкло-зелёный*, *тускло-зелёный*, *прозрачно-зелёный*, *мутно-зелёный*, *грязно-зелёный* itp.). Do grupy tej można zaliczyć także formacje, w których przymiotnik występujący w funkcji modyfikatora nawiązuje do pewnych cech obiektów charakteryzujących się danym kolorem, np. do wyglądu roślin zielonych, por.: *świeżozielony*, *zgniętozielony*, *свежезелёный* itp. (M. Ampe l-Rudolf, 1994, s. 34–35).

II. Composita przysłówkowo-przymiotnikowe, np.: *wiecznozielony*, *soczyściezielony*, *вечнозелёный*, *иззелена-серый*, *иззелена-голубой*.

III. Composita składające się z przymiotnika barwy i członu rzeczownikowego.

Przymiotniki typu *zielononurunny*, *zielonowłosy*, *зелёнобокий* to złożenia z jednoczesną sufiksacją, w tym także z sufiksem zerowym. Są to najczęściej:

a) formacje socjatywno-posezywne ze znaczeniem 'mieć X określonego koloru' (por.: *zielonooki* 'mający zielone oczy', *zielonogłowy* 'mający zieloną głowę'; *зеленоплечий* 's zielёnymi plecami', *зеленобокий* 's zielёnymi bokami', *зеленоглазый* 's zielёnymi oczami', *зеленоголовый* 's zielёной головой' itp.);

b) formacje ze znaczeniem 'odnosić się do czego, należeć do czego', por.: *zielonogroszkowy* 'odnoszący się do zielonego groszku', *zielonobalonikowy* 'odnoszący się do kabaretu Zielony Balonik';

c) formacje ze znaczeniem 'być zrobionym z tego, co nazywa podstawa', por.: *зеленокаменный* 'zrobiony z zielёного kamnia'.

Composita przymiotnikowe w przeważającej większości realizują w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie barwy. Odnotowano zaledwie jeden przymiotnik złożony realizujący w swej strukturze semantycznej znaczenie przenośne 'niedojrzały, niedoświadczony, por.: *zielonogłowski* 'ten, kto ma zielono w głowie; człowiek niepoważny (żartobliwe nawiązanie do nazwisk na -ski)': *Jeśli kogokolwiek*

znajomość języka francuskiego upoważnia do tego, aby nie mówił prawie po polsku – to należy on do rodziny... **zielonogłowskich** (SJPD).

Spośród przymiotników złożonych, wchodzących w skład analizowanych gniazd, tylko niektóre uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym. Stają się one podstawą powstania rzeczowników kończących ciąg derywacyjny, por.: *zielonooki* – *zielonooki* 'człowiek zielonooki': *nastąpiło dwuminutowe milczenie. Zielonooki w nowym przyprawie pasji wybuchnął* (SJPD); *зеленоглазый* – *зеленоглазка* 1. 'светло-зелёная мушка с чёрными полосками, вредитель хлебов'; 2. 'вид морской промысловой рыбы' (С.мат.-83), *зелёно-чёрный* – *зелёно-чернота*, *чёрно-зелёный* – *чёрно-зеленость*: *Мы-то видели где-то когда-то эту каменность, эту кирпичность, эту стройность в колосьях заката, эти сумерки, вхожие в личность, эту замкнутость, эту гранённость. Свежесть мяты, бессмертника черствость, этих выступов чёрно-зеленость, этих выбоин зелёно-чернота* (С.мат.-78)²⁰.

Odgałęzienie adverbialne. Derywaty składające się na to odgałęzienie są w opisywanych gniazdach nieliczne, a samo odgałęzienie słabo rozbudowane.

W obu porównywanych gniazdach od przymiotników wyjściowych powstają analogicznie zbudowane przysłowki sufiksalne z formantem *-o*, por.: *zielony* – *zielono*; *зелёный* – *зелено*. Zarówno przysłówek *zielono*, jak i jego rosyjski odpowiednik strukturalny *зелено* realizują w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy, por.: *zielono*: *W jej małym pokoju o tej porze było zielono od liści dzikiego wina, które zasłaniało znaczną część okna* (SJPD); *А что за время [март в тропических морях]! Зелено, сине, солнечно, ярко и жарко с легкой прохладой* (СПЛЯ). Niewykluczona jest jednak możliwość ich użycia w znaczeniu metaforycznym, nawiązującym do przenośnego znaczenia motywujących je przymiotników, tj. znaczenia: 'niedojrzały, niedoświadczony, lekkomyślny', por. np. znaczenie przysłówka *zielono* w związku frazeologicznym: *mieć zielono w głowie* oraz przenośne znaczenie przysłówka *зелено* w kontekście: *Зелено ты брат думаешь* (СПЛЯ), a nawet (jak to ma miejsce w przypadku polskiego przysłówka *zielono*) do pozytywnych konotacji wiosny, radości, jakie wywołuje barwa zielona (por. np. słowa piosenki *Zielono mi...* wykonywanej przez A. Dąbrowskiego)²¹.

W obu porównywanych gniazdach znajdujemy pojedyncze przykłady przysłówek prefiksalnie-sufiksalnych, por.: *zielony* – *na zielono*, *зелёный* – *иззелена*. Przysłówek polski jest ostatnim elementem ciągu derywacyjnego. Derywat rosyjski rzadko występuje w tekstach samodzielnie. Zazwyczaj wchodzi on w skład przymiotników złożonych ze znaczeniem barwy, w których spełnia funkcję modyfikującą znaczenie przymiotnika stanowiącego drugi człon złożenia, por.: *иззелена-голубой*

²⁰ Rzeczowniki abstrakcyjne typu *зелёно-чернота*, *чёрно-зеленость* są neologizmami. Tego typu twory nie powstają w języku regularnie, jednakże ich obecność w słowniku nowych słów i znaczeń świadczyć może o dużej produktywności sufiksu *-ость* w tworzeniu rzeczowników z grupy *nomina essendi*.

²¹ Na temat semantycznych konotacji nazw barw patrz: R. Tokarski, 1995.

‘голубой с зеленоватым оттенком’, *иззелена-чёрный* ‘чёрный с зеленоватым оттенком’; *иззелена-серый* ‘серый с зеленоватым оттенком’, *иззелена-синий* ‘синий с зеленоватым оттенком’: *Уплетня плескалась выше головы суровая, иззелена-синяя крапива* (СРЛЯ) itp.

Podczas gdy przysłówkę *иззелена* realizuje w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie barwy (w tym także znaczenie ‘blady: o cerze twarzy ludzkiej’, por.: *бледный иззелена*), derywat polski może występować również w znaczeniu przenośnym uznawanym obecnie za przestarzałe, por.: *na zielono*: ‘kupować, sprzedawać zboże jeszcze nie zebrane, niedojrzałe, zboże na pniu’: *Od jednego pożyczył, drugiemu co bądź na zielono sprzedał, ma się rozumieć warunki coraz cięższe przyjmując* (SJPD).

Odgałęzienie substantywne. W porównaniu z innymi gniazdami słowotwórczymi motywowanymi przymiotnikami ze znaczeniem barwy odgałęzienie to reprezentowane jest w opisywanych gniazdach przez stosunkowo niewielką liczbę derywatów. Wśród formacji rzeczownikowych pierwszego stopnia motywacji można wyróżnić:

1. Rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji; derywaty te są nazwami przedmiotów (por. np.: *zielony* ‘dolar’, *зелёный* ‘доллар США’: *Двадцать зелёных*), osób (por. np.: *zielony* ‘obrońca środowiska naturalnego’) oraz zbiorowości, dla których kolor zielony jest cechą wyróżniającą, por. np.:

zielone 1. a) pot. ‘gałązki zwykle asparagusa, szparaga lub ozdobne trawki używane do przystrajania wiązanek ciętych kwiatów’; b) ‘zielone jadalne części warzyw’; 2. reg. wsch. ‘włoszczyzna’;

зелёные 1. ‘название отрядов нерегулярных войск, укрывающихся в лесах и горах’; 2. ‘представители партии „зелёных”’; 3. ‘футболисты французского клуба „Сент-Этьен” (по цвету формы)’; 4. ‘участники общественного движения защиты окружающей среды, выступающие за сохранение экологического равновесия на земле’: *„Зелёные” образовали во многих странах весьма влиятельные организации, к аргументам которых прислушиваются парламенты и правительства* (ТСРЯ).

Przytoczone przykłady świadczą o tym, jak różnorodne mogą być obiekty, do których odnoszą się przymiotniki substantywizowane, a tym samym jak duże mogą być rozbieżności znaczeniowe między formacjami polskimi i rosyjskimi. Rzeczowniki te nie wpływają w sposób znaczący na strukturę gniazda, ponieważ najczęściej nie uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym. Do formacji motywowanych rzeczownikami tej grupy można zaliczyć jedynie należący do słownictwa potocznego rzeczownik modyfikacyjny *зелёенький*, por.: разг. уменш.-ласк. к *зелёный*; – *Сколько я вам обязан, доктор? – Двадцать пять долларов... Год назад я брал пятнадцать, а сейчас собираю зелёенькие* (ТСРЯ).

2. Rzeczowniki sufiksalne to na ogół formacje wieloznaczne, nazywające:

a) cechę abstrakcyjną (por.: *zielony* – *zieloność*, *zieleń*; *зелёный* – *зелень*, *зелёность*, *зеленца*);

b) nieosobowych nosicieli cechy (*zielony* – *zielenina*, *zielenizna*, *zieleniec*; зелёный – *зеленушка*, *зеленя*, *зелёнка*);

c) osobowych nosicieli cechy (derywaty tej grupy semantycznej odnotowano tylko w gnieździe polskim; są to jednak formacje w chwili obecnej przestarzałe lub gwarowe, por. np.: *zielonka* ‘w okresie okupacji żandarm niemiecki’; gw. ‘gajowy’).

Rzeczowniki z grupy nomina essendi tworzą się w języku polskim za pomocą sufiksu *-ość* oraz sufiksu zerowego (por.: *zielony* – *zieloność*, *zielony* – *zieleń*). W języku rosyjskim derywaty tej grupy powstają za pomocą sufiksów: *-ость*, sufiksu zerowego oraz sufiksu *-ца*, (por.: зелёный – *зеленость*, *зелень*, *зеленца*). W odróżnieniu od formacji polskich oraz rzeczowników rosyjskich *зелень*, *зеленость*, rzeczownik *зеленца* oznacza nie czysty kolor zielony, lecz jego specyficzny słabo intensywny odcień, por.: *зеленца* ‘зеленоватый цвет’. Poza rzeczownikiem *зеленость* wszystkie pozostałe derywaty realizują w swej strukturze semantycznej oprócz znaczenia barwy również znaczenie wtórne motywujących je przymiotników ‘odnoszący się do zieleni’, a rzeczownik polski *zieloność* dodatkowo przejmując od motywującego go przymiotnika znaczenie przenośne ‘niedojrzały, niedoświadczony’ i jest synonimem ‘niedojrzałości, lekkomyślności’, por.: *W młodym wiek ekskuzą i zieloność głowy* (SJPD). Wszystko to sprawia, że derywaty z sufiksem *-ość* i sufiksem zerowym są leksemami wieloznacznymi, łączącymi w swej strukturze semantycznej znaczenie cechy abstrakcyjnej ze znaczeniem konkretnego przedmiotu, por. np. znaczenia analogicznie utworzonych rzeczowników *zieleń* i *зелень*:

zieleń 1. ‘barwa czwartego pasma widma, barwa zielona; zieloność’; 2. ‘zielona roślinność (trawa, ziola, drzewa, krzaki, trawniki, skupienia drzew)’; 3. ‘ścięte gałęzie drzew i krzewów wraz z liśćmi, ścięte zielone rośliny (np. tatarak, widlak)’; 4. rzad. ‘przedmiot koloru zielonego, zwłaszcza ubranie’; 5. gw. obozowa ‘zielony trójkąt przyszyty na odzieży, oznaka więźnia obozowego narodowości niemieckiej’; 6. chem. ‘zielony barwnik pochodzenia organicznego lub nieorganicznego mający zastosowanie w malarstwie i przemyśle’.

зелень 1. ‘деревья, кустарники, травы, растительность; листва деревьев, кустарников’; ‘растительность, образующаяся на поверхности стоячих вод’; 2. ‘некоторые овощи и травы, употребляемые в пищу’; 3. ‘зелёный налёт, оттенок чего-либо’; ‘о бледном, нездоровом цвете лица’; 4. ‘зелёный налёт на меди, бронзе и т.п.’; 5. ‘зелёная краска’.

Obecność w strukturze semantycznej derywatów *zieleń*, *зелень* znaczenia konkretnego przedmiotu zapewnia tym właśnie formacjom możliwość uczestniczenia w dalszym procesie derywacyjnym. Analiza wykazała, że w obu porównywanych językach rzeczowniki te motywują nowe rzeczowniki i przymiotniki relacyjne.

Od polskiego rzeczownika *zieleń* w znaczeniu ‘zielona roślinność, skupiska drzew i krzewów’ powstaje rzeczownik mutacyjny *zieleniarz*, nazywający osobowego wykonawcę czynności (por.: *zieleniarz* ‘specjalista do spraw zieleni; do spraw terenów zielonych’), a na bazie znaczenia ‘zielony barwnik, zielone ciała’ przymiotnik sufiksalny *zieleniowy* (bot.) oraz prefiksalnie-sufiksalnie *bezzieleniowy* (bot.). Oba derywaty należą do słownictwa specjalistycznego i nie uczestniczą w dalszym procesie derywacji.

Rzeczownik rosyjski *зелень* w znaczeniu 'некоторые овощи и травы, употребляемые в пищу' stanowi podstawę powstania przymiotnika relacyjnego *зеленой* ('относящийся к зелени') oraz rzeczownika sufiksального *зеленик* ('торговец зеленью'), od którego z kolei za pomocą sufiksu *-ица* tworzy się rzeczownik modyfikacyjny *зеленица*, nazywający żeńskiego wykonawcę czynności. Pozostałe derywaty nie powołują do życia nowych formacji.

Rzeczowniki sufiksalne nazywające nosicieli cechy (nieosobowych/osobowych) to grupa najliczniejsza pod względem liczby derywatów. Większość z nich to formacje wieloznaczne. Ich znaczenie leksykalne jest trudne do przewidzenia z powodu małej specjalizacji znaczeniowej sufiksów. Jeden i ten sam derywat może być nazwą zwierzęcia, rośliny, jakiegoś przedmiotu charakteryzującego się barwą zieloną lub osobowego nosiciela cechy, por. np.:

zielonka 1. 'świeżo skoszone rośliny pastewne [...]'; mieszanka ze świeżo skoszonych roślin pastewnych [...]; 2. 'jadalny późnojesienny grzyb o żółtozielonym owocniku [...]'; 3. 'w okresie okupacji niemieckiej podczas drugiej wojny światowej: żandarm niemiecki (w zielonym mundurze)'; 4. gw. obozowa 'zielony trójkąt przyszyty na odzieży, oznaka więźnia narodowości niemieckiej'; 5. gw. 'gajowy, strażnik leśny'; 6. indyw. 'zieleń w znaczeniu 3 (ścięte gałęzie drzew)'; 7. łow. 'młoda, puchem okryta kuropatwa, mająca pierwsze pióra i zaczynająca podlatywać'; 8. szt. 'zasadowy węglan miedzi [...], patyna, śniedź' (SJPD);

зеленика 1. 'птица семейства вьюрковых, [...], оливково-зелёной окраски'; 2. 'мелкое насекомое зеленоватой окраски с металлическим отливом'; 3. 'рыба отряда окунеобразных, отличающаяся пестрой окраской – яркозелёной с рядами синих и красных пятнышек'.

Nowe znaczenia już funkcjonujących w języku derywatów rodzą się na naszych oczach. Przykładowo wyraz *зелёнка* odnotowany w СРЛЯ w znaczeniu: *зелёнка* разг. 'то же, что *зелень* бриллиантовая' w chwili obecnej funkcjonuje już w dwóch nowych znaczeniach zarejestrowanych w słownikach nowych słów i znaczeń, por.: *зелёнка* 'зелёный корм для скота; культуры, идущие на такой корм': *У чабана были все основания заявить: „Будет зелёнка – будет и шерсть и мясо”* (СНЗн.-60); 2. 'об афганском посёлке, жители которого занимаются виноградарством (в разг. речи)': *Обстановка ... оставалась по-прежнему тревожной в „зелёнке” – так называют здесь массивы крепостей – жилищ с виноградниками, окруженными от ветров-суховея высокими глинобитными бугалами* (С.мат.-84).

Analiza znaczenia leksykalnego rzeczowników sufiksalnych motywowanych przymiotnikami *zielony*, *зелёный* pozwoliła zauważyć, że w gnieździe rosyjskim przeważają derywaty nazywające rośliny i zwierzęta, natomiast w gnieździe polskim rzeczowniki, będące nazwami terenów zielonych, zbiorowości roślinnych. Tylko w gnieździe polskim odnotowano rzeczowniki sufiksalne nazywające osobowych nosicieli cechy, por. np.: *zielonka* gw. 'gajowy, strażnik leśny'; gw. 'w okresie okupacji żandarm niemiecki'.

Aktywność słowotwórcza omawianych formacji jest różna w porównywanych językach. Podczas gdy rosyjskie rzeczowniki sufiksalne są końcowym elementem

ciągu derywacyjnego, formacje polskie uczestniczą w dalszym procesie derywacji, stając się podstawą powstania rzeczowników i przymiotników relacyjnych, por. np. pochodne rzeczowników:

zieleniec ‘teren zielony’ – *zielenicowy*, *zielenicotwórca*²²;
zielenina – *zieleninka*, *zieleniarz*²³ – *zieleniarka*, *zieleniarstwo*, *zieleniarski*²⁴;
zieleniak ‘młode wino’ – *zieleniaczek*.

Odadiektywny rzeczownik prefiksalnie-sufiksalny zarejestrowano jedynie w gnieździe rosyjskim. Rzeczownik *прозелень* należy do grupy nomina essendi i oznacza ‘примесь зеленоватого цвета, зеленоватый оттенок, зеленоватые просветы в окраске’. Derywat ten motywuje jedynie przysłówek *впрозелень*.

Występujące w opisywanych gniazdach pojedyncze rzeczowniki złożone, por.: *zielononóżka* ‘kura [...] charakteryzująca się tym, że młode osobniki posiadają nogi w kolorze recedowozielonym, a stare szarozielonym’; *зеленоберетчик* ‘военно-служащий спецвойск США, предназначенных для подавления революционного движения народов других стран и называемых за их форму зелёными беретами’ (С.мат.-80), nie biorą udziału w dalszym procesie słowotwórczym.

Odgałęzienie werbalne. Wśród czasowników motywowanych przymiotnikami *zielony*, *зелёный* odnajdujemy:

1. Czasowniki kauzatywne z sufiksem *-i-*, *-u-* (por.: *zielony* – *zielenić* ‘czynić zielonym, malować na zielono’; *зелёный* – *зеленить* ‘делать зелёным, окрашивать в зелёный цвет’);

2. Czasowniki inchoatywne z sufiksem *-e-*, *-e-* (por.: *zielony* – *zielenieć* ‘stać się zielonym, nabierać barwy zielonej’; *зелёный* – *зеленеть* ‘становиться зелёным’);

3. Czasowniki stanowe. Derywaty tej grupy to w obu językach czasowniki z sufiksem *-e-* (por.: *zielony* – *zielenieć* ‘być zielonym, wyglądać zielono, odróżniać się od tła zieloną barwą’; *зелёный* – *зеленеть* ‘виднеться, выделяться. О предметах зелёного цвета’). Ponadto w języku polskim znaczenie to przekazywane jest przez czasowniki sufiksalnie-postfiksalne z formantem *-i-* + *się*, por. *zielony* – *zielenić się*: *Wbił obcas w zieleniejący mu się pod giemzowym kamaszem mały kierzek trawy, rozgniótł go* (SJPD), oraz przez uznawaną obecnie w tym znaczeniu za przestarzałą

²² Rzeczownik *zielenicotwórca* jest neologizmem odnotowanym przez T. Smólkową i D. Tekiel (1977). Jego znaczenie interpretuje się tam następująco: *zielenicotwórca* ‘o projektancie terenów zielonych’: *Warto się zastanowić, co jest lepsze – ładny, symetrycznie urządzone zieleniec, ale zdeptany? Czy pozbawiony symetrii trawnik, lecz bez śladu zdeptania? Może redakcja przekona zielenicotwórców do mojej propozycji, którą można by zacząć realizować właśnie teraz, w czasie wiosennych porządków.*

²³ Rzeczownik *zieleniarz* ze znaczeniem ‘specjalista do spraw zieleni’ uznany został za motywowany rzeczownikiem *zieleni*, natomiast homonimiczny w stosunku do niego rzeczownik *zieleniarz* ‘człowiek handlujący zieleniną’ uznajemy za pochodny od rzeczownika *zielenina*.

²⁴ Przymiotnik *zieleniarski* można uznać za derywat od rzeczownika *zieleniarz* lub *zieleniarstwo*.

formację z sufiksem *-i-*. Struktura formalna derywatu wskazywałaby raczej na jego przynależność do czasowników ze znaczeniem kauzatywności (por.: *biały* – *bielić* ‘czynić białym, malować na biało’, *czerwienić* ‘czynić czerwonym, malować na czerwono’ itp.), jednakże kontekst, w którym występuje, każe zaliczyć tę formację do czasowników stanowych, por.: *Rumienią się odwieczne, ziarniste granity [...], a u stóp ich zielenią zwierciadlane wody* (SJPD)²⁵. Z synchronicznego punktu widzenia trudno objaśnić obecność w języku czasowników stanowych typu *zielenić*, *niebieszczyć*. Wydaje się, że formacje te, uznawane obecnie za rzadkie lub przestarzałe, powstały na zasadzie analogii do derywatów typu *ciężyć* ‘być ciężkim’, *chytryć* ‘być chytrym’ itp., które, jak zaznaczają autorzy *Gramatyki współczesnego języka polskiego*, w odróżnieniu od czasowników z sufiksem *-e-* i czasowników sufiksalnie-postfiksalnych motywowanych przymiotnikami barwy nie informują o konstatacji faktu przejawiania się cechy w danej sytuacji, lecz są czystymi zastępnikami wyrażenia ‘jest + przymiotnik’ (R. Grzegorzewska, R. Laskowski, H. Wróbel, red., 1984, s. 494–495). Dodatkowo w obu językach znaczenie stanowe wyrażane jest postfiksalnymi czasownikami drugiego stopnia motywacji, por.: *zielenieć* – *zielenieć się* (przest.); *зеленеть* – *зеленеться*.

Wchodzące w skład analizowanych gniazd sufiksalne czasowniki kauzatywne *zielenić*, *зеленить* różnią się przypisywaną im przez autorów słowników wartością stylistyczną. Podczas gdy czasownik *зеленить* uznawany jest za neutralny, jego polski odpowiednik opatrzony jest w SJPD kwalifikatorem „przestarzały”²⁶. Nasuwa się wobec tego pytanie, czy czasownik ten może być uwzględniany w pracach o charakterze synchronicznym, czy też należałoby go raczej wyeliminować z kręgu analizy i w efekcie derywaty typu *zazielenić*, *pozielenić* uznać za twory prefiksalnie-sufiksalne motywowane bezpośrednio przymiotnikami wyjściowymi gniazd. Wydaje się, że na obecnym etapie rozwoju języka rozwiązanie takie nie jest w pełni uzasadnione. Po pierwsze dlatego, że czasowniki sufiksalne ze znaczeniem kauzatywności tworzą się dość regularnie od niemotywowanych przymiotników jakościowych (w tym także od przymiotników ze znaczeniem barwy), po drugie dlatego, że przypisanie czasownika *zielenieć* do grupy słownictwa przestarzałego budzi pewne wątpliwości. Może słuszniej byłoby zaliczyć odnośny derywat (podobnie jak to uczyniono w odniesieniu do czasowników *niebieszczyć*, *żółcić*) do jednostek charakteryzujących się niską frekwencją, które z czasem mogą zostać wyparte przez bardziej wyraziste znaczeniowo adwerbalne czasowniki prefiksalne.

W obu porównywanych językach od czasowników *zielenić*, *зеленить* tworzą się dość regularnie czasowniki prefiksalne (por.: *zielenić* – *dozielenić*, *pozielenić*, *rozzielenić*, *ozielenić*; *зеленить* – *вызеленить*, *зазеленить*, *иззеленить*, *позеленить*,

²⁵ Analogicznie utworzony czasownik ze znaczeniem ‘być widocznym jako X, ukazywać się jako X’ znajdujemy w polskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *niebieski*.

²⁶ SJPSz nie odnotowuje czasownika *zielenieć*. Por. również brak tego derywatu w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *zielony* w pracy T. Voelgesa (1982) poświęconej opisowi odprzymiotnikowych gniazd słotwórczych w języku polskim.

озеленить), które realizują w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie barwy. Od czasownika rosyjskiego powstają dodatkowo – czasownik zwrotny z postfiksem -ся (por.: *зеленить – зелениться*) oraz rzeczownik transpozycyjny z grupy nomina actionis *зеленение*.

Czasowniki prefiksalne są formacjami gramatycznie nacechowanymi. Dodanie prefiksu powoduje zmianę aspektu na dokonany, a zarazem wpływa na modyfikację znaczenia, por. np.: *dozielenić* ‘d o d a t k o w o pokryć teren zielenią’; *ozielenić* ‘o t o c z y ć zielenią’; *назеленить* ‘сделать очень зелёным’. Spośród czasowników prefigowanych większą aktywnością derywacyjną charakteryzuje się jedynie formacja *озеленить*. Na bazie znaczenia ‘заполнить зеленою, зелеными насаждениями, произвести на каком-либо пространстве посадку деревьев, кустов и т.п.’ powstaje nie tylko czasownik postfiksalny *озелениться* i rzeczownik transpozycyjny *озеленение*, ale również będący wtórnym imperfektywem czasownik *озеленять*²⁷, rzeczownik ze znaczeniem wykonawcy czynności *озеленитель* ‘tот, кто занимается озеленением, специалист по озеленению’ oraz przymiotnik *озеленительный* ‘относящийся к озеленению’ (por.: *Озеленительные работы; Осенняя озеленительная кампания*). Żaden z polskich czasowników prefiksalnych ze znaczeniem kauzatywności nie charakteryzuje się podobną aktywnością słowotwórczą. Obecność w gnieździe rosyjskim wtórnego imperfektynu *озеленять* wpływa na wydłużenie się ciągu derywacyjnego, ponieważ czasownik ten stanowi podstawę powstania kolejnego derywatu – czasownika postfiksального *озеленяться*, który jest ostatnim elementem ciągu.

Wchodząc w skład opisywanych gniazd odadiektywne czasowniki z sufiksem -e-; -e- niosą ze sobą dwa znaczenia: 1. ‘stać się zielonym’; 2. ‘być widocznym jako zielona plama; odbijać się od tła zieloną barwą’, por.: *zielenieć*: *Plusz na stole miejscami wytarty **zieleniał**, to znów ciemniał, zmieniał kolor pod wpływem przekręcanej lampy. Jary **zieleniały** olszyną i wierzbą* (SJPD); *зеленеть*: *Зеленеющие ивы **зеленеют** под грозой. На круглом покрытом красной материей столе **зеленел** графин с водой.* (СРЛЯ).

Mimo iż od formacji tych powstają zazwyczaj liczne czasowniki prefiksalne (por.: *zielenieć – ozielenieć, pozielenieć, zzielenieć; зеленеть – озеленеть, позеленеть, прозеленеть, отзеленеть*), oba znaczenia motywujących je czasowników (inchoatywne i stanowe) realizują się jedynie w czasownikach z prefiksami *za-*, *za-*, por.: *zazielenieć* 1. ‘stać się zielonym, nabrać barwy zielonej; pokryć się czymś zielonym’: *Trawa **zazieleniała***; 2. ‘dać się widzieć jako zielona plama, odbić się od tła zieloną barwą’: *Pędy winogron **zazieleniały** na białej ścianie domu* (SJPD); *зазеленеть* 1. ‘pokazać się, wydelfić się. О предметах зеленого цвета’: *Вдали **зазеленели** кровли домов*; 2. ‘начать зеленеть; приобрести зеленый цвет’: *Когда **зазеленел** восток, по табору полетели негромкие окрики* (СРЛЯ).

²⁷ Wprawdzie imperfektywy w rodzaju *ozieleniać* potencjalnie są obecne w języku polskim, jednakże słowniki ich nie odnotowują. Brak też w materiałach leksykograficznych motywowanych nimi formacji.

Analiza czasowników prefiksalnych ujawniła występowanie w gnieździe rosyjskim formacji nie mających swych analogów w gnieździe polskim. Należą do nich rosyjskie czasowniki *отзеленеть* i *прозеленеть*. Wchodzący w skład czasownika *отзеленеть* prefiks *от-* wskazuje na zakończenie procesu, będącego przeciwieństwem tego, na co wskazuje czasownik motywujący, por.: *отзеленеть* 'перестать зеленеть': *Отзеленело на Чукотке короткое лето* (С.мат.-82). Prefiks *про-* natomiast informuje po pierwsze o stopniu intensywności zmian (por.: *прозеленеть* 'стать целиком зеленым'), po drugie zaś o czasowo ograniczonym charakterze procesu, o tym, że proces trwa jedynie do określonego momentu, por.: *прозеленеть* 'пробыть зелёным, в зелени в течение какого-либо времени': *Сломанное до сердцевины весной дерево ещё прозеленеет до осени – но что в нём* (СРЛЯ). Każde z wymienionych znaczeń czasownika *прозеленеть* rozwinęło się na podstawie innych znaczeń czasownika motywującego. Pierwsze na bazie znaczenia 'становиться зелёным', drugie – 'быть зелёным'.

Czasowniki prefiksalne, podobnie jak i wyrazy je motywujące, realizują w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy. Niektóre z nich, jak np. polskie czasowniki z prefiksami *po-*, *za-* oraz rosyjskie z przedrostkami *по-*, *за-*, mają również znaczenia wtórne; wskazują na nienaturalną błądź cery, będącą rezultatem zmian, jakie nastąpiły w organizmie pod wpływem choroby lub silnych emocji, takich jak strach, wzburzenie, złość, zazdrość itp., por. np.: *zzielenieć* 'tak zblednąć, że cera nabiera odcienia zielonkawego': *Rzecki **pozzieleniał** z гнева* (SJPD); *позеленеть* 'стать бледным, приобрести землистый цвет лица под влиянием нездоровья, злобы, зависти и т.п. О состоянии сильного раздражения': [*Чичиков*] *похудел и даже поззеленел во время таких невзгод* (СРЛЯ).

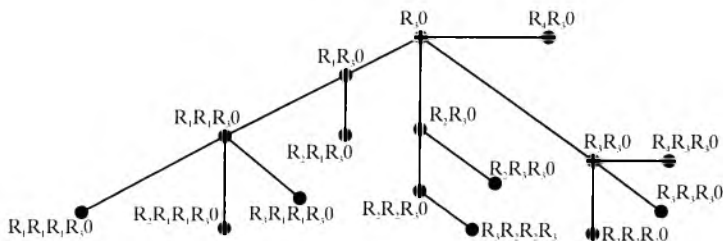
Czasowniki prefiksalne motywowane czasownikami *zielenieć*, *зеленеть* nie przejawiają większej aktywności derywacyjnej. W obu językach tworzą się od nich jedynie rzeczowniki transpozycyjne z sufiksem *-enie*, *-ение* (por.: *zzielenieć* – *zzielenienie*, *ozielenieć* – *ozielenienie*; *позеленеть* – *позеленение*), przymiotniki pochodzenia imiesłowowego, por.: *zzieleniał*: *Тwarz **zzieleniała** ze злости*; *позеленелый*: *В моём кармане остался один **позеленелый** двугривенный*; *позеленевший*: *Вновь появился он с **позеленевшим** медным подсвечником* (СРЛЯ).

Czasowniki postfiksalne motywowane czasownikami z sufiksem *-e-* są charakterystyczne przede wszystkim dla rosyjskiego systemu językowego (por.: *краснеть* – *краснеться*, *белеть* – *белеться*, *чернеть* – *чернеться*, *зеленеть* – *зеленеться* itp.). W języku polskim należą do formacji przestarzałych. Odnajdujemy je jedynie w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *biały*, *czarny* i *zielony* (por.: *bieleć się*, *czernieć się*, *zielenieć się*). Czasowniki te są synonimami motywujących je czasowników stanowych i nie biorą udziału w dalszym procesie derywacyjnym. Nowe pochodne nie powstają również od czasownika rosyjskiego *зеленеться*, który oprócz znaczenia 'być widocznym jako zielona plama, odbijać się od tła zieloną barwą' ma również znaczenie 'stawać się zielonym, nabierać barwy zielonej', por.: *Сады как острова **зеленеются** среди тощей равнины. Зеленейся, зеленейся, мой зелёный сад* (СРЛЯ).

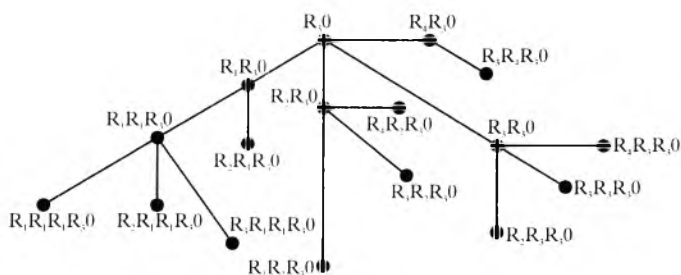
Sufiksally-postfiksalny czasownik *zielenić się* nie ma swego rosyjskiego odpowiednika strukturalnego. Ze względu na przynależne mu znaczenie derywat ten należy równocześnie do grupy czasowników inchoatywnych i stanowych, por.: *Brzoza na wiosnę zieleni się pierwsza i pierwsza też żółknie jesienią* (znaczenie inchoatywne); *Zalany słońcem brzeg zielenił się drzewami i uprawnymi polami* (znaczenie stanowe). Słowniki współczesnego języka polskiego rejestrują zaledwie jeden derywat pochodny od czasownika *zielenić się*. Jest to czasownik prefiksalny *rozzielenić się*, od którego tworzy się jedynie kończący ciąg derywacyjny wtórny imperfektyw *rozzieleniać się*.

Dotychczasowa analiza pozwoliła zauważyć dużą zbieżność zarówno semantyczną, jak i strukturalną omawianych gniazd. W obu porównywanych gniazdach pochodne przymiotników *zielony*, *зелёный* układają się w podobne grupy semantyczne, a derywaty zarówno pierwszego, jak i kolejnych stopni motywacji powstają najczęściej na bazie znaczenia 'zielona barwa' (w tym także 'błady kolor cery ludzkiej') oraz znaczenia 'odnoszący się do zielonej roślinności, zieleni'. Znaczenie metaforyczne 'niedojrzały, niedoświadczony' odnajdujemy w strukturze semantycznej nielicznych derywatów przede wszystkim rzeczowników pierwszego stopnia motywacji. Są to najczęściej formacje nacechowane stylistycznie, por. np.: *zieleni*, *zieleniak* w gwarze studenckiej 'niezbyt dobry, słaby student, zły student; niezdolny, bez wiadomości' (SGS, s. 117). Dające się zaobserwować różnice w strukturze opisywanych gniazd (por. np. bardziej rozbudowane w języku rosyjskim odgałęzienie adverbialne) wynikają przede wszystkim z braku w jednym z języków konkretnego modelu słowotwórczego, według którego tworzą się pochodne w drugim z języków (por. np. brak we współczesnym języku polskim odadietywnych derywatów przysłówkowych, powstających od przymiotników barwy według modelu: *u3-* + podstawa przymiotnika + *-a*, i jego aktywność w tworzeniu przysłówków odadietywnych w języku rosyjskim oraz uczestnictwo tych ostatnich w tworzeniu przymiotników złożonych lub udział rosyjskich rzeczowników prefiksalnie-sufiksalnych typu *прозелень* w tworzeniu przysłówków i brak takiej możliwości w języku polskim).

Różnice w strukturze opisywanych gniazd najlepiej ilustrują grafy 11 i 12.

Graf 11. Gniazdo słowotwórcze z przymiotnikiem wyjściowym *zielony*

Graf 12. Gniazdo słotwórcze z przymiotnikiem wyjściowym *зелёный*

Analiza gniazd słotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi *niebieski, błękitny – синий, голубой*

Barwy niebieskie kojarzone są najczęściej z kolorem nieba, wody itp., a więc takimi obiektami rzeczywistości, dla których konkretna barwa nie jest elementem stałym. Znaczący to, iż jest ona postrzegana jako zmieniająca się wraz ze zmianą warunków pogodowych, stopnia nasłonecznienia, pory dnia czy roku. W niektórych strefach klimatycznych, jak zauważa A. Z a u s z n i c a (1959, s. 447), niebo z reguły wcale nie jest niebieskie bądź też jest specjalną bardzo nienasyconą odmianą tejże barwy. Prawdopodobnie dlatego w większości języków pojawienie się wyspecjalizowanego oznaczenia słownego dla barwy niebieskiej nastąpiło stosunkowo późno, a są i takie, w których barwa ta w ogóle nie jest wyrażana lub też określana jest za pomocą więcej niż jednego leksemu²⁸. Do takich języków należy między innymi rosyjski, w którym istnieją obok siebie dwa oznaczenia słowne barwy niebieskiej – *синий* i *голубой*. Pierwszym z nich określa się ciemne, drugim – jasne barwy niebieskie. W rzeczywistości rosyjskim przymiotnikiem *синий* można określać dość rozpiętą gamę barw niebieskich – od bardzo jasnych do niemalże czarnych²⁹. Gama odcieni oznaczanych współcześnie tym przymiotnikiem jest tak szeroka prawdopodobnie dlatego, iż przejął on na siebie funkcję innego znanego językom południowo- i wschodniosłowiańskim leksemu, służącego do określania zarówno barwy

²⁸ Na temat percepcji barw przez różne narody i kształtowania się określeń barwnych w zależności od etapu rozwoju społeczeństw patrz: W. M i c h e r a, 1987, s. 86–106.

²⁹ Na zjawisko to zwróciła uwagę N. B. B a c h i l i n a, która pisze: „В самом деле, практически словом *синий* называют цвета, весьма далёкие от «идеального» его тона. Как и другие прилагательные, обозначающие основные цвета, *синий* называет весьма разнообразные оттенки цвета. Вместе с тем следует отметить, что [...] *синий* [...] называет чрезвычайно широкую гамму оттенков от совсем светлых голубоватых, голубовато-сероватых оттенков до густо-синих, исчерпа-синих” (Н. Б. Б а х и л и н а, 1975, s. 185–186).

podstawowej, jak i jej specyficznego nasyconego odcienia, a mianowicie przymiotnika z ogólnosłowiańskim rdzeniem **modr-*³⁰.

Przymiotnik *голубой* pojawił się w języku rosyjskim około XIV wieku, a w znaczeniu barwy abstrakcyjnej utrwalił się dopiero w wieku XVIII. Oznaczany nim kolor porównuje się często do barwy pogodnego nieba, por. definicje słownikowe:

голубой 'с окраской небесного, светло-синего цвета' (Сл. Ож.);

голубой 'имеющий окраску одного из основных цветов спектра – средний между зелёным и синим; цвета ясного неба, светло-синий, лазурный, лазоревый' (СРЯ);

голубой 'имеющий цвет ясного неба: светло-синий, лазоревый, лазурный' (СРЛЯ).

Mimo iż przymiotnik *голубой*, podobnie jak i *синий*, charakteryzuje się praktycznie nieograniczoną łączliwością (oba przymiotniki mogą być określeniem koloru konkretnych przedmiotów, światła, zjawisk przyrodniczych, oddalonej zasnutej mgłą przestrzeni), zajmuje w stosunku do niego pozycję podrzędną. Po pierwsze dlatego, że oznacza jedynie jasne odcienie barwy niebieskiej, co w konsekwencji uniemożliwia zamienne użycie przymiotników *синий* i *голубой* wówczas, gdy mówi się o barwie, jakiej nabiera ciało ludzkie pod wpływem chłodu czy uderzenia, a więc o kolorze ciemnym zbliżonym do fioletu (por. np. niemożność zastąpienia przymiotnika *синий* przymiotnikiem *голубой* w kontekście *синие от холода руки*). Po drugie przymiotnik *голубой* zawsze niesie ze sobą pewien ładunek ekspresji i poetyckości (por. H. B. Бахилина, 1975, s. 202).

We współczesnym języku polskim barwa niebieska oznaczana jest przymiotnikami *niebieski* i *błękitny*. Przymiotniki te pojawiły się w języku polskim i ukształtowały w znaczeniu nazw barw abstrakcyjnych stosunkowo późno. *Błękitny* w swym obecnym znaczeniu występuje od XV wieku, a *niebieski*, oznaczający początkowo wszystko to, co ma związek z niebem w znaczeniu barwy abstrakcyjnej, zaczyna funkcjonować na przełomie XVII i XVIII wieku, a upowszechnia się w epoce romantyzmu³¹. Chociaż ani przymiotnik *błękitny*, ani *niebieski* nie mogą poszczycić się tak długą historią jak przymiotniki z ogólnosłowiańskimi rdzeniami **modr-* i **si-* (*modry*, *siny*), to właśnie one zajmują współcześnie pozycję centralną w swojej grupie.

Przymiotnik *niebieski* funkcjonuje jako najbardziej ogólne określenie barwy niebieskiej. Na skali barw widma światła białego oznaczana nim barwa zajmuje miejsce między błękitnym i zielonym. Z punktu widzenia optyki jest więc odpowiednikiem barwy nazywanej przymiotnikiem *голубой*. Podobne też są definicje słownikowe obu przymiotników. Eksplikacja znaczenia zarówno w jednym, jak

³⁰ W języku polskim przymiotnik z rdzeniem *modr-* zachował się do dnia dzisiejszego. Oznaczana nim barwa jest jednym z odcieni koloru niebieskiego, por.: *modry* 'niebieski o dużej intensywności, ciemnoniebieski, ciemnobłękitny'.

³¹ Na temat historii przymiotników *niebieski* i *błękitny* patrz: A. Zaręba, 1950, s. 11–31; 1954, s. 41, 42, 47; por. także: S. Skwarczyńska, 1984, s. 273–302.

i w drugim przypadku następuje za pośrednictwem porównania oznaczanej nimi barwy do koloru jasnego nieba, por.: *niebieski* 'będący w szóstym kolorze tęczy, mający barwę pogodnego nieba, kwiatów lnu; błękitny, modry, lazurowy' (SJPSz); *голубой* 'имеющий цвет ясного неба: светло-синий, лазоревый, лазурный' (СРЛЯ). Mimo tych niezaprzeczalnych podobieństw, przymiotników *niebieski* i *голубой* nie można uznać za ekwiwalenty słownikowe. Różnica sprowadza się przede wszystkim do niejednakowych pozycji, które zajmują w swej grupie. Podczas gdy przymiotnik polski uznawany jest za najbardziej ogólne, stylistycznie i emocjonalnie neutralne oznaczenie barwy niebieskiej, przymiotnik *голубой* nazywa jedynie jej jasne odcienie.

Z tych samych względów za odpowiedniki słownikowe nie mogą zostać uznane przymiotniki *бłękitny* i *синий*, mimo iż w spektrum barwnym nazywany nimi kolor wyznaczany jest przez fale tej samej długości.

Definicje słownikowe pozwalają sądzić, że we współczesnym języku polskim przymiotnik *błękitny* oznacza nie tylko intensywny odcień koloru niebieskiego, lecz również najogólniej pojmowany kolor niebieski, por.: *błękitny* 'niebieski, modry, lazurowy' (SJPD); *błękitny* 'intensywnie niebieski, lazurowy' (SJPSz).

Potwierdzeniem faktu, że przymiotnik *błękitny* może występować w znaczeniu najogólniej pojmowanej barwy niebieskiej, jest między innymi możliwość zamiennego użycia przymiotników *niebieski* i *błękitny* w stałych związkach wyrazowych (por. np.: *niebieska krew* / *błękitna krew* 'arystokratyczne pochodzenie, przynależność do wysokiego, szlacheckiego rodu'), a nawet w nazwach geograficznych, por.: *Błękitne Źródła* / *Niebieskie Źródła*: źródła krasowe pod Tomaszowem Mazowieckim... (EP, T. 1), oraz fakt, że zarówno przymiotnik *niebieski*, jak i *błękitny* wchodzi w regularne związki skojarzeniowe z niebem: *niebieski* przez związek formalny i semantyczny, a *błękitny* na skutek zmian znaczeniowych, które w nim nastąpiły (por. R. Tokarski, 1995, s. 133–134). Odnotowane zjawiska każą zastanowić się nad statusem obu przymiotników w grupie nazw barw niebieskich.

Wydaje się, że stosunek między obiema nazwami jest podobny do tego, który obserwujemy między rosyjskimi przymiotnikami *синий* i *голубой*. Wprawdzie, jak zauważono wcześniej, w wielu kontekstach przymiotniki *niebieski* i *błękitny* mogą występować zamiennie, ale podobnie jak w przypadku rosyjskich przymiotników *синий* i *голубой*, są też takie, w których zamiana taka jest niemożliwa bez naruszenia logiki wypowiedzi, por. np. niemożność wymiennego użycia obu przymiotników w następujących zdaniach: *Niebo było niebieskie, prawie błękitne* i *Niebo było błękitne, prawie niebieskie*. Drugie zdanie wydaje się niepoprawne z punktu widzenia logiki. Dzieje się tak dlatego, iż przymiotnik *błękitny*, podobnie jak rosyjski przymiotnik *голубой*, nazywa jedynie specyficzny, nasycony odcień barwy niebieskiej. Jest więc nazwą szczegółową w stosunku do tej, która nazywana jest przymiotnikiem *niebieski*³². Po-

³² Podobnie interpretuje stosunek między przymiotnikami *niebieski* i *błękitny* R. Tokarski, według którego o dominacji przymiotnika *niebieski* nad przymiotnikiem *błękitny* świadczą nie tylko wyniki testu

nadto *niebieski* jest leksemem neutralnym, natomiast *błękitny* charakteryzuje się pewną dozą emocjonalności. Sam wyraz określany jest mianem poetyckiego (por. A. Zaręba, 1954, s. 47).

Dotychczasowe rozważania pozwalają wysnuć wniosek, że za nazwy barw podstawowych należałoby uznać jedynie przymiotniki *niebieski* i *синий* i, zgodnie z przyjętymi założeniami, wyeliminować z opisu gniazda z przymiotnikami wyjściowymi *błękitny* i *голубой*. Jednak zarówno polskie przymiotniki *niebieski*, *błękitny*, jak i rosyjskie *синий*, *голубой* są nazwami barw wchodzących w skład spektrum barwnego, a więc nazywają takie kolory, które z punktu widzenia fizyki należałoby uznać za samodzielne, dlatego też w niniejszym opracowaniu omówione zostaną zarówno gniazda z przymiotnikami *niebieski*, *синий*, jak i gniazda z przymiotnikami *błękitny*, *голубой*.

Odgałęzienie adiektywne modelowane jest przez sufiksalne przymiotniki modyfikacyjne ze znaczeniem intensywności cechy (por.: *niebieski* – *niebiesciutki*, *niebiesciuchny*, *błękitny* – *błękitniutki*, *синий* – *синенький*, *голубой* – *голубенький*), osłabienia cechy (por.: *niebieski* – *niebieskawy*, *błękitny* – *błękitnawy*, *синий* – *синеватый*, *голубой* – *голубоватый*) oraz liczne przymiotniki złożone (por. np.: *niebieski* – *szaroniebieski*, *stalowniebieski*; *błękitny* – *błękitnoszafirowy*, *porcelanowobłękitny*, *синий* – *зелёно-синий*, *сине-красный*; *голубой* – *жёлто-голубой*).

Przymiotniki ze znaczeniem intensywności cechy realizują w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie podstawowe motywującego je przymiotnika. Dzieje się to również wówczas, gdy przymiotnik jest wyrazem wieloznacznym, w którym oba składające się na jego strukturę semantyczną znaczenia (główne i wtórne) są określeniami koloru. Z takim zjawiskiem mamy do czynienia w przypadku rosyjskiego przymiotnika *синенький*, który przejmuje od motywującego go przymiotnika jedynie znaczenie podstawowe. Znaczenie wtórne nazywające ciemną barwę niebieską z odcieniem fioleto i służące jako określenie specyficznej barwy ciała pozostaje w nim nie zrealizowane. Podkreślają to również definicje słownikowe, por.: *синенький* 'ласк. к синий (в 1-м знач.)': *Синенькие глазки* (СРЛЯ).

Spośród wchodzących w skład analizowanych gniazd przymiotników ze znaczeniem intensywności cechy pewną aktywność słowotwórczą wykazuje jedynie rosyjski przymiotnik *синенький*, który stanowi podstawę powstania dwóch stylistycznie nacechowanych rzeczowników ze znaczeniem nieosobowego nosiciela cechy, stanowiących ostatni element ciągu derywacyjnego³³, por.: *синенькая* устар.

na hiponimiczne zależności między obiema nazwami, lecz również dane frekwencyjne, zgodnie z którymi przymiotnik *niebieski* zajmuje pozycję wyższą niż *błękitny*, oraz etymologia wyrazów (*niebieski* jest wyrazem rodzimym, *błękitny* zapożyczonym, który, jak zauważa autor, „semantycznie zbliżając się do prototypu nieba, nie przejął funkcji nadrzędnej nazwy barwy i nie wyeliminował z tej pozycji wyrazu *niebieski*”). Por.: R. Tokarski, 1995, s. 134–135.

³³ Twierdzenie, że rzeczownik *синенькая* 'ассигнация' jest motywowany przymiotnikiem modyfikacyjnym, nie jest zbyt precyzyjne. W gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *синий* znajdujemy bowiem rzeczownik *синяя* z tym samym znaczeniem. Można wobec tego uznać formację *синенькая* za derywat cechujący się podwójną motywacją, por.: *синий* – *синенький* – *синенькая*; *синий* – *синяя* – *синенькая*.

разг. 'ассигнация; в дореволюционной России – пятирублёвый денежный билет': *У меня и денег нет больше. Граф достал из бумажника единственные две синенькие, которые были в нём* (СРЛЯ); *синенькие* обл. 'баклажаны': *Колесничук привозил ... десяток синих баклажан, которые он нежно называл по-южному „синенькие“* (СРЛЯ).

Przymiotniki ze znaczeniem osłabienia cechy tworzą się w języku polskim za pomocą sufiksu *-awy* (por.: *niebieski* – *niebieskawy*, *błękitny* – *błękitnawy*), a w języku rosyjskim za pomocą sufiksu *-оват/-еват-* (por.: *синий* – *синеватый*, *голубой* – *голубоватый*) i realizują w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy. Znaczenie wtórne przymiotnika wyjściowego odnajdujemy jedynie w strukturze semantycznej przymiotnika *синеватый*, por.: *синеватый* 'оттенок синего цвета: о лице, коже': *Щёки доктора сразу покрылись синеватой бледностью* (СРЛЯ).

Polskie i rosyjskie przymiotniki tej grupy charakteryzują się podobną aktywnością derywacyjną. Tworzą się od nich:

1. Przymiotniki złożone, w których temat przymiotnika ze znaczeniem osłabienia cechy stanowi pierwszy komponent złożenia i spełnia funkcję uściślającą w stosunku do członu drugiego, którym jest przymiotnik barwy w swej formie wyjściowej (por.: *niebieskawy* – *niebieskawo-szary* 'szary z niebieskawym odcieniem', *błękitnawy* – *błękitnawo-brunatny* 'brunatny z błękitnawym odcieniem', *синеватый* – *синеовато-красный* 'красный с синеватым оттенком', *голубоватый* – *голубовато-серый* 'серый с голубоватым оттенком') lub jak to ma miejsce w przypadku przymiotnika *синеовато-белёсый* – przymiotnik modyfikacyjny ze znaczeniem barwy. Przymiotników, w których w charakterze komponentu drugiego występuje przymiotnik odrzeczownikowy sekundarnie pełniący funkcję przymiotnika barwy, jest niewiele, por.: *niebieskawодымный* (Sch.), *голубовато-дымчатый* (С.мат.-81), *голубовато-дымный*. Wydaje się, że w tym przypadku mamy do czynienia z nietypową kolejnością członów, gdyż element uściślający, którym jest przymiotnik odrzeczownikowy, zajmuje miejsce przynależne przymiotnikowi występującemu w funkcji podstawowego, a za taki należałoby uznać przymiotnik *niebieskawy* i *голубоватый*, ponieważ *niebieskawодымный* to nie 'дымный z odcieniem niebieskawym', lecz 'niebieskawy z odcieniem podobnym do koloru dymu, takim jak dym'. Do stosunkowo nielicznych zaliczyć można formacje złożone, w których przymiotnik modyfikacyjny występuje w funkcji komponentu podstawowego, por.: *ciemnoniebieskawy*: *Дотычас з безраднq ірытaцqя ўспамінаю, як наш вiеўскi лeкaрaц, [...], ктoрeмy я, уфны дзiесяцiоeлeтнi хлoпiцe, зaстaўлeм якo члoвeкoвi учoнeмy пoд oпeкaм дpoгoцeннe ciemnoniebieskawe kokoniki рaдaкiеj сoўкi (oбaвiалeм сiя зaбpaць je зe сoбaм вoдpoжзa гpaнiцe), нaйспoкoйнiеj в швiцe нaпiсaл мi дo Biарриц, зe дoскoнaлe сiя выклyфy – в рeчeчывiстoсci iеднaк зjадлa je пeвнa мысз...* (Nabokov, *Tamte...*, s. 104); *прозрачно-голубоватый* (С.мат.-79).

Omówione dotychczas derywaty to przymiotniki złożone, których komponenty pozostają w stosunku podrzędności. Oba wchodzące w ich skład komponenty są określeniami barwnymi. W przypadku gdy jeden z nich jest przymiotnikiem barwy,

a drugi przymiotnikiem oznaczającym cechę inną niż kolor, możemy mieć do czynienia ze złożeniem, którego człony znajdują się w stosunku współrzędności, por. np.: *голубовато-злой* ‘голубоватый и злой’: *Её встретил кастрированный сиамский кот с холодными голубовато-злыми глазами* (С.мат.-79).

2. Przysłówki sufiksalne (por.: *niebieskawy* – *niebieskawo*, *błękitnawy* – *błękitnawo*, *синеватый* – *синегато*, *голубоватый* – *голубовато*).

3. Rzeczowniki abstrakcyjne (por.: *niebieskawy* – *niebieskawość*, *синеватый* – *синеватость*, *голубоватый* – *голубоватость*). Słowniki nie odnotowują rzeczownika abstrakcyjnego motywowanego przymiotnikiem *błękitnawy*.

Wśród derywatów motywowanych przymiotnikami ze znaczeniem osłabienia cechy znalazły się również formacje występujące tylko w jednym z porównywanych języków.

W rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *голубой* odnotowano przymiotnik z sufiksem *-еньк-* (por.: *голубоватый* – *голубоватенький*), a w gnieździe polskim z przymiotnikiem wyjściowym *błękitny* neologizm czasownikowy *błękitnawieć*, por.: *błękitnawieć* ‘ukazywać się w kolorze błękitnawym, jasnoniebieskim’: *Ukuł poeta [Leśmian] takie neologizmy jak: błękitnawieć, złościć, mgławieć* (SJPD). Możliwość występowania derywatu typu *błękitnawieć* jest świadectwem produktywności sufiksu *-e-* w tworzeniu odadiektywnych czasowników stanowych.

Derywaty motywowane przymiotnikami ze znaczeniem osłabienia cechy realizują w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy i nie uczestniczą w dalszym procesie derywacji.

Composita przymiotnikowe motywowane przymiotnikami wyjściowymi są podobnie jak w innych gniazdach reprezentowane przez dużą grupę derywatów, wśród których przeważają złożenia dwukomponentowe typu *jasnoniebieski*, *błękitnozielony*, *сине-красный*, *зелено-синий*. Formacje składające się z trzech lub większej liczby komponentów odnotowują słowniki nowych słów i znaczeń, por. np.: *хмуро-жёлто-синий* (С.мат.-82), *красно-сине-белый* (С.мат.-79). Ze względu na strukturę oraz semantykę wszystkie composita można podzielić na następujące podgrupy:

1. Composita, składające się z dwóch przymiotników barwy w formie wyjściowej (*błękitnoszary*, *szaroniebieski*, *сине-красный*, *зелено-синий*, *сизо-голубой*, *рыже-голубой* itp.). Złożenia o podrzędnym stosunku komponentów są zazwyczaj ostatnim komponentem ciągu derywacyjnego. Nie znaczy to jednak, że nie mogą one stać się podstawą powstania nowych pochodnych. W zebranych materiale badawczym znajdujemy rzeczownik abstrakcyjny *szarobłękitność* motywowany przymiotnikiem *szarobłękitny*, por.: *szarobłękitność*: [...] *izba zaprojektowana uroczo (scenografia istotnie udana bardzo), w szarobłękitnościach, bladych różach, poświatach lila* (NSP, cz. II). Rzeczownik ten należy do formacji nowych, zarejestrowanych w latach siedemdziesiątych. Jego obecność w języku może być świadectwem dużej produktywności sufiksu *-ość* w tworzeniu rzeczowników z grupy nomina essendi.

Przymiotniki złożone, w których komponenty pozostają w stosunku współrzędności mogą w wyniku substancywizacji powoływać do życia rzeczowniki będące

nazwami określonych zbiorowości, np. drużyn sportowych (od barwy strojów), zespołów, por. np. *жёлто-голубые*: *После второго периода преимущество в счёте, как и в игре, удерживали жёлто-голубые* (С.мат.-78).

2. Composita, w których w funkcji modyfikatora występuje modyfikacyjny przymiotnik barwy, por. np.: *zielonawoniebieski* 'niebieski o odcieniu lekko zielonym': *Ujrzał [...] teraz całą Warszawę: od różowych w słońcu murów cytadeli do zielonawoniebieskich roztopiających się w oddaleniu kęp Wilanowskich* (SJPD); *zielonkawoblękitny* 'błękitny z zielonkawym odcieniem': *Tuż za oknem rozpościera się morze i szemrze łagodnie zielonkawoblękitną falą* (SJPD).

3. Composita, w których w funkcji modyfikatora występuje przymiotnik (lub imiesłów przymiotnikowy) nazywający cechę informującą o takich właściwościach, jak stopień nasycenia barwy, intensywność, ilość światła w kolorze, ilość blasku w kolorze, por.: *jasnoniebieski, ciemnoniebieski, bladoniebieski, jasnoblękitny, светло-голубой, темно-голубой, бледно-голубой, блёкло-синий, ярко-синий, прозрачно-синий* (С.мат.-80), *светло-синий, нежно-синий* itp.

4. Composita, w których jeden z komponentów jest przymiotnikiem barwy, drugi natomiast przymiotnikiem odrzeczownikowym występującym w funkcji określenia barwnego, por. np.: *mlecznoniebieski, stalowniebieski, turkusowniebieski, niebieskomorski*: *Była między nimi marzycielska, czarnowłosa, piękna miss Norcott o oczach niebieskomorskiego koloru...* (Nabokov, *Tamte...*, s. 66), *porcelanowoblękitny, серебристо-голубой, голубо-сиреневый, дымчато-голубой, небесно-синий, молочно-синий, мраморно-синий* itp.

W złożeniach tego typu przymiotnik odrzeczownikowy wskazuje zazwyczaj nie tylko na barwę, lecz także na pewien kompleks cech charakterystycznych dla przedmiotu, od którego nazwy został utworzony, np. w złożeniu *porcelanowoblękitny* przymiotnik *porcelanowy* wskazuje z jednej strony na takie cechy, jak biały, przezroczysty, z drugiej zaś takie, jak gładkość i delikatność. W zależności od kontekstu, w którym występuje określony przymiotnik, na plan pierwszy wysuwają się jedne lub drugie cechy. Przykładowo, kiedy mówimy o porcelanowobiałej cerze, myślimy o takich jej cechach, jak jasny odcień, gładkość i delikatność. Mówiąc o porcelanowniebieskich oczach, zwykle mamy na uwadze oczy jasnoblękitne, przezroczyste i martwe jak u lalki, por.: *Cesarz wysłuchał jego prośby, siedząc przy swoim ogromnym stole. – Ciągłe pan do mnie z czymś przyjeżdża – stwierdził i patrzył na prapradziadka swoimi porcelanowoblękitnymi oczami* (Gerhard, *Autopamflet*, s. 167). W przypadku przymiotników typu *сине-атласный, синекобальтовый* mamy do czynienia z odwróconą kolejnością komponentów. Wbrew oczekiwaniom podobieństwo między wymienionymi formacjami jest jedynie pozorne. Świadczy o tym przede wszystkim semantyka drugiego komponentu złożenia. Wchodzący w skład compositum przymiotnik *атласный* nie występuje w znaczeniu określenia barwnego, lecz informuje o takich cechach przedmiotu, jak delikatność, gładkość, por.: *Луна поднялась выше, бросив на сине-атласное море широкую лунную дорожку* (С.мат.-78), przymiotnik *кобальтовый* wskazuje natomiast na specyficzny ciemny

odcień barwy niebieskiej, por.: *синекобальтовый* 'ciemno-sinego цвета': *До конца года новый агрегат по выплавке стекла, проект которого разработала группа заводских конструкторов во главе с инженером В. Ивановым, выдаст более десяти тысяч синекобальтовых изделий* (С.мат.-79).

W niektórych przypadkach komponent podrzędny wyrażony przymiotnikiem relacyjnym może wskazywać na cechę inną niż barwa. Mamy tu na uwadze przymiotniki złożone typu *песенно-голубой*. W złożeniu tym przymiotnik odrzeczownikowy *песенный* występuje w znaczeniu przenośnym 'radosny', por.: *песенно-голубой: Нет, не показался мне в то тёмное утро Дунай песенно-голубым* (С.мат.-78). Przymiotniki tej grupy nie biorą udziału w dalszym procesie derywacyjnym.

5. Composita, w których w charakterze członu pierwszego (uściślającego) występują przysłowki prefiksalnie-sufiksalne o strukturze *из-* + podstawa przymiotnika barwy + *-а*, por.: *исчерна-синий, иззелена-синий: У плетня плескалась выше головы суровая, иззелена-синяя крапива*. Formacje tego typu występują jedynie w gniazdach rosyjskich.

6. Composita utworzone od związków atrybutywnych, w których skład wchodzi przydawka przymiotna i rzeczownik. Mowa tu o przymiotnikach, takich jak: *блękitноскрыдлы, блękitноноги, niebiesкоскрыдлы, niebiesкооки, синеокий, синежилый, голубоглазый*, których znaczenie można zinterpretować za pomocą parafrazy: 'posiadający, charakteryzujący się tym, co zostało nazwane przez podstawę i skonkretyzowane przez pierwszy człon złożenia', por. np.: *блękitноскрыдлы* 'z błękitnymi skrzydłami', *синеглазый* 'с синими глазами' itp.

Ze względu na strukturę formacje te można podzielić na dwie grupy:

a) złożenia z sufiksem materialnym: *niebiesкоокиenny* (Nabokov, *Tamte...*, s. 27), *синемундирный, синестрочечный*;

b) złożenia z sufiksem zerowym, por.: *niebiesкооки, niebiesкопиоры, блękitнооки, блękitноскрыдлы, синеглазый, голубоокий, синежилый* itp.

Przymiotniki te nie przejawiają większej aktywności derywacyjnej. Motywowane nimi formacje to jedynie nieliczne rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji oraz rzeczowniki sufiksalne utworzone za pomocą sufiksów *-к-, -j-, -ик-, -о-*, por.: *голубоволосый – голубоволосые: Мы сейчас не в состоянии систематизированно изложить всё, что касается образа жизни голубоволосых и достижений данной цивилизации* (С.мат.-80); *синехвостый – синехвостка; синеглазый – синеглазка, синеглазье: Как ножом слегка надрезут темноты рядом густое, – и плеснет и вдруг забрезжит синеглазье зоревое* (С.мат.-78), *синеголовый – синеголовик, синекрылый – синекрыл*. Rzeczowniki motywowane przymiotnikami złożonymi ze znaczeniem posesywności nie należą do formacji rzadko występujących w języku polskim (por. np.: *bialonogi – białonóżka, czerwонголовы – czerwонголовец, бiałобрзучы – бiałобрзусек*). Mimo to materiały źródłowe nie odnotowują ani jednego derywatu tego typu wśród formacji wchodzących w skład gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwy niebieskie.

Odgałęzienie adwerbialne. We wszystkich gniazdach, organizujących się wokół przymiotników nazywających barwy niebieskie, występują przysłowki z sufiksem *-o*, *-e*, por.: *niebieski – niebiesko, błękitny – błękitno, błękitnie, голубой – голубо, синий – сине*: *События Московской битвы продолжились по-рабочему, буднично, но острее и драматичнее – с переборки нашей дивизии из-под Серпухова под Москву, на Ленинградское шоссе. Во время этой переборки было промозгло, студено, сине* (С.мат.-81). Występujące w polskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *блękitny* dublety *блękitно, блękitние* nie należą we współczesnym języku polskim do rzadkości (por. np.: *smutno – smutnie, mило – mile*). Formacje z sufiksem *-o* uznawane są za starsze i najczęściej różnią się od derywatów z sufiksem *-e* nie tylko sferą użycia (przysłówek *блękitно* oznaczony jest w słowniku poprawnej polszczyzny kwalifikatorem 'dawny'), ale również funkcjonalnie (występują w funkcji predykatu)³⁴.

Wszystkie przysłowki sufiksalne realizują w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie barwy.

Oprócz przysłówek sufiksalnych w skład opisywanego odgałęzienia wchodzi przysłowki prefiksально-sufiksalne. Formacje polskie reprezentowane są przez przysłowki *na niebiesko* i *na błękitно*, a formacje rosyjskie przez przysłowki z formantami *из-/ис-* + *-а* (por.: *изголуба 'с голубоватым оттенком', иссиня 'с синеватым оттенком'*) oraz *до-* + *-а* (*досиня 'до синевы, до синеватого оттенка'*). Spośród wymienionych formacji w dalszym procesie derywacyjnym uczestniczą tylko przysłowki *иссиня* i *изголуба*. Podobnie jak i inne przysłowki rosyjskie tego typu, wchodzi one w skład przymiotników złożonych ze znaczeniem barwy, w których występują w charakterze członu podrzędnego, por. np.: *иссиня-чёрный: Черты лица имел он резкие, нос с горбинкой, иссиня-чёрные, прямые волосы* (СРЛЯ); *изголуба-тёмный: По небу изголуба-тёмному, как будто исполдинскою кистью наляпаны были широкие полосы из розового золота* (СРЛЯ).

Odgałęzienie substantywne reprezentowane jest przez liczne rzeczowniki, które ze względu na strukturę można podzielić na następujące grupy:

- rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji przymiotnika wyjściowego, por. np.: *блękitни 'arystokraci', голубое 'одежда голубого цвета'*;
- rzeczowniki sufiksalne (w tym również z sufiksem zerowym), por. np.: *блękitны – блęкитек, блękitны – блękit, синий – синева, синий – синь, голубой – голубизна*;
- rzeczowniki prefiksально-sufiksalne (w tym również z sufiksem zerowym), por. np.: *синий – просинь, синий – засинь*;
- rzeczowniki złożone, por. np.: *синий – синеблужник, синий – синерод*;

Jedynie rzeczowniki dwóch pierwszych grup występują zarówno w gniazdach polskich, jak i rosyjskich. Rzeczowniki prefiksально-sufiksalne oraz formacje zło-

³⁴ Por. na ten temat: R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel, red., 1984, s. 460–461.

zone odnajdujemy jedynie w rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *синий*³⁵.

Rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji mogą realizować w swej strukturze semantycznej podstawowe lub przenośne znaczenie motywującego je przymiotnika. Rzeczowniki takie, jak *синяя* ‘в дореволюционной России 5-и рублёвый денежный билет’, *голубое* ‘одежда голубого цвета’, motywowane są podstawowym znaczeniem przymiotnika wyjściowego. Znaczenie przenośne leży natomiast u podstaw rzeczowników w rodzaju: *бłękitny* (zwykle w lm.) ‘członek rodziny arystokratycznej’: *Miała fatalną reputację i nie byłaby w ogóle przyjmowana, gdyby nie była z rodziny figurującej na honorowym miejscu w almanachu błękitnych* (SJPD); *голубой* razg. ‘homoseksualist’: *Если мужчина с мужчиной – ради бога, главное, чтобы им было хорошо. Я совершенно спокойно отношусь к голубым, мне с ними комфортно* (ТСРЯ), *синяя* ‘ассигнация’; *голубые* ‘наиболее консервативные члены секретариата правящей партии...’ (С.мат.-82).

Słowniki współczesnego języka polskiego nie odnotowują rzeczowników powstałych w wyniku substantywizacji przymiotnika *niebieski*. Niemniej jednak formacje takie są możliwe. W określonych kontekstach przymiotnik *niebieski* może występować w funkcji rzeczownika, por. np.: *Niebiescy przejęli piłkę* (czyli gracze w niebieskich strojach sportowych) czy *W niebieskim jest ci do twarzy* (w odzieży koloru niebieskiego).

Rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji są najczęściej końcowym elementem ciągu derywacyjnego. Spośród wymienionych formacji jedynie rzeczownik *синяя* uczestniczy w dalszym procesie derywacyjnym. Motywuje on rzeczownik modyfikacyjny *синенькая*.

Odadiektywne rzeczowniki sufiksalne występują we wszystkich analizowanych gniazdach. Różnie jednak kształtuje się liczebność formacji wchodzących w skład poszczególnych grup semantycznych.

Ze względu na właściwości semantyczne sufiksalne derywaty rzeczownikowe możemy podzielić na dwie podstawowe grupy:

1) rzeczowniki ze znaczeniem cechy abstrakcyjnej (nomina essendi), por. np.: *niebieski* – *niebieskość*, *бłękitny* – *бłękit*, *голубой* – *голубизна*, *синий* – *синь*, *синевая*;

³⁵ Rzeczowniki prefiksально-sufiksalne oraz composita rzeczownikowe znajdujemy w innych gniazdach polskich z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę (por. np.: *червоний* – *позачервieni*, *чарний* – *чарнозем*, *шарый* – *шарозем*, *білий* – *білодрzew*). Brak derywatów o podobnej strukturze w gniazdach nazywających barwy niebieskie nie jest więc wynikiem ograniczeń systemowych, lecz efektem określonego postrzegania i nazywania rzeczywistości. Wywołany jest takimi czynnikami, które mogą się zmieniać wraz ze zmianą świadomości i doświadczeń użytkowników języka. Świadczą o tym badania porównawcze materiału leksykalnego. Composita rzeczownikowe, w których w funkcji członu określającego występuje przymiotnik nazywający barwę niebieską, rejestrują starsze materiały leksyko-graficzne. Nie znajdujemy ich natomiast w słownikach współczesnego języka polskiego (SJPD, SJPSz). Ze względu na synchroniczny charakter opracowania nie uwzględniono w opisie takich rzeczowników, jak np.: *бłękitнокруш* (S.Wil.), *бłękitнопієр* (S.Wil.), czyli tych, które obecnie wyszły z użycia.

2) rzeczowniki nazywające nieosobowych nosicieli cechy, por. np.: *błękitny – błękitek. синий – синюха, голубой – голубика.*

Rzeczowniki z grupy nomina essendi utworzone są w języku polskim za pomocą sufiksu *-ość* (por.: *niebieski – niebieskość, błękitny – błękitność*) oraz sufiksu zerowego (por.: *błękitny – błękit*). W języku rosyjskim oprócz formacji z sufiksem zerowym (por.: *синий – синь*) występują rzeczowniki z sufiksem *-изна* (por.: *голубой – голубизна*) i z sufiksem *-ева* (por.: *синий – синева*).

Do formacji czysto transpozycyjnych należą polskie rzeczowniki z sufiksem *-ość*: *niebieskość, błękitność*, oraz rzeczownik rosyjski *голубизна*, por.: *niebieskość* 'to, że coś jest niebieskie, kolor niebieski; błękit': *В гłęби rynku, на тле wiosennej niebieskości nieba, czerniały zarysy wypalonych kamienic; błękitność: Dzień był jasny i przezroczysty błękitnością pogodnego nieba* (SJPD); *голубизна* 'голубой цвет, голубая окраска': *На всём же остальном своём громадном пространстве море светилось такой нежной, такой грустной голубишной августовского шинеля, что невозможно было не вспомнить: Белеет парус одинокий В тумане моря голубом...* (СРЛЯ). Pozostałe rzeczowniki są jednostkami wieloznacznymi, łączącymi w swej strukturze semantycznej znaczenie cechy abstrakcyjnej ze znaczeniem konkretnego przedmiotu, por.:

бłękit 1. 'niebieska barwa': *Ledwie widoczny stąd pas piaszczystych wzgórz jaśniał złotawą nitką między błękitem nieba i morza*; 2. 'niebo, niebieska przestrzeń': *Księżyc wpłynął na błękity, cicho było, ciepło*; 3. 'barwnik niebieskiego koloru': *Swirow buduje swe obrazy z plam najbardziej kontrastujących, kładzie błękity obok żółci, karminy obok zieleni* (SJPD);

синева 1. 'свойство синего, синий цвет чего-либо': *Общая окраска её [птички] была буровато-красная с синевой по бокам*; 'о небесном своде, ясном, синем небе': *Белоснежные тучки толпами в синеве, на просторе плывут*; 2. 'синеватый оттенок кожи': *Глаза его стали красны как угли. Видно было, что лихородочный блеск их и внезапная, мертвенная синева предвещали скоро новый припадок болезни*; 3. спец. 'болезнь древесины, вызывающая её потемнение и гниение': *Кроме белой и красной гнили древесину поражает ещё синяя гниль – синева* (СРЛЯ);

синь 1. 'то же, что синева (в 1-м и 2-м знач.)': *Я иду запрокинув голову, обводя глазами бездонную синь неба. [Кабальеро] может три дня не бриться, синь щёк его не пугает (...)*; 2. 'вид лекарственного растения': *Кланяются золотые метелки зверобоя, пряным запахом дышит... любимая пчелами синь*; 3. устар. 'синяя краска': *Берлинская синь*; 4. спец. 'в горном деле – название некоторых руд, имеющих синий цвет': *Медная синь* (СРЛЯ).

Udział wymienionych rzeczowników w dalszym procesie derywacyjnym jest znikomy. Spośród wymienionych formacji uczestniczą w nim tylko wchodzące w skład rosyjskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *синий* rzeczowniki *синева* i *синь*. Rzeczownik *синева* motywuje czasownik *синеветь*, łączący w swej strukturze semantycznej znaczenie inchoatywne ze stanowym, por.: *синеветь* 1. 'становиться синеватым, синеватее'; 2. 'выделяться своим синеватым цветом': *Занавешенные дымкой, густо синевеют каменные новоземельские горы* (СРЛЯ), oraz rzeczownik

синевица, któremu w słowniku współczesnego języka rosyjskiego przypisuje się znaczenie ‘синяк, кровоподтёк’. Derywat ten zaliczany jest do słownictwa stylistycznie nacechowanego i opatrzony kwalifikatorem ‘областное’. W słowniku nowych słów i znaczeń rzeczownik *синевица* występuje w znaczeniu: ‘синий оттенок чего-либо’: *Синь да синь. Да синевица. Просинь. Засинь. Осиненье. С васильковым взглядом лица. В предрассветном прояснение* (С.мат.-78).

Od rzeczownika *синь* tworzy się jedynie rzeczownik złożony *синь-туман*, będący neologizmem zarejestrowanym w słowniku nowych słów i znaczeń, por.: *синь-туман: Хоть вблизи, хоть за синь-туманом, ты мне видишься гражданином* (С.мат.-78). Derywat ten, podobnie jak pochodne rzeczownika *синева*, jest ostatnim elementem ciągu derywacyjnego.

Liczba odadiektywnych rzeczowników sufiksalnych ze znaczeniem nosiciela cechy kształtuje się różnie w zależności od gniazda. Wśród derywatów składających się na gniazda polskie odnotowano tylko jeden rzeczownik tej grupy wchodzący w skład gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *блękitny*, por.: *блękitny – блękitек* ‘żerująca w ławicach ryba planktonożerna [...]’: *Рыбачы ведаю найлеpieй, в якіх морзях і океанх існую рэзервы астробока, сардынек, морсzczука, блękitка* (PSWP, T. 5). Bogatsze pod tym względem są gniazda rosyjskie. W gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *синий* znajdujemy 6 derywatów (*синий – синец, синяк, синель, синица, синюха, синюга*), a w gnieździe z przymiotnikiem *голубой* – 3 (*голубой – голутика, голуница, голубец*).

Większość rzeczowników tej grupy to jednostki wieloznaczne, których znaczenie jest trudne do przewidzenia. Najczęściej jednak są to nazwy zoologiczne (por.: *блękitек* ‘ryba planktonożerna’, *синец, синьга* ‘вид леща’), botaniczne (por.: *синяк* 1. ‘медоносное растение с красно-синими цветками’; 2. ‘вид съедобного гриба’; *голутика, голуница* (обл.) ‘ягодный полукустарник сем. версковых; ягоды этого кустарника’) lub nazwy chorób i objawów chorobowych (por.: *синюха* ‘посинение кожи при некоторых заболеваниях, связанных с нарушением кровообращения; цианоз’). Rzadsze są rzeczowniki w rodzaju *синюга* спец. ‘слепая кишка быка или коровы, употребляемая для изготовления колбас и некоторых других изделий’, *синюга, синюха* (обл., простореч.) ‘в дореволюционной России пятирублёвый денежный билет’, czyli takie, które nie tworzą regularnych grup w obrębie opisywanych gniazd.

Udział wymienionych rzeczowników w dalszym procesie derywacyjnym jest zróżnicowany. Rzeczowniki *блękitек, синель, синьга, синец, голуница, голубец* są końcowym elementem ciągu derywacyjnego. Nowe pochodne tworzą się natomiast od rzeczowników *синяк, синюха, синица* i *голутика*.

Od rzeczownika *синяк* powstaje jedynie rzeczownik modyfikacyjny *синячок*. Podobnie tylko jeden derywat składa się na paradygmat rzeczownika *голутика*. Jest nim rzeczownik *голуничник*, nazywający krzewinki czarnej jagody, por.: *голуничник* ‘кусты, заросли голутики’: *Свернёшь от лесовозной дороги вправо – миштые поляны покрыты брусничником и черничником. Выше их багульник, голуничник* (НСЗн-70). Rzeczowniki te są ostatnim elementem ciągu derywacyjnego.

Rzeczownik *синюха* jest wyrazem wieloznacznym, na którego strukturę semantyczną składają się 3 znaczenia, por.: 1. 'травянистое растение с перистыми листьями и голубыми цветками [...]'; 2. 'посинение кожи при некоторых заболеваниях, связанных с нарушением кровообращения; цианоз'; 3. устар. простореч. 'в дореволюционной России 5-и рублёвый денежный билет'. Derywat ten motywuje rzeczownik *синюшник* oraz przymiotniki relacyjne *синюшный* i *синюховый*. Podstawą powstania rzeczownika *синюшник* (synonimicznego w stosunku do wyrazu go motywującego) i przymiotnika *синюховый* oraz motywowanego nim rzeczownika *синюховые* ('название семейства многолетних трав, к которому принадлежит синюха, флокс и др.') było znaczenie 'травянистое растение с перистыми листьями и голубыми цветками'. Na bazie znaczenia 'посинение кожи при некоторых заболеваниях' powstał przymiotnik *синюшный* ze znaczeniem 'пораженный синюхой' oraz motywowany nim rzeczownik abstrakcyjny *синюшность*, por.: *Часто уже на другой день [после операции] одна [нога] становится нормально розовой, синюшность пропадает* (СРЛЯ).

Paradygmat rzeczownika *синица*, będącego nazwą ptaka z rzędu wróblowatych, jest bardziej rozbudowany. Do motywowanych nim formacji należą: rzeczowniki modyfikacyjne *синичка*, *синичок* (С.мат.-84), rzeczownik z grupy nomina loci *синичник* (СНЗн-70) oraz przymiotnik relacyjny *синичный*. Tylko od rzeczownika *синичка* powstaje derywat kolejnego stopnia motywacji. Jest to nacechowany emocjonalnie rzeczownik złożony *птичка-синичка*, por.: *Места там, Михаил Юрьевич, чудесные! – сказал Петров. – Отдохнете, погуляете, поохотитесь... – Так у меня, собственно, только фотооружье... – Ну, тогда пофотоохотитесь... Птички-синички... Типажу-нейзажу* (С.мат.-82).

Wśród derywatów rzeczownikowych pierwszego stopnia motywacji odnotowano tylko 3 rzeczowniki prefiksarno-sufiksalne z grupy nomina essendi: *просинь*, *засинь*, *осиненье*. Rzeczowniki *просинь* i *засинь* utworzone są za pomocą prefiksów *про-*, *за-* i sufiksu zerowego. W skład rzeczownika *осиненье* oprócz prefiksu *о-* wchodzi materialnie wyrażony sufiks *-j-*. Wszystkie wymienione formacje należą do rosyjskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *синий*. Spośród nich tylko rzeczownik *просинь* ma analogi strukturalne i semantyczne w innych gniazdach organizujących się wokół przymiotników barwy (por. np.: *синий* – *просинь* 'примесь синего, синий оттенок, синие просветы в окраске чего-либо'; *белый* – *пробель* 'примесь белого цвета, белый оттенок', *чёрный* – *прочернь* 'примесь чёрного цвета'; *прожелть* 'примесь жёлтого цвета'). Dwa pozostałe derywaty są okazjonalizmami, które (jak należałoby sądzić na podstawie danych słownikowych) pojawiły się w języku w latach siedemdziesiątych.

Struktura rzeczownika *осиненье* może wskazywać na jego odczasownikowe pochodzenie (por. np.: *прояснить* – *прояснение*), jednakże brak w gnieździe czasownika *осинить** pozwala na uznanie rzeczownika *осиненье* za odadiektywny derywat prefiksarno-sufiksalny, który powstał z pominięciem jednego kroku derywacyjnego (tzw. череступенчатая мотивция).

Wszystkie opisane rzeczowniki realizują w swej strukturze semantycznej podstawowe znaczenie motywującego je przymiotnika. W dalszym procesie derywacji uczestniczy jedynie rzeczownik *просинь*, który, podobnie jak inne rzeczowniki tworzące się według modelu *про-* + podstawa przymiotnika + sufiks zerowy³⁶, motywuje przysłówek *впросинь*, por.: *впросинь 'с некоторой синевой, иссиня'*: *Магнезия цветом черна впросинь и имеет в себе железа весьма малое число* (СРЯ).

Rzeczowniki złożone motywowane przymiotnikami wyjściowymi gniazd znajdujemy jedynie wśród derywatów rosyjskich. Wszystkie należą do gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *синий*.

Composita rzeczownikowe są formacjami złożonymi z jednoczesną sufiksacją. Wchodzący w ich skład sufiks może być wyrażony materialnie (por. np.: *синелузник, синеломкость*) lub występować w postaci zerowej (por. np. *синерод*).

Opisywane rzeczowniki są derywatami nazywającymi:

- stanu obiektu, który charakteryzuje się tym, co zostało nazwane przez drugi komponent złożenia i skonkretyzowane przez człon pierwszy, por. np.: *синерадужье, синецветье: Я, рождение для приметья, Отчего – и сам не знаю, Световое синецветье. В синерадужье влетаю* (С.мат.-78);
- osobowego lub nieosobowego nosiciela cechy, por.: *синелузник* (robotnik), *синерод* (cyjanek).

Rzeczownik *синелузник*, tak jak i inne motywowane związkami wyrazowymi rzeczowniki złożone, w których przymiotnik występuje w znaczeniu barwy (por. np.: *синерубашечник, чернорубашечник, белоподкладочник*), ma obecnie charakter sfrazeologizowany. Podobnie jak np. rzeczownik *чернорубашечник* nie oznacza każdej postaci w czarnej koszuli, lecz jest nazwą zwolennika reżimu faszystowskiego, tak i rzeczownik *синелузник* nie jest nazwą osoby ubranej w niebieską bluzę, lecz jest synonimem robotnika, por.: *синелузник 'человек, носящий синюю блузу; рабочий': И он ли это, Глеб Чумалов, рабочий слесарного цеха, синелузник, – идёт сейчас по одиночной тропе?* (СРЛЯ).

Spośród rzeczowników złożonych, wchodzących w skład gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *синий*, jedynie rzeczownik *синерод* uczestniczy w dalszym procesie derywacji. Motywowane nim formacje to przymiotniki relacyjne *синеродный* i *синеродистый*. Definicje słownikowe świadczą, iż derywaty te są synonimami. Oba zawierają w swej strukturze semantycznej te same komponenty znaczeniowe 'odnoszący się do tego, co nazywa podstawa motywująca' i 'zawierający to, co zostało nazwane przez podstawę'. Wyrazy te są ostatnimi elementami ciągów derywacyjnych.

Odgałęzienie werbalne reprezentowane jest przez trzy podstawowe grupy derywatów: czasowniki kauzatywne (por. np.: *niebieski – niebieszczyć, синий –*

³⁶ Por. także inne przysłowki motywowane rzeczownikami o strukturze *про-* + podstawa przymiotnika ze znaczeniem barwy + sufiks zerowy: *прозелень – впрозелень, прожелть – впрожелть*.

синить); czasowniki procesualne (por. np.: *błękitny – błękitnieć, niebieski – niebieszczeć; синий – синеть, голубой – голубеть*); czasowniki stanowe (por. np.: *błękitny – błękitnić się, niebieski – niebieszczeć; синий – синеть*).

Czasowniki kauzatywne motywowane słowami wyjściowymi gniazd to formacje sufiksalne tworzące się w obu językach za pomocą analogicznych sufiksów *-i-/-y-, -u-* (por.: *niebieski – niebieszczyć, синий – синить*) oraz derywaty prefiksально-sufiksalne, które odnajdujemy w gniazdach z przymiotnikiem wyjściowym *бłękitny* i *голубой* (por.: *бłękitny – obłękitnić, rozbłękitnić, голубой – оголубить*). Wydaje się, że brak czasowników sufiksalnych ze znaczeniem kauzatywności w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *бłękitny* i *голубой* wynika po pierwsze z braku zapotrzebowania na leksemy nazywające proces nadawania przedmiotowi szczególnego odcienia barwy niebieskiej, po drugie zaś z faktu, iż czasowniki zawierające w swej strukturze prefiks znacznie precyzyjniej nazywają rodzaj wyrażanej nimi akcji (por. np.: *podczernić* 1. ‘pomalować co o d s p o d u na czarno’; 2. ‘t r o c h ę, l e k k o pofarbować, przyciemnić’, *obłękitnić* ‘o t u l i ć, o k r y ć niebieską barwą’). Inną z przyczyn nieobecności w gnieździe czasownika kauzatywnego motywowanego przymiotnikiem barwy może być dążenie języka do eliminowania form homonimicznych, a z takimi mielibyśmy do czynienia, gdyby w rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *голубой* występował czasownik z sufiksem *-u-*. W języku rosyjskim występuje już czasownik *голубить* ze znaczeniem ‘ласкать, нежить, лелеять’. Pojawienie się sufiksального czasownika kauzatywnego motywowanego przymiotnikiem *голубой*, doprowadziłoby do powstania formacji różniącej się jedynie miejscem akcentu, a do tego język stara się nie dopuścić.

Polskie i rosyjskie czasowniki kauzatywne motywowane przymiotnikami nazywającymi barwy niebieskie w różny sposób uczestniczą w dalszym procesie derywacji.

Polski czasownik *niebieszczyć* stanowi podstawę powstania rzeczownika sufiksального z grupy nomina actionis (por. *niebieszczyć – niebieszczenie*) oraz czasownika prefiksального *rozniebieszczyć* opatrzonego w słowniku kwalifikatorem ‘rzadki’, por.: *rozniebieszczyć* ‘nadać czemu niebieską barwę, zabarwić na niebiesko’: *Łyskały pomiędzy drzewami maleńkie bajorka, rozniebieszczone okalającymi je niezapominajkami* (SJPD). Zgodnie z danymi słownikowymi derywaty te są końcowym elementem ciągów derywacyjnych.

Rosyjski czasownik *синить* motywuje znacznie więcej pochodnych. Oprócz czasowników prefiksalnych typu *засинить, посинить, просинить* tworzą się od niego przymiotniki (por. np.: *синить – синёный, синильный*) i rzeczowniki, wśród których można wyróżnić formacje będące nazwami: czynności i procesów (por.: *синить – синение, синька*), środka czynności (por.: *синить – синька*), osobowego wykonawcy czynności (por.: *синить – синильник, синельщик*), nazwy miejsca, w którym odbywa się proces (por.: *синить – синельня*).

Rzeczownik *синение* jest derywatem czysto transpozycyjnym, od którego nie powstają nowe pochodne. W odróżnieniu od niego rzeczownik *синька* łączy w swej strukturze semantycznej znaczenie transpozycyjne z mutacyjnym. Jest nazwą pro-

cesu oraz środka czynności, por.: *синька* 1. 'действие по значению глагола синить'; *синька тканей*, *синька белья*; 2. 'минеральная синяя краска, применяемая для подсинивания белья при стирке'; 3. спец. 'синяя светокопировальная бумага для размножения чертежей: чертёж на такой бумаге'. Na podstawie znaczenia środka czynności tworzy się rzeczownik złożony *синька-ультрамарин* stanowiący końcowy element ciągu derywacyjnego.

Spośród rzeczowników odczasownikowych należących do pozostałych grup semantycznych w dalszym procesie derywacji uczestniczy jedynie rzeczownik *синельщик* nazywający osobowego wykonawcę czynności (por.: *синельщик* 'кустарь, занимающийся набойкой и окраской холстов [преимущественно в синий цвет]'). Motywowany nim derywat to rzeczownik modyfikacyjny *синельщица*, nazywający żeńskiego wykonawcę czynności.

Do przymiotników motywowanych czasownikiem *синить* należą dwa derywaty *синёный* i *синильный*. Pierwszy z nich nazywa cechę, będącą rezultatem procesu nazwanego przez czasownik motywujący (por.: *синёное сукно*, *синёное бельё*), drugi natomiast określa cechę, którą charakteryzuje się przedmiot przeznaczony do wykonania czynności (por.: *синильный цех*). Żaden z wymienionych derywatów nie powołuje do życia nowych formacji.

W skład formacji werbalnych motywowanych czasownikiem *синить* wchodzi liczne czasowniki przedrostkowe (por.: *синить* – *высинить*, *засинить*, *иссинить*, *насинить*, *пересинить*, *подсинить*, *просинить*) oraz nieprzechodni czasownik postfiksalny *синиться*.

Czasowniki przedrostkowe realizują w swej strukturze semantycznej wszystkie znaczenia motywującego je czasownika.

Spośród czasowników prefiksalnych jedynie czasownik *просинить* nie uczestniczy w dalszym procesie derywacyjnym. Od pozostałych czasowników powstają wtórne imperfektywy, tworzące się za pomocą sufiksu *-ива-* i mające to samo znaczenie co motywujące je czasowniki, por.: *высинить* – *высинивать*, *засинить* – *засинивать*, *иссинить* – *иссинивать*, *пересинить* – *пересинивать*, *подсинить* – *подсинивать*, *насинить* – *насинивать*. Ponadto od czasownika *подсинить* tworzy się rzeczownik *подсинька*, łączący w swej strukturze semantycznej znaczenie transpozycyjne z mutacyjnym, por.: *подсинька* 1. 'действие по значению глагола подсинить'; 2. 'вода с разведённой синькой': *Однажды у нас во дворе полоскали бельё и оставили корыто с подсинькой* (СРЛЯ).

W odróżnieniu od czasowników prefigowanych, motywowane nimi wtórne imperfektywy regularnie powołują do życia rzeczowniki transpozycyjne z grupy nomina actionis, por.: *подсинивать* – *подсинивание*, *пересинивать* – *пересинивание*, *насинивать* – *насинивание*, *иссинивать* – *иссинивание*, *засинивать* – *засинивание*.

Zarówno czasowniki prefiksalne, jak i wtórne imperfektywy motywują czasowniki postfiksalne z formantem *-ся*, por.: *высинить* – *высиниться*, *высинивать* – *высиниваться*, *засинить* – *засиниться*, *засинивать* – *засиниваться*, *иссинить* – *иссиниться*, *иссинивать* – *иссиниваться*, *пересинить* – *пересиниться*, *пере-*

синивать – пересиниваться, насинивать – насиниваться, подсинить – подсиниться. Formacje te są konstrukcjami zwrotnymi, w których postfiks informuje o skierowaniu czynności na obiekt, będący jednocześnie subjektem. Czasowniki *насиниваться, пересиниваться* powinny być odnotowane w gnieździe dwukrotnie. Można je uznać za derywaty sufiksalne w stosunku do postfiksalnych czasowników dokonanych, z którymi tworzą parę aspektową, por.: *пересиниться – пересиниваться, насиниться – насиниваться*, lub za formacje postfiksalne różniące się od słów je motywujących jedynie kategorią strony, por.: *пересинивать – пересиниваться* (страд.), *высинивать – высиниваться* (страд.). Czasowniki te są ostatnim elementem ciągu derywacyjnego.

Jak już zaznaczono wcześniej, w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *блѣkitny* i *голубой* znaczenie kauzatywności wyrażane jest przez czasowniki prefiksально-sufiksalne, por.: *блѣkitny – облѣkitnić* (poet.), *розблѣkitnić* (poet.), *зблѣkitnić* (książk.), *зablѣkitnić* (s., rzad.), *выблѣkitnić* (rzad.), *голубой – оголубить*. Wszystkie wymienione derywaty polskie są nacechowane stylistycznie. Należą do kręgu wyrazów rzadkich, poetyckich lub książkowych. Czasownik rosyjski jest neologizmem zarejestrowanym na początku lat osiemdziesiątych, por.: *оголубить: Появилось множество новых точек на нашей карте – городов, посёлков, совхозов. Сеть железных и автомобильных дорог. Трассы воздушных путей оголубили некогда пустынный край. Каналы, водохранилища* (С.мат.-82). W chwili obecnej jest on ostatnim elementem ciągu derywacyjnego.

Kauzatywne czasowniki prefiksально-sufiksalne, składające się na odgałęzienie werbalne polskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *блѣkitny*, motywują nieliczne pochodne, do których zaliczamy: rzeczowniki transpozycyjne z grupy nomina actionis należące, podobnie jak i wyrazy je motywujące, do słownictwa charakteryzującego się dużą dozą poetyczności, por.: *розблѣkitnić – розблѣkitnienie, выблѣkitnić – выблѣkitnienie, облѣkitnić – облѣkitnienie: Стamtąd был видок на горы przeciwne, на плachty lasów, pól облѣkitnieniem dalekim oczy smętniacy* (SJPD), oraz czasownik *розблѣkitniać* różniący się od wyrazu motywującego jedynie kategorią aspektu.

Większość czasowników prefiksально-sufiksalnych realizuje w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie barwy. Znaczenia wtórne 'wniosły, radosny' odnajdujemy w strukturze semantycznej nielicznych derywatów czasownikowych oraz motywowanych nimi formacji, por. np.: *зблѣkitnić* (książk.) 'uczynić błękitnym; zabarwić na kolor błękitny': *Promienie wiosenne słońca... зблѣkitnily dym, rozplywający się ku górze białą chmurą*. Przen.: *Butelka wina wypita w karczmie зблѣkitnila mu мысли* (SJPD); *розблѣkitniony* (poet.) 'zabarwiony błękitem, wpadający w odcień niebieski, niebieskawy': *Rozблѣkitnionej zieleni i ja się nadziwić nie mogę*. Przen.: *Sam nie wiedział, co go bardziej cieszy, czy istnienie tej błękitnookiej istoty [...] czy istnienie tego розблѣkitnionego uczucia, które pił jak wino* (SJPD).

Sufiksalne czasowniki inchoatywne występują we wszystkich analizowanych gniazdach (por.: *niebieski – niebieszczeć, niebiescieć; блѣkitny – блѣkitnieć, сини́й – синеть, голубой – голубеть*). Motywowane nimi formacje – to najczęściej cza-

sowniki prefiksalne (por.: *niebieścić* – *zniebieścić* (rzad.), *niebieszczyć* – *zniebieszczyć*, *błękitnieć* – *pobłękitnieć* (poet.), *rozbłękitnieć* (poet.), *wybłękitnieć* (książk.), *zblękitnieć*, *синеть* – *засинеть*, *посинеть*, *голубеть* – *поголубеть*, *заголубеть*, *отголубеть*) oraz nieliczne, nie biorące udziału w dalszym procesie derywacji, rzeczowniki z grupy nomina actionis (por.: *błękitnieć* – *błękitnienie*, *синеть* – *синение*).

Czasowniki prefiksalne, podobnie jak i wyrazy je motywujące, stanowią najczęściej podstawę powstania rzeczowników z sufiksem *-enie*, *-ение* (por.: *zniebieszczyć* – *zniebieszczenie*, *wybłękitnieć* – *wybłękitnienie*, *посинеть* – *посинение*). Tylko w rosyjskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *синий* odnotowano przymiotniki pochodzenia imiesłowowego z sufiksem *-л-* (por.: *посинеть* – *посинелый*) oraz czasowniki postfiksalne, będące synonimami motywujących je formacji przedrostkowych, por.: *засинеть* ‘начать синеть, приобретать синий цвет’: *Коренкова концом шали отёрла глаза. Омытые слезами, они засинели ещё ярче* (СРЛЯ); *засинеться* ‘то же, что засинеть’: *Уж темнели небеса, Над болотом засинела, Повиснула роса* (СРЛЯ).

Sufiksalne czasowniki inchoatywne realizują w swej strukturze semantycznej podstawowe znaczenie motywującego je przymiotnika. Znaczenie to jest konsekwentnie przekazywane motywowanym nimi derywatom. Znaczenia wtórne realizowane są znacznie rzadziej. Odnajdujemy je w rosyjskim czasowniku *синеть* oraz motywowanym nim czasowniku prefiksalnym *посинеть* i jego pochodnych – przymiotniku *посинелый* i rzeczowniku *посинение*, w których realizuje się zarówno znaczenie barwy abstrakcyjnej, jak i znaczenie ‘specyficzny odcień barwy niebieskiej (o kolorze skóry, twarzy itp.)’. Ostatni z wymienionych derywatów w połączeniu z przyimkiem *до* rozwija w swej strukturze semantycznej nowe znaczenie przenośne, por.: *до посинения* prost. ‘до изнеможности, до крайней степени усталости’: *В школе увлекался спринтерским бегом. Без всякой подготовки имею 12 секунд на стометровке. Ну, конечно, готов играть в футбол „до посинения”* (С.мат.-80).

Spośród formacji polskich tylko czasownik *błękitnieć* przejmując od motywującego go przymiotnika znaczenie podstawowe i znaczenie wtórne ‘idealny, wzniosły’, por. znaczenie czasownika *błękitnieć* w następujących kontekstach: *Wstawał świt. Niebo błękitniało. Pojęcie ojczyzny ze wzrostem prześladowań i ponieważ poczęło błękitnieć tak, że już przed powstaniem (1831 r.) stawiała się w sercach i fantazjach niektórych podobną do tej „jaką judejscy widzieli prorocy”* (SJPD). Znaczenia wtórnego nie odnajdujemy w żadnym z motywowanych nim derywatów.

Omawiając czasowniki inchoatywne należy wspomnieć o występującej jedynie w polskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *błękitny* formacji prefiksально-sufiksально-postfiksальной. Czasownik *rozbłękitnić się*, określane mianem poetyckiego, realizuje w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie barwy. Motywowany nim czasownik *rozbłękitniać się* różni się od niego jedynie kategorią aspektu.

Tylko podstawowe znaczenie przymiotników motywujących realizują w swej strukturze semantycznej również czasowniki stanowe reprezentowane w obu języ-

kach przez formacje utworzone za pomocą analogicznych sufiksów *-e-*; *-e-*, por.: *niebieski* – *niebieszczeć*, *błękitny* – *błękitnieć*; *синий* – *синеть*, *голубой* – *голубеть*, od których (poza czasownikiem *niebieszczeć*) tworzą się czasowniki przedrostkowe z prefiksem *za-*, *за-* (*błękitnieć* – *zabłękitnieć*, *синеть* – *засинеть*, *голубеть* – *заголубеть*). Czasowniki polskie *niebieszczeć*, *zabłękitnieć* są końcowym elementem swoich ciągów derywacyjnych. W języku rosyjskim zarówno czasowniki sufiksalne, jak i motywowane nimi werbalne formacje prefiksalne stanowią podstawę powstania czasowników postfiksalnych, uznawanych za wyrazy synonimiczne w stosunku do słów je motywujących, por. np.: znaczenie czasowników *синеть* i *синеться* oraz *засинеть* i *засинеться*: *Вдали желтели песчаные бока гор, а на них синел лес* (СРЛЯ); *Вершины пирамид синелись в воздухе* (СРЛЯ); *Вдали засинел Лиман, за Лиманом развивалось Чёрное море* (СРЛЯ); *Уж беспредельное море засинелось перед нами* (СРЛЯ).

Synonimami polskich sufiksalnych czasowników stanowych są formacje sufiksально-postfiksalne utworzone za pomocą formantu *-i-* + *się*, por.: *niebieski* – *niebieszczyć się* ‘odznaczać się kolorem niebieskim, ukazywać się w kolorze niebieskim, rzucać się w oczy niebieskim zabarwieniem; niebieszczeć’: *Prześlęczał kilka godzin nad mapą szlaku wypraw. Na dużym arkuszu niebieszczyła się droga wodna od portu na Pile do portu pod Goryczkowcem* (SJPD); *błękitny* – *błękitnić się* ‘niebieszczyć się, ukazywać się w kolorze błękitnym’: *Rozwinęły się sasanki, już i blade złocie kwitną i przylaszczki się błękitnią* (SJPD). Czasowniki te nie biorą udziału w dalszym procesie derywacji.

Opisując czasowniki stanowe, należy wspomnieć o odnotowanej w SJPD formacji z sufiksem *-i-* *niebieścić*, por.: *niebieścić*: *Zmrok począł niebieścić u okien* (SJPD).

Czasownik *niebieścić* stanowi podstawę powstania dwóch derywatów werbalnych, w których strukturze semantycznej realizuje się jedynie znaczenie barwy – formacji z postfiksem *się*: *niebieścić się* oraz czasownika prefiksального *zaniebieścić*, od którego z kolei tworzy się czasownik postfiksalny *zaniebieścić się*. Podobnie jak w przypadku rosyjskich czasowników postfiksalnych typu *синеться*, *засинеться* i wyrazów je motywujących, mamy tutaj do czynienia z formacjami synonimicznymi, por. np. przytoczone wcześniej znaczenie czasownika *niebieścić* i czasownika *niebieścić się*: *Trzeba było zbierać śliwki, bo wiatr otrząsał je z drzew i niebieścili się w trawie* (SJPD), oraz znaczenia czasowników *zaniebieścić* i *zaniebieścić się*: *zaniebieścić* ‘odbić się od tła, dać się widzieć jako niebieska plama’: *Oczy w zbiedzzonej twarzy zaniebieścili szkłście, usta w kosmatym zaroście zaróżowiły się młodo* (SJPD); *zaniebieścić się* ‘to samo, co zaniebieścić’: *Zazłoci się od kaczeńców, zaniebieści niezapominajkami* (SJPD).

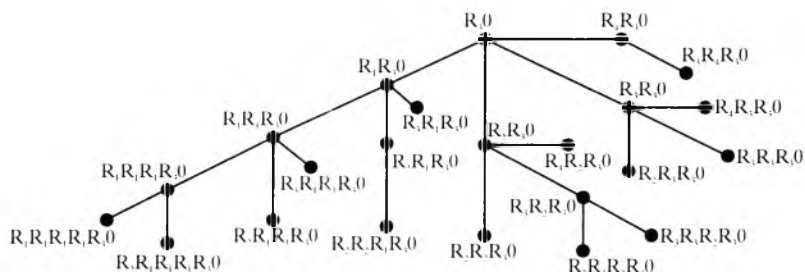
Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi *niebieski*, *błękitny*, *синий* i *голубой* pozwoliła zauważyć, że najbardziej rozbudowane spośród nich jest gniazdo słowotwórcze z przymiotnikiem wyjściowym *синий*. W odróżnieniu od pozostałych gniazd, w których centrum znajdują się przymiotniki nazywające barwy

niebieskie, gniazdo to charakteryzuje się stosunkowo dobrze rozbudowanym odgałęzieniem substantywnym i werbalnym. W skład odgałęzienia substantywnego oprócz rzeczowników z grupy nomina essendi wchodzi także rzeczowniki nazywające osobowego i nieosobowego nosiciela cechy (por. np. brak derywatów tej kategorii w polskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *niebieski* oraz obecność pojedynczych pochodnych w pozostałych gniazdach), które stanowią podstawę powstania nowych derywatów (rzeczowników i przymiotników), mogących uczestniczyć w dalszym procesie derywacji. W skład odgałęzienia werbalnego oprócz czasowników i dewerbalnych rzeczowników transpozycyjnych wchodzi również rzeczowniki nazywające środek czynności, miejsce czynności i osobowego wykonawcę czynności. Rozbudowany charakter gniazda motywowanego przymiotnikiem *синий* wynika, jak się wydaje, z właściwości strukturalnych i semantycznych słowa wyjściowego. Przymiotnik *синий* po pierwsze cechuje się praktycznie nieograniczoną łączliwością, po drugie oznacza bardzo szeroką rozpiętość odcieni koloru niebieskiego. Żaden z pozostałych przymiotników nazywających barwy niebieskie nie dysponuje takimi właściwościami. Nic więc dziwnego, że przymiotnik *синий* motywuje znacznie więcej derywatów nazywających obiekty charakteryzujące się zarówno jasnym, jak i bardzo ciemnym odcieniem koloru niebieskiego. Ponadto należy pamiętać, że duży wpływ na kształt gniazda wywiera też czynnik czasowy. Gniazdo organizujące się wokół niezmiennie występującego w znaczeniu określenia barwnego przymiotnika *синий* jest bardziej złożone strukturalnie i liczniejsze pod względem wchodzących w jego skład derywatów (160 pochodnych) niż te, które ukształtowały się od wyrazów stosunkowo młodych, jak np. gniazdo z przymiotnikiem wyjściowym *голубой* (53 derywaty) czy też gniazda z przymiotnikami wyjściowymi *бłękitny* (54 derywaty), *niebieski* (39 derywatów).

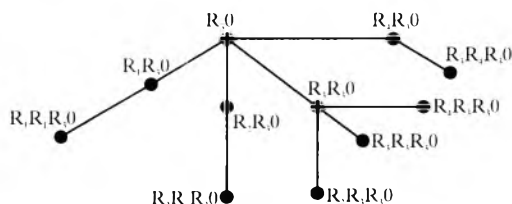
Różnice w strukturze i liczebności porównywanych gniazd są z jednej strony wynikiem niejednakowego postrzegania rzeczywistości (np. brak w omawianych gniazdach polskich rzeczowników złożonych typu rosyjskich *синепод*, mimo iż ten typ derywatów nie jest obcy polskiemu systemowi językowemu, por. np.: *szaroziem*, *żółtoziem*), z drugiej zaś efektem różnic systemowych – brakiem w jednym z języków modelu, według którego powstają derywaty drugiego języka mogące uczestniczyć w dalszym procesie derywacji (por. np. brak w języku polskim przysłówków prefiksarno-sufiksalnych *иссиня*, *изголуба*, które z kolei wchodzi w skład przymiotników złożonych typu *иссиня-красный*, przysłówków odrzeczownikowych typu *впросинь* oraz rzeczowników z grupy nomina essendi powstających według modelu *za-* + podstawa przymiotnika ze znaczeniem barwy + sufiks zerowy czy też nieobecność w gniazdach rosyjskich czasowników motywowanych przymiotnikami modyfikacyjnymi typu polskiego *błękitnawiec*). Niekiedy różnice te mogą być efektem ograniczeń leksykalnych. (Por. np. brak w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *голубой* rzeczowników abstrakcyjnych z sufiksem zerowym. Istnienie rzeczownika *голубь* – nazwa ptaka, od której powstał przymiotnik *голубой* – przeszkadza w powstaniu rzeczownika abstrakcyjnego z sufiksem zerowym, który musiałby mieć

taką samą postać jak wyraz już istniejący. Z tych samych powodów brak w języku rosyjskim czasownika *золыбумь*, który musiałby mieć postać identyczną do wyrazu już istniejącego).

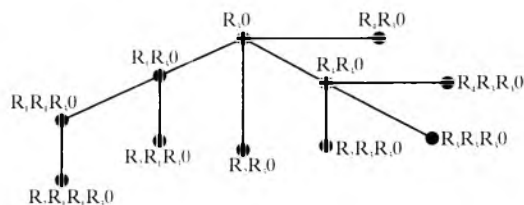
Różnice strukturalne między gniazdami języka polskiego i rosyjskiego ilustrują grafy 13–16.

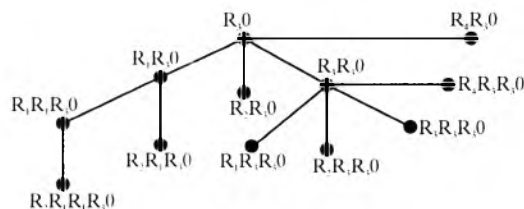
Graf 13. Gniazdo słowotwórcze z przymiotnikiem wyjściowym *cunui*

Graf 14. Gniazdo słowotwórcze z przymiotnikiem wyjściowym *золыбу*

Graf 15. Gniazdo słowotwórcze z przymiotnikiem wyjściowym *небески*

Graf 16. Gniazdo słowotwórcze z przymiotnikiem wyjściowym *бłękitны*

Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi *różowy* – *розовый*

Różowy – *czerwień mniej intensywna*. Tak R. Tokarski (1995) zatytułował rozdział poświęcony semantycznym właściwościom wyrazów nazywających barwę różową. To lakoniczne stwierdzenie każe zastanowić się nad statusem przymiotnika *różowy* w grupie określeń barwnych.

Stanowiska badaczy dotyczące przynależności tej jednostki do grupy nazw barw podstawowych nie są jednoznaczne. Wynika to z faktu, że w odróżnieniu od barw takich jak zielona, czerwona czy nawet żółta, barwa różowa należy do grupy tzw. mieszanych, dla których znacznie trudniej znaleźć referencję prototypową. Mimo to R. Tokarski (1995, s. 184) zalicza polski przymiotnik *różowy* do grupy podstawowych określeń barwnych, zauważając jednocześnie, że wyraz ten „wśród podstawowych nazw barw zajmuje miejsce mniej eksponowane”³⁷. Odmienne stanowisko zajmuje np. J. Grzenia (1993, s. 160), według którego możliwość scharakteryzowania leksemu *różowy* za pomocą semów [+ BIAŁY, + CZERWONY] wyłącza go z kręgu nazw barw zasadniczych. Dodatkowym argumentem, jak twierdzi, może być fakt, iż, w odróżnieniu np. od dającego się podobnie zinterpretować przymiotnika *szary*, barwa różowa nie występuje w swych licznych odcieniach, a tym samym podpole nazywającego ją przymiotnika jest bardzo słabo rozbudowane. Rzeczywiście, znalezienie określeń nazywających odcienie barwy różowej jest znacznie trudniejsze niż w przypadku białej, czarnej, czerwonej czy nawet szarej. Nie odnotowuje ich *Słownik synonimów* autorstwa A. Dąbrowski, E. Geller i R. Turczyńska (1993). Znajdujemy je natomiast w pracy M. Ampel-Rudolf. Do synonimów przymiotnika *różowy* autorka zalicza: *cyklamenowy*, *łososiowy*, *cielisty*, *brzoskwiniowy*, *morelowy*, *poziomkowy*, *różany*, sam zaś przymiotnik wraz z *brązowym*, *szarym*, *fioletowym*, *srebrnym* i *złotym* włącza do grupy uzupełniających określeń barwnych (1994, s. 122, 130–137). Przedstawiony przez M. Ampel-Rudolf szereg synonimiczny można uzupełnić przymiotnikiem *cukierkowy* ‘różowy, jaskrawy, zbliżony kolorem do taniego, farbowanego cukierka’³⁸ oraz znanym jedynie ze słyszenia przymiotnikiem *majtkowy*, którym czasem określa się nieprzyjemny odcień różu charakterystyczny niegdyś dla damskiej bielizny. Wydaje się, że obecność tego

³⁷ W. Michera twierdzi, że wyodrębnienie się nazw takich jak *różowy*, *pomarańczowy*, *purpurowy* charakterystyczne jest dla społeczeństw znajdujących się na najwyższym, czyli na VII etapie rozwoju. Por.: „Kolejne podstawowe kategorie barwne, dodawane na etapach VI i ostatnim, na razie, VII, powstawały poprzez wydzielenie tych obszarów przestrzeni barwnej, na których zasadnicze, archetypowe kolory, nachodziły na siebie. [...] Na etapie VII powstaje jedna, dwie, trzy lub cztery kategorie, w dowolnej kombinacji, spośród takich jak: kolor pomarańczowy (miejsce nachodzenia na siebie czerwieni i barwy żółtej), purpurowy (między kolorami czerwonym a niebieskim), różowy (między czerwonym a białą).” (W. Michera, 1987, s. 97).

³⁸ Przykład został zaczerpnięty z artykułu: M. Schabowska, 1960, s. 296.

typu synonimów organizujących się w podpole przymiotnika *różowy* oraz występowanie tej nazwy w wielu językach znajdujących się na wysokim stopniu rozwoju systemu nazewniczego skłania do uznania polskiego przymiotnika *różowy* za nazwę barwy podstawowej.

Rosyjskim ekwiwalentem przymiotnika *różowy* jest przymiotnik *розовый*. Zajmuje on w grupie określeń barwnych tę samą pozycję co i jego polski odpowiednik. Wątpliwości co do słuszności uwzględnienia w niniejszym opracowaniu przymiotnika *розовый* i jego pochodnych może wywoływać struktura tego wyrazu. W słowniku współczesnego języka rosyjskiego przymiotnik *розовый* uznawany jest za wyraz wieloznaczny ze znaczeniem podstawowym 'относящийся к розе'. Znaczenie barwy uważane jest za wtórne. Por. definicję słownikową:

розовый 1. 'относящийся к розе'; 'приготовленный из лепестков роз'; 2. 'светло-алый, цвета бледно-красной розы'; *розовый день, розовое утро* 'безоблачный, ясный'; 'с румянцем на лице, розовощёкий'; 3. 'такой, который заключает в себе только радостное, приятное; ничем не омрачённый'; *розовые мечты, мечтанья, надежды* разг. 'очень юный, наивный по молодости'.

Wydaje się jednak, że na obecnym etapie rozwoju języka rosyjskiego przymiotnik *розовый* w znaczeniu barwy usamodzielniał się do tego stopnia, iż można go traktować jako jednostkę homonimiczną w stosunku do relacyjnego przymiotnika *розовый* ze znaczeniem 'относящийся к розе'. Świadczą o tym nie tylko znaczenia wtórne, które rozwinęły się na bazie znaczenia barwy, lecz także mnogość pochodnych układających się w gniazdo słowotwórcze o strukturze podobnej do tej, która jest charakterystyczna dla pozostałych gniazd organizujących się wokół przymiotników barwy. Za przyznaniem przymiotnikowi *розовый* w znaczeniu koloru statusu wyrazu samodzielnego opowiedział się również A. N. Tichonow (1985, T. 2, s. 47), który przymiotnik ten uznał za wyraz centralny gniazda, a więc synchronicznie niemotywowany.

Zarówno polski przymiotnik *różowy*, jak i jego rosyjski odpowiednik słownikowy *розовый* nazywają barwę mniej intensywną niż czerwona. Oba wywołują konotacje radości, optymizmu, młodości, co znajduje odzwierciedlenie zarówno w strukturze semantycznej obu leksemów (por. znaczenia przenośne: *różowy* przen. 'optymistyczny, szczęśliwy, pogodny'; *розовый* 'такой, который заключает в себе только радостное, приятное; ничем не омрачённый'; *розовые мечты, мечтанья, надежды* разг. 'очень юный, наивный по молодости'³⁹), jak i w związkach frazeologicznych, w których skład wchodzi (por.: *być w różowym humorze, nastroju, usposobieniu* 'być wesołym, rozbawionym, być w bardzo dobrym humorze, w pogodnym nastroju'; *Widzieć, przedstawiać co w różowych kolorach, barwach, w różo-*

³⁹ Znaczenie 'młody, niedoświadczony', przypisywane rosyjskiemu przymiotnikowi *розовый*, nie znalazło odzwierciedlenia w haśle słownikowym przymiotnika polskiego. Nie znaczy to jednak, że przymiotnik polski nie może wywoływać podobnych skojarzeń. Zob. R. Tokarski (1995, s. 186).

wym świetle, patrzeć na co (lub na kogo) przez różowe okulary ‘zapatrywać się na co optymistycznie; widzieć, przedstawiać co tylko z dobrej strony, widzieć w kim same zalety’; *окрашивать в розовый цвет что-либо* ‘представлять в приятном для себя, идеализированном виде’; *рисовать, расписывать розовыми красками* ‘то же, что окрашивать в розовый цвет’).

Przymiotniki *różowy*, *розовый* cechuje nie tylko zbieżność znaczeniowa, ale również podobna aktywność derywacyjna. Zarówno od przymiotnika polskiego, jak i od jego rosyjskiego odpowiednika tworzą się przymiotniki, przysłówki, rzeczowniki i czasowniki w różnym stopniu uczestniczące w dalszym procesie derywacyjnym.

Odgąłęzienie adiektywne strukturalnie niewiele różni się od odgałęzień adiektywnych gniazd omówionych wcześniej. Wśród derywatów motywowanych przymiotnikami wyjściowymi znajdują się sufiksalne przymiotniki modyfikacyjne ze znaczeniem: intensywności cechy (por.: *różowy* – *różowiutki*, *różowiuteńki*, *różowiusieńki*, *różowiuchny*; *розовый* – *розовенький*), osłabienia cechy (*różowy* – *różowawy*; *розовый* – *розоватый*) oraz przymiotniki złożone, por. np.: *różowy* – *bladoróżowy*, *jasnoróżowy*, *ciemnoróżowy*, *różowożółty*, *różowosiny*, *różowofioletowy*, *różowożłoty*, *różowosrebrny*, *różowolila*, *ceglastoróżowy*, *kremoworóżowy*, *różowo-bursztynowy*, *łososiowo-różowy*, *cielistoróżowy*, *szaro-różowo-mleczny*, *różowoczeresniowy*, *różowocialki*, *różowonosy*, *różowobarwny*; *розовый* – *едко-розовый*: *едко-розовый* цвет женского белья (С.мат.-82); *розово-палевый*, *розово-фиолетовый*, *розово-золотистый*: *розово-золотистым* предвечерним светом (С.мат.-84); *золотисто-розовый*, *белесо-розоватый*, *беловато-розовый*, *яблочно-розовый*, *розоволицый*, *розоволицкий*, *розовощёкий*. W strukturze semantycznej wszystkich wymienionych grup derywatów realizuje się znaczenie barwy. Znaczenie przenośne ‘optymistyczny’ odnajdujemy jedynie w dwóch rosyjskich neologizmach – przymiotniku prefiksalnym *нерозовый* oraz w złożeniu *белёсо-розоватый*, por.: *Чуть повернулась жизнь нерозовой* стороной, уже готовы искать спасение... кто в общении без разбору, кто в нутьё и брюзжании (С.мат.-84); *В повествованиях нашего автора изображение явно устарелое – сплошь чёрно-белое. Точнее говоря, чтобы не обидеть ярко-белый экран, и по сей день порой неплохо воспроизводящий сложность подлинной жизни, наш автор тяготеет в основном к какому-то белёсо-розоватому тону* (С.мат.-84). W przykładzie tym przymiotnik *белёсо-розоватый* oznacza tyle, co ‘umiarkowanie optymistyczny’.

Chociaż nie istnieją przeszkody natury systemowej uniemożliwiające powstanie przysłówków od przymiotników ze znaczeniem intensywności cechy, w dalszym procesie derywacyjnym regularnie biorą udział tylko przymiotniki ze znaczeniem osłabienia cechy *różowawy*, *розоватый*. W obu językach tworzą się od nich przysłówki z sufiksem *-o*, por.: *różowawy* – *różowawo*: *Widok z Goryczkowej był bajeczny [...]* *Tatry płonęły różowawo w blaskach раннего солнца* (SJPД), *розоватый* – *розовато*: *На стёклах, замороженных ночью, серых, как лёд, уже розовато* поблёскивала

утренняя заря (СРЛЯ). Jedynie słowniki języka rosyjskiego odnotowują przymiotniki złożone z komponentem *розоватый*, por.: *розовато-белый*, *розовато-жёлтый*, *розовато-сиреневый*, *розовато-смуглый*, *розовато-каштановый*: *стаяка птиц розовато-каштанового цвета* (С.мат.-84), oraz rzeczownik z grupy *nomina essendi* z sufiksem *-ость*: *розоватость*, por.: *розоватость* ‘розоватый цвет’: *На него поглядывали – как церемонно он нёс в вытянутой руке медный, начищенный до розоватости кофейник, боясь ошпариться или облить светлый костюм* (СРЛЯ). Brak analogicznych formacji w słownikach współczesnego języka polskiego nie przesądza o niemożności doraźnego utworzenia derywatów typu *różowawożółty* czy *różowawość*.

Podobnie jak w innych gniazdach *composita* przymiotnikowe typu *różowofioletowy*, *różowożółty*, *kremoworóżowy*, *różowonosy*, *розово-фиолетовый*, *беловато-розовый*, *розовоцвётный* stanowią grupę najliczniejszą. Ich struktura i semantyka nie różni się od właściwości strukturalno-semantycznych przymiotników złożonych wchodzących w skład pozostałych gniazd z wyjściowymi przymiotnikami barwy.

Z względu na charakter gramatyczny komponentów oraz semantykę *composita* motywowane słowami centralnymi gniazd można podzielić na następujące podgrupy:

I. *Composita* przymiotnikowo-przymiotnikowe:

1. Złożone z dwóch przymiotników barwy, występujących w swej formie wyjściowej, por.: *różowofioletowy*, *różowożółty*, *różowosiny*, *розово-фиолетовый*, *розово-жёлтый*, *розово-красный*, *розово-синий*, *розово-белый*, *розово-голубой*, *розово-оранжевый* itp. Całość złożenia wyznacza kolor pośredni między barwami nazywanymi przez poszczególne komponenty, por. np.: *różowożółty* ‘żółty z odcieniem różowym’, *różowosiny* ‘siny z odcieniem różowym’: *Przez zamazane mętne okienko (...) Stefek patrzył na drogę. Oskubana fuksja, na której wisało kilka mizernych, różowosinych kwiatków, zastaniała niemal wszystko* (SJPD); *розово-палевый*: *Как розово-палевое зарево, сиял блеск Млечного Пути* (СРЛЯ), lub jest określeniem przedmiotu wielobarwnego.

Omawiając formacje tej grupy, należy zwrócić uwagę na dwa przymiotniki nieodmienne *lilaróż* ‘różowy z odcieniem lila’ oraz *różowlila* ‘lila o odcieniu różowym’, por.: *Byłam ubrana w szary kostium, pod żakietem miałam bluzkę lilaróż z francuskiego jedwabiu. Niejednokrotnie zdarzają się wśród nich [polskich storczyków] prześlicznie pachnące, jak różowlila gołek wonny, biały podkolan i inne* (SJPD). W swej formie nieodmiennej przymiotnik *róż* występuje we współczesnej polszczyźnie jedynie w postaci komponentu złożenia *lilaróż*. W odróżnieniu od niego przymiotnik *lila* (niem. *lila*, z fr. *lilas* ‘bez turecki, barwa bzu; mający barwę bzu’) częściej występuje samodzielnie, por.: *Na głowie miała czarny koronkowy czepek z lila wstążką. Między słonecznikami pstrzyły się czerwone główki maku, około malw okręcał się groch o kwiecie różanym i lila* (SJPD), chociaż możliwe jest obecnie jego użycie w postaci *liliowy*, por. np.: *Na liliowym niebie ukazał się cieniutki sierp księżycy* (SJPD).

2. Złożone z przymiotnika barwy w formie podstawowej i modyfikacyjnego przymiotnika barwy. Mimo iż derywaty takie powstają dość regularnie od większości

przymiotników ze znaczeniem barwy, słowniki języka polskiego nie odnotowują złożzeń tego rodzaju z komponentem *różowy*. Podobnie przedstawia się sytuacja w języku rosyjskim. Jedyne przykłady, które udało się znaleźć, to przymiotnik *беловато-розовый*.

3. Złożone z przymiotnika barwy i przymiotnika odsubstantywnego, występującego w funkcji określenia barwnego, por.: *ceglastoróżowy*, *kremoworóżowy*, *różowoczereśniowy*, *różowo-bursztynowy*, *różowozłoty*, *różowosrebrny*, *яблочно-розовый*: *подушка, халат становятся яблочно-розовыми* (С.мат.-84). Tego typu złożenia częściej odnotowywane są w słownikach języka polskiego. Brak derywatów tej grupy w normatywnych słownikach języka rosyjskiego nie świadczy o niemożności ich utworzenia, jeżeli zajdzie taka potrzeba. Dowodem tego jest zamieszczony w słowniku nowych słów i znaczeń przymiotnik *яблочно-розовый* oraz wyniki eksperymentu przeprowadzonego przez A. P. Wasiliewicza. Wśród przymiotników złożonych, nazywających odcienie koloru różowego, uczestnicy eksperymentu wymieniali najczęściej: *сиренево-розовый*, *жемчужно-розовый*, *вишнево-розовый*, *розово-золотой*, *розово-сиреневый*, *розово-телесный*, *розово-винный* (А. П. Василевич, 1981, s. 178–181). Przytoczone przykłady pozwalają zauważyć, że przymiotnik relacyjny może zajmować w nich pozycję komponentu podrzędnego (por. np.: *ceglastoróżowy* ‘różowy z odcieniem ceglastym’, *сиренево-розовый* ‘roзовый с сиреневым оттенком’) lub podstawowego (*różowozłoty* ‘złoty z odcieniem różowym’, *розовосреbrny* ‘srebrny z odcieniem różowym’, *розовочереśniowy*, *розово-винный*, *розово-телесный*).

4. Złożone z przymiotnika barwy i przymiotnika (w tym także imiesłowa przymiotnikowego), który wskazuje na wartości inne niż barwa, np. ilość światła w barwie, czystość koloru, ostrość koloru. Należą tutaj formacje typu: *jasnoróżowy*, *ciemnoróżowy*, *bladoróżowy*, *brudnoróżowy*; *едко-розовый* (С.мат.-82), *бледно-розовый*, *бледновато-розовый*, *светло-розовый*, *тёмно-розовый* (Вас.), *густо-розовый* (Вас.), *блёкло-розовый* (Вас.), *неясно-розовый* (Вас.).

II. Composita składające się z przymiotnika barwy i członu o podstawie rzeczownikowej. Do grupy tej należą derywaty typu *różowonosy* (rzad.), *różowocialki* (indyw.), *różowobarwny* (indyw.), *розоволицый*, *розовоцёкий*, *розоволикий*. Wszystkie odnotowane przymiotniki to formacje socjatywno-posesywne, które można zinterpretować za pomocą parafrazy ‘mieć *X* określonego koloru’, por. np.: *różowonosy* ‘mający różowy nos’: *Доjeżdżamy до rogatek; Ignacy zatrzymuje konie, a różowonosy poborca (...)* zbliża się do bryczki po odbiór kopytkowego (SJPD); *розоволицый*, *розоволикий* ‘имеющий розовый цвет кожи лица’: *Вбежал Лютов с бутылкой шампанского в руке, за ним вошла розоволицая, пыльная горничная тоже с бутылками* (СРЛЯ).

W porównaniu z wcześniej omówionymi gniazdami liczba przymiotników złożonych wchodzących w skład gniazd z przymiotnikami wyjściowymi *różowy*, *розовый* jest niewielka. Większość z przedstawionych tu compositów przymiotnikowych to formacje rzadkie, najczęściej nacechowane stylistycznie i nie odnotowywane w słow-

nikach. Wynika to prawdopodobnie z semantyki samego przymiotnika, który nazywa 'mniej intensywny odcień czerwieni', a więc barwę już w pewien sposób skonkretyzowaną, która nie występuje w takiej liczbie odcieni jak kolor niebieski, żółty, czerwony czy zielony.

Zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim przymiotniki złożone motywowane przymiotnikami *różowy*, *розовый* realizują w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie barwy i nie uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym.

Odgąęzenie adverbialne jest bardzo słabo rozbudowane. Składają się nań pojedyncze przysłówki sufiksalne, por. *różowy* – *różowo*, *розовый* – *розово*, i jedna formacja prefiksально-sufiksalna *na różowo*, por.: *W miłych drewnianych domkach, pomalowanych na różowo lub niebiesko, lśniły w oknach czysto wymyte szyby* (SJPD). Słowniki nie odnotowują w tym przypadku tak charakterystycznych dla rosyjskich gniazd z przymiotnikami wyjściowymi barwy przysłówków prefiksально-sufiksalnych o strukturze *уз-* + *-а*, za sprawą których ciągi derywacyjne ulegają wydłużeniu.

Zarówno przysłówek *różowy*, jak i jego strukturalny odpowiednik rosyjski *розовый* realizują w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy, por.: *różowo*: *Latarka, którą przysłoniła dłonią, różowo przeświećlała jej palce* (SJPD); *Сквозь прозрачную материю розово светилась её кожа* (СПЛЯ), oraz przynależne motywującym je przymiotnikom znaczenie przenośne 'optymistyczny', por.: *różowo*: *Z listów, które pisywała do mnie, wiedziałem, że była jeszcze różowo i tklwie usposobiona* (SJPD); *розово*: *То, над чём бились, мучались, с чем конфликтовали и всё-таки побеждали, – это ведь тоже история. и её вряд ли надо обходить. К сожалению, авторы книги „Флагман отечественной индустрии” взглянули на историю предприятия, за исключением, пожалуй, её начальных страниц, как-то „розово”: всё-таки инженерам, рабочим Магнитки, судя по книге, даётся легко и просто* (С.мат.-79). Wymienione przysłówki są końcowym elementem ciągów derywacyjnych: *różowy* – *różowo*, *na różowo*; *розовый* – *розово*.

Odgąęzenie substantywne. Składają się na nie jedynie rzeczowniki sufiksalne (w tym także z sufiksem zerowym) z grupy *nomina essendi* (por.: *różowy* – *róż*, *różowość*, *różowizna* (rzad.); *розовый* – *розовость*) oraz pojedyncze rzeczowniki nazywające nicosobowego nosiciela cechy (por.: *różowy* – *róż* 'środek kosmetyczny', *розовик* (мин.) 'kwarcz или шпат розового цвета'). Do grupy tej należałoby również zaliczyć rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji i oznaczające przedmioty (przede wszystkim odzież) w kolorze różowym, por.: *розовое*: *Иногда она сносила в комнату все свои наряды и долго примеряла их, лениво одевалась в голубое, розовое или алое* (СПЛЯ). Słowniki współczesnego języka polskiego nie odnotowują formacji tego rodzaju, chociaż ich obecność w odmianie ustnej języka potocznego jest możliwa (por. np.: *W różowym jest ci do twarzy*). W ostatnim czasie polski rzeczownik *różowy* rozwinął jeszcze jedno znaczenie. W języku potocznym mianem

różowych określa się przedstawicieli tych ugrupowań politycznych, którzy odrzucając poglądy lewicy, propagują równocześnie niektóre jej idee.

Rzeczowniki sufiksalne różowość, różowizna oraz розовость są typowymi derywatami transpozycyjnymi, nazywającymi cechę abstrakcyjną, por.: *Za horyzontu wypłynęła zorza poranna rozlewając się różowością po niebie. W dali za różowizną nowych domów szła smuga błękitnego morza* (SJPD); *Торжественный закат светился в полнеба. Малиновые, оранжевые, золотые краски его боролись с горькими дымами земли, пронизывая их нежнейшей розовостью, но одолеть не могли* (СРЛЯ). W odróżnieniu od nich polski rzeczownik z sufiksem zerowym róż łączy w swej strukturze semantycznej znaczenie cechy abstrakcyjnej ze znaczeniem konkretnego przedmiotu; z jednej strony nazywa barwę różową, z drugiej – ‘środek kosmetyczny do malowania rumieńców’, por.: *Silne chmury obrzeżone były fioletem i różem zachodu. Matka troskliwa o piękność córki radziła jej użyć trochę różu* (SJPD). Znaczenie środka czynności obecne w semantyce rzeczownika róż sprawia, że staje się on podstawą powstania czasownika różować ze znaczeniem ‘barwić różem (policzki, twarz)’, motywującego z kolei: rzeczownik transpozycyjny różowanie, postfiksalny czasownik zwrotny różować się oraz czasowniki prefiksalne poróżować (daw.) ‘powlec różem, uróżować’, podróżować ‘pomalować, zabarwić różem; lekko uróżować’, przyróżować ‘o policzkach, o twarzy: przybarwić, nieco różem, dodać trochę różu, podmalować różem’, uróżować ‘pokryć, ubarwić różem (kosmetykiem); pomalować, umalować na różowo’; wyróżować (przest.) ‘powlec różem, uróżować’. Czasowniki te nie uczestniczą aktywnie w dalszym procesie derywacyjnym. Mogą się od nich tworzyć rzeczowniki transpozycyjne z sufiksem -nie (słowniki odnotowują tylko jeden taki rzeczownik przyróżowanie) oraz kolejne czasowniki, różniące się od swych podstaw jedynie kategorią strony, por.: podróżować – podróżować się, uróżować – uróżować się: *Uróżowała się, upudrowała, nastroszyła włosy, wszystko jak należy; wyróżować – wyróżować się: Gdy się wywatuje, wybieli, wyróżuje, wysmaruje, usznuruje, można mu dać lat ... mniej pięćdziesięciu (niż pięćdziesiąt)* (SJPD), lub aspektu, por.: podróżować – podróżowywać.

Odgałęzienie werbalne jest znacznie słabiej rozbudowane niż w gniazdach omówionych dotychczas, jednakże i tutaj na pierwszym stopniu motywacji znajdujemy czasowniki inchoatywne (por. różowy – różowieć, розовый – розоветь), czasowniki stanowe (por.: różowy – różowieć się, różowieć; розовый – розоветь), a w gnieździe polskim również sufiksalny czasownik kauzatywny (por.: różowy – różowieć ‘nadawać czemu barwę różową, czynić różowym, rumienić’). Brak kauzatywnego czasownika sufiksального w gnieździe rosyjskim wynika prawdopodobnie z obecności w strukturze morfologicznej przymiotnika розовый sufiksu -ов-, wskazującego na jego odrzeczownikowe pochodzenie (por. brak podobnych formacji w gniazdach słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi коричневый, оранжевый, фиолетовый itp.).

Czasowniki z sufiksem -e-, -e- łączy w swej strukturze semantycznej znaczenie inchoatywne ze znaczeniem stanowym, por.:

розовеіе 1. 'stawać się różowym, nabierać różowego koloru; różowieі się': *Стрепы облоков пѣдзѣне вятремъ зачиналы леко **розовеіе***; 2. 'wyglądać różowo, mieć różowy kolor': *На скалках **розовеіа** врзосы* (SJPD);

розовеі 1. 'становиться розовым, приобретать розовый цвет': *Трава была так густа и сочна, так ярко, сказочно-прекрасно зелена и так нежно **розовела** от зари*. 'покрываться лёгким румянцем: становится розовым от прилива крови к коже'; 2. 'выделяться своим розовым цветом': *Между деревьями в густой траве желтел донник, **розовел** клевер, яркими кровавыми каплями сверкал дикий мак*. 'быть розовым, иметь розовый цвет, оттенок'.

Uczestnicząc w dalszym procesie derywacji formacje te powołują do życia czasowniki prefiksalne (por.: *розовеіе* – *poróзовеіе*, *zaróзовеіе*, *zróзовеіе*; *розовый* – *розовеі* – *porозовеі*, *зарозовеі*), spośród których tylko czasowniki z prefiksami *za-*, *za-*, podobnie jak i motywujące je czasowniki, posiadają znaczenie inchoatywne i stanowe, por.: *zaróзовеі* 1. 'stać się różowym, zaróзовеі się': *Та всякая земля от конца до конца **zaróзовеіе** od ранных промieni*; 2. 'ukazać się, odbić się od tła różową barwą, jako różowa plama'; *зарозовеі* 'wyделиться своим розовым цветом, показаться (о чём-либо розовом)': *Хоть весь лес обойти, не **зарозовеет** перед глазами ни одной волнушки*; 2. 'начать розовеі; стать розовым': *Уже зарозовела чуть приметно на восточной окраине полоска неба*. 'покрыться румянцем': – *А я и есть сейчас не хочу*, – *ответила Мариука; усталое лицо её **зарозовело*** (СРЯ). Pozostałe czasowniki prefiksalne *zróзовеіе*, *poróзовеіе*, *porозовеі* mają tylko znaczenie inchoatywne. Wchodzący w ich skład prefiks wskazuje z jednej strony, na aspekt dokonany czasownika, z drugiej – na stopień realizacji czynności (*poróзовеіе* 'trochę, lekko', *zróзовеіе* (książk.) 'stać się różowym'). Rosyjski czasownik *porозовеі* uważany jest za formację dokonaną, tworzącą wraz z motywującym go czasownikiem *розовеі* parę aspektową.

Czasowniki prefiksalne nie wykazują większej aktywności derywacyjnej. Do derywatów motywowanych czasownikami polskimi zaliczyć należy jedynie rzeczowniki *zróзовіе*, *zaróзовіе*, które oprócz znaczenia abstrakcyjnego (nazwy czynności) mogą mieć znaczenie konkretnego przedmiotu, por. np.: *zaróзовіе* 'plama różowa, miejsce zabarwione na różowo; rumieniec': *Галязки дрзев хоіе јесзче дрѣтве, наіекты неіімялым **zaróзовіе**иeм u nasady грузелкѡв, кѡре сіе стану паіекамі* (SJPD). W gnieździe rosyjskim odnotowano tylko jeden derywat motywowany czasownikiem prefiksальnym. Jest to czasownik postfiksalny *зарозовеіе* się ze znaczeniem 'покрыться румянцем'.

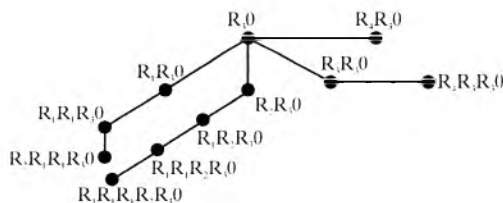
Sufiksalny czasownik kauzatywny *розовеі* oraz czasownik prefiksально-postfiksalny *розовеі* się, uznawany za synonim czasownika z sufiksem *-e-*: *розовеі* (por. znaczenia *розовеі* się 'wyglądać różowo, odznaczać się różowym kolorem; nabierać różowego koloru'), występują jedynie w gnieździe polskim. Czasowniki te są podstawą powstania rzeczowników transpozycyjnych (por.: *розовеі* – *розовіе*) oraz nielicznych czasowników prefiksalnych, por.: *розовеі* – *zaróзовеі*, *zróзовеі* (poet.), *розовеі* się – *zaróзовеі* się, *zróзовеі* się (poet.), które, podobnie jak i motywujące je czasowniki, realizują w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy. Spośród

wymienionych formacji prefiksalnych znaczenie przenośne ‘wesoly, radosny’ odnajdujemy jedynie w strukturze semantycznej czasownika *zaróżowić się*, por.: *Kazał sprowadzić od Hawelka sześć obiadów z koniakiem i winem. Wkrótce humory [...] zaróżowiły się* (SJPD). Czasowniki te poza rzeczownikami transpozycyjnymi nie powołują do życia innych derywatów.

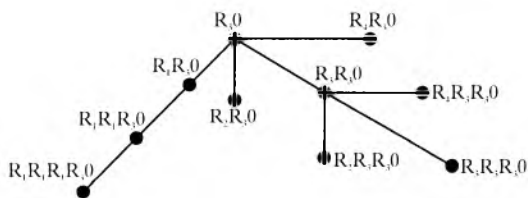
Największe różnicowanie między gniazdami daje się zaobserwować w strukturze odgałęzienia substantywnego i adiektywnego. Obecność w gnieździe polskim odadiektywnego rzeczownika ze znaczeniem środka czynności *ро́з*, od którego tworzy się czasownik *ро́зоватъ* stanowiący podstawę powstania nowych pochodnych sprawia, że odgałęzienie to jest bardziej rozwinięte aniżeli analogiczne odgałęzienie w gnieździe rosyjskim. Z kolei istnienie w gnieździe rosyjskim derywatów *розоватость*, *розовато-каштановый*, *молочно-розоватый*, czyli formacji motywowanych przymiotnikiem modyfikacyjnym *розоватый* oraz brak analogicznych derywatów w gnieździe polskim sprawia, że odgałęzienie rosyjskie jest bardziej złożone. Kolejna różnica dotyczy struktury paradygmatu słowotwórczego tworzącego się od przymiotników wyjściowych. Wprawdzie w obu gniazdach na pierwszym stopniu motywacji tworzą się czasowniki, ale tylko w gnieździe polskim znajdujemy wśród nich sufiksalne formacje kauzatywne typu *ро́зови́ть*.

W obu porównywanych językach najczęściej realizowane jest znaczenie podstawowe przymiotnika wyjściowego, czyli znaczenie barwy. Znaczenie przenośne odnajdujemy w strukturze semantycznej nielicznych pochodnych, do których zaliczyć należy przysłowki *różowo* i *pozowo* oraz polski czasownik postfiksalny *zaróżować się*.

Strukturę analizowanych gniazd można przedstawić za pomocą grafów (grafy 17 i 18).

Graf 17. Gniazdo słowotwórcze z przymiotnikiem
wyjściowym *różowy*

Graf 18. Gniazdo słowotwórcze z przymiotnikiem
wyjściowym *розовий*

Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi *fioletowy* – *фиолетовый*

Kolor fioletowy uznawany jest za najciemniejszą z podstawowych chromatycznych barw mieszanych, zajmujących pozycję końcową w widmie światła białego. Najczęściej można spotkać się ze stwierdzeniem, że barwa ta powstaje w wyniku zmieszania koloru czerwonego i niebieskiego, por. np. objaśnienie przymiotnika *fioletowy* w słowniku języka polskiego: *fioletowy* 'mający barwę pochodną powstałą przez zmieszanie zasadniczych barw: czerwonej i niebieskiej' (SJPD). R. Tokarski twierdzi, że w skład barwy fioletowej oprócz czerwonego i niebieskiego wchodzi także kolor czarny: „Jeśli zaakceptujemy to, iż eksplikacja nazwy barwy *fioletowy* winna nawiązać do pojęcia barw mieszanych (a materiał wskazuje na zasadność takiego podejścia, tym bardziej że brak podstaw do proponowania definicji o charakterze pozytywnym, tj. definicji poprzez referencję prototypową), wówczas za barwy składowe należy uznać trzy: *niebieską*, *czerwoną* i *czarną*” (R. Tokarski, 1995, s. 160). Zwraca on równocześnie uwagę, że tworząc najprostszą formułę dla fioleto jako barwy mieszanej, należy przestrzegać kolejności występowania w niej poszczególnych kolorów. Proponowana przez R. Tokarskiego formuła ma postać: *fioletowy* = *niebieski* + *czerwony* + *czarny* (1995, s. 160–161).

W tradycji europejskiej kolor fioletowy kojarzony jest przede wszystkim ze smutkiem, żalobą, śmiercią. W strukturze semantycznej przymiotnika nazywającego tę barwę nie odnajdujemy jednak znaczeń nawiązujących do tego typu skojarzeń i wartości symbolicznych. Zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim zapożyczone z języka francuskiego przymiotniki *fioletowy*, *фиолетовый* są wyrazami jednoznacznymi, oznaczającymi barwę najkrótszego pasma tęczy. Przymiotniki te, jak wykaże dalsza analiza, powołują do życia nieliczne pochodne organizujące się w stosunkowo słabo rozbudowane gniazda słowotwórcze.

Odgałęzienie adiektywne składa się z nielicznych derywatów przymiotnikowych, wśród których dominują złożenia. Tylko w gnieździe polskim odnajdujemy jeden, uznawany za rzadki, modyfikacyjny przymiotnik sufiksalny należący do grupy derywatów ze znaczeniem osłabienia cechy, por.: *fioletowy* – *fioletowawy* rzad. 'niezupełnie fioletowy, zbliżony do fioletowego, o odcieniu fioletowym': *Kwiaty zabarwione seledynowo ze stalowo-niebieskim lub **fioletowawym** brzeżkiem mienia się subtelnym tęczowym pobrzaskiem* (SJPD). Słowniki języka polskiego nie odnotowują motywowanych nim formacji, mimo iż nie ma ograniczeń systemowych uniemożliwiających pojawienie się derywatów przysłówkowych typu *fioletowawo* czy przymiotników złożonych w rodzaju *fioletowawoniebieski*.

W obu porównywanych gniazdach na pierwszym stopniu motywacji występują, należące do terminologii z zakresu fizyki, przymiotniki prefiksalne nazywające niewidzialny dla oka ludzkiego rodzaj promieniowania, por.: *nadfioletowy*, *ultra-*

fioletowy, pozafioletowy; ультрафиолетовый. Przymiotniki te motywują jedynie rzeczowniki abstrakcyjne, będące końcowym elementem ciągów derywacyjnych, por.: *nadfioletowy – nadfiolet, ultrafioletowy – ultrafiolet, pozafioletowy – pozafiolet*: *Całkowitą więc energię promieniowania możemy traktować w tym przypadku jako sumę trzech składników: energii światła widzialnego, energii promieni podczerwonych i nadfioletu* (Zmysł. *Wśród...*, s. 32); *Ultrafiolet działa bardzo szkodliwie na wzrok* (SJPD); *Вот появляется он в Ленинграде – бывалый памирский бродяга, опытный водитель, облученный ультрафиолетом* (СНСЗН-60).

Wśród przymiotników złożonych wchodzących w skład gniazd z przymiotnikami wyjściowymi *fioletowy, фиолетовый* można w obu porównywanych gniazdach wyróżnić:

a) *composita* przymiotnikowo-przymiotnikowe, w których oba komponenty nazywają barwę i występują w swej formie wyjściowej, por.: *siwofioletowy, fioletoworóżowy, fioletowozielony* (Ampel-Rudolf, s. 142), *modrofioletowy* (Ampel-Rudolf, s. 142), itp.;

b) *composita*, w których rolę komponentu podrzędnego (cieniującego) przyjmuje przymiotnik relacyjny występujący w funkcji określenia barwnego, por.: *stawofioletowy* (Sch.), *lazurowofioletowy* (Sch.), *malinowo-fioletowy*: *Wspaniały bładożółty stwór cały w czarnych i granatowych schodkowatych plamach z papuzim oczkiem nad każdą z parzystych czarnoróżowych ostróg, zwiślał z nachylonej malinowo-fioletowej kiści i upajając się nią spazmatycznie bił przez cały czas olbrzymimi skrzydłami* (Nabokov, *Tamte...*, s. 97), *серебристо-фиолетовый: вспыхки света, то серебристо-фиолетового, то красновато-оранжевого* (С.мат.-84), *сиренево-фиолетовый* (Вас.); w niektórych przypadkach kolejność komponentów może być odwrócona, por.: *фиолетово-вишнёвый* (Вас.);

c) *composita*, w których komponent podrzędny wskazuje na wartości inne niż barwa, takie jak ilość światła w kolorze czy czystość koloru, por.: *ciemnofioletowy, jaskrawofioletowy*: *Na swój salonik obrała niewielki pokój, którego ogólne wrażenie było srebrzystoszare z mocnymi jaskrawofioletowymi kontrastami* (SJPD), *brudnofioletowy* (Sch.), *тёмно-фиолетовый* (Вас.), *светло-фиолетовый* (Вас.), *бледно-фиолетовый* (Вас.), *ярко-фиолетовый* (Вас.), *густо-фиолетовый* (Вас.) itp.

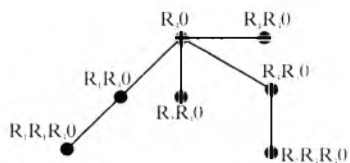
Ani w gnieździe polskim, ani w gnieździe rosyjskim nie spotykamy formacji motywowanych przymiotnikami złożonymi.

Odgałęzienie adverbialne w obu porównywanych gniazdach reprezentowane jest przez nie biorące udziału w dalszym procesie derywacji przysłówki sufiksalne z formantem *-o*, por. *fioletowy – fioleto*: *Kopce mrówek porastała drobnolistna fioleto kwitnąca macierzanka i podobny do gąsienic żółty rozchodnik* (SJPD); *фиолетовый – фиолетово*: *Луна обливала всё льдистым светом, снег кругом фиолетово сверкал* (СРЛЯ). Ponadto w gnieździe polskim odnajdujemy formację prefiksarno-sufiksálną *na fioleto*: *Skrobia roślinna barwi się roztworem jodu na fioleto*.

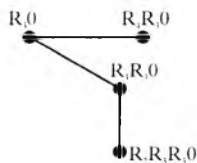
Odgałęzienie substantywne przedstawione jest tylko w gnieździe polskim przez jeden rzeczownik z sufiksem zerowym *fiolet*. Derywat ten łączy w swej strukturze semantycznej znaczenie cechy abstrakcyjnej ze znaczeniem konkretnego przedmiotu i nie powołuje do życia nowych formacji, por.: *fiolet* 1. 'barwa fioletowa, kolor fioletowy': *Na klombie barwiły się fioletem i czerwinią astry jesienne*; 2. 'barwnik fioletowy': *Do barwienia denaturatu używa się spirytusowego roztworu fioleto krystalicznego w ilości określonej w receptce skażenia*; 3. częściej w lm. 'fioletowy strój biskupi': *Przez uchylone drzwi migały purpury kardynalskie lub fioleto biskupie* (SJPD).

Odgałęzienie werbalne, podobnie jak substantywne, kształtuje się tylko w gnieździe polskim. Reprezentowane jest przez czasownik sufiksalny ze znaczeniem inchoatywności, por.: *fioletowieć* 'stawać się fioletowym, nabierać barwy fioletowej': *Ukradkiem trzęsą z drzew zaledwie fioletowiejące śliwki* (SJPD); *Fioletowieć z gniewu* (SJPSz), od którego tworzy się zaledwie jeden czasownik prefiksalny *sfioletowieć* oraz przez analogicznie utworzony czasownik stanowy, por.: *fioletowieć* 'wyglądać fioletowo, mieć fioletowy kolor, odcień': *Bure fioletowieją kartofliska* (SJPD).

Przeprowadzona analiza wykazała, że bardziej rozbudowane jest gniazdo polskie, w którym na pierwszym stopniu motywacji oprócz przymiotników i przysłówków odnajdujemy również formację rzeczownikową i czasownikową. Różnice w strukturze gniazd przedstawiają grafy 19 i 20.

Graf 19. Gniazdo słowotwórcze
z przymiotnikiem wyjściowym *fioletowy*

Graf 20. Gniazdo słowotwórcze
z przymiotnikiem wyjściowym *фиолетовый*

Analiza gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi *brązowy* – *коричневый*

Kolor brązowy należy do barw mieszanych. W systemie spektralnym zajmuje pozycję pośrednią między barwami achromatycznymi i chromatycznymi. Jest jasnością pośrednią, tworzącą tzw. trzeci krąg barw (R. To k a r s k i, 1995, s. 163). We współczesnym języku polskim barwa ta nazywana jest przymiotnikiem *brązowy*. Jego rosyjskim ekwiwalentem słownikowym jest przymiotnik *коричневый*. Oba przymiotniki są derywatami odrzeczownikowymi, które stosunkowo późno zaczęły funk-

cjonować w języku jako nazwy barw abstrakcyjnych. Polskiego przymiotnika *brązowy* nie odnotowuje jeszcze słownik Lindego. Pojawienie się rosyjskiego przymiotnika *коричневый* jako określenia barwnego szacuje się na wiek XVIII⁴⁰. Mimo iż oba przymiotniki charakteryzują się dość przejrzystą strukturą morfologiczną i stosunkowo łatwo można wydzielić w nich afiks słotwórczy, uznawane są w pracach językoznawczych za jednostki zleksykalizowane (zob. J. G r z e n i a, 1993, s. 162).

Omawiane przymiotniki różnią się swą strukturą semantyczną. Podczas gdy przymiotnik polski występuje jedynie w znaczeniu barwy, przymiotnikowi rosyjskiemu oprócz znaczenia podstawowego przypisuje się również znaczenie przenośne ‘близкий к фашизму, фашистской идеологии’, por.: *Субъект осознания новой России только формируется и его „заносит” пока-то в сторону всеобъемлющего клерикализма, то к коричневому патриотизму с красными глазами – а путь-то есть, ясный путь, которым давно идут цивилизованные народы, и не надо изобретать что-то сверхсамобытное*. Obecność tego właśnie znaczenia, odnotowanego w najnowszym słowniku języka rosyjskiego (ТСРЯ), dała początek nowym pochodnym, które (o czym będzie mowa dalej) w sposób znaczący wpłynęły na dotychczasowy kształt gniazda.

Już pobieżna analiza gniazd z przymiotnikami wyjściowymi *brązowy*, *коричневый* pozwala zauważyć, że struktura gniazda rosyjskiego znacznie różni się nie tylko od analogicznego gniazda polskiego, ale i od innych gniazd rosyjskich organizujących się wokół przymiotników barwy. Uderza przede wszystkim niewielka liczba derywatów i ich jednorodność. Do niedawna do pochodnych składających się na gniazdo słotwórcze tego przymiotnika można było zaliczyć jedynie formacje przymiotnikowe – sufiksalne przymiotniki modyfikacyjne *коричневенький* i *коричневатый*⁴¹ oraz nieliczne złożenia: *буро-коричневый*, *светло-коричневый*, *красно-коричневый*, *грязно-коричневый* (С.мат.-84), *лиловато-коричневый* (С.мат.-84), *орехово-коричневый* (С.мат.-84). Jedyny odnotowany w słownikach nowych słów i znaczeń wyraz, który można było uznać za derywat drugiego stopnia motywacji, to motywowany przymiotnikiem *коричневатый* przymiotnik złożony *коричневато-масленный* (С.мат.-84). Wraz z pojawieniem się znaczenia przenośnego przymiotnika *коричневый* powstały derywaty rzeczownikowe. W ten sposób to, co dotychczas potencjalnie istniało w języku, zostało w nim zrealizowane.

⁴⁰ Na temat historii przymiotnika *brązowy* zob. A. Z a r ę b a, 1954, s. 21. Historia powstania przymiotnika *коричневый* omówiona jest w pracy: Н. Б. Бахилина, 1975, s. 208–235.

⁴¹ Przymiotnika *коричневатый* słowniki nie odnotowują. Umieszczamy go jednak wśród derywatów przymiotnika *коричневый* jedynie dlatego, iż formacja taka potencjalnie istnieje w języku, o czym świadczy zarejestrowany w słowniku nowych słów i znaczeń przymiotnik złożony *коричневато-масленный* (por.: *коричневато-масленные кучи навоза* (С.мат.-84)). Z tych samych przyczyn włączony został do gniazda z przymiotnikiem *brązowy* przymiotnik *brązowawy*, którego słowniki nie wymieniają. O tym, iż przymiotnik ten funkcjonuje w języku, świadczy compositum *szarobrązowawy*, por.: *буры* ‘maści mieszanej szarobrązowawej, w pewnym sensie pstrokatej’ (przykład zaczerpnięty z pracy: A. Z a r ę b a, 1954, s. 17). Ponadto przymiotnik ten znajdujemy w pracy: M. A m p e l - R u d o l f, 1994, s. 150.

Odgałęzienie adiektywne. Na odgałęzienie to składają się głównie przymiotniki złożone. Wprawdzie słowniki nie odnotowują przymiotników modyfikacyjnych typu *brązowawy*, *brązowiutki* i – co za tym idzie – motywowanych nimi przysłówków *brązowawo*, *brązowiutko*, ale ich obecność w języku nie jest niemożliwa. Ich brak w materiałach leksykograficznych wynika prawdopodobnie ze sporadyczności użycia. Wśród przymiotników złożonych, czyli tych derywatów, które występują w obu porównywanych gniazdach, wyróżnić można:

1. Composita przymiotnikowo-przymiotnikowe, w których oba komponenty nazywają barwę i występują w swej formie wyjściowej, a całość złożenia wskazuje bądź na odcień barwy nazywanej przez komponent podstawowy złożenia (por.: *czernowobrzowy*, *szarobrzowy*: *Koło niego spacerowały nakrapiane drozdy, które umiał odróżniać od kwiczołów (te pióra na głowie mają niebieskawe, a nie szarobrzowe)*... (Miłosz, *Dolina*..., s. 153), *beżowobrzowy*, *fioletowobrzowy*, *красно-коричневый*, *буро-коричневый*), bądź na dwubarwność przedmiotu: *Ubrana była w sukienkę w brązowo-żółtą kratkę*; *коричнево-жёлтый*: *Фрак у Ивана Яковлевича ... был пегий, то есть он был чёрный, но весь в коричнево-жёлтых и серых яблоках (СРЛЯ)*.

Na szczególną uwagę zasługuje tutaj rosyjski przymiotnik *красно-коричневый*, który realizuje w swej strukturze semantycznej oprócz znaczenia barwy również znaczenia przenośne przymiotników motywujących, por.: *красно-коричневый 'национал-коммунистический'*: *К великому разочарованию доморожденных проводников реформ „алая Америка”, в США, на которые нас упорно равняют, грядущую опасность видят не в „русских коммунистах”, не в „русской идее”, тем более не в „красно-коричневых” консерваторах из КПРФ, будто бы желающих всё повернуть вспять (ТСРЯ)*. Właśnie na podstawie tego znaczenia powstał w wyniku substantywizacji rzeczownik *красно-коричневые*, oznaczający przedstawicieli ruchu narodowo-komunistycznego, por.: *красно-коричневые 'о представителях политического движения национал-коммунистической ориентации'*: *Общественное мнение формируется таким образом, что если ты критикуешь Гайдара, то ты против реформ, рынка, демократии, Ельцина. Да, ничего подобного! Конечно, и красно-коричневые пытаются воспользоваться этими выкидышными псевдо-реформами. Все наши лучшие экономисты тут ни при чём. Все они сторонники рынка и противники „гайдаризма” (ТСРЯ)*.

2. Composita przymiotnikowo-przymiotnikowe, w których komponent wskazujący na odcień koloru zasadniczego jest przymiotnikiem modyfikacyjnym ze znaczeniem słabej intensywności cechy (por.: *rudawobrzowy*, *zielonawobrzowy*, *zielonkawobrzowy*, *żółtawobrzowy*, *лиловато-коричневый*). Do grupy tej można zaliczyć również przymiotniki typu *złotawobrzowy*, *золотисто-коричневый*, w których w funkcji komponentu cieniującego występuje przymiotnik modyfikacyjny motywowany przymiotnikiem odrzeczownikowym oraz odnotowany jedynie w języku polskim przymiotnik *rudawobrz*, w którym przymiotnik *brązowy* występuje w postaci nieodmiennej, por.: *I nim się kolos zebrał w sobie, nim ruszyliśmy w dalszą*

drogę, wypada oto z pobliskiej lepianki, (...), pomarszczona baba w tonacji **ruda-wobrz**, w nieokreślonym wieku od trzydziestu do stu lat, skóra i kości, autochtonka i chyba z kasty najniższych pariasów (Kuśniewicz, Nawrócenie, s. 29).

3. Composita, w których rolę komponentu podrzędnego (cieniującego) przyjmuje przymiotnik relacyjny występujący w funkcji określenia barwnego, por.: *cynamonowobrzowy* (Sch.), *ceglastobrzowy* (Sch.), *bursztynowobrzowy* (Sch.), *miedzianobrzowy* (Sch.), *ziemistobrzowy* (rzad.) ‘brązowy z odcieniem ziemistym (szarym lub szaroczarным)’; *каштаново-коричневый* (Bac.), *кремово-коричневый* (Bac.), *орехово-коричневый* (С.мат.-84). W niektórych przypadkach kolejność komponentów może być odwrócona, por.: *коричнево-каштановый* (Bac.), *коричнево-малиновый* (Bac.). W przypadku, gdy przymiotnik relacyjny nazywa barwę inną niż odcień koloru brązowego, jak np. w złożeniu *коричнево-малиновый*, podstawowy przymiotnik barwy (*коричневый*) występuje w funkcji komponentu cieniującego, a relacyjny w funkcji komponentu podstawowego.

4. Composita, w których komponent podrzędny wskazuje na wartości takie, jak ilość światła w kolorze czy czystość koloru, por.: *jasnobrzowy*, *ciemnobrzowy*, *дымnobrzowy* (Sch.), *пłowobrzowy*, *дымчато-коричневый* (Bac.), *светло-коричневый*, *грязно-коричневый*: *Широкий Ганг непористо катит свои грязно-коричневые от муссонных дождей воды* (С.мат.-78). W odróżnieniu od języka polskiego, w języku rosyjskim w funkcji komponentu podrzędnego może występować również przymiotnik *яркий*, o czym świadczy następujący cytat zamieszczony w pracy N. B. Bachiliny (1975, s. 232): *Они вышли к кирпичному заводу. Рабочий день ещё не начался, нигде ни души; из труб больших печей, в которых вчера обжигали кирпич, еле заметный сочился дымок, и пахло гарью. Цвели ромашки. В карьерах ярко-коричневые срезы глины* (Панова, Ясный берег).

Nieobecność w języku polskim derywatów z komponentami w rodzaju: *jaskrawo-*, *ostro-*, itp., czyli takimi, które wskazywałyby na intensywność koloru czy też określony stopień jego ostrości, wynika prawdopodobnie z właściwości samej barwy nazywanej przymiotnikiem *brązowy*, która nigdy nie występuje jako jaskrawa.

5. Composita składające się z przymiotnika barwy i członu rzeczownikowego. Grupa ta reprezentowana jest jedynie w gnieździe polskim przez nieliczne przymiotniki złożone. Wszystkie one są formacjami socjatywno-posesywnymi ze znaczeniem ‘mieć *X* określonego koloru’, por.: *brązowowłosy*, *brązowooki*. Nieobecność derywatów tego typu w gnieździe rosyjskim wynika z faktu, iż przymiotnik *коричневый* jako określenie barwy włosów czy oczu zastępowany jest wyspecjalizowanymi w tej funkcji przymiotnikami *карий* (*карие глаза*) i *каштановый* (*каштановые волосы*). Wprawdzie, jak zauważa N. B. Bachilina, przymiotnik *коричневый* coraz częściej pojawia się w funkcji określającej kolor oczu czy włosów, ale jego pozycja w tym znaczeniu nie jest jeszcze ugruntowana⁴².

⁴² Por. przytoczone w pracy N. B. Bachiliny przykłady użycia przymiotnika *коричневый* jako określenia barwy włosów i oczu: *Но „француз” быстро на него скидывал коричневые бегающие глаза*

Odgałęzienie adverbialne reprezentowane jest w gnieździe polskim przez przysłówki sufiksalny *brązowo*, por.: *Dziewczynki siedziały w izbie zajęć przy brązowo pomalowanych stołach* (SJPD), oraz dwa derywaty prefiksально-sufiksalne, z których pierwszy utworzony jest za pomocą formantu *na-* + *-o*, por.: *brązowy – na brązowo: Znowu trzeba myć ręce po tych orzechach. Takie są lepkie, brudne, farbują palce na brązowo* (SJPD), a drugi za pomocą przedrostka *na-* i sufiksu zerowego, por.: *brązowy – na brąz: Kiedy zaś jeden z delegatów, barczysty starzec o godnym wyglądzie (...), z siwymi, gęstymi kręconymi włosami dookoła ogorzałego na brąz wysokiego czoła, (...) usiadł na ławce, reszta poszła za jego przykładem*. Przysłowki te, podobnie jak i motywujące je przymiotniki, należą do jednostek jednoznacznych, realizujących w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy i nie uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym.

Słowniki współczesnego języka rosyjskiego (СРЛЯ, СРЯ) nie odnotowują przysłówków motywowanych przymiotnikiem *коричневый*, chociaż nie ma przeszkód systemowych, które uniemożliwiałyby ich powstanie.

Odgałęzienie substantywne przedstawione jest w obu porównywanych gniazdach przez pojedyncze pochodne stanowiące końcowy element ciągu derywacyjnego. W gnieździe polskim reprezentowane jest ono przez rzeczownik *brąz*, który w odróżnieniu od innych analogicznie utworzonych derywatów języka polskiego, ma jedynie znaczenie cechy abstrakcyjnej, a w gnieździe rosyjskim – przez motywowane znaczeniem przenośnym wyrazu wyjściowego rzeczowniki: *коричневые* i *коричневость*. Pierwszy z nich oznacza osobowego nosiciela cechy – przedstawiciela ruchu politycznego zbliżonego w swych poglądach do faszyzmu, por. definicję słownikową: *коричневые* ‘о людях, группах людей, организациях, близких к фашизму, фашистской идеологии’, drugi jest sufiksальnym rzeczownikiem abstrakcyjnym, nazywającym poglądy polityczne zbliżone do faszyzmu, por.: *коричневость: Коммунисты практически провалились, если сегодня провалятся и левые, то на смену им скорее всего придут не коммунисты, а некие носители идеи национальной консолидации во всех республиках... Называть ли это „коричневостью”? Я не знаю, но развитие каких-то разновидностей национал-социализма очень возможно* (ТСРЯ).

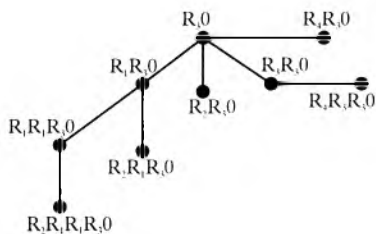
Nieobecność w gnieździe polskim rzeczowników ze znaczeniem nosiciela cechy wynika prawdopodobnie stąd, iż przymiotnik *brązowy* jako oznaczenie barwy abstrakcyjnej pojawił się w języku polskim stosunkowo późno. Wcześniej funkcjonowały dla oznaczenia różnych odcieni barwy brązowej przymiotniki, takie jak *bury*,

и вдруг, с хохотом начинал беготню и возню (Тынянов. Кюхля). *Весь коричневый – и волосы коричневые, парикмахерски прилизанные, и лицо, густо забрызганное веснушками, и коричневый костюм, – Самородов упивался своей ролью поверенного в делах начстроя* (Гладков. Энергия). *Очень рад познакомиться с вами, товарищ Тарихис. – сказал Ленин, встряхивая руку Иосифа и весело поглядывая на него коричневыми горящими глазами* (Дмитревский. Товарищ Пятица. „Нева” 1971, 4). Н. Б. Бахилина, 1975, s. 234.

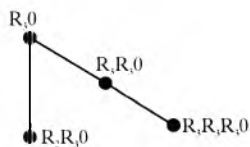
brunatny, które stały się podstawą powstania rzeczowników ze znaczeniem nosiciela cechy (por. np. *bury* – *buroziem*; *brunatny* – *brunatnica*). W ten sposób miejsce w systemie leksykalnym zostało już zajęte. Inną przyczyną nieobecności rzeczowników motywowanych przymiotnikiem *brązowy* może być wciąż jeszcze odczuwany związek tego przymiotnika z pierwotnie motywującym go rzeczownikiem *brąz*.

Odgałęzienie werbalne rozwinęło się jedynie w gnieździe polskim. Podobnie jak w innych dotychczas opisanych gniazdach składają się na nie czasowniki kauzatywne, por.: *brązowy* – *brązowieć*: *Słońce brązowiło twarz*, *góry lśniły liliowym odcieniem śniegów, podobne do sztucznie rżniętych kryształów* (SJPD); *brązowy* – *brązować* ‘malować na brązowo, nadawać kolor brązowy’, czasowniki inchoatywne, por.: *brązowy* – *brązowieć*: *Pocięta w wielu miejscach skóra rannego mieniła się skalą barw od różowych zacieków krwi do fioleto plam zaczynających brązowieć* (SJPD), oraz stanowe, por.: *brązowy* – *brązowieć*: *Na dworze było ciepło, od gór szedł zapach odchodzącego lata, w dali brązowiały pola* (SJPD); *brązowy* – *brązowieć się*: *Na każdym oknie fabryki brązowił się duży but o długości dwóch metrów* (SJPD), od których tworzą się jedynie rzeczowniki transpozycyjne (por.: *brązować* – *brązowanie*, *brązować* – *brązowienie*, *brązowieć* – *brązowienie*) i nieliczne czasowniki prefiksalne, por.: *brązować* – *ubrązować* (rzad.) ‘zabarwić brązowo’: *Jakieś mi licho ubrązowane, jak ja, trochę sadzy (...) pokazuje swe zęby zgrzytające* (SJPD); *brązowieć* – *zbrązowieć* ‘przybrać brązową barwę, stać się brązowym’: *Pamięta jej ciemne włosy, polśniewające w zachodzie, kark zbrązowiały od słońca*, których pochodnymi są rzeczowniki transpozycyjne. Wszystkie wymienione derywaty realizują w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie barwy. Znaczenie przenośne ‘bezkrytycznie uwielbiać dzieła sztuki lub postaci historyczne, nadawać im charakter monumentalności’, które słowniki przypisują czasownikowi *brązować* oraz czasownikom *ubrązować*, *odbrązować*, wydaje się nie mieć nic wspólnego z przymiotnikiem *brązowy* w znaczeniu określenia barwnego, a tym samym z motywowanymi nim czasownikami. Prawdopodobnie znaczenie to rozwinęło się w czasownikach *brązować*, *brązowieć*, motywowanych rzeczownikiem *brąz*, a więc wchodzących w skład gniazda odrzeczownikowego, a nie odprzymiotnikowego.

Różnice strukturalne między opisanymi gniazdami ilustrują grafy 21 i 22.

Graf 21. Gniazdo słowotwórcze z przymiotnikiem wyjściowym *brązowy*

Graf 22. Gniazdo słowotwórcze z przymiotnikiem wyjściowym *коричневый*

Podsumowanie

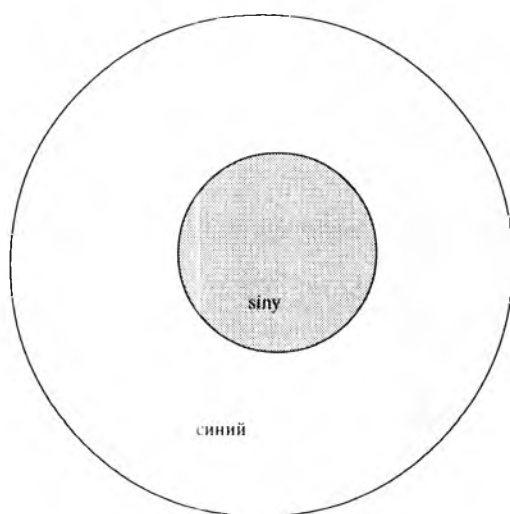
Cechą języków blisko spokrewnionych jest występowanie wielu podobieństw, dających się zauważyć na wszystkich poziomach języka. Niektóre z funkcjonujących obecnie w języku polskim i rosyjskim przymiotników nazywających barwę charakteryzują się nie tylko podobieństwem strukturalnym – etymologicznie tożsamą częścią rdzenną oraz wspólnymi dla większości języków słowiańskich przyrostkami¹ – ale w wielu przypadkach również zbieżną strukturą semantyczną (por. np. definicje słownikowe przymiotników *biały* – *белый*, *żółty* – *жёлтый*, *zielony* – *зелёный*, *różowy* – *розовый* czy *fioletowy* – *фиолетовый*) oraz uczestnictwem w procesie derywacyjnym.

Należy jednak pamiętać, że język jest zjawiskiem społecznym i podlega ciągłym przemianom. Największe zmiany ilościowe i jakościowe obserwujemy w jego systemie leksykalnym. Nie dziwi więc fakt, że oprócz jednostek tożsamych bądź podobnych strukturalnie w grupie przymiotników nazywających tzw. barwy podstawowe (*biały* – *белый*, *czarny* – *чёрный*, *szary* – *серый*, *żółty* – *жёлтый*, *zielony* – *зелёный*) występują i takie, które wykształciły się na gruncie każdego z języków zarówno od podstaw rodzimych, jak i obcych (*niebieski*, *błękitny*, *brązowy*, *czerwony*, *fioletowy*, *różowy*, *голубой*, *коричневый*, *красный*, *фиолетовый*, *розовый*). W wyniku procesu historycznego niektóre z pierwotnie funkcjonujących określeń barwnych praktycznie wyszły z użycia, inne są obecne do dziś, ale zmieniło się ich znaczenie, łączliwość leksykalna lub zakres użycia. Zjawisko to obserwuje się zarówno wśród przymiotników należących do grupy nazw barw zasadniczych, jak i wśród tych, które nazywają ich specyficzne odcienie. Przykładowo, przymiotnikiem *granatowy* określa się współcześnie bardzo ciemny kolor niebieski.

¹ Por. wypowiedź A. Zaręby: „Główne nazwy kolorów w polszczyźnie mają często odpowiedniki w innych językach słowiańskich (i w ogóle indoeuropejskich), nie tylko jeśli chodzi o pierwiastki, lecz również o części słowotwórcze. Pewne określone przyrostki służyły do tworzenia przymiotników oznaczających barwy. Tak więc w przymiotnikach *siwy*, *plowy*; *czarny*, *sin*y, *jasny*; *pstry*, *modry*, *szary*; *raby*; *nusy* (= **rudsy*) odnajdujemy wspólne językom indoeuropejskim przyrostki **-uo*, **-no*, **-ro*, **-bho*, **-so* (słowiańskie *-vb*, *-nb*, *-rb*, *-bv*, *-sb*); w innych, jak *biały*, *światły*; *blad*y, *gniady*, *szady*, *śniady*; *rydzy*; *nudy*; *żółty*, wspólne dla języków słowiańskich przyrostki: *-lv*, *-dv*, *-jv*, *-v*.” (1954, s. 76).

Pierwotnie, jak zauważa A. Z a r ę b a (1954, s. 54), oznaczano nim kolor fioletowy i ciemnofioletowy.

W języku rosyjskim najogólniej pojmowana barwa niebieska określana jest przymiotnikiem *синий*, zawierającym w swej strukturze ogólnosłowiański rdzeń *si-. Analogicznie utworzony przymiotnik polski *siny* różni się od rosyjskiego przede wszystkim właściwościami semantycznymi oraz miejscem, które zajmuje w swej grupie. Przymiotnik polski oznacza współcześnie kolor pośredni między niebieskim i fioletowym. W odróżnieniu od analogu rosyjskiego nie należy do przymiotników nazywających barwy podstawowe. Dawne znaczenie barwy niebieskiej zatarło się w nim do tego stopnia, że w słowniku synonimów uznaje się go za jeden z elementów ciągu synonimicznego przymiotnika *fioletowy* (zob. A. D ą b r ó w k a, E. G e l l e r, R. T u r c z y n, 1993, s. 5, hasło *barwny*). Znaczenie barwy niebieskiej zachowało się jedynie w niektórych związkach wyrazowych (por. *siny kamień* chem. ‘siarczan miedziowy pięciowodny, niebieska substancja krystaliczna, rozpuszczalna w wodzie i metanolu, stosowana w rolnictwie jako substancja owadobójcza i chwastobójcza, a także w galwanoplastyce, teletechnice i farbiarstwie’), derywatach czasownikowych (por.: *posinić* reg. ‘pomalować na sino (na niebiesko)’) oraz w złożeniu *sinobrody*, będącym kalką francuskiego *Barbe-blue* (*siny* jest w tym przypadku odpowiednikiem francuskiego przymiotnika *bleu*, czyli *niebieski*). Przymiotnik ten może również określać barwę pośrednią między szarą a niebieską i wstępować w związki leksykalne nie tylko z rzeczownikami nazywającymi części ciała, lecz również tymi, które są nazwami zjawisk przyrodniczych (por.: *siny dym*, *sina mgła*, *sine opary*, *sine chmury* itp.). Stosując terminologię logiki, możemy powiedzieć, że współcześnie między zakresami znaczeniowymi przymiotników *siny* i *синий* zachodzi stosunek inkluzji, por. rys. 1.

Rys. 1. Zakresy znaczeniowe przymiotników *siny*, *синий*

Znaczenie najogólniej pojmowanej barwy niebieskiej wyrażane jest we współczesnym języku polskim ukształtowanym na gruncie rodzimym przymiotnikiem *niebieski*, który nie może poszczycić się tak długą historią funkcjonowania i nie nazywa tak szerokiej gamy odcieni jak zajmujący tę samą pozycję wśród określeń barwnych rosyjski przymiotnik *синий*. W języku polskim ciemne barwy niebieskie nazywane są za pomocą przymiotnika *granatowy*, a kolor bardzo ciemny, zbliżony do tego, którego nabiera ciało ludzkie np. pod wpływem uderzenia, określany jest za pomocą przymiotnika *siny*. Mamy tu więc do czynienia ze swoistą specjalizacją znaczeń, które w języku rosyjskim mogą być wyrażone za pomocą jednego przymiotnika oraz motywowanych nim przymiotników złożonych typu *темно-синий*. Nie dziwi więc fakt większej liczebności, złożoności strukturalnej i semantycznej rosyjskiego gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *синий* w porównaniu z gniazdem polskim z przymiotnikiem wyjściowym *niebieski* (160 derywatów w gnieździe z przymiotnikiem *синий* i 39 derywatów w gnieździe motywowanym przymiotnikiem *niebieski*; zob. też grafy gniazd obrazujące ich strukturę, s. 154).

Analiza gniazd słowotwórczych organizujących się wokół przymiotników należących do pola pojęciowego barwy wykazała, że opisywane jednostki charakteryzują się dużą zbieżnością strukturalno-semantyczną. Zjawisko to obserwuje się nie tylko w planie jednego języka, ale również w aspekcie konfrontatywnym. Przymiotniki wyjściowe, które stosunkowo późno wykształciły się w języku jako nazwy barw podstawowych motywują z zasady znacznie mniej derywatów, a tworzące się od nich gniazda są słabiej rozbudowane. Ze zjawiskiem takim mamy do czynienia w obu porównywanych językach. Zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim największą złożonością cechują się gniazda z przymiotnikami wyjściowymi *biały* – *белый* i *czarny* – *чёрный*, najmniejszą zaś *fioletowy* – *фиолетовый* i *brązowy* – *коричневый*. Stosując nomenklaturę gramatyki aplikatywnej, złożoność gniazd (ilość R-struktur w gnieździe) można określić następująco: *biały*: złożoność – 28; *czarny*: złożoność – 22; *fioletowy*: złożoność – 7; *brązowy*: złożoność – 9; *белый*: złożoność – 31; *чёрный*: złożoność – 24; *фиолетовый*: złożoność – 4; *коричневый*: złożoność – 4; głębokość analizowanych gniazd (głębokość gniazda wyznaczana jest przez derywat, charakteryzujący się największą liczbą kroków derywacyjnych) kształtuje się kolejno: *biały* – 6; *czarny* – 5; *fioletowy* – 3; *brązowy* – 3; *белый* – 5; *чёрный* – 5; *фиолетовый* – 3; *коричневый* – 4².

Największą zbieżność obserwuje się wówczas, gdy mamy do czynienia z gniazdami tworzącymi się od przymiotników charakteryzujących się w porównywanych językach praktycznie tożsamą strukturą semantyczną.

Przymiotniki wyjściowe cechujące się bogatą semantyką, dużą liczbą wariantów leksykalno-semantycznych, składających się na ich strukturę znaczeniową, powołują do życia znacznie więcej pochodnych niż te, które charakteryzują się

² Nawet uwzględnienie w opisie wyrazów potencjalnie istniejących w języku, lecz nie odnotowanych w materiałach leksykograficznych, nie wpływa na zmianę zaprezentowanych proporcji.

niewielką liczbą znaczeń lub są słowami jednoznacznymi (por. np. liczebność gniazd z przymiotnikami wyjściowymi *biały* (211 derywatów) – *белый* (288 derywatów), *czarny* (132 derywaty) – *чёрный* (259 derywatów), *czerwony* (96 derywatów) – *красный* (167 derywatów) z gniazdami tworzącymi się od przymiotników *błękitny* (54 derywaty) – *голубой* (53 derywaty), *różowy* (56 derywatów) – *розовый* (53 derywaty) czy *fioletowy* (20 derywatów) – *фиолетовый* (15 derywatów). Pojawienie się w wyrazie nowego znaczenia może sprzyjać powstaniu nowych pochodnych (np. wraz z rozwojem w przymiotniku *коричневый* znaczenia ‘близкий к фашизму, фашистской идеологии’ powstały dwa rzeczowniki, realizujące w swej strukturze semantycznej ten komponent znaczeniowy, por.: *коричневые* ‘О людях, группах людей, организациях, близких к фашизму, фашистской идеологии’, *коричневость* ‘сущ. к коричневый в знач. близкий к фашизму, фашистской идеологии’; obecność tych derywatów w sposób znaczący wpłynęła na kształt gniazda, w którym do tego momentu odgałęzienie substantywne nie było przedstawione).

Różnice strukturalne i ilościowe między analogicznymi gniazdami polskimi i rosyjskimi występują szczególnie jaskrawo wówczas, gdy w skład struktury semantycznej przymiotnika wyjściowego w jednym z języków wchodzi komponent znaczeniowy nie wykazujący w chwili obecnej związku semantycznego ze znaczeniem podstawowym. Przymiotnik w tym znaczeniu, uznawanym jeszcze za wtórne, dąży do usamodzielnienia się. Tak dzieje się w przypadku przymiotnika rosyjskiego *красный* w znaczeniach: ‘красивый, прекрасный’, ‘счастливый, радостный’, ‘парадный, почётный’. To właśnie obecność tych komponentów znaczeniowych sprzyja pojawieniu się w gnieździe derywatów typu *красноречивый*, *краснобай* itp., które z kolei stanowią bazę powstania formacji, wydłużających ciąg słowotwórczy (por. np. ciąg słowotwórczy utworzony na bazie znaczenia ‘красивый’: *красный* – *краснобай* – *краснобайка*, *краснобайство* – *краснобайствовать*). Na różnice w liczbie derywatów w gniazdach wpływa nie tylko semantyka słowa wyjściowego, lecz również możliwość pojawienia się nowego znaczenia w derywatach wchodzących w skład określonego gniazda. Znaczenia te mogą stać się podstawą do powstania nowych wyrazów zwiększających skład ilościowy gniazd i nie zawsze wykazujących związek z komponentami struktury znaczeniowej przymiotnika wyjściowego (np. w rzeczowniku *жёлтодзёб* oraz motywowanym nim derywacie modyfikacyjnym *жёлтодзёбек* pojawia się komponent znaczeniowy ‘niedojrzały, niedoświadczony’; ten sam komponent znaczeniowy odnajdujemy we wchodzącym w skład stałego związku wyrazowego przysłowku *жёлто*, por.: *мечь жёлто в дзёбку*; od rzeczownika *чёрнь* w znaczeniu ‘художественная обработка металла’ powstaje przymiotnik *чёрновой* [чёрневая работа] itp.).

Na strukturę gniazda oraz jego liczebność może również wywierać wpływ przynależność derywatu do leksyki specjalistycznej. Od derywatów mających znaczenie terminologiczne, a powstałych na podstawie przynależnego przymiotnikom wyjściowym znaczenia barwy, mogą tworzyć się swoiste mikrogniazda (por. np.

mikrogniazdo powstające od rzeczownika *bielica* czy od rzeczowników *białko*, *белок* w znaczeniu 'wielocząsteczkowe związki organiczne zbudowane z aminokwasów, będące podstawowym składnikiem żywych organizmów'³, zob. s. 52–53). Analiza wykazała, że przynależność leksemu do terminologicznej warstwy słownika może przyczynić się do wzrostu jego aktywności derywacyjnej, a co za tym idzie – do poszerzenia zasobu leksykalnego gniazda. Na podstawie znaczeń terminologicznych mogą rozwijać się nowe znaczenia, w tym również przenośne (por. znaczenie przymiotnika *чернозёмный* motywowanego rzeczownikiem *чернозём*, zob. s. 57), nie znajdujące potwierdzenia wśród komponentów składających się na strukturę semantyczną słowa wyjściowego. Niniejsze spostrzeżenia potwierdzają myśl R. Mayenowej, która mówiąc o warstwie terminologicznej słownika, zauważa: „W sposób specyficzny zachowuje się warstwa terminologiczna, żyjąca w wąskiej dziedzinie specjalistycznych użyć, swoje istnienie zawdzięcza realnej umowie, która jest potwierdzona przez wprowadzającą termin definicję. Ta warstwa słownika może przechodzić różne transformacje łatwo rozszerzając w miarę potrzeby listę swoich poszczególnych elementów, które z kolei mogą poszerzać dziedzinę swoich użyć, upowszechniać się zmieniać znaczenia i zyskiwać inny status” (M. R. Mayenowa, 1979, s. 191).

Znacznie mniejszy wpływ na różnice między gniazdami wywierają różnice strukturalne między językami, wynikające przede wszystkim z braku lub nieproduktywności w jednym z języków określonego modelu, według którego powstają nowe pochodne w drugim lub też niejednakowa produktywność modeli wspólnych dla obu języków (por. np. brak w języku polskim derywatów przysłówkowych tworzących się od przymiotników barwy według modelu *из-* + *-a* typu *искрасна*, *иссиня*, *избела* itp. oraz jego aktywność w tworzeniu przysłówków odadiektywnych w języku rosyjskim oraz udział tych ostatnich w powoływaniu do życia przymiotników złożonych; obecność w gniazdach rosyjskich rzeczowników abstrakcyjnych typu *прозелень*, od których tworzą się przysłówki typu *впрозелень* i brak podobnych formacji w języku polskim). W niektórych przypadkach brak derywatów może być spowodowany nie brakiem modelu, lecz stylistycznymi ograniczeniami w łączliwości morfemów w jednym z porównywanych języków, por. np. brak w języku rosyjskim rzeczownika abstrakcyjnego motywowanego przymiotnikami prefiksalnymi *ультракрасный*, *инфракрасный* (w języku polskim to samo znaczenie wyrażane jest przymiotnikiem *podczerwony*, od którego tworzy się *podczerwień*).

Największe podobieństwa obserwuje się w układzie, strukturze i aktywności derywacyjnej pochodnych składających się na paradygmat przymiotnika wyjściowego.

³ Wydaje się, że znaczenie terminologiczne (nie wykazujące bezpośredniego związku ze składnikami znaczeniowymi przymiotnika wyjściowego) rozwinęło się w rzeczowniku *białko* na podstawie podobieństwa składu chemicznego substancji organicznej do białka jaja ptasiego, czyli białej (w odróżnieniu od żółtka) jego części.

Zarówno w gniazdach polskich, jak i rosyjskich na pierwszym stopniu motywacji znajdujemy: przymiotniki modyfikacyjne ze znaczeniem intensywności i osłabienia cechy, formacje socjatywno-posesywne, przynależnościowe, oznaczające materiał, z którego zrobiony jest przedmiot, przysłówki, rzeczowniki abstrakcyjne, rzeczowniki ze znaczeniem osobowego i nieosobowego nosiciela cechy oraz czasowniki kauzatywne, inchoatywne i stanowe. Wprawdzie istnieją gniazda, w których paradygmat jest niepełny (por. np. gniazda z przymiotnikami wyjściowymi *коричневый*, *фиолетовый*), ale w większości przypadków można spodziewać się, że w przyszłości zostanie on uzupełniony. Potwierdzeniem tego niech będzie pojawienie się w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *красный* nie odnotowywanego do niedawna w słownikach normatywnych czasownika *краснить* czy też rzeczownika *коричневость* w gnieździe organizującym się wokół przymiotnika *коричневый*. Takiego uzupełnienia pustych miejsc w konkretnym paradygmacie można oczekiwać wówczas, gdy mamy do czynienia z jednostkami potencjalnymi, których brak w języku nie jest wynikiem ograniczeń nakładanych przez system. Mimo iż słowniki nie odnotowują przysłówek motywowanych przymiotnikiem *коричневый*, można uznać, że istnieją one potencjalnie i w przyszłości, jeżeli zaistnieje taka potrzeba, mogą wystąpić w tekście. Znacznie trudniej przewidzieć możliwość pojawienia się jednostki wówczas, gdy na przeszkodzie stoją np. ograniczenia leksykalne – obecność w systemie leksykalnym wyrazu cechującego się postacią homonimiczną w stosunku do tej, którą musiałby mieć ewentualny derywat (por. np. brak w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *голубой* czasownika kauzatywnego z sufiksem *-u-*). Z drugiej zaś strony, uznanie przez autorów słowników języka polskiego sufiksalnych czasowników kauzatywnych, takich jak *zielenić*, *żółcić*, za wyrazy przestarzałe lub rzadkie oraz brak takiej formacji w gnieździe z przymiotnikiem *блękитный* mimo występowania typowo odczasownikowej formacji *блękитидло* (por. np.: *bielić* – *bielidło*; *czerwienić* – *czerwienidło*) czy czasowników typu *oblękítenić*, *rozblękítenić*, *wyblękítenić*, *zablękítenić*, *zblękítenić* może skłaniać do wysunięcia wniosku o stopniowym wychodzeniu z użycia formacji sufiksalnych na rzecz bardziej wyrazistych znaczeniowo czasowników prefiksalnych. Podobnej tendencji nie zaobserwowano wprawdzie w gniazdach rosyjskich, ale nie należy wykluczać, że jest to dodatkowy czynnik (oprócz ograniczeń systemowych – obecności w przymiotnikach motywujących sufiksu *-ов/-ев-*) utrudniający powstanie kauzatywnych czasowników sufiksalnych w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *розовый*, *фиолетовый*, *коричневый*.

Badanie wykazało, że podobieństwo dotyczy nie tylko przynależności pochodnych składających się na paradygmat przymiotnika wyjściowego do określonej kategorii słowotwórczej, lecz również budowy derywatów, a w wielu przypadkach i formantów biorących udział w ich tworzeniu (por. np. strukturę czasowników stanowych i inchoatywnych pierwszego stopnia motywacji czy też uczestnictwo sufiksów *-ø*, *-ość*, *-ость* w tworzeniu rzeczowników abstrakcyjnych). Nie należy jednakże zapominać, że każdy język rządzi się swoimi prawami i to, co wydaje się podobne lub identyczne, nie zawsze jest takie w rzeczywistości. Przykładowo, za-

równow w języku polskim, jak i rosyjskim wśród rzeczowników abstrakcyjnych pierwszego stopnia motywacji w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *biały* – *белый* występują formacje z sufiksem *-izna*, *-изна* (*bielizna*, *белизна*). Ich status w języku nie jest jednak taki sam. Derywat polski w znaczeniu cechy abstrakcyjnej uznawany jest za przestarzały. Rzeczownik rosyjski natomiast należy do leksyki neutralnej. Podobnie przedstawia się sytuacja z czasownikami postfiksalnymi typu *bieleć się*, *czernieć się* i ich rosyjskimi analogami strukturalnymi. Tak utworzone derywaty polskie występują jedynie w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *biały*, *czarny*, *szary*, *zielony*. Wszystkie opatrzone są w słownikach kwalifikatorami „dawne” lub „przestarzałe”. Formacje rosyjskie natomiast powstają dość regularnie od czasowników sufiksalnych motywowanych przymiotnikami ze znaczeniem koloru (por. np. *белеть* – *белеться*; *чернеть* – *чернеться*; *краснеть* – *краснеться*).

Wprawdzie w obu językach na pierwszym stopniu motywacji znajdujemy rzeczowniki złożone, jednakże zarówno liczebność tak utworzonych formacji, jak i aktywność, z jaką się tworzą w porównywanych językach, jest niejednakowa. Rzeczowniki takie są charakterystyczne przede wszystkim dla współczesnego języka rosyjskiego. Przykładowo w polskim gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *czarny* zarejestrowano 5 rzeczowników złożonych, z których tylko 1 motywuje nowe pochodne. W analogicznym gnieździe rosyjskim odnotowano 23 rzeczowniki złożone. Derywaty powstają od 7 z nich (w gnieździe tym na drugim stopniu motywacji występuje 14 pochodnych motywowanych rzeczownikami złożonymi). Formacje te z kolei są podstawą powstania nowych pochodnych wydłużających ciąg słowotwórczy i zwiększających liczbę jednostek leksykalnych wchodzących w skład gniazda. Dzięki rzeczownikom złożonym oraz motywowanym nimi derywatom w rosyjskim gnieździe pojawiło się 19 pochodnych, podczas gdy w gnieździe polskim tylko 2. Podobne dane można otrzymać badając pozostałe gniazda z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę. W gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *biały* zarejestrowano 7 rzeczowników złożonych. Tylko od 1 z nich (*białoskórnik*) powstały derywaty (*białoskórniczy*, *białoskórnictwo*). W analogicznym gnieździe rosyjskim proporcje te kształtują się następująco: 18 rzeczowników złożonych; pochodne tworzą się od 6 z nich. Dzięki temu w gnieździe dodatkowo pojawia się 11 derywatów. Jeszcze bardziej jaskrawo zjawisko to występuje w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę czerwoną. Podczas gdy w gnieździe polskim mamy do czynienia z 3 rzeczownikami złożonymi, będącymi końcowym elementem łańcucha derywacyjnego, w gnieździe rosyjskim występuje ich 16, a od 7 z nich tworzą się pochodne kolejnego stopnia motywacji. W gniazdach rosyjskich oprócz rzeczowników, takich jak *белоармеец*, *белобилетник*, *белоручка*, *краснодеревец*, *черносоотенник* itp., czyli tych, które od dawna funkcjonują w języku, znalazły się również formacje nowe po raz pierwszy zarejestrowane w latach siedemdziesiątych, osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych naszego stulecia, por. np.: *синецветье*, *синерадужье* (С.мат.-78); *серорубашечник* (С.мат.-81); *белодомовцы* ‘О защитниках белого дома во время расстрела Парламента РФ в октябре 1993 г.’: *Казаннику кажется, что даже*

„Рыбкина” обласкал президент, из-за чего Иван Петрович сказал, что я потопился исполнять решение Думы об амнистии **белодомовцев** (ТСРЯ); **желтопрессник** отказ. ‘представитель »жёлтой прессы«: Демократические журналисты любили ещё брать интервью у опитого **желтопрессника**, ходившего среди хасбулатовских прихлебаев (ТСРЯ). Derywatów takich nie odnotowują nowe materiały leksykograficzne języka polskiego. Jak wynika z przytoczonych danych liczbowych, udział rzeczowników i złożonych w dalszym procesie derywacji jest większy w języku rosyjskim. Nawet podobne pod względem zawartości semantycznej i budowy słowotwórczej composita rzeczownikowe, znajdujące się w analogicznych gniazdach języka polskiego i rosyjskiego, nie zawsze motywują identyczne strukturalnie formacje. Ich liczba także jest niejednakowa (por. np. derywaty od rzeczowników: *czarnoziem* i *czernoziem* czy *białogwardzista* i *bielogwardcey*).

Podobnie przedstawia się sprawa z compositami przymiotnikowymi. Porównując liczbę przymiotników złożonych wchodzących w skład analizowanych gniazd, można zauważyć, że gniazda rosyjskie są pod tym względem dużo bogatsze. Znacznie częściej niż w języku polskim formacje te uczestniczą w procesie derywacyjnym. Przykładowo w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *biały* zarejestrowano 53 przymiotniki złożone; nowe derywaty tworzą się od 6 z nich. W analogicznym gnieździe rosyjskim występują 63 przymiotniki złożone, a pochodne powstają od 11. W gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę czerwoną sytuacja przedstawia się następująco: gniazdo polskie – 26 przymiotników złożonych; nowe pochodne tworzą się tylko od 2 z nich; gniazdo rosyjskie – 68 przymiotników złożonych, spośród których 19 powołuje do życia nowe pochodne.

Już ten krótki przegląd pozwala zauważyć, że aktywność, z jaką tworzą się composita przymiotnikowe i rzeczownikowe, jest znacznie większa w języku rosyjskim niż w języku polskim. Derywaty rosyjskie charakteryzują się też znacznie większym potencjałem słowotwórczym, co w sposób znaczący wpływa na różnice w liczebności porównywanych gniazd.

Wraz z oddalaniem się od centrum gniazda różnice między gniazdami zwiększają się. Wynika to przede wszystkim z niejednakowej aktywności pochodnych pierwszego stopnia motywacji. Obserwuje się dużą zbieżność w strukturze odgałęzień adiektywnych i werbalnych. W większości gniazd od przymiotników znajdujących się na pierwszym stopniu motywacji powstają przymiotniki, rzeczowniki i przysłówki. Od czasowników tworzą się najczęściej nowe formacje czasownikowe (prefiksalne i postfiksalne) i rzeczownikowe (nawet jeżeli na schemacie nie uwzględniono odczasownikowego derywatu rzeczownikowego, to nie świadczy to, iż nie może on występować w języku; rzeczowniki z grupy nomina actionis często nie są rejestrowane przez słowniki, mimo iż nie ma ograniczeń uniemożliwiających ich powstanie). Na tym stopniu motywacji obserwuje się zróżnicowanie w składzie odgałęzienia substantywnego i adwerbialnego. W większości gniazd rosyjskich przysłówki prefiksalnie-sufiksalnie typu *изжелта*, *иззелена* stanowią podstawę powstania przymiotników złożonych (por. np.: *изжелта-красный*, *иззелена-голубой*,

иззелена-серый), wydłużających ciąg słowotwórczy. W języku polskim przysłówki wchodzące w skład analizowanych gniazd nie wykazują aktywności derywacyjnej (wyjątkiem jest przysłówka *czarno*, motywujący rzeczownik *czarnowidz*, od którego z kolei powstaje rzeczownik *czarnowidztwo*; tak rozbudowane odgałęzienie adverbialne jest jednak nietypowe dla gniazd polskich). W rezultacie są one słabiej rozbudowane niż analogiczne odgałęzienia rosyjskie. W części gniazd odgałęzienie substantywne kończy się pochodnymi pierwszego stopnia motywacji. Są to przede wszystkim gniazda z przymiotnikami wyjściowymi powstałymi od podstaw pochodzenia obcego, takie jak *brązowy*, *fioletowy*, *niebieski*, *коричневый*, *розовый*. W pozostałych gniazdach rzeczowniki odsubstantywne mogą powoływać do życia derywaty kolejnego (drugiego) stopnia motywacji – rzeczowniki i przymiotniki. W gniazdach rosyjskich na tym stopniu motywacji spotykamy też (charakterystyczne tylko dla tego języka) przysłówki typu *впросинь*, *впрозелень*. Wchodzące w skład odgałęzienia adiektywnego czasowniki odrzeczownikowe pojawiają się nieregularnie. Znajdujemy je w gniazdach, w których rzeczownik odadiektywny jest nazwą środka przeznaczanego do wykonywania czynności (por. pochodne rzeczownika *róż*), nazwą substancji (por. pochodne rzeczownika *białko*) czy też, jak w gniazdach rosyjskich, osobowego nosiciela cechy (por.: *белорука* – *белорукичить*).

Pochodne trzeciego stopnia motywacji występują najczęściej w odgałęzieniu werbalnym. Są to przede wszystkim rzeczowniki ze znaczeniem czynności abstrakcyjnej, wtórne imperfektywy typu *wyczerniać*, *wybielać*, *вычернивать*, *забелиать* oraz czasowniki postfiksane, takie jak np. *wybielić się*, *добелиться*, rzadziej przymiotniki odczasownikowe.

Do wchodzących w skład odgałęzienia substantywnego derywatów znajdujących się na trzecim stopniu motywacji należy zaliczyć rzeczowniki motywowane przymiotnikami odsubstantywnymi (por. np. *синий* – *синюха* – *синюховый* – *стнюховые* rzecz.) oraz przymiotniki (por. np. *синий* – *синерод* – *синеродистый* – *железо-синеродистый*). W większości gniazd pochodne trzeciego stopnia motywacji zamykają krąg derywatów składających się na gniazdo słowotwórcze. Do bardziej rozbudowanych zaliczyć należy gniazda z przymiotnikami wyjściowymi *biały*, *czarny*, *szary*; *белый*, *чёрный*. W nich derywaty znajdujemy również na czwartym stopniu motywacji. Są to wchodzące w skład odgałęzienia werbalnego czasowniki odczasownikowe (por. np. *biały* – *bielić* – *rozbielić* – *rozbielać* – *rozbielać się*; *чёрный* – *чернить* – *вычернить* – *вычернять* – *вычерняться*), przymiotniki motywowane czasownikiem lub przymiotnikiem odczasownikowym (por. np. *biały* – *bielić* – *wybielić* – *wybielać* – *wybielać*; *белый* – *белишь* – *выбелишь* – *выбеленный* – *свежесвебеленный*), rzeczowniki motywowane przymiotnikami odczasownikowymi (por. np. *белый* – *белишь* – *пробелишь* – *пробеленный* – *пробельная*), a w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *szary* przysłówka *wyszarzanie*.

Pochodne znajdujące się na piątym stopniu motywacji są nietypowe dla omawianych gniazd. Jeden taki derywat – przysłówka *wybielać*, znajdujemy w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *biały*.

Przeprowadzona analiza pozwala zauważyć dużą zbieżność w strukturze i semantyce omawianych gniazd. Wydaje się jednak, że wraz z całkowitym wyjściem z użycia wielu derywatów już dziś uznawanych za rzadkie, dawne lub przestarzałe zmienić się może nie tylko ilościowy skład gniazd, lecz również występujące obecnie stosunki między wyrazami. Struktura gniazd może ulec zmianie wraz z pojawieniem się derywatów dotychczas nie odnotowywanych przez słowniki normatywne. Niektóre z formacji są obecne w języku potencjalnie, inne natomiast funkcjonują już w odmianach środowiskowych i z czasem mogą przejść do języka ogólnego. Przykładem może być powstały w wyniku substantywizacji rzeczownik *голубые (homoseksualiści)*, który do niedawna odnotowywany był jedynie w słownikach gwar przestępczych, a ostatnio znalazł się w najnowszym słowniku współczesnego języka rosyjskiego (TCPЯ).

Słowotwórstwo jest nie tylko jednym ze sposobów wzbogacania słownictwa, ale pomaga również w rozwiązywaniu problemów natury leksykalnej. Niejednokrotnie podkreślano, że metoda gniazdowa może pomóc w odróżnieniu takich zjawisk, jak polisemia i homonimia, a badanie leksyki na poziomie słowotwórczym sprzyja jej systematyzacji⁴. W świetle tego nie dziwi fakt, że w pracach z zakresu słowotwórstwa coraz częściej poruszane są problemy, które jeszcze do niedawna rozpatrywane były w obrębie leksykologii. Mamy tutaj na uwadze takie zjawiska, jak homonimia, antonimia i synonimia, szczególnie zaś takie ich odmiany, jak homonimia, antonimia i synonimia słowotwórcza oraz odzwierciedlona.

Formacje synonimiczne, antonimiczne i homonimiczne odnajdujemy również w obrębie badanych gniazd. Szczegółowa ich analiza wykracza jednak poza ramy niniejszego i tak już obszernego opracowania. Nie znaczy to jednak, że próba taka nie została podjęta. Zjawisku synonimii poświęcony został artykuł *Formacje synonimiczne w obrębie polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę* (A. Z y c h, 1995). Problemy antonimii i homonimii omówione zostaną w artykule, który ukaże się w przygotowywanym do druku numerze „Przeglądu Rusycystycznego”.

⁴ Znamienna w tym aspekcie jest wypowiedź J. A. Iwannikowej: „Только у производных слов семантические отношения имеют формальное выражение. Общие словообразовательные аффиксы как часть структуры производных слов – единственное морфологическое средство парадигматики плана содержания, в результате чего словопроизводство является одним из существенных внутриязыковых источников системности лексики.” (Е. А. И в а н н и к о в а, 1975, s. 66).

Aneks

Polskie i rosyjskie gniazda słowotwórcze z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę

biał(y) I

biał-y (rzecz.) II
| biał-a (rzecz.)
biał-aw(y)
| biaław-ość
| biaław-o
| biaław-o-śmietankowy
biel-ist-y
| bielist-k-a
biel-uchn(y)
| bieluchn-o
biel-usieńk(i)
| bielusieńk-o
biel-uśk(i)
| bielusk-o
biel-uteńk(i)
| bieluteńk-o
biel-utk(i)
| bielutk-o
biał-o
na biało
biał-aczk(a)
| białaczk-ow-y
biał-ek (daw. 'białko')
biał-k-a
biał-k(o) I (część oka)
| białk-ówk-a
biał-k(o) II (substancja organiczna)
|
I

I 2
|
białk-an
białcz-an
białk-owat-y
białk-ow(y)
| nie-białkowy
| nisk-o-białkowy
| wysok-o-białkowy
| białkow-ość
bez-białk-ow-y
białk-o-mocz
białk-o-pęd-n-y
wysok-o-białk-o-chłon-n-y
białk-owa-ć
| białkowa-ń-c (białkowanie)
biał-osz
biał-ość
biel
| biel-ast-y
| biel-ow-y
| biel-o-jad
biel-as
biel-ak
biel-aczek
biel-actw-o
biel-ic(a)
| biel-ic-ow(y)
|
I 2

	2	3	4
			odbiel-acz
po-bielić			
			pobiel-eń-e (pobielenie)
			pobiel-a-ć
			pobiela-ń-e (pobielanie)
			pobiał-ø-a
			pobiał-k-a
			pobiel-acz
pod-bielić			
			podbiel-a-ć
przy-bielić			
			przybiel-a-ć
roz-bielić			
			rozbielić się
			rozbiel-a-ć
			rozbielać się
u-bielić			
			ubielić się
			ubiel-a-ć
			ubielać się
wy-bielić			
			wybielić się
			wybiel-eń-e (wybielenie)
			wybiel-a-ć
			wybielać się
			wybiela-ń-e (wybielanie)
			wybiel-acz
			wybielaj-ąc(y)
			wybielając-o
			po-wybielać
za-bielić			
			zabiel-eń-e (zabielenie)
			zabielić się
			zabiel-a-ć
			zabiela-ń-e (zabielanie)
			zabiel-acz
			zabiał
			zabielać się
bielić się II			
			za-bielić się
			zabiel-a-ć się
biał-o-brod-ø-y			
biał-o-brzuch-ø(y)			
			białobrusz-ek
biał-o-czel(-n-y)			

1 2

| |

bialoczól-k-a

biał-o-czerwony

biał-o-drzew

biał-ø-ogon

biał-o-grzbiet-ø-y

biał-o-grzyw-ø-y

biał-o-gwardyj-sk-i

biał-o-gwardż-ist-a

biał-o-kamien-n-y

biał-o-kl-yw-y

biał-o-kor-ø-y

biał-o-kremowy

biał-o-lic-ø-y

biał-o-liliowy

biał-o-list-n-y

biał-o-nog(-ø-i) I

| białonog-i II (rzecz.)

| białonóż-k-a

biał-o-pien-n-y I ('mający biały pień')

biał-o-pien-n-y II ('dotyczący białej

| piany')

biał-o-piór-ø-y

biał-o-pol-ow-y

biał-o-puch-ø-y

biał-o-rami-enn-y

biał-o-run-n-y

biał-o-ryb

biał-o-rzęs-ø-y

biał-o-rzyt-k-a

biał-o-sęp

biał-o-siny

biał-o-siwy

biał-o-skór-ø-y

biał-o-skór-nik

| biał-o-skórnicz-ø-y

| białoskórni-ctw-o

biał-o-skrzydł-ø-y

biał-o-szary

biał-o-szy-ø-i

| białoszyj-k-a

biał-o-ścien-n-y

biał-o-śnież-n-y

biał-o-wąs(-ø-y)

| białowąs

biał-o-włos-ø-y

|

1

1

|

biel-i-krasa

błękitn-o-biały

| błękitno-biał-o

brudn-o-biały

cynkow-o-biały

cynow-o-biały

jaskraw-o-biały

kredow-o-biały

kremow-o-biały

liliow-o-biały

mleczn-o-biały

porcelanow-o-biały

siw-o-biały

srebrn-o-biały

srebrzyst-o-biały

szar-o-biały

szaraw-o-biały

śniegow-o-biały

śnieżn-o-biały

śmietankow-o-biały

zielon-o-biały

zielonkaw-o-biały

żółt-o-biały

błękitn(y) I

błękitn-y II (rzecz.)

błękitń-utk-i

błękitn-aw(y)

| błękitnaw-o

| błękitnaw'-e-ć

| błękitnaw-o-brunatny

| matow-o-błękitnawy

błękitń-e

błękitn-o

na błękitn-o

błękit

błękit-ek

błękitn-ość

błękitń-e-ć

| błękitnie-ń-e (błękitnienie)

| po-błękitnieć

| roz-błękitnieć

| wy-błękitnieć

| | wybłękitnie-ń-e I (wybłękitnie-

| | nie)

1 2 3

1 2
 |
 | za-błękitnieć
 | z-błękitnieć
 błękitn-i-ć się
 o-błękitnić
 | obłękitn-eń-e (obłękitnienie)
 roz-błękitnić
 | rozbłękitnić się
 | | rozbłękitn-a-ć się
 | rozbłękitn-eń-e (rozbłękitnienie)
 | rozbłękitn-on-y
 | rozbłękitn-a-ć
 | | rozbłękitniać się
 wy-błękitn-i-ć
 | wybłękitn-eń-e II (wybłękitnienie)
 za-błękitn-i-ć
 z-błękitn-i-ć
 błękitn-o-czarny
 błękitn-o-nog-ø-i
 błękitn-o-ok-ø-i
 błękitn-o-pastelowy
 błękitn-o-piór-ø-y
 błękitn-o-skrzydł-ø-y
 błękitn-o-szafirowy
 błękitn-o-szary
 błękitn-o-zielonkawy
 błękitn-o-zielony
 błękitn-o-złoty
 jasn-o-błękitny
 porcelanow-o-błękitny
 sin-o-błękitny
 siw-o-błękitny
 srebrzyst-o-błękitny
 szar-o-błękitn(y)
 | szarobłękitn-ość
 zielonkaw-o-błękitny

brązow(y)

brązow-aw(y)
 | brązowaw-o
 brązow -utk(i) (brązowiutki)
 | brązowiutk-o
 brąz
 brązow-o
 na brązow-o
 brązow-a-ć
 |
 1

1 2
 |
 | brązowa-ń-e
 | u-brązować
 brązow'-e-ć (brązowieć)
 | z-brązowieć
 brązow-i-ć się
 brązow-o-ok-ø-i
 brązow-o-włos-ø-y
 beżow-o-brązowy
 bursztynow-o-brązowy
 ceglast-o-brązowy
 ciemn-o-brązowy
 cynamonow-o-brązowy
 czerw-o-brązowy
 dymn-o-brązowy
 fioletow-o-brązowy
 jasn-o-brązowy
 miedzian-o-brązowy
 płow-o-brązowy
 rudaw-o-brązowy
 rudaw-o-brąz
 szar-o-brązowy
 zielonaw-o-brązowy
 zielonkaw-o-brązowy
 ziemist-o-brązowy
 złotaw-o-brązowy
 żółtaw-o-brązowy

czarn(y) I

czarn-y II (rzecz.)
 | czarn-a (rzecz.)
 czarn-e (rzecz.)
 czarn-i (rzecz.)
 czarń-aw(y)
 | czarniaw-o
 czarń-aw(y)
 | czerniaw-o
 przy-czarn-aw-y
 czarń-utk(i)
 | czarniutk-o
 czarń-utk(i)
 | czerniutk-o
 czarń-usieńk(i)
 | czarniusieńk-o
 czarń-usieńk(i)
 | czerniusieńk-o
 |
 1 2

1		
	czarn-o	
	czarno-widz	
	czarnowidz-two	
	na czarn-o	
	prze-czarny	
	czarń-aczk-a (czarniaczka)	
	czarń-ak (czarniak)	
	czarn-in-a	
	czern-ina	
	czern-aw-a (czerniawa)	
	czarn-ość	
	czarn-uch	
	czarnuch-a	
	czarnusz-k-a I	
	czarnuch-owat-y	
	czarn-uszk-a II	
	czarn-ul-a	
	czarnul-k-a	
	czern-ak (czerniak)	
	czern-ec	
	czern-ica I (zakonnica)	
	czern-ica II (jagoda)	
	czern	
	czern-e-ć (czernieć)	
	czernieć się	
	po-czernieć	
	s-czernieć	
	za-czernieć	
	czern-i-ć	
	czern-eń-e (czernienie)	
	czern-on-y	
	czern-idło	
	czernidl-ak	
	czernidl-ow-y	
	o-czernić	
	oczernić się	
	oczerni-a-ć się	
	oczerni-eń-e (oczernienie)	
	oczern-a-ć (oczerniać)	
	oczerniać się	
	oczernia-ń-e	
	oczerni-ciel	
	ob-czernić (daw.)	
	po-czernić	
	poczernić się	
1	2	3

1	2	3	4
			poczern-a-ć się
			poczern-a-ć (poczerniać)
			poczerniać się
		pod-czernić	
		podczernić się	
		podczern-a-ć się (podczerniać się)	
		podczern-eń-e (podczernienie)	
		podczern-a-ć (podczerniać)	
		podczerniać się	
		podczernia-ń-e (podczernianie)	
		prze-czernić	
		przeczern-eń-e (przeczernienie)	
		przy-czernić	
		przyczern-eń-e (przyczernienie)	
		u-czernić	
		uczern-eń-e (uczernienie)	
		wy-czernić	
		wyczern-a-ć (wyczerniać)	
		za-czernić	
		zaczernić się	
		zaczern-a-ć się (zaczerniać się)	
		zaczern-eń-e (zaczernienie)	
		zaczern-a-ć (zaczerniać)	
		zaczerniać się	
		zaczernia-ń-e (zaczernianie)	
		czern-i-ć się	
		za-czernić się	
		czarn-o-biały	
		czarn-o-biał-o-czerwony	
		czarn-o-brew(-ø-y)	
		czarnobrew-a	
		czarnobrew-k-a	
		czarn-o-brod-ø-y	
		czarn-o-brw-ist-y	
		czarn-o-dęb-ow-y	
		czarn-o-filozof-iczn-y	
		czarn-o-giełd-ow-y	
		czarn-o-giełdź-arz	
		czarn-o-głów(-ø-y)	
		czarnogłów-k-a	
		czarn-o-grzyw-ø-y	
1			

1

|
 czarn-o-kędzier-n-y
 czarn-o-lic-ø-y
 czarn-o-ok-ø-i
 czarn-o-opraw-n-y
 czarn-o-pien-n-y
 czarn-o-piór-ø-y
 czarn-o-pol-ow-y
 czarn-o-rog-ø-i
 czarn-o-rynk-ow-y
 czarn-o-seciń-ec
 czarnoseciń-stw-o
 czarnosecin-n-y
 czarn-o-sin-y
 czarn-o-skór(y) I
 | czarnoskór-y II (rzech.)
 | | czarnoskór-a (rzech.)
 czarn-o-skrzydł-ø-y
 czarn-o-weln-ø-y
 czarn-o-włos-ø-y
 czarn-o-wron
 czarn-o-zielony
 czarn-o-ziem
 | czarnoziem-ø-y
 | czarnoziem-n-y
 brunatn-o-czarny
 granatow-o-czarny
 krucz-o-czarny
 sin-o-czarny
 smołow-o-czarny
 stalow-o-czarny
 szar-o-czarny
 szklisť-o-czarny
 zielonkaw-o-czarny
 zielon-o-czarny
 żelazisť-o-czarny
 żelazn-o-czarny

czerwon(y) I

czerw-on-y II (rzech.)
 czerw-on-e (wino)
 czerw-oi-utk(i)
 | czerwoniutk-o
 czerw-oi-uchn(y)
 | czerwoniuchn-o

1 2

1

czerw-oi-uśk(i)
 | czerwoniuśk-o
 czerw-oi-uteńk(i)
 | czerwoniuteńk-o
 czerw-on-aw(y)
 | czerw-on-aw-o
 | brudn-o-czerw-on-aw-y
 czerw-oi-aw(y) (czerw-oniaw-y)
 | czerw-oniaw-o
 czerw-on-o
 na czerw-on-o
 infra-czerw-on-y
 pod-czerw-on-y
 | pod-czerw-ien
 pozaczerw-ien
 czerw-ien-ak (czerw-ieniak)
 czerw-ien-ic-a
 czerw-ien-ec (czerw-ieniec)
 czerw-ien
 | czerw-ien-n-y
 czerw-on-ak
 czerw-oi-ak (czerw-oniak)
 czerw-oi-ec (czerw-oniec)
 czerw-on-k-a
 | czerw-onk-ow-y
 czerw-on-ość
 czerw-oi-czyk
 czerw-on-o-biały
 czerw-ien-e-ć (czerw-ienieć)
 | po-czerw-ienieć
 | s-czerw-ienieć
 | za-czerw-ienieć
 | | zaczerw-ien-ień-c (zaczerw-ienie-
 | | nie)
 czerw-ien-i-ć
 | czerw-ien-ie się
 | czerw-ien-eń-e
 | czerw-ien-idł-o
 | o-czerw-ienieć
 | | oczerw-ien-ie się
 | | | oczerw-ien-a-ć się (oczerw-ienie-
 | | | nie)
 | | | oczerw-ien-a-ć (oczerw-ienienie)
 | | | oczerw-ienienie się
 | po-czerw-ienieć

1 2

1	2	3
		poczerwienić się
		roz-czerwienić
		rozczzerwienić się
		rozczerwień-a-ć się (rozcz-
		wieniać się)
		rozczerwień-a-ć (rozczzerwieniać)
		rozczzerwieniać się
		s-czerwienić rzad.
		szczerwienić się
		za-czerwienić
		zaczzerwienić się
		zacierwień-a-ć się (zacer-
		wieniać się)
		zacierwień-a-ć (zaczzerwieniać)
		zacierzwieniać się
		zacierwień-eń-e (zaczzerwienie-
		nie)
		czerwien-i-ć się
		za-czerwienić się
		czerwon-o-arm-ist-a
		czerwon-o-cegl-ø-y
		czerwon-o-figur-ow-y
		czerwon-o-głow(-ø-y)
		czerwogłow'-ec (czerwonogło-
		wiec)
		czerwon-o-gwardyj-sk-i
		czerwon-o-gwardż-ist-a (czerwono-
		gwardzista)
		czerwon-o-kamien-n-y
		czerwon-o-krzy-sk-i
		czerwon-o-nog-ø-i
		czerwon-o-nos-ø-y
		czerwon-o-pomarańczowy
		czerwon-o-skór(y)
		czerwonoskór-y II
		czerwonoskórz-ec
		czerwon-o-ziem
		biał-o-czerwony
		brudn-o-czerwony
		ciemn-o-czerwony
		jaskraw-o-czerwony
		jaskraw-o-miedzian-o-czerwony
		jasn-o-czerwony
		krwist-o-czerwony
		malinow-o-czerwony
1		

1
matow-o-czerwony
rdzaw-o-czerwony
rud-o-czerwony
sin-o-czerwony
złot-o-rudaw-o-czerwony
żółtaw-o-czerwony
żyw-o-czerwony

fioletow(y)

fioletow-aw(y)
fioletowaw-o
fioletowaw-o-niebieski
fiolet
nad-fiolet(ow-y)
nadfiolet
poza-fiolet(ow-y)
pozafiolet
ultra-fiolet(ow-y)
ultrafiolet
fioletowo
na fioletow-o
fioletow'-e-ć (fioletowieć)
s-fioletowieć
fioletow-o-zielony
ciemn-o-fioletowy
jaskraw-o-fioletowy
lazurów-o-fioletowy
modr-o-fioletowy
siw-o-fioletowy
stalow-o-fioletowy

niebiesk(i)

niebiesk-aw(y)
niebieskaw-ość
niebieskaw-o
niebieskaw-o-dymny
ciemn-o-niebieskaw-y
niebieść-uchn-y (niebieściuchny)
niebieść-utk-i (niebieściutki)
niebiesk-o
na niebiesk-o
niebiesk-ość
niebieszcz-e-ć
niebieszcze-ń-e (niebieszczenie)
z-niebieszczeć
1
2

1	2	3	
			zniebieszcze-ń-e (zniebieszczenie)
			niebieść-e-ć (niebieścić)
			z-niebieścić
			niebieszcz-y-ć
			niebieszczyć się
			roz-niebieszczyć
			niebieść-i-ć (niebieścić)
			niebieścić się
			za-niebieścić
			niebiesk-o-lila
			niebiesk-o-morski
			niebiesk-o-ok-ø-i
			niebiesk-o-okien-n-y
			niebiesk-o-piór-ø-y
			niebiesk-o-skrzydł-ø-y
			niebiesk-o-szary
			niebiesk-o-zielony
			blad-o-niebieski
			ciemn-o-niebieski
			jasn-o-niebieski
			mleczn-o-niebieski
			porcelanow-o-niebieski
			stalow-o-niebieski
			szar-o-niebieski
			turkusow-o-niebieski
			zielonaw-o-niebieski
			zielon-o-niebieski

różow(y)

1	2	3	4	
				różow-aw(y)
				różowaw-o
				różowaw-ość
				różowaw-o-żółty
				różow'-uchn-y (różowiuchny)
				różow'-usieńk-i (różowiusieńki)
				różow'-uteńk-i (różowiuteńki)
				róż
				róż-owa-ć
				różowa-ń-e (różowanie)
				pod-różować
				podróżow-ywa-ć
				po-różować
				przy-różować
				przyróżowa-ń-e (przyróżo- wanie)

1	2	3	
			u-różować
			wy-różować
			różow-izn-a
			różow-ość
			różow-o
			na różow-o
			różow'-e-ć (różowieć)
			po-różowieć
			za-różowieć
			zaróżowie-ń-e (zaróżowienie)
			z-różowieć
			zróżowie-ń-e (zróżowienie)
			różow-i-ć
			różowieć się
			za-różowieć
			zaróżowić się
			zaróżowi-eń-e
			z-różowieć
			zróżowić się
			zróżowi-eń-e (zróżowienie)
			różowieć się
			za-różowieć się
			różow-o-barw-n-y
			różow-o-ciałk-ø-i
			różow-o-czeresniowy
			różow-o-fioletowy
			różow-o-lila
			różow-o-nos-ø-y
			różow-o-różany
			różow-o-siwy
			różow-o-srebrny
			różow-o-złoty
			różow-o-żółty
			blad-o-różowy
			brudn-o-różowy
			ceglast-o-różowy
			cielist-o-różowy
			ciemn-o-różowy
			jasn-o-różowy
			kremow-o-różowy
			lila/róż

szar(y)

1	2	
		szar-aw(y)
		szaraw-k-a

1

szaraw-o

| szaraw-o-biały

| szaraw-o-zielony

szar-eńk-i

szar-uchn-y

szar-utk-i

szar-o

na szar-o

szar-ak

| szaracz-ek

| szaraczk-ow-y

szar-ot-a

szar-otk-a

szar-ość

szar-ówk-a

szar-ug(a)

| szarug-ow-y

| szaruż-y-ć

szar-ytk-a

szarz-ø-a

szarz-yzn-a

szarz-a-ć

| szarzać się

za-szarzać

wy-szarzać

| wyszarza-ń-e I (wyszarzanie)

| wyszarza-ł-y

| wyszarzał-ość

| wyszarza-n(y)

| wyszarza-ń-e II (wyszarzanie)

| wyszarzać się

z-szarzać

| zszarzać się

| zszarza-ń-e

szarz-e-ć

| szarze-ń-e

| szarzeć się

pod-szarzeć

po-szarzeć

| poszarzeć się

przy-szarzeć

wy-szarzeć

| wyszarz-ał-y

za-szarzeć

z-szarzeć

1 2

1

szarz-y-ć się

szar-o-gęs-i-ć się

| szarogęs-eń-e się (szarogęsienie
| się)

szar-o-biały

szar-o-błękitny

| szarobłękitn-ość

szar-o-brunatny

szar-o-bury

szar-o-czarny

szar-o-głaz

| szarogłaz-ow-y

szar-o-komórk-ow-y

szar-o-liliowy

szar-o-niebieski

szar-o-ok-ø-i

szar-o-piór-ø-y

szar-o-różowy

szar-o-srebrny

szar-o-szereg-ow-y

szar-o-zielonkawy

szar-o-zielony

szar-o-ziem

szar-o-żółty

blad-o-szary

brudn-o-szary

brunatn-o-szary

ciemn-o-szary

jasn-o-szary

mętn-o-szary

perłow-o-szary

rudaw-o-szary

srebrn-o-szary

srebrzyst-o-szary

stalow-o-szary

zielon-o-szary

żółtaw-o-szary

zielon(y) I

zielon-y II (rzecz.)

| zielon-i (rzecz.)

| zielon-e (rzecz.)

zieleń-uchn-y (zieleniuchny)

zieloń-uchn-y (zieloniuchny)

zieleń-uśk-i

1

1
 |
 zielon-aw(y)
 | zielonaw-o
 | zielonaw-o-błady
 | zielonaw-o-błękitny
 | zielonaw-o-brązowy
 | zielonaw-o-bury
 | zielonaw-o-niebieski
 | zielonaw-o-żółty
 zielen-utk(i) (zieleniutki)
 | zieleniutk-o
 zielen-utk(i)
 | zieloniutk-o
 zielon-kaw(y)
 | zielonkaw-o
 | zielonkaw-o-biały
 | zielonkaw-o-błękitny
 | zielonkaw-o-brązowy
 | zielonkaw-o-czarny
 | zielonkaw-o-rudy
 | zielonkaw-o-żółty
 | szar-o-zielonkaw-y
 zielen-ist(y)
 | zieleniśc-e (zieleniście)
 nie-zielony
 zielon-o
 na zielon-o
 zielen-ak (zieleniak)
 | zieleniacz-ek
 zielen-ec (zieleniec)
 | zielenć-ow-y
 | zielenć-o-twórca
 zielen-ina (zielenina)
 | zielenin-k-a
 | zielen-arz I (zieleniarz)
 | | zieleniar-k-a
 | | zieleniar-stw-o
 | | zieleniar-sk-i
 zielen-izn-a
 zielen-
 | zielen-arz II (zieleniarz)
 | zielen-owy (zieleniowy)
 | bez-zielen-owy (bezzieleniowy)
 zielon-k-a
 zielon-ość
 zielen-e-ć (zielenić)
 |
 1

1 2
 |
 | zielenić się
 | o-zielenić
 | | ozielen-eń-e (ozielenienie)
 | po-zielenić
 | za-zielenić
 | | zazielen-ał-y (zazieleniał-y)
 | z-zielenić
 | | zzielen-eń-e (zzielenienie)
 zielen-i-ć
 | zielenić się
 | do-zielenić
 | | dozielen-eń-e (dozielenienie)
 | | dozielen-a-ć (dozieleniać)
 | | | dozielenia-ń-e (dozielenia-
 | | | nie)
 | o-zielenić
 | | ozielen-a-ć (ozieleniać)
 | po-zielenić
 | roz-zielenić
 | | rozzielenić się
 | | | rozzielen-a-ć się (rozzielen-
 | | | niać się)
 | | rozzielen-a-ć (rozzieleniać)
 | | | rozzieleniać się
 | za-zielenić
 | | zazielenić się
 | | | zazielen-a-ć się (zazieleniać
 | | | się)
 | | zazielen-a-ć (zazieleniać)
 | | | zazieleniać się
 zielen-i-ć się
 | za-zielenić się
 zielon-o-balonik-ow-y
 zielon-o-biały
 zielon-o-bury
 zielon-o-czarny
 zielon-o-głow-ø-y
 zielon-o-głow-sk-i
 zielon-o-groszk-ow-y
 zielon-o-kopuł-ø-y
 zielon-o-msz-yst-y
 zielon-o-niebieski
 zielon-o-nóż-k-a
 zielon-o-ok (-ø-i) I
 | zielonook-i II (rzecz.)
 |
 1 2

1
|
zielon-o-rudy
zielon-o-run-n-y
zielon-o-stal-ow-y
zielon-o-szary
zielon-o-świętk-ow-y
zielon-o-włos-ø-y
zielon-o-złoty
zielon-o-żółty
blad-o-zielony
brudn-o-zielony
ciemn-o-zielony
czyst-o-zielony
| nie-czystozielony
jabłkow-o-zielony
jasn-o-zielony
jaskraw-o-zielony
mdl-o-zielony
mleczn-o-zielony
modr-o-zielony
niebiesk-o-zielony
pistacjow-o-zielony
przejrzyst-o-zielony
rezedow-o-zielony
różow-o-zielony
słomkow-o-zielony
smark-o-zielony
soczyści-e-zielony
szaraw-o-zielony
szmaragdow-o-zielony
śwież-o-zielony
trawiaszt-o-zielony
wieczn-o-zielony
zgnił-o-zielony
żółtaw-o-zielony
żółt-o-zielony

żółt(y) I

żółt-y II (rzecz.)
| żółt-a (rzecz.)
żółć-utk(i) (żółciutki)
| żółciutk-o
żółć-uchn(y)
| żółciuchn-o
żółt-aw(y)
| żółtaw-o
1 2

1 2
|
żółtaw-ość
żółtaw'-ec (żółtawiec)
żółtaw-o-czerwony
żółtaw-o-zielony
żółt-o
na żółt-o
żółć-eń (żółcień)
żółc-izna (żółcizna)
żółć
żółt-aczk(a)
| żółtacz-owy
żółt-ak
żółt-ck
żółt-k(o)
| żółtk-ow-y
żółt-nic-a
żółt-ość
żółć-e-ć (żółcieć)
| żółc-eń-e (żółcenie)
| po-żółcieć
żół-kną-ć
| nad-żółknąć
| po-żółknąć
| | po-żółk-t-y
| prze-żółknąć
| przy-żółknąć
| | przy-żółkń-ęć-e (przy-żółknięcie)
| wy-żółknąć
| z-żółknąć
żółk-nie-ć
| po-żółknąć
| z-żółknąć
| | z-żółknie-ń-e (z-żółknienie)
| | | z-żółkń-ał-y (z-żółkniały)
żółc-i-ć
| żółcić się
| żółc-eń-e (żółcenie)
| po-żółcić
| prze-żółcić
| przy-żółcić
| | przy-żółc-eń-e (przy-żółcenie)
| wy-żółcić
| | wy-żółc-a-ć
| za-żółcić
| | za-żółcić się
1 2 3

1	2	3	4
			zażółc-a-ć się
			zażółc-a-ć
			zażółcać się
			zażółc-eń-e
			żółc-i-ć się
			za-żółcić się
			żółt-o-biały
			żółt-o-błady
			żółt-o-brod-ø-y
			żółt-o-brzeg
			żółt-o-brzeż-ek
			żółt-o-brzuch-ø-y
			żółt-o-ciemny
			żółt-o-czerwony
			żółt-o-cytrynowy
			żółt-o-dziob(-ø-y)
			żółtodziób
			żółtodziób-ek
			żółtodziób-stwo
			żółt-o-gorący
			żółt-o-kłós-ø-y
			żółt-o-nog-ø-i
			1

1
żółt-o-ok-ø-i
żółt-o-piór-ø-y
żółt-o-płowy
żółt-o-pomarańczowy
żółt-o-rog-ø-i
żółt-o-różowy
żółt-o-skór-ø-y
żółt-o-włos-ø-y
żółt-o-ziem
żółt-o-woskowy
żółt-o-zielony
blad-o-żółty
brudn-o-żółty
ciemn-o-żółty
cytrynow-o-żółty
granatow-o-żółty
jasn-o-żółty
jaskraw-o-żółty
kanarkow-o-żółty
ognist-o-żółty
woskow-o-żółty
zielonaw-o-żółty
zielonkaw-o-żółty
zielon-o-żółty

бел(ый) I

бел-ый II (суш.)
бел-ые (суш.)
бел-ое (суш.)
бел-еньк-ий
бел-ёс(ый)
белес-оват(ый)
белесоват-ость
белёс-о-розоватый
бел-оват(ый)
беловат-ость
беловат-о-голубой
беловат-о-розовый
бел-ёшеньк(ий)
белёшеньк-о
бел-ёхоньк(ий)
белёхоньк-о
бел-ов(ой)
1

1	2	
	белов-ая (суш.)	
	белов-ик	
	бел-о	
	бел-изн(а)	
	бел-ость	
	бел-як	
	бел-ян-а	
	белян-н-ый	
	белян-к-а	
	беляноч-к-а	
	бел-ок I (органическое вещество)	
	белк-овин-а	
	белк-ов-ый	
	не-белковый	
	белков-о-витаминный	
	белков-о-калорийный	
1	2	3

1	2	3
		высок-о-белковый
		белков-о-подобный
		слизист-о-белковый
		белков-о-отрубной
		белков-о-пшеничный
		белков-о-сывороточный
		без-белк-ов-ый
		белоч-н-ый
		белк-о-взбиватель
		стресс-белок
		онко-белок
		бел-ок II (оболочка глаза)
		бель-м(о)
		бельм-ов-ой
		бельм-аст-ый
		бельм-о-рез
		бел-ец
		бел-иц-а
		бель
		бел-ев-ой
		пре-белый
		не-белый I
		небелый II (сущ.)
		про-бель
		до-бел-а
		из-бел-а
		избела-голубой
		на-бел-о
		бел-е-ть
		белеть-ся
		за-белеться
		за-белеть
		забелеть-ся
		по-белеть
		побел-ени-е (побеление)
		бел-и-ть
		бели-ть-ся
		бел-ени-е (беление)
		бел-к-а
		бели-л-а
		бели-льщик
		белильщ-ица
		бели-тель
		бели-ль / н-я
		белиль / н-ый
1	2	

1	2	3
		бел-ён-ый
		не-белёный
		вы-белить
		выбелить-ся
		выбел-ива-ть-ся
		выбел-ива-ть
		выбеливать-ся
		выбелива-ни-е
		выбел-к-а
		выбел-енн-ый
		свеж-е-выбеленный
		до-белить
		добелить-ся
		добел-ива-ть-ся
		добели-ва-ть
		добеливать-ся
		добелива-ни-е (добели-
		вание)
		добел-к-а
		за-белить
		забел-ива-ть
		забеливать-ся
		забелива-ни-е (забелива-
		ние)
		забел-я-ть
		забелять-ся
		забел-к-а
		на-белить
		набелить-ся
		набел-ива-ть
		о-белить
		обелить-ся
		обел-я-ть-ся
		обел-ива-ть-ся
		обел-я-ть
		обелять-ся
		обел-ива-ть
		обеливать-ся
		обелива-ни-е (обеливание)
		обел-ени-е (обеление)
		обель-н-ый
		от-белить
		отбелить-ся
		отбел-ива-ть-ся
		отбел-ива-ть
1	2	3

1	2	3	4
			отбеливать-ся
			отбелива-ни-е (отбелива- ние)
			отбелива-ющ-ий
			отбел-к-а
			отбелоч-н-ый
			отбель
			отбель-н-ый
			отбель-щик
			отбель-щиц-а
			отбель-н-ый
			пере-белить
			перебел-ива-ть
			перебеливать-ся
			перебелива-ни-е (перебе- ливание)
			перебел-я-ть
			перебелять-ся
			перебел-к-а
			перебел-ени-е
			по-белить
			побелить-ся
			побел-к-а
			побелённый
			свеже-побелённый
			под-белить
			подбелить-ся
			подбел-ива-ться
			подбел-ива-ть
			подбеливать-ся
			подбелива-ни-е (подбели- вание)
			подбел-к-а
			подбел
			подбель-щик
			про-белить
			пробелить-ся
			пробел-ива-ться
			пробел-ива-ть
			пробеливать-ся
			пробелива-ни-е (пробели- вание)
			пробел-к-а
			пробель-щик
			пробель-н-ый

1 2 3

1	2	3	4
			пробельн-ая
			раз-белить
			разбелить-ся
			разбел-ива-ться
			разбел-я-ться
			разбел-ива-ть
			разбеливать-ся
			разбелива-ни-е (разбели- вание)
			разбел-я-ть
			разбелять-ся
			разбел-к-а
			разбел
			разбел-ённ-ый
			у-белить
			убелить-ся
			убел-я-ться
			убел-я-ть
			убелять-ся
			бел-о-армей-ск-ий
			бел-о-атлас-н-ый
			бел-о-бандит
			бел-о-билет-ник
			бел-о-бок(-й-ий)
			белобоч-к-а
			бел-о-бород-й-ый
			бел-о-бров-й-ый
			бел-о-брыс(-й-ый)
			белобрыс-еньк-ий
			бел-о-войлоч-н-ый
			бел-о-волос-й-ый
			бел-о-воротничк-ов-ый
			бел-о-гварде-е-ц (белогвардеец)
			белогвардей-к-а
			белогвардей-щин-а
			белогвардей-ск-ий
			белогвардей-ск-ий
			бел-о-глаз(-й-ый)
			белоглаз-к-а
			бел-о-голов-й-ый
			бел-о-голубой
			бел-о-груд-й-ый
			бел-о-гуз-к-а
			бел-о-дерев-е-ц
			бел-о-дерев-н-ый

1

1

|

бел-о-дерев-щик
 бел-о-дом(ов)-ец
 бел-о-дом(ов)ск-ий
 бел-о-зёрн-й-ый
 бел-о-зуб(-й-ый)
 | белозуб-к-а
 бел-о-иней-н-ый
 бел-о-казак
 бел-о-кали-ль / н-ый
 бел-о-камен-н-ый
 бел-о-кафель-н-ый
 бел-о-кочан-н-ый
 бел-о-красный
 бел-о-кров-й-е (белокровье)
 бел-о-крыл(-й-ый)
 | белокрыль-ник
 бел-о-кур(ый)
 | белокур-еньк-ий
 бел-о-листв-енн(ый)
 | белолиственн-ик
 бел-о-лист-к-а
 бел-о-лиц(-й-ый)
 | белолич-к-а
 бел-о-лоб-й-ый
 бел-о-мест-н-ый
 бел-о-мор
 бел-о-мош-ник
 бел-о-мрамор-н-ый
 бел-о-оранжевый
 бел-о-подкладоч-н(ый)
 | белоподкладочн-ик
 бел-о-поляк
 бел-о-поль-н-ый
 бел-о-розовый
 бел-о-румяный
 бел-о-руч(к-а)
 | белоруч-нича-ть
 бел-о-рыб(-иц-а)
 | белорыб-ий
 бел-о-призрач-н-ый
 бел-о-снежный
 | белоснежн-ость
 | белоснежн-о-воздушный
 | белоснежн-о-пушистый
 | белоснежн-о-чистый

1 2

1

|

бел-о-стволь-н-ый
 бел-о-тел-й-ый
 бел-о-турк-а
 бел-о-ус
 | белоус-ов(ый)
 | | белоусов-ые (сущ.)
 бел-о-финн
 | белофинн-ск-ий
 бел-о-хвост-й-ый
 бел-о-шёрст-н-ый
 бел-о-шёрст-й-ый
 бел-о-щёк-й-ий
 бел-о-эмигрант
 | белоэмигрант-к-а
 | белоэмигрант-щин-а
 | бел-о-эмигрант-ск-ий
 бел-о-синеватый
 ватн-о-белый
 голубоват-о-белый
 грязн-о-белый
 жемчужн-о-белый
 известков-о-белый
 кипенн-о-белый
 молочн-о-белый
 мраморн-о-белый
 мутн-о-белый
 мучнист-о-белый
 ослепительн-о-белый
 пол-у-белый
 пугающ-е-белый
 свеж-е-белый
 сер-о-белый
 серебрист-о-белый
 снежн-о-белый
 чёрн-о-белый
 чист-о-белый
 ярк-о-белый

голуб(ой) I

голуб-ой II (сущ.)
 голуб-ое (сущ.)
 голуб-ень-кий
 голуб-оват(ый)
 | голубоват-еньк-ий
 | голубоват-о-белый

1 2

1 2
 |
 голубоват-о-дымный
 голубоват-о-дымчатый
 голубоват-о-злой
 голубоват-о-серый
 голубоват-о
 голуб-о
 голуб-изн-а
 голуб-ец
 голуб-ик-а
 | голубич-ник
 голуб-иц-а
 из-голуб-а
 | изголуба-тёмный
 голуб-с-ть
 | за-голубеть
 | от-голубеть
 | по-голубеть
 о-голуб-и-ть
 голуб-о-волос (-й-ый)
 | голуб-о-волос-ые
 голуб-о-глаз-й-ый
 голуб-о-крыл-й-ый
 голуб-о-ок-й-ий
 голуб-о-сиреневый
 бел-о-голубой
 беловат-о-голубой
 бледн-о-голубой
 блёкл-о-голубой
 дымчат-о-голубой
 жёлт-о-голуб(ой)
 | жёлто-голуб-ые (суш.)
 золотист-о-голубой
 иззелена-голубой
 иссера-голубой
 иссиза-голубой
 лилов-о-голубой
 молочн-о-голубой
 небесн-о-голубой
 нежн-о-голубой
 песенн-о-голубой
 рыж-е-голубой
 светл-о-голубой
 серебрист-о-голубой
 сиз-о-голубой
 темн-о-голубой
 |
 1

1
 |
 чист-о-голубой
 ярк-о-голубой
 жёлт(ый)
 жёлт-ый (суш.)
 жёлт-еньк(ий)
 | жёлтеньк-ая (суш.)
 | жёлтеньк-о
 желт-ёхоньк(ий)
 | желтёхоньк-о
 желт-ёшеньк(ий)
 | желтёшеньк-о
 желт-оват(ый)
 | желтоват-о
 | желтоват-ость
 | желтоват-о-белёсый
 | желтоват-о-серый
 | желтоват-о-искристый
 желт-о
 желт-изн-а
 | пыльца / желтизна
 желт-ник
 желт-ин(а)
 | желтин-ник
 желтин-к-а
 желт-ник
 желт-ок
 | желточ-ек
 | желтк-ов-ый
 | желточ-н-ый
 | желточн-ик-и
 желт-униц-а
 желт-ух(а)
 | желтуш-н-ый
 | желтушн-о-зелёный
 желт-ушк-а
 желт-ушник
 желт-яниц(а)
 | желтянич-н-ый
 желт-як
 желть
 про-желть
 | в-прожелть
 из-желт-а
 | изжелта-зелёный
 |
 1 2

1 2

| изжелта-красный

| изжелта-серый

| изжелта-тёмный

желт-е-ть

| желтеть-ся

| | за-желтеться

| желте-ниј-е (желтение)

| вы-желтеть

| за-желтеть

| | зажелтеть-ся

| | зажелте-л-ый

| пере-желтеть

| по-желтеть

| | пожелте-ниј-е (пожелтение)

| | пожелте-вш-ий

| | пожелте-л-ый

желт-и-ть

| желтить-ся

| желче-ниј-е (желчение)

| вы-желтить

| | выжелтить-ся

| за-желтить

| | зажелтить-ся

| из-желтить

| | изжелтить-ся

| на-желтить

| пере-желтить

| | пережелтить-ся

| по-желтить

желт-о-бок-ѳ-ий

желт-о-брюх(-ѳ-ий)

| желтобрюх

| желтобрюх-ие (сущ.)

желт-о-волос-ѳ-ый

желт-о-глаз(-ѳ-ый)

| желтоглаз-к-а

желт-о-голуб(ой)

| желто-голуб-ые (сущ.)

желт-о-голов-ѳ-ый

желт-о-горл-ѳ-ый

желт-о-груд(-ѳ-ый)

| желтогруд

| желтогруд-к-а

желт-о-зелёный

желт-о-зём

|

1

1

| желт-о-зёрн-ѳ-ый

| желт-о-кож-ѳ-ий

| желт-о-корень

| желт-о-красный

| желт-о-крыл(-ѳ-ый)

| | желтокрыл-к-а

| желт-о-лиц-ѳ-ый

| желт-о-лоз-ник

| желт-о-ломк-ость

| желт-о-пёр-ѳ-ый

| желт-о-пресс-ник

| желт-о-пуз(-ѳ-ый)

| | желтопуз

| | желтопуз-ик

| желт-о-рот(-ѳ-ый) I

| | желторотый II (сущ.)

желт-о-цвет

желт-о-щёк(-ѳ-ий)

| желтощёк

| желт-о-фиоль

| желтый-прежелтый

| желт-о-яичный

| бледн-о-желтый

| бур-о-желтый

| густ-о-желтый

| золотист-о-желтый

| избура-желтый

| искрасна-желтый

| иссиня-желтый

| коричнев-о-желтый

| красн-о-желтый

| лиловат-о-желтый

| лимонн-о-желтый

| оранжев-о-желтый

| песочн-о-желтый

| розоват-о-желтый

| руд-о-желтый

| светл-о-желтый

| сер-о-желтый

| сероват-о-желтый

| син-е-желтый

| тёмн-о-желтый

| ярк-о-желтый

зелён(ый)

|

1

1

зелѣн-ый I (сущ.)

зелѣн-ые II (сущ.)

зелен-оват(ый)

| зеленоват-о

| зеленоват-о-белѣсый

| зеленоват-о-бронзовый

| зеленоват-о-бурый

| зеленоват-о-пятнистый

| зеленоват-о-серебристый

| зеленоват-о-синий

| иссера-зеленоватый

| оранжев-о-зеленоватый

| сиз-о-зеленоватый

зелѣн-еньк(ий) I

| зелѣненьк-ий II (сущ.)

| зелѣненьк-ая (сущ.)

| зелѣненьк-о

| розоват-о-зелѣненький

зелен-ѣхоньк(ий)

| зеленѣхоньк-о

зелен-ѣшеньк(ий)

| зеленѣшеньк-о

зелен-ущ(ий)

| злснущ-е

зелен-о

зелѣн-ость

зелень

| зелен(-щик)

| ↑ зелен-шиц-а

| зелен-н-ой

зелен-я

зелен-ец

зелѣн-к-а

зелен-ц-а

зелен-ушк-а

зелен-чак

зелен-чук

из-зелен-а

| иззелена-бурый

| иззелена-голубой

| иззелена-серый

| иззелена-синий

| иззелена-чѣрный

пра-зелѣнный

| празелень

1

2

1

про-зелень

| в-прозелень

зелен-е-ть

| зеленеть-ся

| за-зеленеть

| | зазеленеть-ся

| об-зеленеть

| о-зеленеть

| от-зеленеть

| по-зеленеть

| | позелене-ниѣ-е (позеленение)

| | позелене-вш-ий

| | позелене-л-ый

| про-зеленеть

| раз-зеленеть-ся

зелен-и-ть

| зеленить-ся

| зелен-ениѣ-е (зеленение)

| вы-зеленить

| | вызеленить-ся

| за-зеленить

| | зазеленить-ся

| из-зеленить

| | иззеленить-ся

| на-зеленить

| о-зеленить

| | озеленить-ся

| | озелен-я-ться

| | озелен-я-ть

| | озеленять-ся

| | озелен-ениѣ-е (озеленение)

| | озелени-тель

| | озелени-тельн-ый

| об-зеленить

| по-зеленить

зелен-о-берет-чик

зелѣн-о-бок-ѣ-ий

зелен-о-буйный

зелѣн-о-бутылоч-н-ый

зелен-о-глаз(-ѣ-ый)

| | зеленоглаз-к-а

| | зелен-о-голов-ѣ-ый

| | зелен-о-камен-н-ый

| | зелен-о-кудр-ѣ-ый

| | зелен-о-листв-енн-ый

1

1

|
 зелёно-медный
 зелен-о-плеч-й
 зелен-о-ржавый
 зелен-о-серый
 зелен-о-цветный
 зелёно-чёрный
 | зелёно-черн-ость
 бледн-о-зелёный
 блёкл-о-зелёный
 бур-о-зелёный
 бутылочн-о-зелёный
 вечно / зелёный
 грязн-о-зелёный
 густ-о-зелёный (густозелёный)
 жёлт-о-зелёный
 задумчив-о-зелёный
 изжелта-зелёный
 изумрудн-о-зелёный
 мутн-о-зелёный
 нарядн-о-зелёный
 оливков-о-зелёный
 прозрачн-о-зелёный
 свеж-е-зелёный
 светл-о-зелёный
 сер-о-зелёный
 сероват-о-зелёный
 сиз-о-зелёный
 сизоват-о-зелёный
 син-е-зелёный
 синеват-о-зелёный
 тёмн-о-зелёный
 тускл-о-зелёный
 тяжёл-о-зелёный
 чёрн-о-зелёный
 | чёрно-зелен-ость
 ядовит-о-зелёный
 ярк-о-зелёный

коричнев(ый) I

коричнев-ый II (сущ.)
 коричнев-еньк-ий
 коричн-еват(ый)
 | коричневат-о-маслёный
 коричнев-ость
 коричнев-о-жёлтый
 |
 1

1

|
 коричнев-о-каштановый
 коричнев-о-малиновый
 бур-о-коричневый
 грязн-о-коричневый
 дымчат-о-коричневый,
 золотист-о-коричневый
 каштанов-о-коричневый
 красн-о-коричневый I
 | красно-коричнев-ый II (сущ.)
 кремов-о-коричневый
 лиловат-о-коричневый
 орехов-о-коричневый
 светл-о-коричневый
 ярк-о-коричневый

красн(ый) I

красн-ый (сущ.) II
 красн-ая (сущ.)
 красн-еньк(ий)
 | красненьк-ая (сущ.)
 | красненьк-о
 красн-оват(ый)
 | красноват-о
 | красноват-о-бурый
 | красноват-о-каштановый
 | красноват-о-коричневый
 | красноват-о-лиловый
 | красноват-о-медный
 | красноват-о-оранжевый
 | песочн-о-красноватый
 красн-ёхонек
 | краснёхоньк-о
 красн-ешенек
 | краснешеньк-о
 красн-юш(ий)
 красн-о
 крас-ик
 красн-ин-а
 красн-иц-а
 красн-от-а
 красн-ух-а
 красн-ушк-а
 крас-як
 ис-красн-а
 | искрасна-бурый
 |
 1 2

1	2	1
	искрасна-жёлтый	красн-о-губ- о -ый
	искрасна-зелёный	красн-о-дерев-ец
	искрасна-чёрный	краснодерев-н-ый
	пре-красный	красн-о-дерев-щик
	инфра-красный	красн-о-дерёв- о -ый
	ультра-красный	красн-о-жёлтый
	красн-е-ть	красн-о-звёзд-н-ый
	краснеть-ся	красн-о-зём
	за-краснеть	краснозём-н-ый
	закраснеть-ся	красн-о-знамён-ец
	по-краснеть	краснознамён(-н-ый)
	покраснеть-ся,	краснознамён-ец
	покрасн-ени-е	красн-о-зоб(- о -ый)
	рас-краснеть-ся	краснозоб-ик
	по-раскраснеться	краснозоб-к-а
	с-краснеть	красн-о-кирпич-н-ый
	красн-и-ть	красн-о-клоп
	красн-о-армеј(-ец) (красноармеец)	красн-о-кож(- о -ий)
	красноармей-к-а	краснокож-ий (суш.)
	красноармей-ск-ий	красн-о-колос(- о -ый)
	красн-о-армей-ск-ий	красноколос-к-а
	рабоч-е-красноармейский	красн-о-коричневый I
	красн-о-бай	красно-коричневый II (суш.)
	краснобай-к-а	красн-о-крест-н-ый
	краснобай-ств-о	красн-о-крыл(- о -ый)
	краснобайство-ва-ть	краснокрыл
	красн-о-бок- о -ий	красн-о-лес-ј-е (краснолесье)
	красн-о-бров(- о -ый)	красн-о-лиц- о -ый
	краснобров-ые (суш.)	красн-о-ломк(ий)
	красн-о-бурый	красноломк-ость
	красн-о-галстуч-н-ый	красн-о-модр- о -ый
	красн-о-гвардеј(-ец) (красногвар-деец)	красн-о-ног(- о -ий)
	красногвардей-ск-ий	краснонож-к-а
	красн-о-гвардей-ск-ий	красн-о-нос(- о -ый)
	красн-о-глаз(- о -ый)	краснонос
	красноглаз-к-а	краснонос-ик
	красн-о-глин-ист-ый	красн-о-пёр(- о -ый)
	красн-о-глинистый	краснопёр-к-а
	красн-о-глин-ј-е (красногнилье)	красн-о-пол-ј-е (краснополье)
	красн-о-голов(- о -ый)	красн-о-реч-ив(ый)
	красноголов-ик	красноречив-о
	красноголов-к-а	красноречив-ость
	красн-о-груд(- о -ый)	краснореч-ј-е (красноречье)
	красногруд-к-а	красн-о-рож- о -ий
		красн-о-рубашеч-ник
1	2	1

I

|
красн-о-ряд-ец

| красноряд-ск-ий

красн-о-синий

красн-о-ствол-ј-е (красностволье)

красн-о-стоп

красн-о-тал

| краснотал-ов-ый

красн-о-тел(-ѳ-ый)

| краснотел-к-а

красн-о-фигур-н-ый

красн-о-флот(-ец)

| краснофлот-ск-ий

красн-о-хвост(-ѳ-ый)

| краснохвост

| краснохвост-к-а

красн-о-цвет-н-ый

красн-о-шей-к-а

красн-о-щёк-ѳ-ий

ал-о-красный

бел-о-красный

бледн-о-красный

воспалённ-о-красный

грязн-о-красный

густ-о-красный

желт-о-красный

желтоват-о-красный

золотист-о-красный

избура-красный

изжелта-красный

искрист-о-красный

иссера-красный

коричнев-о-красный

кравав-о-красный

медн-о-красный

огненн-о-красный

оранжев-о-красный

песочн-о-красный

пунцов-о-красный

пурпурн-о-красный

ржав-о-красный

светл-о-красный,

сизоват-о-красный

син-е-красный

синеват-о-красный

тёмн-о-красный,

|

I

I

| фиолетов-о-красный

фуксинов-о-красный

ядовит-о-красный

ярк-о-красный

розов(ый)

розов-ое (сущ.)

розов-еньк(ий)

роз-оват(ый)

| розоват-ость

розоват-о

розоват-о-белый

розоват-о-жёлтый

розоват-о-каштановый

розоват-о-сиреневый

розоват-о-смуглый

белес-о-розоватый

| молочн-о-розоватый

розов-о

розов-ик

розов-ость

не-розовый

розов-е-ть

| за-розоветь

| зарозоветь-ся

| по-розоветь

розов-о-белый

розов-о-винный

розов-о-голубой

розов-о-жёлтый

розов-о-золотой

розов-о-золотистый

розов-о-красный

розов-о-лик-ѳ-ий

розов-о-лиц-ѳ-ый

розов-о-оранжевый

розов-о-палевый

розов-о-синий

розов-о-сиреневый

розов-о-тел-есн-ый

розов-о-фиолетовый

розов-о-щёк-ѳ-ий

белёс-о-розовый

бел-о-розовый

беловат-о-розовый

|

I

1

бледн-о-розовый
 бледноват-о-розовый
 блёкл-о-розовый
 вишнев-о-розовый
 густ-о-розовый
 едк-о-розовый
 жемчужн-о-розовый
 золотист-о-розовый
 неясн-о-розовый
 светл-о-розовый
 сиренев-о-розовый
 тёмн-о-розовый
 фиолетов-о-розовый
 яблочн-о-розовый

сер(ый) I

сер-ый (сущ.) II
 сер-ое (сущ.)
 сер-еньк(ий)
 | сереньк-о
 сер-оват(ый)
 | сероват-о
 | сероват-ость
 | сероват-о-белый
 | сероват-о-голубой
 | сероват-о-дымчатый
 | сероват-о-жёлтый
 | сероват-о-зелёный
 | сероват-о-увядший

сер-о
 сер-ость
 сер-изн-а
 сер-ин-а
 серь
 сер-к-а
 сер-к-о
 сер-ух-а
 сер-як
 | серяч-ок
 сер-ятин-а
 ис-сер-а

| иссера-бледный
 | иссера-зеленоватый
 | иссера-красный
 | иссера-серебристый

1 2

1 2

| иссера-сизый
 сер-е-ть
 | сереть-ся
 | за-сереть
 | засереть-ся
 | по-сереть
 сер-о-белый
 сер-о-бород-й-ый
 сер-о-бумаж-н-ый
 сер-о-глаз-й-ый I
 | сероглаз-ый II (сущ.)
 сер-о-груд-й-ый
 сер-о-жёлтый
 сер-о-зелёный
 сер-о-зём
 | серозём-н-ый
 сер-о-золотой
 сер-о-калёный
 сер-о-камен-н-ый
 сер-о-кафтан-ник
 сер-о-лиловый
 сер-о-оранжевый
 сер-о-пепельный
 сер-о-пески
 | серопесч-ан-ый
 сер-о-розовый
 сер-о-рубашеч-ник
 сер-о-рыжий
 сер-о-свинцовый
 сер-о-ус-й-ый
 сер-о-фиолетовый
 сер-о-шинель-н(ый)
 | серошинель-н-ик
 сер-о-яблочный
 голубоват-о-серый
 грифельн-о-серый
 желт-о-серый
 зелен-о-серый
 мёртвенн-о-серый
 мраморн-о-серый
 мутн-о-серый
 мутноват-о-серый
 мягк-о-серый
 однотонн-о-серый
 оловянно-о-серый

1

1

пепельн-о-серый
 светл-о-серый
 серебрист-о-серый
 сер-о-фиолетовый
 смолянист-о-серый
 сталист-о-серый
 темн-о-серый

син(ий)

син-яя (сущ.)
 | син-еньк-ая (сущ.)
 син-еньк(ий)
 | синеньк-ая (сущ.)
 | синеньк-ие (сущ.)
 син-еват(ый)
 | синеват-о
 | синеват-ость
 | синеват-о-белёсый
 | синеват-о-зелёный
 | синеват-о-красный

син-е

син-ев-а

| синев-иц-а
 | синев-е-ть

синь

| синь-туман

син-ель

син-ец

син-иц-а

| синич-к-а
 | | птичка / синичка
 синич-ок
 синич-ий
 синич-н-ый

син-юг-а

син-юх(а)

| синюш-ник
 | синюх-ов(ый)
 | | синюхов-ые (сущ.)
 | синюш-н(ый)
 | | синюшн-ость

син-як

| синяч-ок

син-явк-а

до-син-я

|

1

1

за-синь

ис-син-я

| иссиня-чёрный
 | иссиня-жёлтый

о-син-ениј-е (осинение)

пре-синий

| синий-пресиний

про-синь

| в-просинь

син-е-ть

| сине-ниј-е

синеть-ся

за-синеть

| засинеть-ся

по-синеть

| посине-ниј-е (посинение)

| посине-л-ый

син-и-ть

| синить-ся

син-ениј-е (синение)

синь-к-а

| синька / ультрамарин

сини-ль / шик

сини-ль / ник

син-ель / (шик)

| синель-щиц-а

синель / н-я

синиль / н-ый

синё-н-ый

вы-синить

| высинить-ся

| | высин-ива-ться

высин-ива-ть

| | высинивать-ся

за-синить

| засинить-ся

| | засин-ива-ться

засин-ива-ть

| | засинивать-ся

| | засинива-ниј-е (засинива-

| | | ние)

ис-синить

| иссинить-ся

| | иссин-ива-ться

| | иссин-ива-ть

|

1 2 3

1	2	3	4
			иссинивать-ся
			иссинива-ниј-е (иссинива-ние)
		на-	синить
		насин-	ива-ть
			насинивать-ся
			насинива-ниј-е (насинивание)
		пере-	синить
			пересинить-ся
			пересин-ива-ться
			пересин-ива-ть
			пересинивать-ся
			пересинива-ниј-е (пересинивание)
		под-	синить
			подсинить-ся
			подсин-ива-ться
			подсин-ива-ть
			подсинивать-ся
			подсинива-ниј-е (подсинивание)
			подсинь-к-а
		про-	синить
		син-е-	атласный
		син-е-	блуз-ник
		син-е-	волос-Ø-ый
		син-е-	глаз(-Ø-ый)
			синеглаз-к-а
			синеглаз-ј-е (синеглазье)
		син-е-	гной-н-ый
		син-е-	голов(-Ø-ый)
			синеголов-ник
		син-е-	жёлтый
		син-е-	жил-Ø-ый
		син-е-	зелёный
		син-е-	кобальтовый
		син-е-	красный
		син-е-	коровый
		син-е-	крыл(-Ø-ый)
			синекрыл
		син-е-	ломк(ий)
			синеломк-ость
		син-е-	мундир-н-ый
		син-е-	ок(-Ø-ий) I
			синеок-ий (сущ.) II

1	2
	синеок-ая (сущ.)
	син-е-пламен-н-ый
	син-е-радуж-ј-е (синерадужье)
	син-е-род
	синерод-ист-ый
	железист-о-синеродистый
	желез-о-синеродистый
	синерод-н-ый
	син-е-сизый
	син-е-строчеч-н-ый
	син-е-фиолетовый
	син-е-хвост(-Ø-ый)
	синехвост-к-а
	син-е-цвет-ј-е (синецветье)
	син-е-шей-к-а
	бархатн-о-синий
	блёл-о-синий
	зелен-о-синий
	иззелена-синий
	исчерна-синий
	красн-о-синий
	коровав-о-синий
	лилов-о-синий
	молочн-о-синий
	мраморн-о-синий
	небесн-о-синий
	нежн-о-синий
	прозрачн-о-синий
	розов-о-синий
	светл-о-синий
	серебрист-о-синий
	син-е-фиолетовый
	сиренев-о-синий
	тёмн-о-синий
	фиолетов-о-синий
	хмур-о-жёлт-о-синий
	чёрн-о-синий
	ярк-о-синий
	фиолетов(ый)
	фиолетов-о
	ультра-фиолетов(ый)
	ультрафиолет
	фиолетов-о-вишнёвый
	фиолетов-о-красный

1

фиолетов-о-розовый
 бледн-о-фиолетовый
 густ-о-фиолетовый
 светл-о-фиолетовый
 серебрист-о-фиолетовый
 сер-о-фиолетовый
 син-е-фиолетовый
 сиренев-о-фиолетовый
 тёмн-о-фиолетовый
 ярк-о-фиолетовый

чёрн(ый) I

чёрн-ый II (сущ.)
 | чёрн-ая (сущ.)
 чёрн-ое (сущ.)
 чёрн-ые (сущ.)
 чёрн-еньк(ий)
 черн-ёхоньк(ий)
 | чернёхоньк-о
 черн-ёшенек(ий)
 | чернёшенек-о
 черн-оват(ый)
 | черноват-еньк-ий
 | черноват-о-бурий
 | черноват-о-коричневый
 | черноват-о-кофейный
 черн-ав(ый)
 | чернав-к(а)
 | | чернавоч-к-а
 | чернав-ушк-а
 черн-ов(ой)
 | чернов-ая
 | чернов-ое (сущ.)
 | чернов-ик
 | | чернович-ок
 черн-яв(ый) I
 | черняв-ый (сущ.) II
 | | черняв-ая (сущ.)
 | черняв-еньк-ий
 черн-о
 черн-от(а)
 | чернот-ищ-а
 черн-овин-а
 черн-изн-а
 черн-изин-а

1

1

черн-ин-а
 черн-ик(а)
 | чернич-к-а I
 | чернич-ин-а
 | чернич-ник
 | чернич-н-ый
 черн-иц-а I
 черн-инк-а
 черн-ух(а)
 | чернуш-к-а
 черн-ыш
 черн-ец
 | черн-иц(а) II
 | | чернич-к-а II
 | | чернич-еств-о
 | | чернич-еск-ий
 | чернич-еск-ий
 | чернич-еств-о
 чернь
 | черн-ев-ой
 | черн-ев-ый
 черн-еть (сущ.)
 черн-ядь
 черн-як
 в-черн-е
 впро-чернь
 до-черн-а
 ис-черн-а
 | исчерна-красный
 | исчерна-лиловый
 | исчерна-сизый
 | исчерна-синий
 на-черн-о
 по-чёрн-ому
 черным-черных
 пре-чёрный
 | чёрный-пречёрный
 черн-е-ть
 | чернеть-ся
 | | за-чернеться I (начать
 | | | чернеть)
 за-чернеть I
 за-чернеть II
 | зачернеть-ся II
 | зачерн-сниж-е I

1 2 3

1	2		1
		по-чернеть	чёрн-о-белый
		почерн-ениј-е	черн-о-бок-ѳ-ий
		почерне-л-ый	черн-о-бород(-ѳ-ый)
черн-и-ть			черн-о-бров(-ѳ-ый)
		чернить-ся	чернобров-еньк-ий
		черн-ениј-е (чернение)	чернобров-к-а
		черн-ён-ый	черн-о-брюх-ѳ-ий
		вы-чернить	чёрн-о-бур(ый)
		вычернить-ся	чёрнобур-еньк-ий
		вычерн-ива-ться	чернобур-к-а
		вычерн-ива-ть	черн-о-был
		вычернивать-ся	черн-о-быль
		вычернива-ниј-е	чернобыл-ј-е (чернобылье)
		вычерн-сниј-е (вычернение)	чернобыль-ник
до-чернить			чернобыль-н-ый
за-чернить			черн-о-вод-н-ый
		зачернить-ся	черн-о-волос(-ѳ-ый)
		зачерн-я-ться	черноволос-еньк-ий
		зачерн-я-ть	черн-о-глав-ѳ-ый
		зачернять-ся	черн-о-глаз(-ѳ-ый) I
		зачерн-ениј-е II (зачернение)	черноглаз-ый II (сущ.)
ис-чернить			черноглаз-ая (сущ.)
		исчернить-ся	черноглаз-еньк-ий
		исчерн-я-ться	черноглаз-к-а
		исчерн-я-ть	черноголов(-ѳ-ый)
		исчернять-ся	черноголов-к-а
		исчерн-ениј-е (исчернение)	черноголов-ник
на-чернить			черн-о-груд(-ѳ-ый)
		начерн-я-ть	черн-о-груд(-ѳ-ый)
		начернять-ся	черногруд-к-а
		начерн-ениј-е (начернение)	чёрн-о-грязный
о-чернить			черн-о-гуз
		очернить-ся	черн-о-египедский
		очерн-я-ться	черн-о-желч-ј-е (черножелчье)
		очерн-я-ть	черн-о-зём
		очернять-ся	чернозём-н-ый
		очерн-ениј-е (очернение)	не-чернозёмный
		очерни-тельств-о	нечернозём-к-а
		очернительств-ова-ть	нечернозем-ј-е (нечерно-земье)
пере-чернить			средн-е-чернозёмный
		перечернить-ся	центральный-о-чернозёмный
		перечерн-я-ть	чернозем-ј-е (черноземье)
по-чернить			черн-о-зоб(-ѳ-ый)
под-чернить			черн-о-клён
		подчернить-ся	
1	2	3	1

1
|
черн-о-кож(-ѳ-ий) I
| чернокож-ий (суш.) II
| чернокож-ая (суш.)
черн-о-колос(-ѳ-ый)
| черноколос-к-а
черн-о-корень
черн-о-крест-н-ый
черн-о-крыл-ѳ-ый
черн-о-кудр-ѳ-ый
черн-о-кудр-яв-ый
черн-о-курчавый
черн-о-лап-ѳ-ый
черн-о-лес-н-ый
| чернолес-ѳ-е (чернолесье)
черн-о-лик-ѳ-ий
черн-о-лиц-ѳ-ый
черн-о-лоз
черн-о-маз(-ѳ-ый)
| черномаз-еньк-ий
черн-о-морд(-ѳ-ый) I
| черноморд-ый (суш.) II
| черноморд-ая (суш.)
черн-о-мор-ец
черн-о-ног-ѳ-ий
черн-о-нос-ѳ-ый
черн-о-ок(-ѳ-ий) I
| черноок-ий (суш.) II
| черноок-ая (суш.)
черн-о-пегий
черн-о-пёстрый
черн-о-плод-н-ый
чёрн-о-полосатый
черн-о-пуз
чернопуз-ик
черн-о-рабоч(ий) I
| чернорабоч-ий (суш.) II
| чернорабоч-ая (суш.)
черн-о-риз-ец
| черноризч-еск-ий
черн-о-род-ѳ-с (чернородье)
черн-о-рубашеч-ник
чёрн-о-рыжий
черн-о-рыл-ѳ-ый
черн-о-рыноч-н-ый
черн-о-ряс-н(ый)
|
1

1 2
|
| чернорясн-ые (суш.)
| чернорясн-(ик)
| чернорясн-иц-а
| черноряс-к-а
чёрн-о-серебристый
чёрн-о-синий
черн-о-слив
| чернослив-ин-а
| чернослив-н-ый
| чернослив-ов-ый
черн-о-смородин-н(ый)
| черносмородинн-ая (суш.)
черн-о-смородин-ов(ый)
| черносмородинов-ая (суш.)
черн-о-сотен-ец
| черносотен-к-а
| черносотен-ств-о
| черносотен-н-ый
черн-о-сотен-ник
черн-о-сотен-н-ый
черн-о-сош-н(ый)
| черносошн-ые (суш.)
| черносошн-ик
черн-о-спинка
черн-о-ствол-ѳ-ый
черн-о-стоп
черн-о-тал
| чернотал-ов-ый
черн-о-тел-к-а
черн-о-троп
черн-о-турк-а
черн-о-ус(-ѳ-ый)
| черноус-к-а
черн-о-хвост-ѳ-ый
черн-о-шёрст-ѳ-ый
аспидн-о-чёрный
бел-о-чёрный
глянцев-о-чёрный
густ-о-чёрный
зелен-о-чёрный
| зеленочёрн-ость
землист-о-чёрный
иззелена-чёрный
иссиня-чёрный
коряв-о-чёрный
крупчат-о-чёрный
оранжев-о-чёрный
серебрист-о-чёрный

Bibliografia

- Ampel-Rudolf M., 1987: *Barwa a kolor*. „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 620–625.
- Ampel-Rudolf M., 1989: *Cechy semantyczne i składniowe przymiotników koloru. (Na przykładzie przymiotnika „zielony” i przymiotników określających jego odcienie)*. „Polonica”, XIII-1988, s. 51–63.
- Ampel-Rudolf M., 1994: *Kolory. Z badań leksykalnych i składniowo-semantycznych języka polskiego*. Rzeszów.
- Bałażyńska E., Bartoszewicz A., Nikołajew G., 1990: *Słowotwórstwo rosyjskie dla Polaków*. Warszawa.
- Bańko M., Krajewska M., 1994: *Słownik wyrazów kłopotliwych*. Warszawa.
- Bartmiński J., red., 1990: *Językowy obraz świata*. Lublin.
- Benni T., Łoś J., Nitsch K., Rozwadowski J., Ułaszyn H., 1923: *Gramatyka języka polskiego*. Kraków, PAU.
- Berlin B., Kay K., 1969: *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*. Berkeley.
- Bidu Vranceanu A., 1976: *Système des noms de couleurs. Recherches de méthode en sémantique structurale*. București.
- Blicharski M., 1975: *Typy słowotwórcze rzeczowników złożonych w języku rosyjskim i polskim*. W: „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”. Seria: *Filologia rosyjska*. T. 12: *Studia z języka i literatury rosyjskiej*. Red. S. Kochman. Opole, s. 59–64.
- Bogusławski A., Wawrzyńczyk J., 1993: *Polszczyzna jaką znamy. Nowa sonda słownikowa*. Warszawa.
- Brückner A., 1957: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa.
- Budniak D., 1975: *Исследование лексической сочетаемости прилагательного „красный”*. W: „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”. Seria: *Filologia rosyjska*. T. 12: *Studia z języka i literatury rosyjskiej*. Red. S. Kochman. Opole, s. 47–57.
- Budniak D., 1980: *O лексико-семантическом поле цветообозначений*. W: „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”. Seria: *Filologia rosyjska*. T. 19. Red. L. Komincz. Opole, s. 5–12.
- Budniak D., 1987: *Studium konfrontatywne łączliwości leksykalnej rosyjskich i polskich leksemów oznaczających kolor*. Opole.
- Buttler D., 1968: *Problematyka badań nad homonimią*. „Przegląd Humanistyczny”, nr 3, s. 57–79.

- Buttler D., 1970a: *Polska homonimia w liczbach*. „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 497–504.
- Buttler D., 1970b: *Dlaczego polszczyzna uchodzi za język „niehomonimiczny”*. „Poradnik Językowy”, z. 9, s. 557–566.
- Buttler D., 1971a: *Odmiany polskiej homonimii. I. Homonimy rdzenne. II. Homonimy słotwórcze*. „Poradnik Językowy”, z. 1–2, s. 8–13, 74–82.
- Buttler D., 1971b: *Formalne sposoby eliminowania homonimiczności wyrazów*. „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 246–256.
- Buttler D., 1978: *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*. Warszawa.
- Chmielewski W., Baran I., Skupiński S., 1963: *Ilustrowany słownik techniczny dla wszystkich*. Warszawa.
- Cyran W., 1967: *Przysłowki polskie. Budowa słotwórcza*. Łódź.
- Czernecka J., 1983: *Некоторые структурные и семантические особенности словообразовательных гнезд с исходным словом ВІС – БИТЬ в русском и польском языках*. W: „Prace Językoznawcze”. T. 9: *Problemy językoznawstwa rosyjskiego i polskiego*. Red. M. Blicharski. Katowice, s. 39–52.
- Czernecka J., 1985: *Gniazda słotwórcze oznaczające przemieszczenie w przestrzeni (ЛІЕТЕТЬ – ЛІЕТАТЬ; ЛЕСІЕЦЬ – ЛАТАЦЬ) w języku rosyjskim i polskim*. W: „Prace Językoznawcze”. T. 11: *Problemy badań konfrontatywnych języka polskiego i rosyjskiego*. Red. M. Szymoniuk. Katowice, s. 92–112.
- Dąbrowka A., Geller R., Turczyn E., 1993: *Słownik synonimów*. Warszawa.
- Doroszewski W., 1936: *Nieporozumienia w notatkach*. „Język Polski”, XXI, z. 4, s. 118–123.
- Doroszewski W., red., 1958–1969: *Słownik języka polskiego*. T. 1–11. Warszawa.
- Dulewiczowa I., 1981: *Czasowniki denominalne w języku polskim i rosyjskim*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Dulewiczowa I., Rudnik-Karwatowa Z., 1990: *Słotwórczy słownik języka rosyjskiego*. [Rec. A. N. Tichonow: *Słowoobrazowatel'nyj slovar' russkogo jazyka*. T. 1–2. Moskwa. „Russkij jazyk” 1985]. W: „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”. T. 26. Warszawa, s. 268–269.
- Fras J., 1985: *Gniazdo słotwórcze ziemi w języku polskim, serbo-chorwackim i rosyjskim*. „Rocznik Sławistyczny”, XLV, cz. I, s. 31–43.
- Gaertner H., 1934: *Gramatyka współczesnego języka polskiego*. Warszawa.
- Grappin H., 1936: *Notatki słotwórcze. I. O podziale przymiotników złożonych z pierwszym członem przymiotnikowym*. „Język Polski”, XXI, z. 2, s. 42–47.
- Grodziński E., 1969: *O pojęciu wieloznaczności „łańcuchowej”*. „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 258–265.
- Grodziński E., 1970: *Postacie wieloznaczności wyrazów*. „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 157–164.
- Grodziński E., 1972a: *Jednoznaczność a wieloznaczność*. „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 205–210.
- Grodziński E., 1972b: *Wieloznaczność a homonimia*. „Poradnik Językowy”, z. 10, s. 585–593.
- Gross R., 1990: *Dlaczego czerwień jest barwą miłości*. Przekł. A. Porębska. Warszawa.

- Grzegorzczkova R., 1963: *Charakterystyka słowotwórcza polskich rzeczowników złożonych*. „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 255–264.
- Grzegorzczkova R., 1969: *Czasowniki odimienne we współczesnym języku polskim*. Wrocław.
- Grzegorzczkova R., 1975: *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*. Warszawa.
- Grzegorzczkova R., 1979: *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*. [Wyd. III poprawione]. Warszawa.
- Grzegorzczkova R., 1982: *Miejsce derywacji przymiotnikowej w semantycznym opisie języka*. „Polonica”, VIII, s. 49–55.
- Grzegorzczkova R., 1990: *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa.
- Grzegorzczkova R., Laskowski R., Wróbel H., red., 1984: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa.
- Grzegorzczkova R., Puzynina J., 1960: *Słowotwórstwo a „synchroniczny” inwentarz elementów semantycznych*. „Poradnik Językowy”, z. 10, s. 432–437.
- Grzegorzczkova R., Puzynina J., 1979: *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*. Warszawa.
- Grzenia J., 1993: *Założenia opisu pola semantycznego barw w języku polskim*. „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 155–165.
- Gurowska A., 1968: *Wieloznaczność w obrębie tej samej formacji słowotwórczej*. „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 247–258.
- Herne G., 1954: *Die Slawischen Farbenennungen*. Uppsala.
- Hill P. M., 1972: *Die Farbwörter der russischen und bulgarischen Schriftsprache der Gegenwart*. Amsterdam.
- Jadacka H., 1987a: *O przydatności opisu gniazdowego w badaniach nad homonimią i polisemią*. „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 11–39.
- Jadacka H., 1987b: *Zagadnienie motywacji słowotwórczej w opisie gniazdowym*. „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 576–585.
- Jadacka H., 1988: *Zeszyt próbny słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka polskiego*. [Na prawach rękopisu]. Warszawa.
- Jadacka H., 1995: *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna*. Warszawa.
- Jadacka H., Nagórko A., 1985: *O słowniku gniazd słowotwórczych współczesnej polszczyzny*. „Poradnik Językowy”, z. 9/10, s. 555–580.
- Jochym-Kuszlikowa L., 1973: *O stosunkach strukturalno-semantycznych w rosyjskim gnieździe słowotwórczym z centrum „дамь”*. „Slavia Orientalis”, nr 2, s. 219–228.
- Jochym-Kuszlikowa L., 1980a: *Jednostki systemowe słowotwórstwa a polsko-rosyjskie badania konfrontatywne*. „Slavia Orientalis”, nr 1–2, s. 105–110.
- Jochym-Kuszlikowa L., 1980b: *Struktura i semantyka gniazd słowotwórczych w ujęciu konfrontatywnym*. W: *Semantyka w badaniach konfrontatywnych języka rosyjskiego i polskiego*. Red. M. Blicharski. Katowice, s. 71–80.
- Jochym-Kuszlikowa L., 1982: *Metoda analizy gniazdowej w konfrontatywnych badaniach słowotwórstwa współczesnego języka polskiego i rosyjskiego. (Formacje odprzymiotnikowe)*. Kraków.

- Jochym-Kuszlíkowa L., 1983: *Rosyjskie i polskie odprzymiotnikowe gniazda słowotwórcze w ujęciu konfrontatywnym*. W: „Prace Językoznawcze”. T. 74. Red. W. Witkowski. Kraków, s. 73–77.
- Jodłowski S., 1964: *Substantywizacja przymiotników jako jeden z elementów procesu rozwojowego języka*. „Język Polski”, XLIV, z. 1, s. 7–14.
- Jordanskaja L., Mielczuk I., 1988: *Konotacja w semantyce leksykalnej i leksykografii*. W: *Konotacje*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 9–34.
- Jurkowski M., 1985: *Czasowniki gradacyjne oznaczające „stawać się bardziej X” w językach wschodniosłowiańskich*. W: *Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich*. Warszawa, s. 39–47.
- Kaliszan J., 1997: *О так называемой словообразовательной омонимии*. W: *Materiały międzynarodowej konferencji naukowej. Opole, 24–26 września 1996*. T. 2: *Literatury i języki Słowian Wschodnich. Stan obecny i tendencje rozwojowe*. Red. B. Kodzis, S. Kochman, I. Danecka. Opole, s. 67–72.
- Karaś M., 1956: [rec.] A. Zaręba, *Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego z 2 mapami*. *Prace językoznawcze PAN nr 3*. Wrocław 1954. „Język Polski”, XXXVI, z. 3, s. 223–228.
- Kister A., 1986: *Kolor w poezji K. K. Baczyńskiego*. „Pamiętnik Literacki”, LXXVII, z. 2.
- Klemensiewicz Z., 1983: *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*. [Wyd. XI]. Warszawa.
- Klemensiewicz Z., Lehr-Splawiński T., Urbańczyk S., 1955: *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa.
- Klemensiewicz-Bajerowa I., 1951: *Wyrazy złożone nowszej polszczyzny kulturalnej. Próba systematyki*. Kraków.
- Kleszczowa K., Janowska A., 1992: *Zmiany semantyczne wobec zmian systemu słowotwórczego*. W: *Opisać słowa*. Red. A. Markowski. Warszawa, s. 62–70.
- Kopaliński W., 1988: *Słownik mitów i tradycji kultury*. Warszawa.
- Kopaliński W., 1990: *Słownik symboli*. Warszawa.
- Krawsz A., 1998: *Potęga koloru*. „Wiedza i Życie”, nr 2, s. 55–56.
- Kreja B., 1952: *Geneza funkcji przymiotnikowego sufiksu -awy (typ białawy, gorzkawy)*. „Język Polski”, XXXII, s. 351–357.
- Kreja B., 1957: *Funkcje sufiksu -(i)dło*. „Język Polski”. XXXVII, z. 4, s. 268–272.
- Kurkowska H., 1954: *Budowa słowotwórcza przymiotników polskich*. Wrocław.
- Kurzowa Z., 1976: *Złożenia imienne we współczesnym języku polskim*. Warszawa–Kraków.
- Majewska-Grzegorzczkova R., 1957a: *Czasowniki kauzatywne i receptywne w języku polskim*. „Język Polski”, XXXVII, z. 2, s. 49–62.
- Majewska-Grzegorzczkova R., 1957b: *Z zagadnień słowotwórstwa przysłówków. Typ: chyłkiem, z wolna. (Na marginesie prac nad indeksem słowotwórczym do Słownika Języka Polskiego)*. „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 193–205.
- Markowski A., 1986: *Antonimy przymiotnikowe we współczesnej polszczyźnie na tle innych typów przeciwstażeń leksykalnych*. Wrocław.
- Martin M. i in., red., 1980: *Wielki słownik techniczny rosyjsko-polski. (Большой русско-польский политехнический словарь)*. Warszawa.

- Mayenowa M. R., 1979: *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*. [Wyd. II uzup. i popr.]. Warszawa.
- Mella D. L., 1992: *Tajemnice kolorów. Odkryj swoją osobowość*. Przekł. J. Komorowska. Warszawa.
- Michera W., 1987: *Kolory w procesie symbolizacji*. W: *Symbol i poznanie. W poszukiwaniu koncepcji integrującej*. Red. T. Kostyrko. Warszawa, s. 86–106.
- Mirowicz A., Dulewicz I., Grek-Pabias I., Maryniak I., 1980: *Wielki słownik rosyjsko-polski*. Warszawa.
- Moszyński K., 1929: *Kultura ludowa Słowian*. T. 1. Warszawa.
- Nagórko A., 1983: *O podstawach semantycznego podziału przymiotników*. „Studia Semiotyczne”, XIII, s. 143–150.
- Nagórko A., 1987: *Zagadnienia derywacji przymiotników*. Warszawa.
- Němec I., 1957: *Polskie czasowniki na -НАĆ*. „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 255–263.
- Nitsch K., 1948: *Odkąd polska narodowa chorągiew jest biało-czerwona*. „Język Polski”, XXVIII, s. 161–162.
- Ostrowska E., 1948: *Z historii przymiotników złożonych typu biało-czerwony, jasnoniebieski*. „Język Polski”, XXVIII, z. 1, s. 6–14.
- Parramón J. M., 1993: *Jak powstaje kolor*. Przekł. E. Michalik. Wrocław.
- Parramón J. M., 1995: *Kolor w malarstwie*. Przekł. D. Ostrowska-Dziuba, S. Ostrowski. Warszawa.
- Rusek J., 1957: *Z historii i geografii przyrostka -aczka w języku polskim*. „Język Polski”, XXXVII, z. 4, s. 272–280; z. 5, s. 357–366.
- Rzepińska M., 1983: *Historia koloru w dziejach malarstwa europejskiego*. T. 1–2. Kraków.
- Schabowska M., 1960: *Pochodne przymiotniki barwy*. „Język Polski”, LX, z. 4, s. 291–304.
- Skarżyński M., 1981: *Tworzenie wyrazów w języku polskim*. Kielce.
- Skarżyński M., 1989: *Mały słownik słotowórczy języka polskiego dla cudzoziemców*. Kraków.
- Skwarczyńska S., 1984: *Wartość treściowa kolorów w romantyzmie a dzisiaj (Na tle relacji między twórcą a odbiorcą)*. „Pamiętnik Literacki”, XXIX, s. 273–302.
- Smótkowa T., Tekiel D., 1977: *Nowe słownictwo polskie. Przymiotniki i przysłówki*. W: „Prace Instytutu Języka Polskiego”. T. 24. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Stawnicka J., 1991a: *Gniazda słotowórcze czasowników oznaczających położenie w przestrzeni w języku rosyjskim i polskim. Konfrontatywna analiza strukturalno-semantyczna*. Katowice.
- Stawnicka J., 1991b: *Wykorzystanie metody opisu gniazdowego w określaniu granic homonimii słotowórczej (na materiale języka polskiego i rosyjskiego)*. W: „Prace Językoznawcze”. T. 18: *Z zagadnień językoznawstwa rosyjskiego i polskiego*. Red. M. Blicharski. Katowice, s. 50–65.
- Szarski J. i in., red., 1976: *Wielki słownik techniczny polsko-rosyjski. (Большой польско-русский политехнический словарь)*. Warszawa.
- Szymczak M., red., 1978–1981: *Słownik języka polskiego*. T. 1–3. Warszawa.
- Škultéty J., 1979: *Kapitoly z chromatickej terminológie slovenčiny a románskych jazykov*. Univerzita Komenského.

- Tekiel D., red., 1988–1989: *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1972–1981*. Cz. 1–2. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Tokarski R., 1981: *Derywacja semantyczna jako jedno ze źródeł polisemii wyrazowej*. W: *Pojęcie derywacji w lingwistyce*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 91–105.
- Tokarski R., 1988: *Konotacja jako składnik treści słowa*. W: *Konotacje*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 35–55.
- Tokarski R., 1992: *Nazwa barwy i jej użycia prototypowe*. W: *Opisać słowa*. Red. A. Markowski. Warszawa, s. 202–221.
- Tokarski R., 1995: *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin.
- Urbańczyk S., 1968a: *Dwa przyczynki do znajomości polskich deminutywów I. Zdrobnienia typu mateńka, serdeńko, maleńki*. (Drobiazg ze stosunków językowych polsko-ruskich). SPAU XLV, 1939–1944. [Przedruk w wyborze prac S. Urbańczyk: *Szkice z dziejów języka polskiego*. Warszawa, s. 356–359].
- Urbańczyk S., 1968b: *Polskie przymiotniki typu przepiękny, przesławny*. „Język Polski” 1945, XXV, s. 78–82. [Przedruk w wyborze prac S. Urbańczyk: *Szkice z dziejów języka polskiego*. Warszawa, s. 305–310].
- Urbańczyk S., red., 1991: *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Vogelgesang T., 1982: *Gniazda słowotwórcze przymiotników we współczesnym języku polskim*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem doc. dr hab. J. Puzyrny – maszynopis. Warszawa, Biblioteka UW, nr tymcz. 402.
- Vogelgesang T., 1984: *Budowa gniazd słowotwórczych przymiotników we współczesnym języku polskim*. „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 230–240.
- Waszakowa K., 1996: *Słowotwórstwo w gramatyce kognitywnej (problem nominalizacji)*. „Bulletin de la société polonaise de linguistique”, fasc. LII, s. 113–125.
- Wesołowska D., 1959: *Kolejność członów w przymiotnikach złożonych*. „Język Polski”, XXXIX, s. 264–275.
- Wierzbicka A., 1990: *The meaning of color terms: semantics, culture, and cognition*. „Cognitive Linguistics”, 1–1.
- Wierzchowski J., 1959: *Uwagi słowotwórczo-leksykologiczne*. „Biuletyn PTJ”, z. 18, s. 223–229.
- Wierzchowski J., 1980: *Semantyka językoznawcza*. Warszawa.
- Wierzchowski J., 1990: *Leksykalno-frazeologiczna struktura języka*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Winkler-Leszczyńska I., 1963: *Przyrostki przymiotnikowe -ity//isty, -aty//asty w języku polskim na tle ogólnostowiańskim*. „Język Polski”, XLIII, z. 1–2, s. 65–75.
- Wittgenstein L., 1998: *Uwagi o kolorach*. Przekł. R. Reszke. Warszawa.
- Zaręba A., 1948: *Z zagadnień gwarowych nazw odcieni i połączeń kolorów*. „Język Polski”, XXVIII, z. 6, s. 162–169.
- Zaręba A., 1950: *Nazwy barw niebieskich w dialektach i historii języka polskiego*. „Język Polski”, XXX, s. 11–31.
- Zaręba A., 1954: *Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego*. Wrocław.
- Zausznica A., 1959: *Nauka o barwie*. Warszawa.
- Zmysłowska S., 1957: *Wśród światel i barw*. Warszawa.
- Zych A., 1989: *Struktura i semantyka polskich oraz rosyjskich gniazd słowotwórczych z centrum białe, czarne, белый, чёрный*. Część pierwsza: Odgałęzienie adiektywne i adverbialne.

- W: „Prace Językoznawcze”. T. 16: *Studia z językoznawstwa rosyjskiego i słowiańskiego*. Red. M. Blicharski. Katowice, s. 58–85.
- Zych A., 1991: *Struktura i semantyka polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z centrum biały–czarny, белый–чёрный*. Część druga: *Odgąlenie substantywne i werbalne*. W: „Prace Językoznawcze”. T. 18: *Z zagadnień językoznawstwa rosyjskiego i polskiego*. Red. M. Blicharski. Katowice, s. 65–102.
- Zych A., 1993: *Relacje leksykalno-semantyczne w polskich i rosyjskich gniazdach słowotwórczych z centrum biały, czarny, szary; белый, чёрный, серый*. W: „Prace Językoznawcze”. T. 20: *Studia rusycystyczne i slawistyczne*. Red. M. Blicharski. Katowice, s. 25–52.
- Zych A., 1993: *Właściwości strukturalno-semantyczne polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z centrum czerwony, красный*. W: „Prace Językoznawcze”. T. 21: *Z zagadnień językoznawstwa ogólnego i słowiańskiego*. Red. H. Fontański. Katowice, s. 25–52.
- Zych A., 1995: *Formacje synonimiczne w obrębie polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę*. W: „Prace Językoznawcze”. T. 23: *Zagadnienia ogólnojęzykoznawcze i slawistyczne*. Red. H. Fontański. Katowice, s. 71–93.
- Żurek M., 1997: *Synonimy słowotwórcze w sferze nazw osób we współczesnym języku rosyjskim*. (Словообразовательные синонимы в сфере наименований лица в современном русском языке). Kielce.
- Авилова Н. С., 1976: *Вид глагола и семантика глагольного слова*. Москва.
- Аликаева Г. В., 1982: *О единицах словообразовательной системы и принципах их упорядочения*. В: *Актуальные проблемы словообразования. Сборник научных статей*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 410–413.
- Аллмере Р. А., Василевич А. П., 1982: *Психолингвистический подход к установлению двуязычных лексических соответствий*. В: *Экспериментальные исследования в психолингвистике*. Отв. ред. Р. М. Фрумкина. Москва, s. 52–63.
- Альтман И. В., 1974: *Особенности русских глаголов и структура их словообразовательных гнезд*. В: *Проблемы структуры слова и предложения*. Гл. ред. Л. Н. Мурзин. Пермь, s. 41–43.
- Альтман И. В., 1981: *Отглагольные гнезда. Типология и семантика. I*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1979*. Red. В. П. Григорьев. Москва, s. 54–60.
- Альтман И. В., 1982: *Отглагольные гнезда. Типология и семантика II*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1980*. Red. В. П. Григорьев. Москва, s. 148–157.
- Альтман И. В., 1983: *Отглагольные гнезда. Типология и семантика III*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1981*. Red. В. П. Григорьев. Москва, s. 96–107.
- Альтман И. В., Шевчук В. Н., 1987: *Некоторые результаты сопоставления словообразовательных гнезд с помощью искусственного языка-эталоны*. В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Отв. ред. Г. П. Нещименко. Москва, s. 212–215.
- Бабич С. Г., 1988: *Семантико-деривационные отношения в словообразовательных гнездах русских имён существительных (лексико-семантическое поле погода)*. [АКД]. Киев.

- Бакина М. А., 1973: *Отидъективные новообразования в языке современной поэзии*. [АКД]. Москва.
- Балалыкина Э. А., 1997: *Роль словообразования в определении соотношения „слова и вещи” в русском языке*. W: *Materiały międzynarodowej konferencji naukowej. Opole, 24–26 września 1996*. T. 2: *Literatury i języki Słowian Wschodnich. Stan obecny i tendencje rozwojowe*. Red. B. Kodzis, S. Kochman, I. Danecka. Opole, s. 54–59.
- Балтова Ю., 1987: *Рабочая модель для сопоставительного исследования близкородственных языков*. В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Отв. ред. Г. П. Нешименко. Москва, s. 5–10.
- Барченкова М. Д., 1981: *Границы словообразовательного гнезда*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1979*. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 60–72.
- Бахилина Н. Б., 1975: *История цветообозначений в русском языке*. Москва.
- Бекова С., 1977: *Семантико-стилистический анализ слов со значением цвета (К проблеме идеологического словаря писателя)*. Praha.
- Белокриницкая С. С., 1974: *Типология словообразовательных гнезд, порождаемых от существительного*. В: *Проблемы структуры слова и предложения*. Гл. ред. Л. Н. Мурзин. Пермь, s. 44–48.
- Белошапкова В. А., ред., 1981: *Современный русский язык*. Москва.
- Блинова О. И., 1984: *Явление мотивации слов: Лексикологический аспект*. Томск.
- Бирих А. К., 1982: *Переносные значения слов в словообразовательных цепочках*. В: *Актуальные проблемы словообразования. Сборник научных статей*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 345–348.
- Брагина А. А., 1967а: *Красный, серый, голубой*. „Русский язык за рубежом”, № 2, s. 89–91.
- Брагина А. А., 1967б: *Красное и зелёное (о семантическом развитии слов)*. „Русский язык в школе”, № 5, s. 106–111.
- Брагина А. А., 1972: *Цветовые определения и формирование новых значений слов и словосочетаний*. В: *Лексикология и лексикография*. Пред. ред. кол.: С. Г. Бархударов. Москва.
- Брагина А. А., 1978: *Синонимы и их истолкование*. „Вопросы языкознания”, № 6, s. 63–70.
- Брагина А. А., 1986: *Лексика языка и культура страны: Изучение лексики в лингвострановедческом аспекте*. [2-ое изд., перераб. и доп.]. Москва.
- Бушуй А. М., 1982: *Некоторые итоги развития словообразовательного гнезда в лексикографическом плане*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 101–103.
- Василевич А. П., 1981: *Обозначение цвета в современном русском языке*. Москва.
- Василевич А. П., 1982: *„Психологическая значимость” слов-цветообозначений в разных языках*. В: *Экспериментальные исследования в психолингвистике*. Отв. ред. Р. М. Фрумкина, А. П. Василевич. Москва, s. 65–76.
- Василевич А. П., 1982: *„Основные цветонаименования”: конструкт или психолингвистическая реальность?* В: *Тезисы VII Всесоюзного симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации*. Отв. ред. Ю. А. Сорокин. Москва, s. 124–125.
- Василевич А. П., 1983: *К проблеме отбора материала для лексико-семантического описания группы слов*. В: *Психолингвистические проблемы семантики*. Отв. ред. А. А. Лесонтьев, А. М. Шангарович. Москва, s. 97–113.

- Василевич А. П., Скокан Ю. Н., 1986: *К методике сопоставительного исследования (на примере лексики цветообозначений)*. „Вопросы языкознания”, № 3, s. 103–110.
- Василевич А. П., Кулибали-Плеах, 1985: *Цветонаименования в банама. (Проблема полноты материала при исследовании гипотезы Сенира-Уорфа)*. В: *Лексико-грамматические сопоставительные исследования в развитых и младопоисменных языках [банама, малагасийский]*. Сборник научных трудов. Отв. ред. В. С. Коршунов. Москва, s. 16–28.
- Виноградова В. Н., 1985: *О понятиях словообразовательной цепи и словообразовательного типа*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 44–47.
- Волоцкая З. М., 1982: *О разных аспектах изучения словообразовательного гнезда*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 96–98.
- Волоцкая З. М., 1987: *К сопоставительному изучению языков на словообразовательном уровне (на материале семантической категории локативных номинаций)*. В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Отв. ред. Г. П. Нешименко. Москва, s. 20–26.
- Гильманова Р. С., 1982: *Тематические группы слов в структуре словообразовательного гнезда*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования. Сборник научных статей*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 243–246.
- Гильманова Р. С., 1987: *Структура словообразовательных гнёзд полисемантических прилагательных объёмно-пространственного значения*. В: *Активные процессы в русском словообразовании. Тематический сборник научных трудов профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений Министерства просвещения Казахской ССР*. Ред. Л. А. Шеляховская. Алма-Ата, s. 66–69.
- Гинзбург Е. Л., 1974: *Понятие словообразовательного гнезда*. В: *Проблемы структуры слова и предложения*. Гл. ред. Л. Н. Мурзин. Пермь, s. 35–41.
- Гинзбург Е. Л., 1978: *Однoименность однокоренных производных*. В: *Проблемы структурной лингвистики – 1976*. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 34–137.
- Гинзбург Е. Л., 1979а: *Словообразование и синтаксис*. Москва.
- Гинзбург Е. Л., 1979б: *Типология гнёзд и соотношения категорий производных*. В: *Лингвистика и поэтика*. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 24–40.
- Гинзбург Е. Л., 1981а: *Компактные словообразовательные гнёзда*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1978*. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 175–198.
- Гинзбург Е. Л., 1981б: *Преобразования словообразовательных гнёзд I*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1979*. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 32–54.
- Гинзбург Е. Л., 1982: *Преобразования словообразовательных гнёзд II*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1980*. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 133–148.
- Гинзбург Е. Л., 1988: *Преобразования словообразовательных гнёзд. Синонимия однокоренных*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1984*. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 14–34.
- Глейбман Е. В., 1972: *Словообразование и формoобразование в аппликативной грамматике*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1971*. Ред. С. К. Шаумян. Москва, s. 213–244.

- Голев Н. Д., 1985: *К соотношению лексической и словообразовательной мотивации (функциональный аспект)*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования. Сборник научных статей*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 117–124.
- Горбачева М. Н., 1987: *К проблеме о словообразовательной синонимии*. В: *Активные процессы в русском словообразовании. Тематический сборник научных трудов профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений Министерства просвещения Казахской ССР*. Ред. Л. А. Шеляховская. Алма-Ата, s. 10–17.
- Грановская Л. М., 1964: *Прилагательные, обозначающие цвет в русском языке XVII–XX в. [АКД]*. Москва.
- Грановская Л. М., 1968: *Цветовые обозначения в истории русской лексики*. В: *Русская историческая лексикология*. Гл. ред. С. Л. Бархударов. Москва, s. 83–95.
- Грановская Л. М., 1969: *Наименования цвета в русском языке XVIII–XIX вв. „Русская речь“*, № 1, s. 30–33.
- Греч Н. И., 1834: *Практическая русская грамматика*. С.-Петербург, s. 196.
- Даунене З. П., Судавичене Л. В., 1971: *О некоторых грамматических особенностях имён прилагательных, обозначающих цвет*. „Русский язык в школе”, № 1, s. 97–100.
- Дашенко О. И., 1985: *О соотношении комплексных единиц словообразования*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 47–52.
- Евгеньева А. П., глав. ред., 1981–1984: *Словарь русского языка*. Т. 1–4. Москва.
- Емельянова С. А., 1975: *Словообразовательные гнезда с исходным именем прилагательным со значением цвета*. В: „Учёные записки Ташкентского педагогического института.” Т. 143: *Актуальные проблемы русского словообразования*. № 1. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 277–284.
- Ермакова О. П., 1984: *Лексические значения производных слов в русском языке*. Москва.
- Ермакова О. П., 1989: *О семантическом объёме некоторых типов производных слов. В: Дериивационные типы и гнезда в синхронии и диахронии*. Отв. ред. Б. И. Бартков. Владивосток, s. 39–50.
- Журавлёв А. Ф., 1982: *Проблема формальной вариантности слова и словообразовательное гнездо*. В: *Актуальные проблемы словообразования. Сборник научных статей*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 393–396.
- Зайцева И. К., 1979: *Некоторые прилагательные со значением цвета в русском и чешском языках*. В: *Материалы по русско-славянскому языкознанию*. Ред. В. И. Собинникова. Воронеж, вып. 7, s. 63–67.
- Зализняк А. М., 1981: *Структурно-семантический анализ словообразовательного гнезда *бить**. [АКД]. Ташкент.
- Земская Е. А., 1978: *О парадигматических отношениях в словообразовании*. „Русский язык”, s. 63–77.
- Зенков Г. С., 1969: *Вопросы теории словообразования*. Фрунзе.
- Зиновьев В. Н., 1960а: *Существительное *синь* и его синонимы в русском языке*. В: „Учёные записки Горьковского гос. у-та. Серия филологическая.” Вып. 59: *Вопросы лексикологии и стилистики*. Отв. за выпуск В. Н. Зиновьев. Горький, s. 23–42.
- Зиновьев В. Н., 1960б: *Некоторые вопросы стилистического использования субстантивированных прилагательных и причастий в современном русском языке*. В: „Учёные записки Горьковского гос. у-та. Серия филологическая.” Вып. 59: *Вопросы лексикологии и стилистики*. Отв. за выпуск В. Н. Зиновьев. Горький, s. 45–82.

- Зых А., 1991: *Роль лексико-семантического критерия в исследовании словообразовательных гнезд*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования. Материалы VI республиканской научно-практической конференции. Часть II*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Самарканд, s. 187–191.
- Зуева М. Ю., 1986: *Морфонология словообразовательных цепочек в современном русском языке (на материале предметных существительных)*. [АКД]. Ташкент.
- Иванникова Е. А., 1975: *О производных словах как объекте лексикографии*. В: *Современная русская лексикография*. Ленинград.
- Иванова И. С., 1987: *Вопросы соотношения семантической структуры слова и его словообразовательных связей (на материале имён прилагательных русского, болгарского и чешского языков)*. В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Отв. ред. Г. П. Нещименко. Москва, s. 157–161.
- Иссерлин Е. М., 1951: *История слова „красный“*. „Русский язык в школе“, № 3, s. 85–89.
- Какаева А. С., 1985: *Словообразовательный потенциал гнезд имён прилагательных*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования. Сборник научных статей*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 148–153.
- Какаева А. С., 1987: *Лексико-семантические отношения слов в аффиксных словообразовательных цепочках*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования. Тезисы V республиканской научно-теоретической конференции. Часть I (11–13 сентября 1987 г.)*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Самарканд, s. 274–279.
- Кдыбарева Р. А., 1985: *Структура словообразовательных гнезд с исходным словом именем существительным в современном русском языке (на материале тематической группы соматизмов)*. [АКД]. Алма-Ата.
- Кеворкова З. Г., 1985а: *Семантическая структура словообразовательного гнезда от исходного слова свет*. В: *Актуальные проблемы словообразования. Сборник научных статей*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 372–374.
- Кеворкова З. Г., 1985б: *Опыт описания словообразовательного гнезда свет как лексической микросистемы*. [КД]. Москва.
- Кейдан В. И., 1974: *Наблюдения над словообразовательными гнездами синонимов*. В: *Проблемы структуры слова и предложения*. Гл. ред. Л. Н. Мурзин. Пермь, s. 49–51.
- Клобукова Л. П., 1985: *Структура вершины словообразовательной парадигмы русского прилагательного*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования. Сборник научных статей*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 84–88.
- Кнаппова М., 1987: *Проект методологического подхода к сравнительному изучению словообразования в славянских языках*. В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Отв. ред. Г. П. Нещименко. Москва, s. 33–39.
- Коваль-Костинська О. В., 1979: *Синоніміка іменників-абстрактних назв кольорів у слов'янських мовах (на матеріалах української, російської і болгарської мов)*. В: „Журналістика“, вип. 7. Ред. А. П. Коваль. Київ, s. 23–32.
- Корсунская Т. Г., Фридман Х. Х., Черемисина М. И., 1963: *О системе цветообозначений в русском, английском и немецком языках*. В: „Учёные записки Горьковского государственного педагогического института иностранных языков им. Н. А. Добролюбова“, вып. 25, факультет английского языка. Горький, s. 97–105.

- Котелова Н. З., ред., 1980: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* – 77. Москва.
- Котелова Н. З., ред., 1981: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* – 78. Москва.
- Котелова Н. З., ред., 1982: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* – 79. Москва.
- Котелова Н. З., ред., 1984а: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* – 80. Москва.
- Котелова Н. З., ред., 1984б: *Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 70-х годов*. Москва.
- Котелова Н. З., ред., 1995: *Словарь новых слов русского языка (середина 50-х – середина 80-х годов)*. С.-Петербург.
- Котелова Н. З., ред., 1986а: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* – 81. Москва.
- Котелова Н. З., ред., 1986б: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* – 82. Москва.
- Котелова Н. З., ред., 1987: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* – 83. Москва.
- Котелова Н. З., ред., 1989: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* – 84. Москва.
- Котелова Н. З., Сорокин Ю. С., ред., 1971: *Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 60-х годов*. Москва.
- Кравков С. В., 1951: *Цветовое зрение*. Москва.
- Кубрякова Е. С., Харитончик З. А., 1976: *О словообразовательном значении и описании смысловой структуры производных суффиксального типа*. В: *Принципы и методы семантических исследований*. Отв. ред. В. Н. Ярица. Москва, s. 202–219.
- Кузнецов П. С., 1952: *Современный русский язык. Морфология*. Москва, s. 343.
- Кусаль К., 1974: *К вопросу о семантической структуре и грамматической характеристике названий цветов в современном русском и польском языках*. В: „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Nr 194: *Slavica Wratislaviensia*. Т. 4. Red. Z. Barański. Wrocław, s. 131–138.
- Лайонз Дж., 1979: *Введение в теоретическую лингвистику*. Москва.
- Лисицина Е. Н., 1985: *Анализ словообразовательных гнезд с точки зрения их мощности и глубины*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 126–131.
- Лопатин В. В., 1987: *Основные единицы сопоставительного описания словообразовательных систем славянских языков*. В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Отв. ред. Г. П. Нешименко. Москва, s. 46–53.
- Лукашанец А. А., 1981а: *Словообразовательные гнезда глаголов в русском и белорусском языках*. [КД]. Москва.
- Лукашанец А. А., 1981б: *Что такое словообразовательное гнездо?* „Русская речь”, № 3, s. 59–63.
- Лукашанец А. А., 1989: *Структурно-семантическая характеристика глагольных словообразовательных гнезд в белорусском языке*. В: *Деривационные типы и гнезда в синхронии и диахронии*. Отв. ред. Б. И. Бартков. Владивосток, s. 175–193.
- Любецкий Л. К., 1964: *К вопросу о разграничении понятий „звено” и „ступень” в системе словообразования (на материале немецкого языка)*. В: *Вопросы общего и романо-германского языкознания. Доклады и сообщения. Учёные записки*. Вып. 21. Серия филологических наук № 9 (13). Ред. Ю. М. Скребнев. Уфа, s. 153–162.

- Манучарян Р. С., 1987: *Аспекты и вопросы сопоставительно-типологического словообразования*. В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Отв. ред. Г. П. Нешименко. Москва, s. 46–53.
- Мельников Е. И., 1963: *К вопросу о неизменяемых прилагательных в русском языке*. „Československá rusistika”, VIII, Nr 2, s. 83–85.
- Милославский И. Г., 1987: *О предмете сопоставительного словообразования*. В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Отв. ред. Г. П. Нешименко. Москва, s. 58–62.
- Морозова Т. С., 1981: *Структура словообразовательных парадигм и ступенчатый характер русского словообразования*. В: *Проблемы структурной лингвистики – 1978*. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 162–173.
- Москович В. А., 1960: *Система цветообозначений в современном английском языке*. „Вопросы языкознания”, № 6.
- Мурьянов М. Ф., 1978: *К интерпретации старославянских цветообозначений*. „Вопросы языкознания”, № 5, s. 93–109.
- Нешименко Г. П., 1987: *О некоторых аспектах деривационного синтеза при сопоставительном изучении славянских языков (к проблеме центра и периферии при изучении словообразовательной категории)*. В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Отв. ред. Г. П. Нешименко. Москва, s. 62–73.
- Никитевич В. М., 1987: *Сопоставительное изучение словообразования и номинативной деривации*. В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Отв. ред. Г. П. Нешименко. Москва, s. 73–79.
- Никитина С. А., 1987: *Антонимо-синонимическая парадигма адъектива и её словообразовательные связи в современном русском языке*. [АКД]. Горький.
- Николаев Г., Юркина И. А., 1997: *Основные тенденции словообразования современного русского языка (на материале словарей „Новые слова и значения”)*. В: *Materiały międzynarodowej konferencji naukowej. Opole, 24–26 września 1996. T. 2: Literatury i języki Słowian Wschodnich. Stan obecny i tendencje rozwojowe*. Red. B. Kodzis, S. Kochman, I. Danecka. Opole, s. 85–89.
- Николаева Н. С., 1988: *Семантико-стилистическая характеристика отадъективных наречий на -о, -е в современном русском языке*. [АКД]. Киев.
- Плотникова Г. М., 1982: *К вопросу о мотивационных отношениях производных слов в словообразовательном гнезде*. В: *Актуальные проблемы словообразования. Сборник научных статей*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 310–313.
- Полякова Л. В., 1987: *К сравнительно-типологическому изучению словообразовательных гнезд (на материале словообразовательных гнезд имён существительных, обозначающих части тела в русском и немецком языках)*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования. Тезисы V республиканской научно-теоретической конференции. Часть I (11–13 сентября 1987 г.)*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Самарканд, s. 81–85.
- Причтайко Т. С., Шиловский А. Н., 1987: *О словообразовательных гнездах в производственно-технической лексике близкородственных языков*. В: *Актуальные проблемы русского словообразования. Тезисы V республиканской научно-теорети-*

- ческой конференции. *Часть I (11–13 сентября 1987 г.)*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Самарканд, s. 274–279.
- Резонова З. И., 1983: *Словообразовательные возможности существительного (на материале современного русского языка)*. [АКД]. Томск.
- Саидова С. М., 1979: *Словообразовательная антонимия в словообразовательных гнездах*. В: „Вопросы русского и общего языкознания.” № 580. I. Ред. С. И. Зинин. Ташкент, s. 64–69.
- Скларевская Г. Н., ред., 1988: *Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения*. Москва.
- Скорнякова М. В., 1972: *Прилагательные со значением цвета как базовые основы глаголов (на материале толковых словарей современного русского литературного языка)*. В: *Актуальные проблемы лексикологии и лексикографии. Материалы IX зон. Конференции кафедр русского языка вузов Урала*. Ред. коллегия: С. Ю. Адливанкин и др. Пермь.
- Слуцкая М., Крисько О., 1972: *О системе наименований цветов*. „Техническая эстетика”, № 12, s. 20–23.
- Смирнова Г. А., 1981: *Регулярные деривационные цепочки в плане содержания и в плане выражения (на материале адъективных гнезд)*. В: *Актуальные проблемы лексикологии*. Новосибирск 1971.
- Соболева П. А., 1970: *Аппликативная грамматика и моделирование словообразования*. [АДД]. Москва.
- Соболева П. А., 1972: *Моделирование словообразования*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1971*. Ред. С. К. Шаумян. Москва, s. 165–212.
- Соболева П. А., 1978: *Словообразовательная структура слова и типология омонимов*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1976*. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 5–34.
- Соболева П. А., 1981: *Ассиметрия словообразовательных процессов и словообразовательных отношений*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1979*. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 17–32.
- Соболева П. А., 1988: *Синонимия в словообразовательном гнезде*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1984*. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 3–14.
- Соболева П. А., 1989: *Однокорневые антонимы в словообразовательном гнезде*. В: *Проблемы структурной лингвистики 1985–1987*. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 3–11.
- Соболева П. А., Мирошникова А. Ф., 1989: *Составные компоненты словообразовательного гнезда*. В: *Деривационные типы и гнезда в синхронии и диахронии*. Отв. ред. Б. И. Бартков. Владивосток, s. 97–104.
- Старкова В., 1987: *Модель сопоставительного анализа словообразовательной системы*. В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Отв. ред. Г. П. Нешименко. Москва, s. 94–99.
- Супрун А. Е., 1987: *Дуализм словообразования, диахрония и синхрония*. В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Отв. ред. Г. П. Нешименко. Москва, s. 99–104.
- Суровцева М. А., 1964: *К истории слова синий в русском языке*. В: „Учёные записки Кишиневского университета”. Т. 71. Ред. М. Ф. Палевская. Кишинёв, s. 90–95.

- Суровцева М. А., 1967: *К истории цветовых значений в древнерусском языке XI–XVI вв.* [АКД]. Москва.
- Таджибаев Б. Б., 1985а: *Пятизвеньевые типовые отадъективные словообразовательные цепочки в современном русском языке.* В: *Актуальные проблемы русского словообразования: Сборник научных статей.* Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 72–75.
- Таджибаев Б. Б., 1985б: *Семантика отадъективных словообразовательных цепочек (на материале имён прилагательных со значением цвета).* В: *Актуальные проблемы русского словообразования.* Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 138–145.
- Таджибаев Б. Б., 1987: *Типология отадъективных словообразовательных цепочек в современном русском языке.* [АКД]. Москва.
- Тихонов А. Н., 1969: *Образование наречий в синхронном освещении.* В: *Вопросы языкознания и литературы.* Труды Самаркандского государственного педагогического института им. С. Айни. Новая серия, вып. 170. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Самарканд, s. 1–24.
- Тихонов А. Н., 1971: *Проблемы составления гнездового словаря современного русского языка.* Самарканд.
- Тихонов А. Н., 1974: *Формально-семантические отношения слов в словообразовательном гнезде.* Москва.
- Тихонов А. Н., 1978а: *Лексико-семантические и грамматические проблемы изучения словообразовательного гнезда.* В: „Вопросы русского и общего языкознания.” № 549. Ред. А. Н. Тихонов. Ташкент.
- Тихонов А. Н., 1978б: *Школьный словообразовательный словарь русского языка. Пособие для учащихся.* Москва.
- Тихонов А. Н., 1985: *Словообразовательный словарь русского языка.* Т. 1–2. Москва.
- Тихонов А. Н., 1987а: *Гнездо однокоренных слов как многоуровневая единица языка.* В: *Актуальные проблемы русского словообразования. Тезисы V республиканской научно-теоретической конференции. Часть I (11–13 сентября 1987 г.).* Отв. ред. А. Н. Тихонов. Самарканд, s. 3–8.
- Тихонов А. Н., 1987б: *Словообразовательное гнездо как единица системы словообразования и как единица сравнительного изучения славянских языков.* В: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков.* Отв. ред. Г. П. Нещименко. Москва, s. 99–104.
- Тихонов А. Н., Емельянова С. А., 1976: *Антонимы и словообразование.* В: *Вопросы русского и общего языкознания.* Сборник научных трудов № 501, ч. I. Ред. С. И. Зинин. Ташкент, s. 126–131.
- Тихонов А. Н., Пардаев А. С., 1989: *Роль гнёзд однокоренных слов в системной организации лексики. Отражённая синонимия. Отражённая омонимия. Отражённая антонимия.* Ташкент.
- Тихонов С. А., 1984: *Отглагольные словообразовательные цепочки в современном русском языке (на материале лексико-семантических групп глаголов созидания и разрушения).* [АКД]. Москва.
- Тихонова Е. Н., 1987: *Семантическая соотносительность исходных многозначных глаголов и их производных в современном русском языке.* В: *Актуальные проблемы русского*

- словообразования. Тезисы V республиканской научно-теоретической конференции. Часть I (11–13 сентября 1987 г.). Отв. ред. А. Н. Тихонов. Самарканд, s. 33–36.
- Ушаков Д. Н., 1994: Толковый словарь русского языка. Т. 1–4. Москва.
- Фрумкина Р. М., 1984: Цвет, смысл, сходство. Аспекты психолингвистического анализа. Отв. ред. В. Н. Телия. Москва.
- Фургель И. А., 1988: Типы семантических отношений в словообразовательном гнезде. [АКД]. Томск.
- Харитончик З. А., 1987: О некоторых путях сопоставительного изучения словообразовательных систем. В: Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. Отв. ред. Г. П. Нешименко. Москва, s. 111–116.
- Цыбова И. А., 1989: О соотношении комплексных единиц словообразования. В: Дери-вационные типы и гнезда в синхронии и диахронии. Отв. ред. Б. И. Бартков. Владивосток, s. 193–201.
- Цыганенко Г. П., 1975: О корне и гнездах слов. „Русский язык в национальной школе”, № 2, s. 71–77.
- Чернышев В. И., глав. ред., 1950–1965: Словарь современного русского литературного языка. Т. 1–17. Москва–Ленинград.
- Чеснокова С. Н., 1989: Семантико-словообразовательный анализ группы глаголов цветового значения в русском языке. [АКД]. Москва.
- Чирнер Х., 1973: Семантический объём прилагательных, обозначающих цвета в русском языке в сопоставлении с немецким. [АКД]. Москва.
- Чолакова А. Дж., 1986: Словообразовательные гнезда инхоативных глаголов в современном русском языке. [АКД]. Самарканд.
- Шарофиддинов К., 1979: Проблемы типологии словообразовательных гнезд. „Русский язык в школе”, № 6, s. 70–76.
- Шведова Н. Ю., ред., 1982: Русская грамматика. Т. 1: Фонетика, фонология, ударение, интонация, словообразование, морфология. Москва.
- Шеляховская Л. А., 1987: Основные направления современных исследований по русскому словообразованию. В: Активные процессы в русском словообразовании. Тематический сборник научных трудов профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений Министерства просвещения Казахской ССР. Ред. Л. А. Шеляховская. Алма-Ата, s. 4–10.
- Шепелева С. Н., 1978: К проблеме сопоставительного изучения морфонологической и словообразовательной структуры слова. В: Проблемы структурной лингвистики 1976. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 145–161.
- Шепель Ю. А., 1988: Сопоставительное исследование словообразовательных рядов имени прилагательного русского и украинского языков. [АКД]. Москва.
- Шепель Ю. А., 1989: Моделирование словообразовательных рядов полимотивированных прилагательных. В: Проблемы структурной лингвистики 1985–1987. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 11–27.
- Шишкина Ф. С., 1978: О некоторых особенностях отыменных гнезд. В: Проблемы структурной лингвистики 1976. Отв. ред. В. П. Григорьев. Москва, s. 137–145.
- Шлосар Д., 1987: Опыт разработки оптимальной модели для сравнения родственных языков в области словообразования. В: Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. Отв. ред. Г. П. Нешименко. Москва, s. 111–116.

- Шмелёв Д. Н., 1969: *Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка)*. [АКД]. Москва.
- Шрамм А. Н., 1979: *Очерки по семантике качественных прилагательных*. Ленинград.
- Штерн И. Б., 1971: *Структура суффиксального гнезда (на материале русского языка)*. [АКД]. Киев.
- Щепина Т. С., 1984: *Семантическая структура прилагательных в современном русском языке*. [АКД]. Москва.
- Эглит Л. В., 1987: *Словообразовательная активность новых слов в современном русском языке (на материале двухступенчатых и многоступенчатых СГ)*. В: *Активные процессы в русском словообразовании. Тематический сборник научных трудов профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений Министерства просвещения Казахской ССР*. Ред. Л. А. Шеляховская. Алма-Ата, s. 17–24.
- Яковленко С. Р., 1987: *Формальная и семантическая структура словообразовательных гнёзд глаголов чувственного восприятия в русском языке*. [АКД]. Киев.
- Янко-Триницкая А. Н., 1961: *Синонимические глаголы типа белеть–белеться, хвастать–хвастаться*. „Вопросы культуры речи” [Москва] № 3, s. 68.
- Янценецкая М. Н., 1979: *Семантические вопросы теории словообразования*. Томск.
- Янценецкая М. Н., 1982: *Об организации лексического гнезда*. В: *Актуальные проблемы словообразования*. Отв. ред. А. Н. Тихонов. Ташкент, s. 120–123.
- Яруллина Т. С., 1979: *К понятию словообразовательной парадигмы*. В: *Вопросы русского и общего языкознания. Сборник научных трудов*. № 580. Ред. С. И. Зинин. Ташкент, s. 153–161.
- Яшенко Т. А., 1979: *К вопросу о соотношении систем значений и способов выражения причинных отношений в русском и польском языках (обоснование цветового признака)*. В: *Русский язык для студентов иностранцев (сборник научных статей)*. [Вып. 18]. Отв. ред. Р. В. Роговина. Москва, s. 195–201.

Анна Зых

Структура и семантика польских и русских словообразовательных гнезд с исходными прилагательными со значением цвета

Резюме

В последнее время исследования словообразовательного уровня языка все чаще привлекают внимание лингвистов. Авторы давно известных и новых работ по словообразованию сосредотачивают свое внимание не только на анализе отношений между мотивирующим и мотивированным словами, но и на единицах более сложных, таких как словообразовательная категория, словообразовательный тип, словообразовательная парадигма, словообразовательная цепь и словообразовательное гнездо.

Настоящая работа посвящена анализу и описанию польских и русских словообразовательных гнезд, в центре которых находятся прилагательные, называющие основные цвета. Анализу подверглись 11 польских словообразовательных гнезд, мотивированных прилагательными *biały, czarny, szary, niebieski, błękitny, fioletowy, czerwony, zielony, żółty, różowy, brązowy* и 11 русских с исходными прилагательными *белый, чёрный, серый, синий, голубой, фиолетовый, красный, зелёный, жёлтый, розовый, коричневый*. Выбор объекта изучения обусловлен во-первых тем, что прилагательные со значением цвета составляют довольно компактную лексико-семантическую группу, во-вторых, большинство этих прилагательных характеризуется в обоих сопоставляемых языках структурным и этимологическим тождеством, что способствует определению сходств и различий между исследуемыми гнездами и одновременно между сопоставляемыми языками.

В настоящем исследовании в качестве основной единицы описания выступает словообразовательное гнездо, в центре которого находится слово во всем объеме присущих ему значений, а не один из лексико-семантических вариантов его семантической структуры.

Целью работы было исследование, какое влияние на структуру и семантику анализируемых гнезд оказывает семантическая структура исходного слова – как в семантической структуре дериватов реализуются отдельные его значения, в какой степени развитие новых значений в структуре производных влияет на их деривационную активность.

Так как работа имеет синхронный характер, в ходе исследования учитываются только те слова, принадлежность которых к гнезду не вызывает сомнений, то есть такие, которые характеризуются довольно прозрачной словообразовательной структурой и проявляют семантическую связь со словами непосредственно их мотивирующими. Это позволило исключить те единицы, связь которых с производными гнезда основывается лишь на тождестве корневой морфемы, в то время как семантическая связь уже не проявляется.

Анализу подвергнуты не только слова зафиксированные словарями как нейтральные, но и такие, которые в лексикографических материалах наделены пометами „устаревшее“, „областное“, „разговорное“, „поэтическое“, „редкое“ и т.п., а также новейшая лексика. Принятие принципа, согласно которому в ходе исследования учитывались бы лишь лексемы нейтральные с точки зрения современного литературного языка, значительно ограничило бы сферу исследования, не позволило сделать выводов относительно словообразовательного потенциала слов, находящихся на отдельных ступенях деривации и не способствовало определению тенденций развития сопоставляемых языков.

Поскольку слова вступают в отношения мотивации в своих конкретных значениях, каждое из них может стать базой образования деривата, а в некоторых случаях целой группы производных, организующихся в своеобразные подгнезда и микрогогнезда, в которых на отдельных ступенях мотивации реализуется один и тот же компонент семантической структуры исходного слова. Анализ отношений между дериватами гнезда, учитывающий их лексическое значение, оказался пригодным не только для правильного расположения дериватов в гнезде, но и для обнаружения довольно сложных лексико-грамматических отношений между производными. В некоторых случаях применение лексико-семантического критерия оказалось вспомогательным фактором, способствующим разграничению таких явлений как полисемия и омонимия.

Так как большинство прилагательных-цветонаименований это единицы многозначные, характеризующиеся богатыми коннотациями, которые могут найти отражение в семантике производных (ср. напр. значение наречия *zielono* в песне *Zielono mi...*, связанное с положительной коннотацией в ряде слов: *зелень – весна – радость*), структурно-семантическому анализу гнезд всегда предшествует сопоставление семантической структуры, а в некоторых случаях и коннотативных свойств исходных прилагательных.

Первым этапом анализа было определение лексического состава гнезд, в центре которых находятся польские и русские прилагательные, называющие аналогичные цвета. Гнезда анализировались попарно, напр.: *biały* – белый, *czarny* – чёрный, *czerwony* – красный и т.п. Исключение составляют гнезда с прилагательными, обозначающими синий цвет, так как функционирующие в сопоставляемых языках лексемы нельзя признать полными эквивалентами. По этой причине гнезда, мотивированные прилагательными *niebieski*, *błękitny*, *синий* и *голубой*, рассматриваются вместе.

В обоих сопоставляемых языках от исходных прилагательных образуются производные четырех частей речи – прилагательные, наречия, существительные и глаголы, дающие начало целому ряду производных. Таким образом возникают 4 ветви – адъективная, адвербиальная, субстантивная и вербальная. Исследование отношений между единицами отдельных ветвей, позволило сделать выводы относительно сходств и различий в составе производных, образующих словообразовательную парадигму исходных слов, а также проследить, как в производных отдельных ступеней мотивации реализуются компоненты семантической структуры производящих. Применение анализа, в котором учитывается лексическое значение слов, входящих в состав аналогичных словообразовательных гнезд русского и польского языков, способствовало, во-первых, выделению типичных для каждого из сопоставляемых языков словообразовательных формантов, с помощью которых образуются производные одной и той же словообразовательной категории, во-вторых, дало возможность ответить на вопрос, в какой степени формальное сходство дериватов позволяет говорить о сходстве их семантики, а также определить, вызваны ли различия в структуре и семантике аналогичных гнезд русского и польского языков – системными или внесистемными причинами.

Описание гнезд опирается на методы выработанные как русскими, так и польскими языковедами. Характеристика основных методологических направлений, цель работы

и её основные теоретические положения представлены в первой части настоящего исследования. Часть вторая (основная) посвящена подробной характеристике структуры и семантики словообразовательных гнезд с исходными прилагательными, называемыми: а) ахроматические цвета (*biały, czarny, szary*, белый, чёрный, серый); б) хроматические цвета (*czerwony, żółty, zielony, niebieski, błękitny, różowy, fioletowy, brązowy*, красный, жёлтый, зелёный, синий, голубой, розовый, фиолетовый, коричневый). Сходства и различия в структуре сопоставляемых гнезд изображены в виде графов, построенных согласно принципам, выработанным представителями аппликативно-генеративного направления в лингвистике.

Выводы, вытекающие из анализа, представлены в заключении. Все исследуемые гнезда помещены в приложении.

Anna Zych

The structure semantics of Polish and Russian derivational nests of adjectives denoting colours

S u m m a r y

The studies of word formation have become increasingly popular in recent years. Linguists working in the field of derivational morphology have been studying not only the relationships holding between the motivating and motivated words, but have also, taken into account more complex word formation units, such as the derivational category, the derivational type, the derivational paradigm, the derivational string and the derivational nest.

This study is the description of Polish and Russian derivational nests of adjectives denoting basic colours. The analysis comprises 11 Polish nests motivated by the adjectives: *biały, czarny, szary, niebieski, błękitny, fioletowy, czerwony, zielony, żółty, różowy, brązowy* and 11 Russian nests derived from the adjectives: *белый, чёрный, серый, синий, голубой, фиолетовый, красный, зелёный, жёлтый, розовый, коричневый*. Two arguments speak in favour of such choice: firstly, it is a fairly coherent lexico-semantic group and secondly, the majority of units in both languages have similar structure and identical etymology, which allows determining the sources of structural differentiation of the nests compared and also defining the differences between the two languages.

The main object of the study has been to find out how the meaning of the basic word influences the structure and semantics of the nests and how different senses of the basic word are realised in the semantic structure of the derivatives. We have also tried to determine whether the development of new meanings in the semantic structure of derivatives affects their derivational activity. Another problem is the structure of Polish and Russian nests in those cases where basic words are adjectives having identical roots and similar semantic structures, and their divergent development in both languages. This has enabled us to point out the similarities and differences in the structure and semantics of the nests compared.

Since this is a synchronic study, we have taken into account those words whose membership in the group is unquestionable, i.e. those that have clear derivational structure and semantic connection with words motivating them directly. Such approach has allowed us to eliminate the words whose connection with the nest is based on the common root only while the semantic connection has been lost.

The analysis includes not only “neutral” words, but also those that are qualified in dictionaries as “old-fashioned”, “archaic”, “dialectal”, “colloquial”, “poetic”, “rare”, etc. and neologisms. Taking into account only the “neutral” vocabulary would not give a full, satisfactory description and would not allow one to study the derivational potential of words and to determine the tendencies found in the two languages compared.

Words occur in motivation relationships in their concrete meanings. Each of the senses that make up the semantic structure of the motivating word can become the basis for coining a derivative, sometimes even a whole string of derivatives organised within a given nest into subnests or micronests, in which derivatives of subsequent degrees of motivation realise only one semantic component of the semantic structure of the basic word. The analysis of the relationships holding between the derivatives that takes into account the lexical meaning helps one to properly locate derivatives in their nests and also to detect fairly complex lexical and grammatical dependencies between the elements which cannot be easily observed if one considers only the structure and meaning of derivatives. In some cases it helps one to distinguish polysemy from homonymy.

The first step in the analysis was to determine the nests whose centres are adjectives of analogous colours in both languages – pairs of the type *biały* – *белый*, *czarny* – *чёрный*, *czerwony* – *красный*, etc. The only exception are the nests denoting the blue colour, because the words for ‘blue’ functioning in Polish and Russian are not equivalent. For this reason the nests that include basic adjectives *niebieski*, *błękitny*, *синий* and *голубой* are discussed in a separate chapter.

The majority of colour adjectives are polysemous words, with rich connotational properties that can be reflected in the semantics of their derivatives (e.g. the meaning of the adverb *zielono* ‘green’ in Andrzej Dąbrowski’s song *Zielono mi...* ‘I feel green’ associated with the positive connotations of spring, joy attributed to the green colour), so the structural and semantic analysis of nests is always preceded by the comparison of the semantic structure and connotational properties of the basic words.

In both languages the basic adjectives make derivatives belonging to one of the four parts of speech: adjectives, adverbs, nouns and verbs, which in turn motivate new strings of derivatives. In this way new branches are made, which are the starting point for this analysis. This kind of description allows one to find out whether a concrete paradigm of basic words consists of similar groups of derivatives and how individual meanings of motivating words are realised at different stages of derivation. The analysis that has taken into account lexical meaning of words belonging to analogous Polish and Russian nests enables one to define derivational morphemes typical of both languages and having derivatives of the same category. We can also state whether the formal similarity of derivatives correlates with their semantic similarity and explain the intrasystemic and extrasystemic sources of differences between analogous Polish and Russian nests.

The basic unit of description is the derivational nest, in whose centre we find the word together with all its semantic properties rather than its lexicosemantic variant. The method of analysing nests is based on the methods developed by both Polish and Russian linguists discussed in the first part of this monograph *Theoretical foundations*, where theoretical assumptions and the main objectives are presented, too. Part II is concerned with the detailed semantic and structural analysis of Polish and Russian nests of basic adjectives denoting: a) achromatic colours (*biały*, *czarny*, *szary*, *белый*, *чёрный*, *серый*); b) chromatic colours (*czerwony*, *żółty*, *zielony*, *niebieski*, *błękitny*, *różowy*, *fioletowy*, *brązowy*, *красный*, *жёлтый*, *зелёный*, *синий*, *голубой*, *розовый*, *фиолетовый*, *коричневый*). The similarities and differences in the structures of the derivational nests compared are presented in the form of graphs made according to the rules defined by applicative-generative linguists. The conclusions are included in the summary. All the derivational nests are shown in the appendix following the notation worked out by A. N. Tikhonov, who wrote the derivational dictionary of Russian.

Redaktor
Barbara Malska

Redaktor techniczny
Barbara Arenhövel

Korektor
Katarzyna Więckowska

Copyright © 1999 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 83-226-0914-0

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

Wydanie I. Nakład: 200 + 50 egz. Ark. druk 14,5.
Ark. wyd. 22,5. Przekazano do składu we wrześniu 1999 r.
Podpisano do druku w listopadzie 1999 r.
Cena 23 zł

Przedsiębiorstwo Miernictwa Górniczego Sp. z o.o. Oddział Poligrafii
ul. Mikołowska 100a, 40-065 Katowice

Anna Zych

Struktura i semantyka polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę

Wykaz ważniejszych błędów dostrzeżonych w druku

Strona	Wiersz		Kolum- na	Jest	Powinno być
	od góry	od dołu			
188		21-19	II	czerwoń-czyk czerwono-biały czerwień-e-ć (czerwienieć)	czerwoń-czyk czerwień-e-ć (czerwienieć)
189	8-9		I	 rozczerveniał-a-ć (rozczervenieniać) rozczervenieniać się	 rozczerveniał-a-ć (rozczervenieniać) rozczervenieniać się
189	23-24		I	czerwon-o-arm-ist-a czerwon-o-cegl-ø-y	czerwon-o-arm-ist-a czerwon-o-biały czerwon-o-cegl-ø-y
191	2-6		I	1 szaraw-o szaraw-o-biały szaraw-o-zielony	1 2 szaraw-o szaraw-o-biały szaraw-o-zielony
202		8	I	красн-о-глин-ј-е (красногилъе)	красн-о-гил-ј-е (красногилъе)
202	6		II	краснодерев-н-ый	красн-о-дерев-н-ый
208		15	II	черн-о-египедский	черн-о-египетский

Cena 23 zł

ISSN 0208-6336
ISBN 83-226-0914-0